

a s ktorým sa musíme vyrovnáť. Pritom sa nazdávam, že nie je potrebné, aby sme mali na všetko rovnaký názor ako naši susedia. To pravdepodobne ani nie je možné. Považujem však za dôležitý vzájomný rešpekt. Tak, ako vieme jednoznačne povedať, čím nás potrápili susedia, oni naopak presne vedia, čo im prekážalo na našom konaní.

Najdôležitejším faktorom, ktorý vždy otupí hroty rôznych ťahaníc a krívd je, samozrejme, čas. Ten má moc zaceľovať rany, ktoré sa postupne stávajú už len výhradne predmetom práce historikov. Som presvedčený, že keď sa istá udalosť prestane vnímať ako politikum a dostane sa do rúk ľudí systematicky a vedecky skúmajúcich minulosť, približujeme sa k vyrovnaniu sa s ňou. Dôležitým nástrojom na odstránenie nacionálnych treníc bude, dúfam, aj zjednotená Európa. Verím, že tento ambiciózny projekt postupne umožní, aby sa zo strašakov minulosti stali témy čisto historické a akademické. Najmä preto, že historik má pri spracúvaní danej témy viac času, širšie vedomosti či bohatšie skúsenosti s týmto typom práce, a tým si predmet štúdia môže, obrazne povedané, ohmatať zo všetkých strán. Len vecné spracovanie kontroverzných tém umožňuje národom, aby lepšie pochopili svoju minulosť. Pretože práca historikov, aj keď to trvá dlhšie a efekt sa ukáže až s odstupom rokov, sa totiž nakoniec vždy prejaví. Sú to predsa len historici, ktorí azda najvýraznejšie ovplyvňujú to, aký obraz o dejinách dostávajú nasledujúce generácie, a teda celý národ.

Jedným z citlivých bodov slovensko-maďarských vzťahov je aj otázka tzv. Benešových dekrétov. V novembri 2007 usporiadala ELZA Slovensko, stavovská organizácia študentov práva a mladých právnikov, konferenciu s názvom „Benešove dekréty – právne aspekty“. So súhlasom usporiadateľov preto uverejňujeme dva pohľady právnikov na jednu z dôležitých otázok slovensko – maďarských dejín – pohľad odborníkov na právne dejiny prof. Jozefa Beňu a prof. Lajosa Izsáka, ktorí prezentujú svoje názory na tento komplikovaný problém. Chceme tým ešte raz poďakovať usporiadateľom za možnosť publikovať texty z konferencie a autorom za ich názory na tento dejinný fenomén. Konferencia síce mapovala aj český a nemecký pohľad, myslíme si však, že zo slovenského pohľadu sú najdôležitejšie práve dva vybrané príspevky. Dúfame, že aj týmto spôsobom prispějeme k vytváraniu rešpektu a pochopenia.

Matej Medvecký

Obsah

Štúdie

Jozef Beňa

Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska 4)

Lajos Izsák

Benešove dekréty, bezprávie a vysídlenie Maďarov z južného Slovenska 1944–1949 27)

Matej Medvecký - Michal Schvarc

Juloslav Janek – dobrodruh v osídľach spravodajských služieb 36)

Jan Kalous

Krize uvnitř bezpečnostního aparátu na počátku 50. let. Kdo byl „zrádce“ podle Š. Plačka? 50)

Materiály

Matej Medvecký

Správa o organizovanom oslavovaní 61)

Dokumenty

Michal Miklovič

Agentúrno-operatívne prostredie v agende čs. rozvedky 66)

Obete

Vladimír Palko

Rudolf Lančarič – obeť Stalinovej honby na Tita 71)

ÚPN interne

Marian Gula

Sekcia evidencií 81)

Marian Gula – Stanislav Labjak – Ján Maco

Archívne knihy vyšetrovacích spisov – spracovanie evidencie 84)

Michal Miklovič

Objektové zväzky I. správy (rozvedky) 94)

Predstavujeme

Ján Hlavinka

Rozhovor s Ladislauom – Antoniom Csendesom 96)

Martin Lacko

Rozhovor s Arvydasom Anušauskasom 97)

Kariéry v službách ŠtB

Radoslav Ragač

Štefan Martiška a Jozef Martinovský 99)

Apendix

Vladimír Palko

Paměť a dějiny č. 1. 101)

Pavol Matula

Almanach Slováci v Poľsku XI (Majeriková, Milica: Vojna o Spiš; Garek, Martin: Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947). 103)

Michal Schvarc

Spisový materiál SD ako jeden z dôležitých prameňov poznania dejín Slovenskej republiky 1939–1945 105)

Martina Fiamová

Briefe an Hitler – Listy Hitlerovi 108)

Anna A. Hlaváčová

Pohnutý osud dvoch listov z kláštora v Podolínci 109)

Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR – denacifikácia ČSR a ustanovenie demokratického Slovenska

Prof. JUDr. Jozef Beňa, CSc.

(1949), vedúci Katedry právnych dejín Právnickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave.

I.
Perfektnosť a platnosť dekrétov prezidenta ČSR, vydávaných v rokoch 1940 až 1945, bola už neraz napadnutá z procesnoprávných (formálnoprávných) dôvodov¹ a mnohokrát aj z hmotnoprávných (axiologických) či meritorných² príčin. Tieto dekréty boli dokonca vyhlasované iba za právne texty, za imperatívne vety nezlučiteľné s pojmom právo vôbec, či len za ustanovenia predstavujúce uzákonené zločiny.³ Dekréty prezidenta ČSR boli vydávané v podmienkach II. svetovej vojny, vojny, v ktorej sa nemali vyriešiť spory medzi štátmi podľa pravidiel obsiahnutých a vyplývajúcich z Paktu Spoločnosti národov a neskorších prameňov medzinárodného práva, a ani podľa platných noriem medzinárodného vojnového práva. Mal sa nastoliť nový svetový poriadok „Pax teutonica“ zločinnými agresiami, likvidáciou národných štátov ich vnútorným rozkladom s použitím sfašizovaných národnostných menšín ako „piatej kolóny“ v službách útočníka, s okupáciami a anexiami celých území Európy, hospodárskym exploatovaním a biologickým

vyhladzovaním celých etnik, národov, extermináciou rasových skupín. Geografickým územím, štátnym teritóriom, ktoré bolo okupované a anektované národom, ktorý bol hneď v prvej etape podrobený vojrovej exploatácii a perspektívne mal byť sčasti germanizovaný a sčasti vyhubený, sa stal v podstate otvorene aj národ český a z dlhodobšieho hľadiska po nemeckom „konečnom víťazstve“ aj národ slovenský. Z dôvodov geopolitických, ale aj svojvôle nacistického vedenia Ríše a jeho vodcu, pre lepšie uplatňovanie svojej moci nad niekoľkými malými satelitmi (Maďarsko, vojnový slovenský štát, potom aj Rumunsko) mohlo Slovensko nadobudnúť a realizovať „chránenu“ samostatnú slovenskú štátnosť, zvrchovanosť navonok i vnútorne satelitnú a vazalskú, ale napriek tomu nie zanedbateľnú samostatnosť a štátnosť s uzatvoreným „Schutzvertrag“-om, nie však bez určitej autonómie konania.

II.

Medzinárodnoprávnym výsledkom činnosti londýnskeho „dočasného štátneho zria-

1 Podľa ústavnej listiny ČSR z r. 1920 patrila zákonodarná moc i právomoc meniť ústavu do pôsobnosti Národného zhromaždenia. Edvard Beneš nebol v inkriminovanej dobe „... ani ako súkromná osoba, ani ako prezident republiky Československej nadaný zákonodarnou právomocou. Pokiaľ teda vydával akékoľvek akty, boli to najviac správne akty moci vládnej a výkonné, vydávané v rozpore s vtedy platným ústavným právom a od samotného začiatku akty nulité.“ Z podania R. Dreithaltera, navrhovateľa zrušenia dekrétu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. Porovnaj – Nález Ústavného súdu ČR, publikovaný pod č. 55/1995 Sb. V znevažujúcej politologickej terminológii údajná absencia procesnoprávnej legislatívnej legitímácie znie ako „uzurpácia úradu“ po abdikácii (5. 10. 1938) a „prezidentská samovláda“, kumulácia moci zákonodarnej, vládnej a výkonnej dr. E. Beneša. Pozri MANDLER, E.: *Benešovy dekrety. Proč vznikaly a co jsou*. Praha 2002, s. 59.

2 Tvrdenie, že tieto akty vydané v roku 1945 boli vraj maximálne „aktami násillia, nie práva“, resp. že boli v rozpore „s právnymi zásadami civilizovaných spoločností Európy“, že konkrétne dekrét č. 108/1945 Sb. bol „normou svojou povahou a zameraním antidemokratickou a vo svojej podstate antihumánou“. Z návrhu účastníka a vedľajšieho účastníka Ústavnému súdu ČR, v podaní na zrušenie dekrétu prezidenta republiky č. 108/1945 Sb. – citované podľa nález Ústavného súdu ČR, č. 5/1995 Sb. Politicky celoeurópsky relevantná bola veta V. Orbána, vyslovená vo výbore Európskeho parlamentu dňa 20. 2. 2002: „Podľa môjho osobného presvedčenia Benešove dekrety neharmonizujú s európskymi právnymi normami. Takže ťažko si predstaviť nejaký štát, aspirujúci na členstvo v únii, ktorého dekrety sú v ostrom kontraste s európskymi právnymi normami a chcel by si ich zachovať vo svojom právnom systéme. Problém teda nepokladám za slovensko-maďarský, resp. česko-maďarský, ale za právny problém Európy. Od prístupu do únie očakávame, že Benešove dekrety z právnych predpisov Českej a Slovenskej republiky budú automaticky vymazané.“ Citované podľa MARKUŠ, Š.: *Maďari pod lupou*. Bratislava 2003, s. 41.

3 Takéto závery v tvrdeniach, že zakotvili „vyhnanie Nemcov“, „deportácie Maďarov“, že sú medzi nimi „nacionálne-perzekučné dekrety“, ktoré súborne tvoria „legislativu etnickej čistky“. Porovnaj MANDLER, E.: *Benešovy dekrety*, s. 80, 86, 92 a 97; ďalej VADKERTY, K.: *Maďarská otázka v Československu 1945–1948*. (Dekréty prezidenta Beneša a ich dôsledky na deportáciu a reslovakizáciu) I. Bratislava 2002, s. 33–149. „Vyhnanie celých národnostných skupín je zločin proti ľudskosti, ktorý naplnia skutkovú podstatu genocídy, keď tým má byť zničená určitá skupina identifikovaná svojou národnosťou (Volkstum).“ Vyhlásenie z Kreuthu: „Proti genocíde a vyhnaniu“. Informačný list *Sudetendeutsche Landsmanschaft* č. 5/2000, s. 166. Ďalej Z právneho posudku o sudetonemeckej otázke z r. 1991 podľa prof. Dr. Felixa Ermacora (Wien). Dostupné na www.sudeten.de/ba/content/10_4_1.htm

denia“, emigračnej vlády a prezidenta republiky bolo:

- a) uznanie týchto orgánov mocnosťami ako predstaviteľov ČSR,
- b) uznanie medzinárodnoprávného jestvovania ČSR „oduznaním“ Mníchovskej dohody od samého začiatku, resp. v prípade V. Británie od jej porušenia Nemeckom, teda uznanie právnej kontinuity ČSR,
- c) uznanie ČSR ako štátu, ktorý vedie vojnu, je vo vojnovom stave s nacistickým Nemeckom, Maďarskom a jeho spojencami,
- d) zahrnutie oslobodeného územia ČSR do vojnových cieľov spojencov. Všetkým tým sa dosiahlo uznanie jestvovania ČSR ako subjektu medzinárodného práva, totožného s predmníchovským, ktorý podľa tohto stanoviska nikdy nezankoval a nikdy nebolo prerušené jeho právne jestvovanie. Dosiahol sa tiež súhlas s obnovou suverenity ČSR na domácom území.

V procese uznania medzinárodnoprávnej subjektivity ČSR došlo aj k určitej dôležitej modifikácii jej medzinárodnopolitickej orientácie. Stalo sa tak uzavretím Zmluvy o priateľstve, spolenectve a povojnovej spolupráci ČSR so ZSSR, dňa 12. decembra 1943. Štátnu suverenitu, nedotknuteľnosť jej hraníc, územnú integritu ČSR garantovala už nie západná mocnosť, mocnosti, ktoré v Mníchove zradili, ale východná, slovanská veľmoc, patriaca medzi tri hlavné svetové antifašistické veľmoci, s pohybom od „diktatúry proletariátu“ k demokratizácii svojho vnútorného systému (aj podľa hodnotení E. Beneša).

Konkvencie z Mníchova, záver o vylúčení ich opakovania, vytvorenia nového systému spolenectva ČSR, spôsobil okrem iných faktorov, že geopoliticky nedošlo k integrálnej reštitúcii republiky (restitutio in

integrum), ale zásada restitutio status quo ante, spreď Mníchova, bola závažne korigovaná. Otvoril sa tým aj potenciál pre ľavicové vnútorné zmeny. K nim pribudla aj ďalšia presadzujúca sa substanciálna zmena, a to v homogenite, celistvosti štátoprávneho subjektu ČSR, ktorý bol nositeľom medzinárodnoprávneho uznávania práva na štátne sebaurčenie. Slovenská národná rada vo Vianočnej dohode v roku 1943, v Slovenskom národnom povstaní, v Deklarácii z 1. septembra 1944 presadzovala ústavnoprávne rekonštituovanie Č-SR⁴ ako štátu dvoch rovnoprávných národov, Čechov a Slovákov. Porážka nacizmu, nacionalizmu, šovinizmu a rasizmu ako jedného jeho zdroja, vytvorenie medzinárodného právneho spolenectva, spoluzitia štátov bez týchto zdrojov rozvratu si vyžiadala siahnuť k nie jednoduchému, nie žiadaneému rozhodnutiu v mene mieru, „k sťahovaniu menšinového obyvateľstva“.⁵

V rokoch 1943 a 1944 bola vykryštalizovaná už aj predstava, ako riešiť problematiku neslovanských národnostných menšín v Československu, menšiny nemeckej a maďarskej. ČSR v medzivojnovom období plnila svoje menšinové záväzky lepšie ako ktorýkoľvek iný štát. V ich mene musela strpieť aj nebezpečnú protištátnu činnosť niektorých nemeckých a maďarských menšinových strán, riadených a platených z Nemecka a Maďarska. Boli hlavnou príčinou jej rozvratu, rozpadu a straty suverenity.⁶ Predvoj-

Edvard Beneš
Zdroj: Archív ÚPN

4 Názov štátu bol vo Vianočnej dohode z decembra 1943 napísaný s prívlakom: „nová Č-SR“. V Deklarácii SNR mal už transkripciu bez pomlčky – „ČSR“. Podľa prameňov prispel k tejto zmene písania názvu štátu dr. Jozef Lettrich, na naliehanie ktorého komunistická časť netrvala na pomlčke.

5 „Skôr ako sa začnú vymedzovať práva menšín, je treba tiež vymedziť jednak práva väčšín, jednak povinnosti menšín. Každý národ má právo žiť slobodne a kludne vo svojich štátnych hraniciach. Ak sú tieto hranice zároveň jeho hranicami národnostnými, tým lepšie. Ale v strednej Európe tomu tak nie je, každý stredoeurópsky štát mal svoje menšiny. V dnešnej vojne sa medzinárodným nebezpečím stali predovšetkým menšiny nemecké, ktoré sa vo všetkých štátoch čiastočne pasívne, čiastočne aktívne prepožičali za nástroj nemeckého imperializmu. Žiadny stredoeurópsky štát nebude chcieť ešte raz riskovať s menšinami to, čo sme riskovali my alebo Juhoslávia, Rumunsko alebo Poľsko v posledných rokoch. Nepoznáť však recept, ktorý by vyriešil menšinovú otázku ideálne. Neodporúčam tiež žiadny prostriedok brutálny a násilný. Snáď je možné v niektorých prípadoch lokálnymi opravami hraníc počet menšinového obyvateľstva v jednotlivých štátoch stredoeurópskych o niečo zmeniť. Bude však tentokrát nevyhnutné siahnuť k sťahovaniu menšinového obyvateľstva.“ [Preklad citátov J. Beňa]. BENEŠ, E.: *Demokracie dnes a zíttra*. Praha 1946, s. 235. Táto časť práce bola napísaná už na prelome rokov 1941 a 1942.

6 „Iste však bude každý národ v strednej Európe považovať za svoje sväté právo potrestať so všetkou prísnosťou tých príslušníkov svojich menšín, ktorí sa na ňom previnili, velezradou, vyzvedačstvom, týraním obyvateľstva väčšiny, terorom, zabíjaním, masovým lúpením a pomocou nemeckých vojsk, ako je tomu dnes v Poľsku, v Československu, v Nórsku, v Belgicku, v Holandsku, v Juhoslávii, v Grécku a tak ďalej. Podobne každý štát prísne potrestá svojich vlastných quislingov.“ BENEŠ, E.: *Demokracie dnes a zíttra*, s. 236. Demokratická reorganizácia povojnovej Európy a sveta, časť Otázka národných menšín, bola podľa Predhovoru k tretiemu vydaniu napísaná v druhej polovici a na začiatku roku 1942.

E. Beneš na oficiálnej návšteve Bratislavy. Čas v obrazoch, 5. 6. 1945

nový systém ochrany menšín (politika generozity⁷ stroskotal. Podľa neho sa v jednotlivých štátoch versailleského systému po roku 1919 tvorili z národnostných menšín politické, medzinárodne takmer uznávané právne jednotky (subjekty), ktoré sa stávali akoby automaticky nástrojmi cudzích štátov, zárodokom separatizmu a štátneho rozvratu. Hneď ako antihitlerovské mocnosti spoznali význam quislingov vo vojne, v jej rozpútaní a vedení, ako sa plne prejavila politika germanizácie v Československu, prerástlo ich poznanie na presvedčenie, že ak má byť Mnichov nielen odčinený, ale už sa nesmie nikdy opakovať, musí byť obnovená suverenita ČSR ako suverenita štátu silnejšieho s tým, že na dosiahnutie tohto cieľa sa vyžaduje, aby bol tento štát už bez národných menšín.⁸

Konkrétny navrhovaný spôsob riešenia predpokladal:

- a) garantovanie individuálnych ľudských práv, nie však kolektívnych menšinových práv,
- b) rektifikáciu štátnych hraníc,
- c) presťahovanie, vysťahovanie, vyhodenie, odsun, vysídlenie sa odvodzovalo a záviselo od toho, aké priority vo svojom duál-

nom, dilematickom postavení zvolia oba národy (slovenský národ vo vzťahu: k štátnemu režimu svojho medzinárodne nejestvujúceho útvaru, v ktorom sa však dokonštituoval za národ a dokázal viesť vlastné štátne záležitosti; a slovenský národ vo vzťahu: k právne jestvujúcej ČSR, v ktorej však podľa ústavy nebol považovaný za národ). Druhým determinujúcim faktorom boli postoje neslovanských menšín, t.j. či sa nemecká a maďarská národnostná menšina prejaví v konkrétnych konaniach ako menšina antifašistická, a akú voľbu v priebehu vojny vykonajú v relácii: som občanom ČSR, štátu, ktorý je vo vojnovom stave vo vzťahu k fašistickým mocnostiam, alebo som občanom „Tretej ríše“, horthyovského a následne szálašiovského maďarského kráľovstva, ktoré vedú zločinnú vojnu proti protifašistickej koalícii, príp. že som Nemcom, resp. Maďarom v antifašistickej rezistencii, odboji, či väzňom týchto režimov.

Podmienky vojny, okupácie, anexie, holokaustu, koncentračných táborov, ako aj konanie a nekonanie, pasívny, konkludentný súhlas, rezistencia, odboj, vzbury a povstania tvorili materiálny prameň práva, zdroj poznania pre vydávanie formálnych prameňov práva. A protivojnové, protifašistické, denacifikačné a demokratizačné zákonodarstvo, ktoré tieto podmienky vyjadrovalo, prezentovalo a upravovalo, malo v podmienkach fakticky likvidovanej suverenity ČSR podobu dvoch formálnych prameňov práva:

- a) dekrétov prezidenta ČSR
- b) nariadení SNR.

II. 1.

Štát „ústavnej núdze“ po okupácii, strate štátnej zvrchovanosti ČSR, keď zákonodarnú moc nemohlo vykonávať ústavou poverené Národné zhromaždenie, vyriešili prvé dva, resp. tri ústavné dekréty prezidenta. Vytvorili zahraničnú ústavu štátu sui generis, „londýnsku ústavu“,⁹ či substitučnú ústavu za Ústavu ČSR z r. 1920 tým, že preniesli procesné a hmotnoprávne ustanovenia postupu a právomoci pri tvorbe zákonov na prezii-

7 Lord Robert Cecil v knihe *A great experiment (Vel'ký experiment)*. In: BENEŠ, E.: *Demokracie dnes a zítra*, s. 233. Termín „generozita“ (franc.) – veľkomyseľnosť, šľachetnosť.

8 W. Churchill sám prejavoval s predstavami o transferoch obyvateľstva súhlas už v decembri 1940; poukazyval pritom na „úspech“ grécko-tureckého príkladu. BRANDES, D.: *Cesta k vyhnání 1938–1945. Plány a rozhodnutí o transferu Němců z Československa a z Polska*. Praha 2001, s. 372.

9 Tzv. londýnsku ústavu tvorili: a) ústavný dekrét prezidenta republiky č. 1/1940 Úř. věst. o ustanovení Státní rady jako poradního sboru prozatímního státního zřízení ČSR (z 21. 7. 1940); b) ústavný dekrét prezidenta republiky č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné (z 15. 10. 1940); c) dekrét č. 3/1940 Úř. věst. čsl. jimž se upravuje veřejné vyhlášení nově vydávaných právních ustanovení československé vlády (z 26. 10. 1940). Další dekrét bol „novelou“ londýnskej ústavy, zmenil ju na podmienky legislatívnej činnosti v „prechodnom období“, t. j. na území už suverénnej ČSR, v súčinnosti s domácou vládou Národného frontu Čechov a Slovákov. Bol ním úst. dekrét prezidenta republiky č. 3/1945 Úř. věst. čsl. o výkonu moci zákonodárné v prechodném období (z 22. 2. 1945). Pozri: BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*. Bratislava 2002, s. 113–115.

denta republiky vo forme vydávania dekrétov prezidenta republiky. Konkrétna podoba tejto „londýnskej ústavy“ sa prejavila v ustanoveniach, že prezident republiky, vláda a Štátna rada tvorili „dočasné štátne zriadenie“ v zahraničí. Procesný postup legislatívy bol upravený tak, že dekréty vydával prezident republiky na návrh a so súhlasom vlády, ktorá mala právo zákonodarnej iniciatívy, a po vypočutí Štátnej rady, orgánu nahradzujúceho parlament, ktorý bol konzultatívno-politickým fórom. Dekretálna právomoc prezidenta republiky bola redukovaná jej striktným spojením s platnosťou dočasného štátneho zriadenia (vylučovala sa tým svojvoľná či uzurpovaná, autokratická legislatíva prezidenta), a ďalej bola obmedzujúco viazaná iba na nevyhnutné prípady.¹⁰ Kontrasignácia dekrétov prezidenta predsedom vlády, resp. členmi poverenými výkonom dekrétu¹¹ bola formou kontroly, brzdou neadekvátneho počtu a obsahu dekrétov. Stav ústavy núde, aj platnosť londýnskej ústavy, bol ďalej vylučujúcim spôsobom podmienený obdobím, dokedy nebude možné uskutočniť ustanovenia druhej hlavy ústavnej listiny z r. 1920 o moci zákonodarnej, teda do ustanovenia Národného zhromaždenia na území republiky. Obdobie dekretálnej, legislatívnej činnosti prezidenta republiky podľa tohto ustanovenia časovo zahŕňa tzv. „londýnske obdobie“ a tzv. „prechodné obdobie“ na území ČSR. Zákonodarný orgán na oslobodenom území ČSR, na ktorom sa obnovila suverenita tohto štátu, sa ustanovil

Prezident Beneš na slávnostnom zasadnutí SNR Vláda ČSR vyhlásila svoj program

Košice, 5. apríla. Tu spomíname a udeňujeme oslobodené územie Slovenska — Bratislava, dve slávnostné zasadnutia: jedno o 17. hod., na počesť prezidenta Dr. Beneša pri príležitosti jeho návratu na oslobodené územie Republiky, druhé na počesť novej vlády Národného frontu Čechov a Slovákov. Zasadnutie otvoril predseda SNR a minister financií pri čsl. vláde Dr. Vávro Šrobár, ktorý srdečnými slovami privítal pána prezidenta, Dr. Beneša, potom veľvyslanca SSSR Zorina a členov čsl. vlády. Zaoberajú sa rokovania v Bratislave, z ktorých vyšla čsl. vláda Národného frontu Čechov a Slovákov. Dr. Šrobár povedal, že delegácia SNR prichádza z týchto rokovaniach so značnou úspešnosťou a konštatuje, že dosiahnuté týchto dôležitých úspechov stalo sa úprimným porozumením českých politických pracovníkov a menovite so značnou pomocou Komunistickej strany Československa a jej predsedu Klementa Gottwalda, ktorý svojím vplyvom pomáhal slovenskej delegácii prekónať ťažkosti a náhodné prekážky dohody. Pred odovzdaním slova pánu prezidentovi predsedajúci vzdal hold prezidentovi Dr. Benešovi, maršalovi Štátnemu, Červenej armáde a 1. čsl. armádnemu sboru.

Na to ujal sa slova pán prezident Dr. Beneš, ktorého reč priradíme vo výstu. Druhé slávnostné zasadnutie SNR otvoril podpredseda SNR Dr. G. Husák. Po privítaní predstaviteľov novej čsl. vlády požiadaj predsedu vlády Zdenka Fierlingerera, aby prečítal vládne vyhlásenie. Vládne vyhlásenie o slovenskej otázke prečítal zástupca predsedu vlády s. Gottwald. Oba prejavy priradíme v tomto čísle „Pravdy“. Vyhlásenie Slovenskej národnej rady, ktoré bolo odpoveďou na vyhlásenie čsl. vlády o slovenskej otázke, prečítal podpredseda SNR Laco Novomeský. Obe zasadnutia SNR boli manifestacným prístupom oddanosti reprezentantov slovenského verejného života prezidentovi ČSR a prvej domácej vláde nášho štátu v prevádzke. Keď tieto predstaviteľovia ČSR a Slovákov v ČSR, predstavení na dnešnom zasadnutí SNR podpredseda vlády s. Klement Gottwald, S. Dr. Šrobár, podpredseda SNR Laco Novomeský, ktorí sú prvými zástupcami národa českého a slovenského, tak mi dovoľte, aby som v mene vlády pripílo ešte niekoľko slov.

Vláda uznáva, že Slováci majú byť pánmi v slovenskej krajine

Podpredseda vlády s. Klement Gottwald prednesol vládne vyhlásenie o pomere čechov a Slovákov v ČSR

Začína sa nová éra v živote slovenského národa. V slobodnej republike Čechov a Slovákov stáva sa náš národ vlastným pánom vo svojej krajine na základe rovnoprávnosti s bratským, nám najbližším národom českým. Zároveň toho je teraz už aj program druhej čsl. vlády, ktorú tvorí, zvažujúca sa na pomer Čechov a Slovákov v ČSR, predstavení na dnešnom zasadnutí SNR podpredseda vlády s. Klement Gottwald, S. Dr. Šrobár, podpredseda SNR Laco Novomeský, ktorí sú prvými zástupcami národa českého a slovenského, tak mi dovoľte, aby som v mene vlády pripílo ešte niekoľko slov.

Bratia Slováci a sestry Slovenky na obidvoch stranách frontu, za celom — vďaka Červenej armáde a Sovietskemu svazu — opät jednotnému Slovensku. Nová vláda má povinnosť, aby som tu vyhlásil tú časť jej programu, ktorá sa týka slovenského národa a Slovenska.

Je to program, ktorý má zahŕňať novú stránku vzťahov medzi našimi dvoma národmi, ktorý má raz a navždy odstrániť tie biele pruhy, sľahujúce v minulosti našim dvojmenným národom. Nemcom a Maďarom, ktorí medzi nás kľú, ktorí má vytvoriť a iste vytvorí tie vnútropolitické predpoklady, známejšie opakujeme sa aj Michalovi, aj tým, čo sa nazývajú viedenskou zberateľmi, ako 14. a 15. marca roku 1939. Nová vláda po prvý raz má túto čestnú úlohu ako Čechov a Slovákov, aby tým zdobila svoje presvedčenie, že jej program voči slovenskému národu Slovenska bude schvaľovaný a podporovaný všetkým ľudom českým. Vláda je odovzdaná všetko so súhlasom a podporou českého ľudu. Všetkým, ktorí majú záujem o budúcnosť Slovenska, ktorí hľadajú, že jediným národom Hstniej moci je ľud.

Ak v Prahe bude skutočne vládnúť viera českého ľudu, rovnako ako v Bratislave bude vládnúť viera ľudu slovenského — tak nie a nikdy nebude mať zranených, alebo nestráň skutočne bratstvo medzi Čechmi a Slovámi.

Vo vedomí tohto nového štátu vyhlásila a bude vykonávať vláda ako prvá domáca vláda republiky, ktorá sa bude zaoberať s tým, aby sa v našom štáte neposilnilo založené na nových základoch. Robiac koniec všetkým starým sporom, ktoré vznikli z urvania Slovenska ako národne samostatného národa, vláda bude sa zaoberať svojimi krokmi dôležité stráž, aby Česko-slovenskom pomere nepoškodilo loza naša „nový“ a aby tak uplatnené

„Slovenský národ s radosťou herie na vedomie...“

Vyhlásenie SNR o vládnom programe v slovenskej otázke

Po reči podpredsedy vlády Klementa Gottwalda prednesol podpredseda SNR Laco Novomeský stanovisko SNR k vládnemu vyhláseniu o slovenskej otázke. Stanovisko znie v podstate takto: Slovenská národná rada a s ňou celý slovenský národ s uspokojením a s radosťou berú na vedomie vyhlásenie prvej československej vlády na domácej pôde o slovenskej otázke, ako ho tu problematizoval miestopredseda vlády, minister Gottwald. V zásadách pre úpravu vzťahov medzi národom slovenským a národom českým, ktoré si prvá vláda národného frontu Čechov a Slovákov vyhlásila do programu, vládne jedine bezpečný spôsob odstránenia všetkých príčin nedorozumení medzi národmi československými. Raz pre vždy a jediné východisko pre ich bratské spoluzávanie, družnú spoluprácu v boji proti spoločnému nepriateľovi takisto, ako v diele znovovytvárania našej ťažko skúšananej spoločnej domoviny.

Slovenský národ zbraňami svojho povstania proklamoval pred celým svetom svoje rozhodnutie žiť s národom českým v jednotnej a nedeliteľnej Československej republike. Prvá československá vláda Národného frontu po vstupe na pôdu oslobodeného Slovenska proklamovala voči jednému reprezentantovi politickej vôle slovenského národa — Slovenskou národnou radou — svoje rozhodnutie uznať a rešpektovať slovenskú národnú svojvoľnosť — a všetky dôsledky z toho vyplývajúce tak v prítomnosti, ako aj v budúcnosti. Nedala sa pomýliť tým, že hrdka slovenských zapracovaných po 6 rokov zneužívala meno i vôle slovenského národa, pomohla nemeckému nacistickému imperiaľizmu rozbiť Československo a potom v mene slovenského národa sa dopúšťala neslýchaných hanobení, najmä odstránenia demokracie z verejného života, zaviedla rasistických zákonov na Slovensku a konečne vyhlásila vojny slovenskému Sovietskemu svazu, Anglicku i Amerike.

Slovenská národná rada s uspokojením konštatuje tiež, že vláda národného frontu Čechov a Slovákov plne rešpektuje dmešné postavenie SNR ako orgánu moci zákonodarnej, vládnej a výkonnej na Slovensku a že sa zaviazuje prichitiť o to, aby slovenské ustanovene zákonodarné a vládne boli i v budúcej ústave Československej republiky zabezpečené. To znamená, že slovenský národ bude pánom vo svojej krajine, ako nim bude český národ v českej krajine, kým o spoločných veciach rozhodovať sa bude demokratickou dohodou predstaviteľov oboch národov.

Slovenský národ s vŕnou zrecenou v záse o svoje bytie proti nepriateľom ČSR a Slovenska s dôverou kráča v ústrety budúcnosti v novom Československu. Veríme, že táto budúcnosť má garantuje i demokratické smýšľanie českého národa, ktorý vŕšiac si práva vlastné, uzná tieto aj pre svoj najbližší bratský národ slovenský.

Keď v týchto historických dňoch oslobodzovania celého Slovenska ľudskou Červenou armádou a čsl. vojskami kladie s prvou čsl. vládou na slobodnom Slovensku bezpečné základy bratského spoluzávania českého a slovenského národa, ktorý vŕšiac si práva vlastné, uzná tieto aj pre svoj najbližší bratský národ slovenský.

na základe nepriamych volieb na platforme Národných výborov v podobe Dočasného národného zhromaždenia. Svoju pôsobnosť začal vykonávať vo výročný deň vzniku ČSR — 28. októbra 1945. Posledný deň pred týmto dátumom ukončil svoju dočasnú, mimoriadnu právomoc prezident ČSR.

V celom období svojej dekretálnej činnosti v čase od 21. júla 1940 v Londýne až do 27. októbra 1945 v Prahe bolo podpísaných a vyhlásených spolu 126 dekrétov a 17 dekrétov ústavných. V tzv. „londýnskom

Pravda, 6. 4. 1945

10 Podľa úst. dekrétu č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné, § 1, „Dokedy nebude možné uskutočňovať ustanovenia hlavy druhej ústavnej listiny z 29. 2. 1920 o moci zákonodarnej, bude prezident republiky úkony, ktoré mu ukladá par. 64 č. 1 a č. 3 úst. listiny, pokiaľ k nim je treba súhlasu Národného zhromaždenia, vykonávať so súhlasom vlády.“ Pozri JECH, K. - KAPLAN, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945. Díel 1. Praha - Brno 1995, s. 93.

11 Úst. dekrét č. 2/1940 Úř. věst. čsl. o prozatímním výkonu moci zákonodárné, § 2: „Predpisy, ktorými sa menia, rušia alebo novo vydávajú zákony, budú vydávané po dobu platnosti dočasného („zatímného“) štátneho zriadenia v nevyhnutných prípadoch prezidentom republiky na návrh vlády vo forme dekrétov, ktoré spolupodpíše predseda vlády, respektíve členovia vlády poverení ich vykonaním“. Tamže, s. 93.

Príchod prezidenta Dr. Beneša do Prahy

Prezident Dr. Beneš: Zlikvidujeme Nemcov v Česku a Maďarov na Slovensku

V stredu popoludní privítalo hlavné mesto Československa, Praha, prezidenta republiky Dr. Eduarda Beneša, na Wilsonovom nádraží ho privítali zástupcovia Národného výboru v Česku, Dr. Krofta, ktorý sa práve vrátil z Terezína, Dr. A. Masaryková, priateľka, priaznivci a mnohí iní. V automobilovom sprievode, ktorý išiel z Wilsonovho nádražia cez Václavské na Staromestské námestie, boli minister národnej obrany generál Svoboda, minister vnútra Nosek, Dr. Pražák, primátor Dr. Vaček, predseda ústrednej vlády Fierling, veľvyslanec Zorin, námestník predsedu vlády Gottwald, Široký a Ursiny, ministri Šrobár, Nejedlý, Stránský, Kopecský, Laušman, Duris, Šoltés, Klementis, Major, Liehner a iní významní predstavitelia verejného života. Uvítací preslov na Staromestskom námestí mal predčítať vlády Zdeněk Fierling, ger, ktorý vo svojej reči zdôraznil, že utrpeli Čechovia a Slováci počas nemeckej okupácie náš ľud posililo a sľadzoťlo. Svedčí o tom jednak podzemný odboj, jednak slovenské povstanie v Banskej Bystrici. Trosky Staromestskej radnice budú výstahou, aby národ strážil znovuzískanú slobodu.

Po predsedovi vlády prehovoril primátor Dr. Vaček a potom privítal pána prezidenta sovietsky vojenský veliteľ mesta Prahy, generál Gordov. Po prejave generála Gordova ujal sa slova pán prezident:

Vraciame sa do vlasti, vláda a ja, po jednej z najstrašnejších vojen histórie. My sa radíme k víťazom ako národ víťazný. Boli sme symbolom tejto vojny. V Prahe sa začala a v Prahe aj skončila. Nemecko, ktoré sa pokrylo hanbou a opovrhnutím celého ľudstva, ktoré kleslo do najhlbšej biedy, prepadá zničeni, Česi a Slováci idú v ústrety rozvoja, aby začali život za nové ideály, za nové ľudstvo, ľudstvo dokonalejšie a krásnejšie, ako ho chápal Masaryk. Jedna veľká, krásna a slávna fáza nášho boja sa končí. Po páde Nemecka triumfuje demokratická myšlienka. Považujem organizáciu nášho odboja doma i v cudzine za jediný nedeliteľný celok. Bol celkom organický. Nebola hlbšieho zásadového rozporu. Rozhodne združujeme a povedal som to už v prvý rok vojny. Že sme boli čiastkou boja, hlavne frontu domáceho. My v cudzine sme boli symbolom štátu a národa, a vy doma ste vyzdvihli zástavu odporu a nezlyhali ste. Vraciame sa domov, aby sme vložili československý národný mandát, ktorý nám pripadol, do rúk ľudu. Budeme jednat doma tak, ako rozhodne voľa ľudu. Od roku 1922 bol som nekompromisný v boji proti fašizmu a nacizmu. Nikdy som neopustil kompasie a nesmieril sa s týmito doktrínami. Podľahol som v boji v Mnichove. Bolo mi jasné, že po Mnichove pôjde a boj na život a smrť. V roku 1938 demokratická Európa ustupovala, Praha sa stala cieľom nacistov, naša priateľská politika so Sovietskym svätom bola stavaná na pranier rešketon západnej Európy. Pamätáte sa na naše dve mobilizácie? Nikdy som neveril vo víťazstvo nacizmu neveril som, že víťazstvo v Mnichove sa môže vzťahovať len na nás. Videl som v tom počiatok bolestného procesu, ktorý zasiahne aj iné štáty a Európu skoro celú. Chápal som udalosť z roku 1938 ako jediný celok, ktorý musí končiť krízou.

Odhádzajú do cudziny, pripravoval som druhý odboj. Jednoduchí ľudia, vojaci, inžinieri, gencia, naše vedenie nikdy nezakolísalo. Ja sám od októbra 1939 som rátal s pádom Francúzska, rátal som so silou Veľkej Británie, rátal som so spojenectvom so Spojenými štátmi a veril som, že Sovietsky svätz sa dostane do vojny a že bude bojovať proti nacizmu, a pôjde tou cestou, po ktorej sme išli i my. Proti verejnej mienke, ktorá prevládala v roku 1939 v Spojených štátoch, považoval som Sovietsky svätz za štát, ktorý v tejto vojne pôjde do krajnosti svojich síl a že Sovietsky svätz vojnu nikdy neprehrá. Veril som, že Sovietsky svätz, Veľká Británia a Spojené štáty severoamerické sa dohodnú a že spoločne zaisia svetový mier. Na tomto základe som si vytvoril svoju koncepciu. Nikdy som neustúpil.

Od roku 1939 pripravoval som plány k hnutiu vojenskému a politickému. Organizoval som hnutie vo Francúzsku, Anglicku a vo Spojených štátoch. Po ťažkých prekážkach sa mi podarilo zriadit Národný výbor v Paríži a založit armádu v Anglicku. Francúzsku a SSSR. V júli 1940 bola uznaná prvá československá vláda na základe celstvom nášho územia. O pomere Čechov a Slovákov má právo rozhodnúť ľud doma. Veľkým víťazstvom nášho odboja bolo odstránenie mlčovskej dohody. Môžem vám povedať s plným vedomím, že k vojne z roku 1939 dôjsť nemuselo. Poznámte môj vzťah k tejto európskej fáze. Západné demokracie nám v roku 1938 ťažko ukrivdili. Behom tejto vojny však túto krivdu napravili. Potvrďuje to správnosť našej politiky so Sovietskym svätom. Lebo Mnichov bol namierený skôr proti Sovietskemu svätu než proti nám. Odľúštenie Slovenska bolo namierené do srdca nášho štátu. Všetkým našim odporcom ide predovšetkým o to, aby rozbili našu jednotu a oslabili nás. V tom vidím veľké víťazstvo tejto vojny, že bola zase vybojovaná z dravá jednota Československa. Budeme súdiť zradcov Tisovho režimu, ktorí sú vinní na vypovedaní vojny Sovietskemu svätu a spojencom, Veľký a rozhodný úspech je to, že naše hnutie, organizované v Anglicku, Amerike a Sovietskemu svätu, umožnilo nám umiestniť československý ľud na území Veľkej Británie, a tiež československej jednotky postupne sa zväčšujúcej na prapor, brigádu, armádny zbor na území Sovietskeho zväzu.¹² Najdôležitejší už pre obnovu suverenity štátu bol ústavný dekrét č. 10/1944 Úř. věst. čsl. o dočasnej správe oslobodeného územia Republiky československej (z 3. augusta 1944) a ústavný dekrét z toho istého dňa o obnovení právneho poriadku. Dekrét o dočasnej správe transformoval do vnútorného práva ustanovenia Zmluvy medzi ČSR a ZSSR o správe oslobodeného územia.¹⁵ Armáda ZSSR vstupovala na štátne územie ČSR ako na územie svojho spojenca, ktorého suverenitu rešpektovala. Po postúpení sovietskej armády za frontové pásmo odovzdával jej veliteľ právomoci do rúk československých orgánov, ktoré predstavovali vládný delegát, stojaci na čele úradu pre správu oslobodeného územia. A nová československá štátna moc na svojom území bola viazaná a riadila sa právnymi normami, právnym poriadkom československým. Vymedzenie tohto pojmu, ktoré právne normy tvoria československý povojnový právny poriadok, určil ústavný dekrét prezidenta republiky č. 11/1944¹⁶ Úř. v. čsl. O obnovení právneho poriadku (z 3. augusta 1944). Podľa koncepcie a štátnej doktríny právnej kontinuity ČSR československý štát nikdy právne

Budeme formovať naše politické strany a zredukujeme ich počet. Vyriešime pomer medzi Čechmi a Slovákmi. Zlikvidujeme Nemcov v Čechách a Maďarov na Slovensku. Naše heslo bude: Definitívne odgermanizovať našu verejnú správu, vybudovať armádu a prispôbiť ju novým požiadavkám. Všetko sa bude diať na pevnom základe novej Ústavy Republiky.

To všetko nás čaká. Ja viem, že je to práca nie ľahká, čakajú nás ťažkosti, zavinené kultúrnym a hospodárskym vyplnením našej vlasti.

Nemôžem skončiť, aby som nezdôraznil: Budeme vďační národom Sovietskeho zväzu za ohromné obete, ktoré pre nás v tejto vojne boly prinesené Červenou armádou, za výpätie síl a obzvláštne vojenské umenie, ktoré jej umožnilo zvíťaziť. Budeme vďační Veľkej Británii, ktorá hŕzevalo a statočne v jednom okamihu tohto boja stála sama a vydržala nemecký nápor. Budeme vďační za ich vojnový rozmach a prevyšujúce úspechy vojenskej. Budeme vďační Stalinovi, Churchillovi, Rooseveltovi za všetko, čo pre nás vykonal. Francúzi a ostatní spojenci zasliaza uznanie za to, čo vytrpeli.

Prisahanje si: Zostaneme vždy verní svojej veľkej tradícii Čechov a Slovákov a zostaneme verní svojmu ideálu politického sbratania a veľkým národom ruským.

Potom pán prezident vstúpil znovu do suta a odšiel na Hrad, kde ho očakávali dve festné roty československej a sovietskej. Vítaný nadšeným jasotom davu pán prezident vstúpil do Hradu.

období“, teda v čase pôsobnosti „dočasného štátneho zriadenia ČSR“, t.j. od 21. júla 1940 až do 22. februára 1945 – prezident na návrh vlády a po konzultácii so Štátnou radou vydal 45 dekrétov, z toho bolo 11 ústavných. V tzv. „prechodnom období“, ktoré sa datuje od vymenovania prvej domácej vlády v Košiciach, vytvorenej politicky ako vláda Národného frontu Čechov a Slovákov, t.j. od 4. apríla 1945 do predvečera zasadania Dočasného národného zhromaždenia, prezident republiky podľa ustanovení Košického vládneho programu a na základe zákonodarnej iniciatívy novej vlády podpísal ďalších 98 dekrétov, z toho bolo 11 ústavných dekrétov.¹²

Dekréty z tzv. londýnskeho obdobia, v počte dosahujúcom ich dve tretiny, upravovali¹³ rozličné záležitosti vojakov, československých jednotiek na území Veľkej Británie, a tiež československej jednotky postupne sa zväčšujúcej na prapor, brigádu, armádny zbor na území Sovietskeho zväzu.¹⁴ Najdôležitejší už pre obnovu suverenity štátu bol ústavný dekrét č. 10/1944 Úř. věst. čsl. o dočasnej správe oslobodeného územia Republiky československej (z 3. augusta 1944) a ústavný dekrét z toho istého dňa o obnovení právneho poriadku. Dekrét o dočasnej správe transformoval do vnútorného práva ustanovenia Zmluvy medzi ČSR a ZSSR o správe oslobodeného územia.¹⁵ Armáda ZSSR vstupovala na štátne územie ČSR ako na územie svojho spojenca, ktorého suverenitu rešpektovala. Po postúpení sovietskej armády za frontové pásmo odovzdával jej veliteľ právomoci do rúk československých orgánov, ktoré predstavovali vládný delegát, stojaci na čele úradu pre správu oslobodeného územia. A nová československá štátna moc na svojom území bola viazaná a riadila sa právnymi normami, právnym poriadkom československým. Vymedzenie tohto pojmu, ktoré právne normy tvoria československý povojnový právny poriadok, určil ústavný dekrét prezidenta republiky č. 11/1944¹⁶ Úř. v. čsl. O obnovení právneho poriadku (z 3. augusta 1944). Podľa koncepcie a štátnej doktríny právnej kontinuity ČSR československý štát nikdy právne

Pravda, 19. 5. 1945

12 JECH, K.: Archeografický úvod. In: JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekréty prezidenta republiky 1940–1945*, s. 44.

13 Porovnaj: Tamže, s. 50–52.

14 Československo-sovietska dohoda (úmluva) o vzájomnej spolupráci po dobu vojny proti spoločnému nepriateľovi (z 18. 7. 1941). Podľa dohovoru si obe strany vymenili vyslancov, zaviazali sa vzájomne si poskytovať pomoc a podporu všetkého druhu v dnešnej vojne proti hitlerovskému Nemecku. In: VLČEK, E.: *Dokumenty ke studiu dějin státu a práva ČSSR*. Díl 1. (1939–1948). Brno 1978, s. 7.

15 Dohoda o vzťahu medzi československou správou a sovietskym hlavným veliteľom po vstupe vojsk Červenej armády na československé územie (Moskva 8. 5. 1944). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Díl 1. Bratislava 1998, s. 325–327.

16 Veľký, nie iba symbolický význam, ale aj relevanciu ústavnopolitickú mala numerizácia dekrétu č. 11 rovnakým číslom ako bolo

nezanikol, právne jestvoval aj po Mnichove 1938, aj po vyhlásení vojnového Slovenského štátu ako aj Protektorátu a v prvý deň obnovenia jeho suverenity na vlastnom území platila a znovu bola reaktivovaná jeho ústava, ústavné zákony, ďalšie platné zákony. Za československý právny poriadok úst. dekrét č. 11/1945 Ú. v. čsl. sa kvalifikovali a označili právne normy pochádzajúce zo slobodnej vôle československého ľudu, vydané do 29. septembra 1938. Československým právom podľa tohto dekrétu naopak neboli predpisy vydané v dobe neslobody, v dobe, keď bol československý ľud zbavený svojej slobody.¹⁷ Zdôrazňujeme, že aj táto norma je a zostane východiskovým denacifikačným dekrétom.

Zákonodarstvo dočasného štátneho zriadenia usilovalo a presadzovalo:

a) koncepciu právnej kontinuity ČSR, obnovu jej suverenity a demokratického právneho poriadku;

b) denacifikáciu a demokratizáciu právneho poriadku, ktorého legitimita je daná jeho zdrojom, t.j. slobodnou vôľou československého ľudu;

c) retribúciu – t.j. spravodlivé a neodvratné „potrestanie nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov“, ktoré mali vykonať „mimoriadne ľudové súdy“. Svedčí o tom dekrét z 1. februára 1945,¹⁸ ktorý bol po oslobodení republiky nahradený rovnako pomenovaným a obsahovo v podstate totožným dekrétom č. 16/1945 Sb., v praxi nazvaným ako tzv. veľký retribučný dekrét;

d) obnovu ekonomiky, zabezpečenie podmienok pre život ľudí v oslobodenom štáte. Smerovali k tomu dva predpisy: dekrét z 1. februára 1945 o mimoriadnych opatreniach pre zaistenie hospodárskeho života na oslobodenom území a dekrét z 5. marca 1945,¹⁹ ktorým sa určuje postavenie Správy spojených národov pre okamžitú pomoc a prvú obnovu (UNRRA);

E. Beneš na oficiálnej návšteve Bratislavy. Čas v obrazoch, 5. 6. 1945

e) reštitučná právna kontinuita mala byť doplnovaná dynamicky koncipovanou právnou kontinuitou štátu. Spolu s obnovou hospodárstva a podmienok pre život, založenou na medzinárodnopolitickom a vnútropolitickom presadení právnej kontinuity republiky jednoduchým obnovením predmnichovského stavu – legislatíva hlavy štátu už v tomto londýnskom období akceptovala, že právna kontinuita ČSR v zásade v reštitučnej podobe bude spojená aj so zmenami, korekciami v štáte a práve, ľudovými, demokratickými. Predstavoval ju ústavný dekrét č. 18/1944 Úř. v. čsl. zo 4. decembra 1944 o národných výboroch a Dočasnem Národnom zhromaždení.²⁰

Tento nový prvok posilnila na tendenciu a ďalej ho skomplikovala povstalecká (banskobystrická) Slovenská národná rada aj v košickom a bratislavskom období svojej činnosti. Slovenská národná rada podľa nariadenia č. 1/1944 Sb. usilovala o vytvorenie samostatného slovenského právneho poriadku,²¹ neodvodeného od úst. dekrétu č. 11/1944 Úř. v. čsl., i demokratickej slovenskej štátnosti. Pristupovali k tomu ďalšie

číslo zákona z roku 1918 o vyhlásení Československého štátu. Vyjadrovala totožnosť štátu, jeho životnosť po okupácii, anexii, vojne, vývojaschopnosť v nových podmienkach.

17 Ústavnoprávny termín a inštitút – „doba neslobody“ – zaviedol úst. dekrét č. 11/1945. Časove bol vymedzený od 30. 9. 1938 do 4. 5. 1945 (Povstanie českého ľudu), normatívno-právne potvrdený nariadením vlády ČSR č. 31/1945 Sb.

18 Bol publikovaný ako dekrét prezidenta republiky č. 6/1945 Úř. v. čsl. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch. In: JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, s. 168–178.

19 Dekrét prezidenta republiky č. 2/1945 Úř. v. čsl., ktorým sa určuje postavenie Správy Spojených národov pre okamžitú pomoc a prvú obnovu (United Nations Relief nad Rehabilitation Administration). In: JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, s. 204 a nasl.

20 Úst. dekrét prezidenta republiky č. 18/1944 Úř. v. čsl. Hlavné princípy systému národných výborov určila I. vláda NF Čechov a Slovákov vo svojom programe (tzv. Košickom), v V. časti. In: JECH, K. – KAPLAN, K.: *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945*, s. 93.

21 „Prijatím Deklarácie SNR a prvých troch nariadení SNR 1. 9. 1944 sa súčasne datuje a začína genéza slovenského právneho poriadku v pravom zmysle slova. Právneho poriadku, ktorý je normatívno-právnym vyjadrením vznikajúcej slovenskej národnej, demokratickej štátnosti, suverénneho a demokratického útvaru.“ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*. Banská Bystrica 2001, s. 100.

E. Beneš v rozhovore so sovietskymi maršalmi Ivanom S. Konevom (vľavo) a Rodionom J. Malinovským, pri príležitosti udelenia vysokých vojenských vyznamenaní. Čas v obrazech, 1. 7. 1945

návrhy a predstavy o zákonodarstve, ktoré by vyjadrili a presadili rozšírenie demokracie z oblasti politickej aj na oblasť hospodársku a sociálnu.

Dekréty prezidenta republiky z tzv. prechodného obdobia, od vytvorenia vlády do ustanovenia Dočasného Národného zhromaždenia, vydávané na základe Košického vládného programu, predstavujú už vo vlastnom zmysle zákonodarstvo, ktoré malo zmeniť (uznávajúc právnu kontinuitu ČSR platnosť jej Ústavy z r. 1920, ale iba ako demokratického vodítka, návodu na činnosť) sociálno-ekonomickú podstatu štátu, formu štátu, štátny režim, jeho formu štátneho zriadenia odvodenú od uznania reality, že ČSR je štátom, ktorého nositeľom sebaurčovacieho práva nie je národ československý, ale sú ním dva národy Česi a Slováci. Dekréty boli v tomto čase aj zákonodarstvom, ktoré malo vyvodiť prísnu spravodlivosť za zločiny nacistov, ktorým asistovali aj občania republiky, ktorí sa spreneverili povinnostiam občana štátu vôbec a špeciálne občana demokratického štátu. Vyvodilo tiež závery zo správaní sa príslušníkov nemeckej a maďarskej menšiny, občanov ČSR, pri vnútornom rozvrate, rozbití štátu a okupácii jeho územia.²² Prítom účelom pevnosti, tvrdosti zákonov, právnych riešení, nebola pomsta: „neslý-

chané zločiny volali o prísnu spravodlivosť“, nebola ním ani iba adekvátne, rýchla a neodvratná odplata: „zaslúžený trest, uložený bez prietáhov“, a najmä „vyvrátenie nacistického a fašistického zla od koreňov“,²³ ale aj „trvalý zásah“, vylučujúci nielen recidívu, ale už i možnosť obnovenia potenciálu zopakovania takýchto zločinov

Z celkove 45 dekrétov tohto obdobia bola takmer jedna štvrtina (11) ústavných dekrétov. Ako jedno z možných roztriedení, kategorizácie dekrétov sa ponúka delenie na dekréty upravujúce:

1.1. formu štátu (sústavu najvyšších štátnych orgánov), z nich napríklad: a) úst. dekrét č. 1/1945 Sb. o novej organizácii vlády a ministerstiev v prechodnej dobe (z 2. apríla 1945); b) úst. dekrét č. 47/1945 Sb. o Dočasnom Národnom zhromaždení (z 25. augusta 1945); c) dekrét č. 63/1945 Sb. o Hospodárskej rade (z 25. augusta 1945).²⁴

1.2. právny poriadok: a) dekrét č. 19/1945 Sb. o Zbierke zákonov a nariadení Republiky Československej (z 23. júna 1945), b) ústavný dekrét č. 22/1945 Sb. o vyhlásení právnych predpisov vydaných mimo územia Republiky Československej (z 23. júna 1945), c) dekrét č. 81/1945 Sb. o niektorých opatreniach v odbore spolkovom (z 25. septembra 1945).

2. retribúciu, konkrétne: a) dekrét č. 16/1945 Sb. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch (z 19. júna 1945), tiež tzv. veľký retribučný dekrét; b) dekrét č. 17/1945 Sb. o Národnom súde (z 19. júna 1945); c) úst. dekrét č. 137/1945 Sb. o zaistení osôb, ktoré boli považované za štátne nespoľahlivé v dobe revolučnej (z 27. októbra 1945); d) dekrét č. 126/1945 Sb. o osobitných nutečných pracovných oddieloch (z 27. októbra 1945); e) dekrét č. 138/1945 Sb. o trestaní

22 „Strašné skúsenosti, ktorých sa Česi a Slováci dožili s nemeckou a maďarskou menšinou, ktoré sa z veľkej časti stali povojnovými nástrojmi dobyvačnej politiky proti Republike zvonku a z ktorých sa najmä československí Nemci prepožičali priamo k vyhladzovaciemu ťaženiu proti českému a slovenskému národu – núti obnoviť Československo k hlbokému a trvalému zásahu.“ VLČEK, E.: *Dokumenty ke studiu dějin státu a práva ČSSR*. Díl 1. (1939–1948). Brno 1978, s. 64.

23 „O prísnu spravodlivosť volajú neslýchané zločiny, ktorých sa dopustili nacisti a ich zradní spoluvinníci na Československu. Porobenie vlasti, vraždenie, zotročovanie, lúpenie a ponižovanie, ktorého obeťou bol československý ľud a všetky tie stupňované nemecké zverstvá, ktorým bohužiaľ pomáhali alebo asistovali aj spreneveriaci sa československí občania, z ktorých niektorí zneužili prítom aj vysoké úrady, mandáty alebo hodnosti, musí nájsť zaslužený trest, bez prietáhov, aby nacistické a fašistické zlo bolo vyvrátené od koreňov.“ Preambula: dekrét č. 16/1946 Sb. o potrestaní nacistických zločincov, zradcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych ľudových súdoch.

24 Pozri: PTÁČKOVÁ, J. (red.): *Benešovy dekrety. Dekrety prezidenta Edvarda Beneše z roku 1945*. Díl 1. Praha 2002, s. 7, 63, 95–97.

niektorých previnení proti národnej cti (malý retribučný dekrét z 27. októbra 1945).

3. majetkové, ktoré možno deliť ďalej na:

3.1. reštitučné: dekrét č. 5/1945 Sb. o neplatnosti niektorých majetkovo-právnych konaní z doby neslobody a o národnej správe majetkových hodnôt Nemcov, Maďarov, zradcov a kolaborantov a niektorých organizácií a ústavov (z 19. mája 1945). V prvej časti tento dekrét obnovoval (reštituoval) pôvodné majetkové vlastnícke práva a pomery osôb, ktoré prišli o majetok z dôvodov perzekúcie alebo uzavretím vynútenej zmluvy o jeho majetkovom prevode. Druhá časť dekrétu zakotvila inštitút národnej správy, ktorý sa uvažoval na majetok osôb štátne nespoľahlivých. Nemal za následok zmenu subjektu vlastníctva. Pozastavoval do definitívneho riešenia subjektu vlastníckeho práva, práva majiteľov s majetkom nakladať, užívať ho a držať. Tieto majetkové oprávnenia prešli na národného správcu, menovaného Zemským národným výborom.

3.2. konfiškačné: a) dekrét č. 12/1945 Sb. o konfiškácii a urýchlennom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov českého a slovenského národa (z 21. júna 1945); b) dekrét č. 108/1945 Sb. o konfiškácii nepriateľského majetku a Fondoch národnej obnovy (z 25. októbra 1945); c) dekrét č. 28/1945 Sb. o osídlení poľnohospodárskej pôdy Nemcov, Maďarov a iných nepriateľov štátu českými, slovenskými a inými slovenskými poľnohospodármi (z 20. júla 1945).

3.3. znárodňovacie: a) dekréty č. 100 – 103 o znárodnení baní, niektorých priemyselných podnikov; o znárodnení niektorých podnikov potravinárskeho priemyslu; o znárodnení akciových bánk; o znárodnení súkromných poisťovní (z 24. októbra 1945); a s nimi súvisiace normy o právomoci zamestnancov, ich odborových orgánov pri riadení znárodnených podnikov; b) dekrét č. 104/1945 Sb. o závodných a podnikových radách; c) dekrét č. 109/1945 o riadení výroby (z 27.

Piata kolóna musí z ČSR zmiznúť

Štátny tajomník Dr. Vlado Clementis o oláčke Nemcov a Maďarov — Očistenie Československa od nepriateľských živlov je vecou európskeho mieru

ZAS. Praha (ČTK), 14. júna. — Štátny tajomník Ministerstva zahraničných vecí Dr. Vlado Clementis, ktorý večer dočasným predsedom vlády, rozhlásil a prečítal štátny dekrét, ktorým sa Česi a Slováci došli s nemeckou a maďarskou menšinou, náti Československo k hlbokému a trvalému zásahu.

Nasledujúcej veľkej väčšiny Nemcov a Maďarov z ČSR okrem tých, ktorí sú v kritických časoch prednichovských a za okupácie stáli svorne po našom boku. Nemci a Maďari, ktorí sem prišli po Mnichove a nebudú pre svoje zločinné postavenie pred ľudovú súdu, sú už väčšinou zaistení a vyvážení.

Ze Slovenska sú tieto Maďari vykazovaní v smysle podaného príkazu zo dňa 21. januára 1945, uzavretého v Moskve.

To všetko však nestačí, lebo ide o odstránenie miliónov nepriateľov a zškodkov z našej pôdy. V tejto pre nás i pre mier celej Európe historickej úlohe môžeme prísť na pomoc priateľské veľmoci u Sovietskeho svetu našli sme plné pochopenie a súhlas a opatreniami, ktoré sme rozhodnutí uskutočniť. Veríme, že i u vás veľkej Bri-

tánie, Spojených štátov a Francúzska, ktoré boli upozornené na nalihavosť tohto problému, nájdeme pochopenie, i keď sami chápeme, že tieto vlády ešte pred pádom Nemcka a vzhľadom na veľkosť problému si vyhradili definitívnu odpoveď na naše konkrétne návrhy. Sme však rozhodnutí nechať sa ničím odvrátiť v tejto veci od započatej cesty.

Nastúpili sme ju nielen na základe udalosti posledných tragických rokov, ale aj na základe tisícročnej skúsenosti s odvčným germánskym imperializmom.

Stali sme sa prvou obeťou nemeckej útočnosti a boli sme poslední medzi oslobodenými. Tieto okolnosti musíme opierať o určité skutočnosti, a tie chceme do budúcnosti zmeniť. Ak si naši priatelia uvedomia, že mnichovská kríza vyvrátila Nemci z Čes-

koslovenska, ktorí boli avantgardou germánskej imperialistickej armády, že protisúdebný masakr vyvolal a osobne riadil K. H. Frank, ktorý zostavil soznam vynikajúcich českých intelektuálov, popravených potom na výstrahu bez akéhokoľvek formálneho obvinenia, a v ktorého hlavu sa zrodila strážna myšlienka zničiť Lidice, teda pochopia, prečo sme rozhodnutí nechať sa ničím odvrátiť od započatej cesty.

Nemecká piata kolóna musí z Československa prejsť. Bez riešenia tohto problému nebude pokoja v našom štáte.

Len do istého stupňa je to ináč s otázkou vyšťahovania Maďarov. Maďarsko sa nemôže dovolávať najmenších zásluh pri porážke spojeneckého nepriateľa. Oproti tomu vieme a chceme rozlišovať medzi maďarským ľudom z jeho terajšou vládou na jednej strane a medzi starým režimom na strane druhej. Preto odstraňujeme zo Slovenska nateraz len tých, ktorí boli poslaní korbáčovskými režimom a ktorí sa aktívne zapojili do fašistického maďarského štátu. Sme ochotní dohodnúť sa o presťahovaní ostatných Maďarov do Maďarska výmehou zriaďujúceho Spolkového úradu, ktorí sa chcú presťahovať z Maďarska na Slovensko. Skôr než na to dôjde, budeme posudzovať dobú vôľu terajšej maďarskej vlády voči nám i podľa toho, ako zachádza se teraz so Slováckmi v Maďarsku.

Štátny tajomník v "Pravde" o zbezpečení nášho štátu, k čomu patrí i úprava nových hraníc. Príponou, že vláda v najkratšom čase predloží spojencom návrh na úpravu tých hraníc. "Iž dnes" ch informovala, že pokladá za potrebné a naliehavé, aby naša armáda zaisťila územie Kladska, Hlubčicka a Retiborska, čo by bolo možné podľa nedávno vyhlásenej dohody o spojeneckých kontrolných orgánoch a vyhlásenia o okupovaných oblastiach v Nemecku. Týmto zaistením by sa už vopred pripravila v súhlase so spojencami pôda pre konečnú korektúru našich hraníc, ktorou by sa uskutočnila aspoň časť historickej spravodlivosti.

Slovensko — krajinou všeslovanstva

V Martine proponovaný Vseslovanský komitét a Slovanský ústav

(JK) — Bratislava, 13. júna — Za prítomnosti podpredsedu SNR a povereníka SNR pre veci národné, Dr. Gustava Husáka, štíel sa dňa 10. júna v Turč. Sv. Martine Národný front, aby prerokoval a stelesnil myšlienku založenia občianskeho Vseslovanského komitétu v Martine. V tomto zmysle bola vypracovaná i rezolúcia Národného frontu v Martine, ktorá vyšla z podnetu Matice slovenskej. Zivny, spolu slovenských žien, Muzickej slovenskej spoločnosti a ostatných celoslovenských kultúrnych ustanovizní v Martine.

Slovensko sa ukázalo v ďalekej i medznej minulosti kľúčovou krajinou všeslovanstva, ako ju bol nazval v roku 1892 ruský slavista Anton Budilov. Slováci založili proti nemeckej rozpisovateľke. Ik storočí prevzali v vlastných silách postavený štát v dejinách Slovenska, preslávnu Veľkú Moravu a na ich území stála cyrilometodějská katedra slovenskej písomnosti. V XVII. a v XVIII. storočí celý rad veľkých Slovákov hlásal písomne i slovom duchovnú spolupatričnosť Slovanov. Slovákom patri prorok Ján

Budocnosť slovenských národov musí byť vedená v znamení najvyššieho nášho prírodného sa, našej spolupráce s jednotou v očiení a myslení. Veľká esoloboditelská protifašistická vojna položila aj u nás nové pevné základy v slovenskej orientácie a vzájomnosti. V tejto vojne sme sa prevedeli, o tom, že naša sila je v jednotnom usmernení slovenských snáh.

Vzhľadom na mnohostrannosť úloh všeslovenského komitétu navrhuje sa súčasne v rozmyslení, aby sa založil u nás v najkratšom čase aj Slovanský ústav so sídlom v Turč. Sv. Martine na veľkolepé skúmanie otázok slovenských.

Slovenská verejnosť viera s nadšením iniciatívu martinského Národného frontu, ako i skutočnosť, že táto veľvyznamná slovenská inštitúcia bude mať sídlo predvedepodobne v našom slovenskom Martine, ako prisaľbil Dr. G. Husák, že tento opodstatnený návrh bude podporovať v SNR

Telegram Vseslovanskému komitétu v Moskve

októbra 1945)²⁵ a nie na poslednom mieste aj dekrét č. 63/1945 Sb. o Hospodárskej rade (z 25. augusta 1945).²⁶

4. expatričné dekréty: a) úst. dekrét č. 33/1945 Sb. o úprave československého štátneho občianstva osôb národnosti nemeckej a maďarskej (z 2. augusta 1945); b) dekrét o pracovnej povinnosti osôb, ktoré stratili československé štátne občianstvo (z 19. septembra 1945); ca) dekrét č. 122/1945 Sb. o zrušení nemeckej univerzity v Prahe; cb) dekrét č. 123/1945 Sb. o zrušení nemeckých vysokých škôl technických v Prahe a v Brne, oba dekréty z 18. októbra 1945.

Celkovo tento súbor právnych noriem, vydaných dočasným štátnym zriadením v Londýne v roku 1945, potom prezidentom republiky na návrh I. vlády Národného frontu Čechov a Slovákov na území republiky s obnovenou štátnou suverenitou, tvorí vo vlast-

Pravda, 15. 6. 1945

25 Z posolstva prezidenta dr. E. Beneša Dočasnému Národnému zhromaždeniu z 28. 10. 1945: „Ponechal som na koniec poznámky k nášmu snád' najdôležitejšiemu opatreniu hospodárskemu, stanovenému podpísaním ďalekosiahlych dekrétov o poštátnení a znárodnení kľúčového priemyslu, o poštátnení bánk a poisťovní. Neskrývam si nijako fakt, že sa tým dotýkame štruktúry predchádzajúcej liberálnej spoločnosti a že sa tu dávame na cesty, ktoré majú viesť k socializácii modernej spoločnosti. Nie je to nejaký hotový prechod z jednej fázy vývoja našej spoločnosti do fázy novej; je to iba začiatok budovania nových foriem vlastníctva, vedľa vlastníctva súkromného a družstevného.“ JECH, K. - KAPLAN, K.: Dekrety prezidenta republiky 1940-1945, s. 969.

26 „Podpísal som sám tieto dekréty (pozn. znárodňovacie, socializačné) z plného presvedčenia, že náš ľud je pre tieto opatrenia zrelý a politicky i sociálne pre ne dostatočne pripravený, ako som to tiež už sám verejne vyhlásil. A mám pevnú vieru, že to bude pre nás úspech. ... Dodávam ešte dve veci organizačné: Naše celé hospodárenie prechádza v pravom zmysle slova do tzv. hospodárenia riadeného, plánovaného.“ Tamže s. 970.

Dekrét prezidenta Republiky o konfiškácii majetku Nemcov, Maďarov a zradcov

ZAS, Praha, 21. júna (ČTK).
Prezident Republiky podpísal dňa 22. júna dekrét o konfiškácii a urýchlenom rozdelení poľnohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, zradcov a nepriateľov českého a slovenského národa. Pri tejto príležitosti prehovril do pražského rozhlasu minister poľnohospodárstva Júlínus Ďuriš. Vo svojom prejave zhodnotil historický

význam tohto dekrétu a vyhlásil, že stáročná krivda sa konečne napravila a vláda nad našou pôdou sa vracia znova do rúk ľudu, ktorý na nej pracuje. V závere minister Ďuriš vyhlásil, že po oslobodení slávnou bratskou Červenou armádou zpod útlaku našich odviekých nepriateľov nastáva nová vývojová epocha nášho národného života.

Čas, 23. 6. 1945

nom zmysle množinu dekrétov prezidenta republiky, ktorú autori najmä z radov niektorých nemeckých, rakúskych a maďarských politikov pomenovali ako „Benešove dekréty“ s pôvodným úmyslom ich pohaniť, dehonestovať a degradovať právne i morálne, dosiahnuť ich zneplatnenie ako noriem patriacich na pranier bezprávia.

Dekréty prezidenta republiky ako právne normy jestvujúceho československého štátu, vydávané v čase ústavnej núdze, podliehali ratihábicii, dodatočnému schváleniu zákonodarným orgánom v už slobodnej, suverénnej vlasti. Ústavný zákon č. 57/1946 Sb., „ktorým sa schvaľujú a vyhlasujú za zákon dekréty prezidenta republiky“, schválil a vyhlásil všetky tieto dekréty za zákon s tým, že ich treba považovať od ich počiatku (teda: ex tunc) za zákon a ústavné dekréty treba považovať tiež ex tunc za ústavný zákon. Vôľu prezidenta dotoval, doplnil aj súhlasnou vôľou slobodného ľudu, občanov ČSR, suverénneho zdroja štátnej moci tlmočenej jeho poslancami, vôľou zákonodarného orgánu štátu. Ratihábiciou dekréty prezidenta nadobudli všetky podstatné náležitosti zákona či ústavného zákona, a tým odpadla provizórnosť, dočasnosť či akákoľvek iná podmienenosť právnej perfektnosti, úplnosti ich právnej relevancie, legality a legitimacy.²⁷

Medzi Benešove dekréty zaraďujú ich kritici aj zákon č. 115/1946 Sb. o právnosti konaní súvisiacich s bojom o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov. Pri-

jalo ho Dočasné Národné zhromaždenia jeden rok po skončení vojny, dňa 8. mája 1946. Zákon ustanovil, že konanie, ku ktorému došlo v dobe od 30. septembra 1938 do 28. októbra 1945 a ktorého účelom bolo prispieť k boju o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov, alebo ktoré smerovalo k spravodlivej odplate za činy okupantov alebo ich pomáhačov, nie je bezprávne ani vtedy, ak by bolo inak podľa platných predpisov trestné. Uvedené konania zákon kvalifikoval za právne, t.j. vlastne za niečo viac ako za exculpačné konania, konanie vylučujúce trestné stíhanie, nezakladajúce trestnú zodpovednosť. Spolu s časom vykonania skutku takáto mimoriadna kvalifikácia konania vyžadovala splnenie znakov objektívnej stránky a subjektívnej stránky tohto činu alternatívne. Obligatórne muselo ísť objektívne a subjektívne o konanie prispievajúce k boju o znovunadobudnutie slobody Čechov a Slovákov alebo ktoré smerovalo k spravodlivej odplate za činy pomáhačov. Konanie s týmito znakmi bolo okolnosťou vylučujúcou jeho trestnosť. Malo teda povahu a právne účinky adekvátne nutnej obrane, krajnej núdzi alebo dovoľnému použitiu zbrane.

Kritici Benešových dekrétov poukazujú otvorene na to, že tu išlo, či mohlo ísť o „amnestovanie“, prípadne legalizovanie kriminálnych konaní spáchaných voči Nemcom v období vojny, a najmä v období tzv. divokého odsunu Nemcov, konkrétne od mája do augusta 1945. Podobné konania, uskutočnené z nízkych pohnútok, zo surovosti, chlipnosti či ziskuchtivosti už ním podľa dikcie zákona nemohli byť amnestované. Naopak prípady, ktoré vyplynuli z boja za slobodu, jej dosiahnutie aj spravodlivým individuálnym potrestaním, sa už v tom čase na prelome rokov 1945/1946 stigmatizovali ako tzv. český gestapizmus. Ch. Tomuschat, profesor práva z Berlína, v hodnotení r. 2002 tvrdil, že vzhľadom na to, že právne účinky tohto zákona trvajú dodnes, chráni aj páchatel'ov, ktorí sa kedysi možno dopustili geno-

27 Dočasné Národné zhromaždenie rokovalo o ratihábicii prvýkrát v marci 1946, jeho ústavnoprávny výbor už začiatkom decembra 1945. Diskutovalo sa, či orgánom oprávneným na ratihábiciu je Dočasné Národné zhromaždenie (ďalej DNZ), alebo až vo všeobecných voľbách volené Ústavodarné zhromaždenie. Určité polemiky sa viedli v otázke, či dekréty ratihabovať naraz všetky jedným úkonom (uno actu), postupne, jednotlivito prejednať až 98 dekrétov, alebo blokovo podľa odvetvovej príbuznosti dekrétov, či to má byť ratihábicia pro praeterito (pre minulosť), alebo aj s predĺžením ich platnosti a účinnosti pro futuro. Pôvodne schválené uznesenie DNZ bolo opravené tak, aby jeho určitá štylizácia nevyvolávala pochybnosti, či tzv. londýnska ústava (úst. dekrét č. 2/1940 Ú. v. čl.) bola schválená až ex nunc, príp. nebola vzhľadom na ustanovenie DNZ ex lege zneplatnená, a potom znova legalizovaná. Nová dikcia ods. 2 zákona potom ustanovovala, že všetky dekréty prezidenta republiky (nie iba dekréty vydané podľa § 2, úst. dekrétu č. 2/1945) treba považovať od ich počiatku (ex tunc) za zákon, resp. ústavný zákon (úst. zákon č. 57/1946 Sb.). Porovnaj: Zápis z rokovania DNZ, ktoré dekréty prezidenta republiky schválilo a vyhlásilo za zákon. 28. 3. 1946. In: JECH, K. - KAPLAN, K.: *Dekréty prezidenta republiky 1940-1945*, s. 1007-1010.

cidy alebo zločinov proti ľudskosti.²⁸ Takáto interpretácia a aplikácia zákona č. 115/1946 Sb. by však bola nie iba extenzívna, ale priamo protizákonná, flagrantne porušujúca ustanovenia a zmysel tohto zákona. Tvorcovia tohto zákona, jeho intelektuálni a morálni autori, medzi nimi aj prof. Solnař z Právnickej fakulty UK v Prahe, ho chápali a vysvetľovali v zmysle realizácie práva utláčaných na spravodlivý odpor.²⁹

Medzi dekrétmi prezidenta republiky nie je ani jedna norma o odsune (anglicky transference), resp. podľa kritikov týchto vynútených opatrení o „vyhnaní Nemcov“. Nie sú medzi nimi ani podľa najnovšej terminológie kritikov „nacionálno-perzekučné dekréty“, tvoriace vraj súborne „legislatívu etnickej čistky“.³⁰ Odsun Nemcov nielen z územia ČSR, ale aj z územia Poľska a Maďarska nebol vnútroštátnou záležitosťou vlád týchto štátov. Neriešil sa jednostranným aktom štátu, vychádzal z rozhodnutia veľmocí, ktoré dali k nemu súhlas v podstate už v roku 1943³¹ a bol aj predmetom medzinárodnej dohody spojeneckých veľmocí, ktorá sa dosiahla na rokovaní v Postupime v júli až v auguste 1945. Signatári Postupimskej dohody v „Stanoviskách“ zaujatých v rokoch 1993–1994 po ratifikácii Zmluvy medzi ČSFR a SRN (v r. 1992) nesúhlasili s použitím termínu „vyhnanie“, pretože imanentne obsahuje náboj, potenciú bezprávia. Veľká Británia a USA zdôraznili, že „išlo o odsun, resp. presun“, ktorý bol nevyhnutný a bol „striktne založený na medzinárodnom práve“. USA v stanovisku zdôraznili, že „sú si isté, že si žiadny

štát neželá ich spochybňovať“. Ruská federácia vo svojom stanovisku odsun považuje za súčasť historického procesu, ktorým je dokonca, podľa nej, podmienená zákonnosť zjednotenia Nemecka.³²

II.2.

Zatiaľ čo sa vydávanie dekrétov prezidenta ČSR nemohlo opierať o konkrétne ustanovenie československej ústavnej listiny, ale dekréty vychádzali z jej ducha a ich úplná legálnosť bola podmienená ratihabíciou, nariadenia Slovenskej národnej rady nemohli vychádzať ani z ducha či zo zmyslu Ústavy ČSR. Naopak, nariadenia SNR boli výslovne v rozpore s ustanovením Ústavy o „československom národe“ ako zdroji štátnej moci, s článkom o vykonávaní zákonodarstva iba parlamentom unitárneho štátu. Boli v kontradikcii aj s duchom Ústavy ČSR. Legislatívna

Recepcia u prezidenta ČSR.
Vpravo od E. Beneša maršal
Ivan S. Konev a Klement
Gottwald, vľavo veľvyslanec
ZSSR Valerian Zorin
a Karol Šmidke.
Čas v obrazoch, 17. 6. 1945

- 28 Ďalej napísal: „Nemožno však vylúčiť, ... že okrem závažných zločinov všeobecného trestného práva boli vtedy spáchané jednotlivé akty genocídy alebo iné zločiny proti ľudskosti, na ktoré sa vzťahovala už v roku 1945 povinnosť trestného stíhania. Pozri Norimberský proces a neskôr dohovor o genocíde z 9. decembra 1948.“ TOMUSCHAT, Ch.: Dekréty – prekážka prijatia Českej republiky do Európskej únie? In: *Je již český právní řád v souladu s právem EU?* Kolokvium, Praha 3. 5. 2001. Praha 2002, s. 93.
- 29 Prof. Dr. Solnař k tomuto paragrafu uvádza: „Jednání, která byla prostředkem boje o znovunabytí svobody Čechů a Slováků a směřovala ke spravedlivé obraně za činy okupantů nebo jejich pomahačů, tato jednání nahrazovala v době nesvobody úkony veřejné moci v boji proti zločinné okupantské vládě a pokud k nim došlo v této době, nebyla již podle obecných zásad trestního práva s hlediska československého právního řádu bezprávná, nejsou tudíž ani trestná.“ A v dalším týž znalec říká: „Nutno výslovně vyjádřiti, že takové jednání, naznačené v § 1, je po právu, nestačí říci, že není trestné, neboť tím není správně charakterisováno pozitivní hodnocení těchto záslužných činů, které musí mít výraz i v právním řádě.“ Prejav poslanca dr. GREGORA v rozprave v Dočasnom Národnom zhromaždení. 56. schôdza, 10. 6. 1947. Dostupné na www.psp.cz.
- 30 Takéto hodnotenia In: MANDLER, E.: *Benešovy dekrety*, s. 59.
- 31 Podľa posudku Vedeckovskumnej služby (FRPS) britskej vlády, ktorý bol predložený 12. 2. 1942, sa odhadoval odsun 3–6,8 miliónov Nemcov z východného Pruska, Gdanska, Horného Sliezska a zo Sudet. Uznesenie britského vojnového kabinetu zo dňa 6. 7. 1942 prijalo dve rozhodnutia: a) vyhlásenie Mníchovskej dohody za neplatnú a b) vyslovilo súhlas so „všeobecnou zásadou povojnového transferu nemeckých menšín zo strednej a stredovýchodnej Európy do Nemecka v tých prípadoch, keď to bude považované za nevyhnutné a žiaduce“. Pri ceste do USA v máji 1943 dosiahol E. Beneš súhlas prezidenta USA F. D. Roosevelta s transferom. So správou o britskom a teraz aj americkom súhlase s transferom vyslal E. Beneš J. Masaryka k vyslancovi ZSSR pri vláde ČSR v Londýne Bogomolovi, ktorý vzápätí získal aj kladné vyjadrenie vlády ZSSR. In: BRANDES, D.: *Cesta k vyhnaní 1938–1945. Plány a rozhodnutia o „transferu“ Němců z Československa a z Polska*. Praha, s. 372–375.
- 32 Pozri: Stanoviská Spojených štátov amerických, Veľkej Británie, Ruskej federácie a Francúzska k Postupimskej dohode. In: BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*, s. 222–224.

Rozvratných Maďarov treba vysťahovať, žiada ľud na južnom Slovensku

Na inom mieste prinášame zpravu o veľkom shromaždení Demokratickej strany v Nových Zámkoch, na ktorej prehovoril štátny sekretár Ján Lichner a poslanec Pavol Víboch. Po prejavoch prijalo shromaždenie rezolúciu, v ktorej sa delegáti z okresov Komárno, Parkan, Stará Ľala, Sľa n. Váh., Vrábľa, Levice a Nové Zámky žiadajú:

Vysťahovanie tých Maďarov, ktorí boli, sú a i v budúcnosti by boli iba rozvratným prvkom v novej Československej republike, reorganizáciu miestnych národných výborov tam, kde ešte doteraz panujú nezriadené pomery, preverenia správnych komisií, aby preverovali komisie boli složené s ľudmi čestnými a po každej stránke spoľahlivými, aby SNR zaujalo stanovisko k činnosti SSNJ v bývalom Maďarsku, nakoľko len SSNJ bol jedinou skutočne slovenskou organizáciou v Maďarsku a členstvo v nej znamenalo nekompromisné hlásenie sa k slovenskému národu.

Dalej žiadajú zabezpečenie osobnej a majetkovej istoty, pridelovanie slovenských učiteľov na urinvratené územie, ktorým ježi na srdci výchova slovenských detí, aby rodiny robotníkov, ktorí chodia na prácu do Maďarska, odkiaľ prinášajú zprávy ohrožujúce bezpečnosť a celistvosť nášho štátu boli poslané za Dunaj, aby bol čo najrychlejšie vyriešená otázka osivovej akcie, aby bolo pridelané krmivo, zriadené traktorové stanice a aby sa hlavne elektrizácií južného pohraničia venovala patričná pozornosť.

Rezolúciu schválili prítomní zhromaždení robotníci a roľníci dlhotrvajúcim nadšeným potleskom a žiadali, aby tieto spravidlivé požiadavky SNR splnila. Potom navrhli manifestujúci, aby z tohto shromaždenia poslali pozdravné telegramy prezidentovi Dr. E. Benešovi, predsedovi čs. vlády Fierlingerovi a predsedovi SNR Lettrichovi, tmoňiace vernosť a oddanosť a vďačnosť za oslobodenie ich kraja z maďarského jarma.

Čas, 17. 10. 1945

činnosť SNR, vydávanie nariadení s právnou relevanciou zákonov, vychádzala priamo z ústavnopolitického princípu, práva slovenského národa na sebaurčenie až do vytvorenia vlastného štátu a zo suverenity ľudu Slovenska. Bola prejavom úsilia o vytvorenie, konštituovanie slovenskej národnej, pritom však demokratickej, antifašistickej štát-

nosti, patriacej do spoločenstva Spojených národov,³³ vedúcich vojnu proti svetovládne nacistmu a jeho spojencom.³⁴ Slovenská národná rada nepovažovala vojnový slovenský štát za štát právne jestvujúci.³⁵ Uznávala právnu existenciu ČSR, ale pôvodne iba medzinárodnoprávnu kontinuitu republiky. Ústavnoprávnu kontinuitu, jestvovanie ČSR aj s pôvodnými reštauračnými dôsledkami, t.j. že v prvý deň „povstania, v prvý deň prevratu“ platí československé zákonodarstvo, ktoré treba rešpektovať, podľa neho postupovať, že treba uznávať právomoci emigračnej vlády, prezidenta a platnosť Ústavy ČSR z r. 1920,³⁶ Slovenská národná rada neuznávala.³⁷ Až na rokovaniach delegácie SNR v Londýne (október–november 1944) ustúpila zo svojho pôvodného stanoviska z 29. septembra 1944.³⁸ Slovenskú národnú radu uznala československá londýnska vláda iba za revolučný zákonodarný orgán, ale s kompetenciou podľa jej nar. č. 1/1944 Sb. nar. SNR. Delegácia SNR sa vyjadrila, že aj ona uznáva Ústavu ČSR, ale nie ako celok, kompletne, ale iba ako zásadu, jej demokratické

33 „Dnešným dňom slovenský národ manifestaçne pripojuje sa k spojeneckým národom, ktoré svojim bojom a veľkými obeťami zabezpečujú slobodný a demokratický život národom celého sveta, a tak i nášmu malému národu. Všetkými silami chceme prispieť k rýchlemu skončeniu tohto zápasu o slobodu.“ Deklarácia SNR. B. Bystrica, 1. 9. 1944, (Výňatok). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2. Bratislava 1998, s. 354.

34 „Položili sa základy, začala sa genéza, do značnej miery sa utvorila slovenská demokratická antifašistická štátnosť.“ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 109.

35 Slovenská národná rada sa v žiadnom svojom dokumente, prijatom po 29. 8. 1944, ani v nariadení SNR nezaoberala vzťahom k vojnovému slovenskému štátu. Nepovažovala za potrebné prijať zákonnú normu, ktorou by ho právne zrušila, pretože ho považovala za právne nejestvujúci. Odmietala a odsúdila ľudácky štátny a politický režim, kvalifikovala ho v Deklarácii SNR z 1. 9. 1944 ako nelegitímny. Spolu s odstránením režimu považovala za hlavnú úlohu boj proti slovenskému fašizmu za „demokratizáciu slovenského verejného života a národného vedomia“ s tým, že „takýto boj môžu úspešne vybojovať len Slováci a nikto iný“. (Odpoveď ilegálnej SNR na odkazy Edvarda Beneša. Bratislava (koniec júla 1944). In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2., s. 339. Zdôraznila však nič, čo bolo slovensky národnostátne vývoje osobité, a to, že prijala zásadu štátoprávnej kontinuity republiky v záujme medzinárodného postavenia republiky, ale s tým, „že vnútropoliticky jednotlivé časti ČSR nemôžu nenadväzovať na právny stav vytvorený šesťročným politickým vývojom... Možno usudzovať, že SNR nepodľahla téze o právnej a politickej kontinuite ČSR ako absolútnej právnej dogme v tom zmysle, že by schematicky v súlade s touto tézou odmietala odlišovať režim štátu od štátu vôbec, fašistický a totalitný obsah právnych ustanovení od právneho poriadku, práva vôbec. Ustanovením § 2 nariadenia č. 1/1944 Sb. n. SNR nadviazala na právny stav vytvorený šesťročným politickým vývojom (nie na stav vytvorený právnym, čisto právnym spôsobom), prevzala normy z obdobia slovenského štátu, dala im však platnosť, legitimitu a legalitu odvodenú zo svojej právomoci a vytvorila z nich nový slovenský právny poriadok.“ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 137.

36 „... dokiaľ by nebola vykonaná v tomto zmysle revízia ústavy, bola by v platnosti ústava doterajšia“. Revízia ústavy mala spočívať v tom, že by sa ponechala úplná voľnosť v otázke, či je jeden národ československý, či dva národy český a slovenský, ktorá by sa prísne rešpektovala a tolerovala. Faktom by bolo, že popri spisovnom jazyku českom existuje spisovná slovenčina, v úradníckej otázke sa Slovákom mal dostať primeraný počet miest, v hospodárskych veciach opatreniami v zákonodarstve aj v exekutive Slovenska malo dostať kvóty, ktoré by mu podľa obyvateľstva patrili. Návrhy Edvarda Beneša so zásadami revízie československej ústavy po oslobodení v otázke pomeru Čechov a Slovákov. Londýn 12. septembra 1943. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2., s. 316–318.

37 Odpoveď ilegálnej SNR na odkazy Edvarda Beneša. Bratislava (koniec júla 1944), bod 4.: „K zastávanému názoru v citovanom odkaze, ohľadom kontinuity republiky, platnosti ústavy a z nej vyplývajúcich orgánov poznamenávame: „Plne uznávame nutnosť hájenia týchto princípov, avšak len voči zahraničiu a pri medzinárodných stykoch, avšak v úprave domácich záležitostí toto stanovisko nemôže prejudikovať v ničom v novej úprave pomerov vnútropolitických. ... Považujeme za nevyhnutelné už v priebehu podzemnej propagandy neprestajne zdôrazňovať a v prvej hodine verejného politického vystúpenia závažne propklamovať naše stanovisko, podľa ktorého nová republika bude spoločným štátom Čechov a Slovákov, poskytujúcim obom národom ako rovnocenným partnerom možnosť svojprávne si spravovať svoje záležitosti ...“ In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2., s. 337–338.

38 „Skutočným vývinom v dôsledku potrieb zahraničného i domáceho odboja boli prekonané mnohé podstatné právnické princípy ústavy z roku 1920 a revolučné orgány v zahraničí v nejednom ohľade sa od nich odklonili, preto sme toho názoru, že ústava ako celok toho času nemôže byť podkladom vnútropolitického úpravy pomerov v ČSR.“ Uznesenie SNR o vzájomnom pomere domáceho a zahraničného odboja. Zápisnica z tajného zasadania SNR z 29. 9. 1944. Citované podľa HUSÁK, G.: *Svedectvo o Slovenskom národnom povstaní*. 2 vyd., Bratislava 1969, s. 431. Tiež: LETTRICH, J.: *O Slovenskej národnej rade*. Bratislava 1945, s. 36–37.

princípy, podľa ktorých sa bude postupovať až do prijatia novej Ústavy ČSR.³⁹ V tomto zmysle došlo teda ku kompromisnej zhode medzi vládou a SNR nielen o medzinárodnoprávnej, ale aj ústavnoprávnej kontinuite ČSR. Ďalší rozdiel medzi nimi bol v tom, že emigračné štátne orgány tvrdili, že republika právne jestvuje a obnovuje sa (jej suverenita v pôvodných štátnych hraniciach, právomoc štátnych orgánov a účinnosť právneho poriadku), avšak SNR vychádzala z toho, že nejde o obnovu ČSR, ani jej reštituovanie, ale o jej ústavnoprávne konštituovanie, o ustanovenie novej Č-SR. Slovenská národná rada konštituovala z vôle národa bojujúceho v SNP svoju demokratickú národnú štátnosť a jej cieľom bolo integrovať ju spolu s budúcou českou národnou štátnosťou do novej, nie unitárnej, ale spoločnej štátnosti dvoch štátoprávných subjektov Č-SR na princípe rovného s rovným.⁴⁰ Konkrétne forma štátneho zriadenia Č-SR sa neuvádzala výslovne ani v dokumentoch SNR, okrem jednej výnimky, ktorá zaznela na stránickom fóre.⁴¹ Z programového ústavno-politického dokumentu, z tzv. Memoranda SNR z 2. marca 1945,⁴² predloženého na rokovanie o prvom vládnom programe vyplýva, že jej požiadavkou neboli unitárny štát, ale zložený štát, jedna z jeho foriem, nemal to však byť ani zväzok štátov (konfederácia).

Spory o podobu právnej kontinuity ČSR mali povahu slovensky a národne, ako aj štátoprávne emancipačnú. Predmetom sporov bola národná svojbytnosť Slovákov a adekvátne štátoprávne vyjadrenie už uznávaného princípu rovný s rovným. Slovenský poli-

Nemci a Maďari zbavení štátneho občianstva v ČSR

Tí, čo bojovali proti fašizmu, ostávajú i naďalej čl. občanmi — O žiadostiach za navrátenie štátneho občianstva rozhoduje na Slovensku SNR

Bratislava, 6. augusta. Program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov medzinárodným vyhlásuje, že v rámci akcie za očistenie Československej republiky od nepriateľskej menšiny nemeckej a maďarskej prizbavia sa Nemci a Maďari, pokiaľ neboli vyslovenými antifášistami, čl. štátneho občianstva. I na to sa už pamätalo vo vládnom programe, že ostatní Nemci a Maďari si budú môcť podávať žiadosti o navrátenie štátneho občianstva, pričom sa má o týchto žiadostiach rozhodovať individuálne, podľa toho, ako sa tento-ktorý Nemec a Maďar správal v čelí Republike a demokracii, voči českému a slovenskému národu.

Teraz sú tieto žiadosti už uzákonené. Uzákoniť ich prezident Republiky ústavným dekrétom zo dňa 2. augusta 1945, pričom treba zdôrazniť, že tento ústavný dekrét vyšiel v česovej súvislosti s uzáverom postupínskej konferencie. Usnesením postupínskej konferencie totiž zásadne schválili postoj, ktorý už od prvotí zaujala československá vláda.

Ústavný dekrét prezidenta Republiky zo dňa 2. augusta 1945 o úprave československého štátneho občianstva osôb národnosti maďarskej a nemeckej má 6 článkov, ktoré nejuj takto:

Kto stráca čl. štátne občianstvo (§ 1).

1. Československí štátni občania národnosti nemeckej alebo maďarskej, ktorí podľa predpisov cudzej okupanej moci nadobudli štátnu príslušnosť nemeckú alebo maďarskú, stratili dňom nadobudnutia takej istej príslušnosti československé štátne občianstvo.

2. Ostatní československí štátni občania národnosti nemeckej alebo maďarskej strácajú československé štátne občianstvo dňom, keď tento dekrét nadobúda účinnosť.

3. Tento dekrét sa nevzťahuje na Nemcov a Maďarov, ktorí sa v čase zvýšenia ohrozenia Republiky (§ 18 dekrétu prezidenta Republiky zo dňa 19. júna 1945 č. 16 Sb. z. i. n. o potrestaní nacistických zločincov, radcov a ich pomáhačov a o mimoriadnych udovných súdoch) prihlásili v úradnom hlásení za Čechov alebo Slovákov.

4. Česi, Slováci a príslušníci iných slovanských národností, ktorí sa v tomto čase hlásili za Nemcov alebo Maďarov, donútení nátlakom alebo zreteľne hodnými okolnosťami, neposudzujú sa podľa tohto dekrétu ako Nemci a Maďari, ak Ministerstvo vnútra

schválí osvedčenie o národnej spoľahlivosti, ktoré vydá príslušný Okresný národný výbor (Okresná správna komisia), po preskúmaní uvedených skutočností.

Antifášisti tvoria výnimku (§ 2).

1. Osobám, spadajúcim pod ustanovenia § 1, ktoré preukážu, že zostali verné Československej republike, nikdy sa neprevynili proti národu českému a slovenskému a čím sa zúčastnili boja za oslobodenie alebo trpeli pod nacistickým alebo fašistickým terorom, zachováva sa československé štátne občianstvo.

2. Žiadost' o zistenie, či sa československé štátne občianstvo zachováva, možno podať do 6 mesiacov od začiatku účinnosti tohto dekrétu u príslušného okresného národného výboru (Okresnej správnej komisie) alebo ak žiadateľ býva v cudzine, u zastupiteľského úradu. O žiadosti rozhoduje Ministerstvo vnútra na návrh Zemského národného výboru a na Slovensku na návrh SNR. Tieto osoby treba až do vybavenia žiadosti považovať za československých štátnych občanov, ak im Okresný národný výbor (Okresná správna komisia) alebo zastupiteľský úrad vydal osvedčenie o okolnostiach, uvedených v predchádzajúcom odseku.

3. O zachovaní československého štátneho občianstva príslušníkov československých vojenských jednotiek, ktoré sú nemeckej

alebo maďarskej národnosti, rozhodne v najkratšom čase z úradnej moci minister vnútra na návrh Ministerstva národnej obrany. Až do úradného rozhodnutia treba takéto osoby považovať za československých štátnych občanov.

Žiadosti o navrátenie št. občianstva (§ 3).

Osoby, ktoré stratili československé štátne občianstvo podľa § 1, môžu do 6 mesiacov od dňa, ktorý bude určitý vyhláškou ministra vnútra, uverejnenou v Sb. z. a n., žiadať u príslušného Okresného národného výboru (Okresnej správnej komisie) alebo zastupiteľského úradu o navrátenie štátneho občianstva. O takejto žiadosti rozhodne sa podľa voľného uváženia na návrh Zemského národného výboru, na Slovensku Slovenskej národnej rady. Takejto žiadosti sa nesmie vyhovieť, ak žiadateľ porušil povinnosti československého štátneho občana. Pokiaľ nebude vládnym nariadením určené inak, platia aj pre tieto prípady všeobecné predpisy o nadobudnutí československého štátneho občianstva.

Zeny a deti (§ 4).

1. Pre účely tohto dekrétu sa posudzujú vydaté ženy a nedospelé deti samostatne.

2. Žiadosti ktoré podľa § 3 podávajú manželky a nedospelé deti československých štátnych občanov, treba posudzovať blahovoľne. Až do rozhodnutia o týchto žiadostiach treba žiadateľov považovať za československých štátnych občanov.

Zračovení prebehli (§ 5).

Česi, Slováci a príslušníci iných národností slovanských, ktorí sa v čase zvýšenia ohrozenia Republiky (§ 18 dekrétu prezidenta Republiky č. 16/1945 Sb. z. a n.) uchádzali o udelenie nemeckého, alebo maďarského štátneho občianstva, hoci k tomu neboli donútení nátlakom alebo zvláštnymi okolnosťami, strácajú československé štátne občianstvo dňom, keď tento dekrét nadobúda účinnosť.

§ 6.

Tento dekrét nadobúda účinnosť dňom vyhlásenia. Prevedie ho Ministerstvo vnútra v dohode s Ministerstvom zahraničných vecí a Ministerstvom národnej obrany.

Minister s. Nosek o dekréte

Minister vnútra súd. Václav Nosek informoval v piatok zástupcov tlače o diplomatickej note, ktorú čl. vláda poslala konferencii Veľkých troch do Postupima, v ktorej žiadala zásadne schválenie vyšľachovania Nemcov a Maďarov z ČSR. Na konferencii toto stanovisko zásadne schválili.

Prezident republiky vydal teraz dekrét o úprave čl. štátneho občianstva osôb nemeckej a maďarskej národnosti, podľa ktorého tieto osoby strácajú československé štátne občianstvo. Tento krok je odôvodnený celou našou minulosťou a súčasnými krutými skúsenosťami. Tí, ktorí rozvraždili Republiku, nemôžu ostať vo vnútri jej hraníc. Práve podpísaný dekrét prináša zákonný podklad k uskutočneniu vládného programu.

Plán na vyšľachovanie Nemcov a Maďarov Ministerstvo vnútra už vypracovalo v úplnej shode s usneseniami v Postupime. Vyšľachovanie Maďarov podľa informácií prázského zpravodajcu ZAS-u bude sa vätšinou diať vo forme výmeny obyvateľstva.

tický aspekt tejto aktivity mal náboj demokratizácie slovenského politického a verejného života a národného vedomia, potenciou denacifikačnú a defašizačnú, imanentne historicky slovenského verejného života od reakcionárstva, slovenského fašizmu, jeho znemožnenie ako nositeľa zápasu za obranu slovenských národných záujmov, b) združenie rozhodujúcich protifašistických a demokratických politických smerov na Slovensku, na získanie slovenskej verejnej myšlienky pre myšlienku republiky.⁴³

Zhoda s dekrétmi prezidenta sa po tejto kontradikcii, menenej v kolízii na kompromisný konsenzus, dosiahla v otázke uznávania právnej kontinuity ČSR v tejto podobe. To bol najdôležitejší výsledok. Ďalší kvalitatívny, systémový posun sa dosiahol zmenou

Pravda, 7. 8. 1945

39 „Stanovisko SNR, že ústava z roku 1920 nemôže byť ako celok podkladom vnútropolitickéj úpravy pomerov ČSR, neznamená, že SNR túto ústavu ako celok odmieta a neuznáva. I SNR ju uznáva ako základ a vodítko až do jej právoplatnej zmeny, ktorú prevedú legitímni zástupcovia národa českého, národa slovenského a Podkarpatských Ukrajincov ...“ Memorandum delegácie SNR Edvardovi Benešovi. Londýn 2. 11. 1944. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2, s. 370.

40 „Právny poriadok vytvorený SNR v SNP neboli teda parciálne československým poriadkom platným na Slovensku, ale od začiatku výlučne slovenským právnym poriadkom, ktorý sa vytváral na Slovensku, na území medzinárodnoprávne jestvujúcej ČSR.“ BEŇA, J.: *Vývoj slovenského právneho poriadku*, s. 135.

41 „Ako si my predstavujeme novú ČSR? Vychádzajúc zo skutočnosti dvoch rovnoprávnych národov, želáme si federatívny štát, štát jednotný a spoločný, v ktorom by si však každý z národov vládl sám, ale pritom by spoločným zostalo, čoho je nevyhnutne treba pre zachovanie silného a jednotného štátu.“ Z referátu Gustáva Husáka na konferencii Komunistickej strany Slovenska. Košice 29. 2. 1945. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2, s. 400.

42 Uznesenie pléna Slovenskej národnej rady vo veci upravenia postavenia slovenského národa v ČSR a upravenia pomeru medzi Slovenskou národnou radou a centrálnou vládou. Košice 2. 3. 1945. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2, s. 403-406.

43 „Republika by sa neobnovovala v šťastnom znamení, keby Slovensko prichádzalo do nej s pocitom sklamaní a prijímalo ju len ako nutný dôsledok medzinárodnej situácie. A pre nás je priamo neznesiteľné pomyslenie na to, že by v budúcnosti v ktorejkoľvek

Dr. Vlado Clementis na zasadnutí pléna SNR:

V záujme všeobecného mieru vysídlime Maďarov

Bratislava, 15. septembra. — Štátny tajomník Ministerstva zahraničia Dr. Vlado Clementis povedal dnes významný a obsažný prejav na zasadnutí pléna SNR, z ktorého vyberáme zaujímavú časť o maďarskej otázke:

V maďarskej tlači čítali sme narážky na slovenské národné povstanie. Porovnávajú príslušnosť maďarského národa v boji proti hitlerizmu s ostatnými susednými malými národmi, najmä tiež s národom slovenským, je vôbec vylúčené. Slovensko bolo tiež v strategicky ťažkej pozícii ako Maďarsko. Slovensko malo tiež zapredanecký a zradcovský režim, ale zo slovenských vojakov, poslaných násilne na ruský front vyrastali celé oddiely hrdinských partizánov, vyrastali z nich hrdinovia Sovietskeho svazu, ako kapitán Nálepka, záchrancovia Odesy pred spustošením a najlepšia sabotéri a bojovníci proti nemeckému tylu na Bielej Rusi. Nepoznáme ani jediný prípad, že by niekoľkonásobná armáda maďarská, poslaná do Ruska, vytvorila zo seba oddiely alebo čo i len jedincov-bojovníkov za slobodu. Nehovorím ani o sovietskych raportoch, o tom ako sa maďarské oddiely chovaly k civilnému obyvateľstvu v Rusku.

Maďarsko malo doma väčšiu armádu ako Slovensko a predsa takzvaný Stojajchó prevrat bol prevedený bez skutočného odporu, hoci Nemei neposlali skoro žiadne vojenské sily do Maďarska. Naproti tomu slovenská armáda povstala skoro do chlapa, keď už predtým si Slováci vytvorili armádu odhodlaných partizánov a slovenské povstanie bolo potlačené najmä tými divíziami nemeckými, ktoré sa mohli nerušené a bezpečne shromažďovať na Maďarsku ovládanom území južného Slovenska.

Musíme preto s pobúrením odmietnuť reakčné maďarské hlasy, ktoré chcú hádzat blato po svetlej pamiatke hrdinov nášho povstania.

No naša nedôvera voči maďarským argumentom proti výmene obyvateľstva vzrástla ešte viac, keď v poslednom čase celkom nezakryte v rečiach, v tlači, ba i v notách, podávaných na SKK, jasne vystupuje do popredia snaha Maďarska o revíziu našich južných hraníc. Lebo ako ináč si máme vysvetľovať výrok, že vraj Maďarsko sa vzdalo revizionizmu, ale sa vraj nevzdáva princípu ľudového — toho pôvodného nacistického princípu »völkische« — a trvá na tom, aby jeho hranice boli upravené podľa tohto princípu. Stále opakovaným tvrdením, že vraj na juhu Slovenska vždy a od vekov žili Maďari, je táto formulácia a jej tendencia úplne jasná.

A preto, po tom všetkom, čo bolo povedané, shrňujem naše zásady a nezmeniteľné stanovisko k tejto zásadnej otázke takto:

Otázka maďarskej menšiny na Slovensku musí byť nielen v záujme Československa, ale i v záujme všeobecného mieru a konsolidácie vyriešená vysídlením Maďarov, ktorých miesto na Slovensku zaujmú Slováci z Maďarska a z iných krajín Európy a sveta, ktorí boli nútení v dôsledku národnostného i hospodárskeho útlaku v starom Uhorsku opustiť svoju rodnú zem. Tým bude napravený aspoň zlomok krivd, ktorých sa dopustil maďarský reakčný režim minulosti na slovenskom národe. Otázku

spôsobu a metód výmeny a vysídlenia Maďarov zo Slovenska sme ochotní prejednať aj priamo s maďarskou vládou, prirodzene po predbežnej dohode so Spojeneckou kontrolnou komisiou v Budapešti, v pevnom presvedčení, že pri prijatí nami navrhovaného jediného riešenia nájdeme v spoločnej shode také spôsoby jeho prevedenia, ktoré ani nám, ani Maďarsku nezapríčinia hospodárske ťažkosti a ktoré raz navždy uzavru medzi obrodenným maďarským národom a nami temné úcty minulosti a vytvoria psychologické prostredie, z ktorého, podľa nášho súdu, bude mať na prvom mieste osov demokratické Maďarsko.

Dovoľte, aby som ešte povedal niekoľko slov, nie o zásadných, ale o vedľajších, časových a epizodických zjavov, súvisiacich s doterajším stavom problému maďarskej menšiny u nás.

Ešte sa všetci pamätáte na tie pochmúrne pomnichovské jesenné dni z roku 1938, keď po viedenskej arbitráži Slovensko bolo zaplavované ubiedenými dokravenými utečencami z južných krajov, roľníkmi, učiteľmi a fárarmi, ktorí v noci a pokradomky a bez tých pôvestných tridsať či päťdesiat kilových balíkov zachraňovali svoje holé životy útekou z južných krajov Slovenska, okupovaných orgánmi horthyovského Maďarska, regrutujúcimi sa z najnižšej fašistickej spodiny.

Mučenie Slovákov v okupovaných krajoch bolo na danom poriadku, ba dochádzalo i k vraždám.

Slovensko ťažko mohlo zabudnúť na tieto časy a snáď je možné, že i so strany našich miestnych orgánov došlo k nejakým tvrdostiam, keď sa Slovensko oslobodilo. Takéto tvrdosti nie sú v našom programe. A nechceme, aby sa opakovali. Chceme a budeme tvrdo a nemilosrdne stíhať a trestať maďarských atentátnikov, ktorí nám vraždili našich ľudí na pohraničí, chceme a budeme tvrdo postupovať proti fašistami organizovanej hospodárskej sabotáži.

Rozsudok smrti v Prahe

ZAS, Praha, 15. septembra. (Čtk) — V piatok 14. septembra t. r. odsúdil mimoriadny ľudový súd v Prahe Dr. Kurta Blachowitscha na smrť povrazom. Obžalovaný bol štátnym zástupcom za protektorátnej vlády v Prahe a navrhol rozsudky smrti pre viac ako 120 českých vstencov. Rozsudky boli i vykonané a obžalovaný sa ich zúčastnil. Ďalej ho usvedčili, že vymáhal peniaze od rodín cbžalovaných, ba dokonca aj od rodín už popravených pod zámienkou, že im pomôže, aby sa dostali z väzenia. Rozsudok smrti vykonali včera o 19.30 hod. na Pankráci.

Prvé lode privezú nám žito

Bratislava, 15. septembra. — V týchto dňoch pripláva sa na naše územie prvé lode československej a sovietskej dunajplavby, ktoré boli dané k dispozícii UNRRA a dovezú celkom asi 3.000 ton žita. Lode boli naľožené v Ciemei Vede. S vďakou kvitujeme výpomoc SSSR v doprave, ktorý nám umožnil dopraviť domov tak dôležitý článok pre naše zásobovanie.

ška na pôsobnosť nie výlučnú, ale v celoštátnych záležitostiach na spoločnú s prezidentom. Právnym vyjadrením tejto zmeny boli nariadenie SNR č. 30/1945 Sb. nar. SNR. Nariaďovacia pôsobnosť SNR prestala byť na území Slovenska výlučnou v tom zmysle, že zákonodarnú moc vo veciach celoštátnej povahy vykonával prezident republiky po dohode so SNR.⁴⁴ A v tzv. I. pražskej dohode z 2. júna 1945 boli rozsiahlym výpočtom vymedzené záležitosti, ktorým sa priznala povaha „spoločných vecí“, v ktorých zákonodarnú moc vykonával prezident ČSR na návrh vlády a po dohode so SNR dekrétmi, až do 27. októbra 1945.⁴⁵ Dekréty vydávané prezidentom ČSR neplatili teda na území Slovenska ex lege či exkluzívne. Žiadna záležitosť, žiadna vec nepatrila do výlučnej dekretálnej pôsobnosti prezidenta, ktorá by bola záväzná na území Slovenska. Na Slovensku platili, boli účinnými iba dekréty prezidenta republiky vydané po dohode so SNR, s obligatórnou podmienkou, že sa v nich uvedie, že sa vydávajú po dohode so SNR.

Zákonodarstvo, ktoré upravovalo denacifikáciu, defašizačné spoločenské procesy na Slovensku, popri dominantných štátoprávných nariadeniach SNR uvedení vyššie, ktoré ústavnoprávne negovali dôsledky z právne nejstávajúceho vojnového štátu, ako aj menili reštauračnú koncepciu právnej kontinuity ČSR na právnú kontinuitu konštituovania novej ČSR (pôvodne aj Č-SR), sa z hľadiska foriem práva, prameňov práva skladalo:

1. z dekrétov prezidenta republiky vydaných po dohode so SNR,
2. z nariadení SNR.

Do prvej kategórie prameňov defašizačných noriem práva, dekrétov prezidenta vydaných po dohode so SNR, t.j. spoločných defašizačných noriem patrili:

- a) úst. dekrét č. 33/1945 Sb. o úprave československého štátneho občianstva osôb národnosti nemeckej a maďarskej;

Pravda, 16. 9. 1945

dovtedajšej pôvodnej, všeobecnej a výlučnej právomoci nariadení SNR na území Sloven-

ského štátu.

vrstve slovenského národa sa mohlo, hoci len zatajene s uznaním spomínať na časy slovenskej „samostatnosti“ a „štátnosti“. To by však bolo ľahko možné, keby nová republika chcela bez zásadných korektúr a bez nového poňatia vzťahov medzi národmi republiky nadviazať na stav prerušený rokom 1938. A to by sa mohlo stať, keby sa už v prvej chvíli neproklamovalo záväzne, že nový štát je zárukou väčšej bezpečnosti a väčších slobôd pre národ slovenský, čoho výrazom je i tá okolnosť, že verejný život Slovenska budú spravovať pokiaľ to len účelnosť umožňuje - volení predstavitelia slovenského národa prostredníctvom demokratických inštitúcií.“ Odpoveď ilegálnej SNR na odkazy Edvarda Beneša. Bratislava (koniec júla 1944). In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Diel 2, s. 339.

44 Nariadenie SNR o zákonodarnej moci na Slovensku. Košice 21. 4. 1945. In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Diel 2, s. 410.

45 Dohoda československej vlády a Predsedníctva SNR o postavení a právomoci slovenských národných orgánov (prvá pražská dohoda). Praha 2. 6. 1945. In: Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti. Diel 2, s. 430-432.

b) úst. dekrét č. 47/1945 Sb. o Dočasnom Národnom zhromaždení; c) dekrét č. 108/1945 Sb. o konfiškácii nepriateľského majetku a Fondoch národnej obnovy.

Z hľadiska celkového delenia defašizačných noriem ČSR patrili tieto dekréty do kategórie upravujúcej:

1. formu štátu – konštituovanie provízorého najvyššieho zákonodarného orgánu, v zmysle koncepcie a už štátnej doktríny právnej kontinuity ČSR, s presadením unitárnej formy štátneho zriadenia ako trendu vývoja, zatiaľ s postavením Slovenska ako politicky autonómnej jednotky;

2. expatriáciu – stratu štátneho občianstva osôb nemeckej alebo maďarskej národnosti, ktoré podľa predpisov cudzej okupačnej moci nadobudli štátnu príslušnosť nemeckú alebo maďarskú;

3. majetkové práva – vo forme konfiškácie dekrétom, ktorý predstavoval univerzálny konfiškačný zásah do nepriateľského majetku, všeobecný zásah vzťahujúci sa na všetky veci, ktoré patrili všetkým osobám nepriateľským republike, konfiškáciu tohto majetku bez náhrady pre ČSR. Univerzálnosť spočívala vo vymedzení predmetu konfiškácie: na majetok nehnuteľný i huteľný, ako aj majetkové práva; na všetky subjekty majetku: nemeckú ríšu, kráľovstvo maďarské, osoby verejného práva podľa nemeckého alebo maďarského práva, nemecké strany nacistické, politické strany maďarské a ich útvary, zariadenia, fondy, na všetky nemecké alebo maďarské právnické osoby, ako aj na všetky fyzické osoby národnosti nemeckej alebo maďarskej, alebo na iné fyzické osoby, ktoré vyvíjali činnosť smerujúcu proti štátnej zvrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánskej štátnej forme, bezpečnosti a obrane republiky, a napokon na podnecovateľov, podporovateľov, nadržavateľov germanizácie a maďarizácie na území ČSR. Výnimkou z univerzálnosti konfiškačného zásahu bolo ustanovenie, že sa konfiškácia nevzťahuje na osoby národnosti nemeckej a maďarskej, ktoré preukázali, že zostali verné ČSR, nikdy sa neprevinili proti českému a slovenskému národu a buď sa činne zúčastnili boja za oslobodenie, alebo trpeli pod nacistickým alebo fašistickým terorom. Pokiaľ teda pre konfiškáciu majetku

SSSR podporuje naše požiadavky vo veci Nemcov a Maďarov

Významné vyhlásenie námestníka min. predsedu, súdr. Klémenta Gottwalda — Vyčistenie ČSR od iredentistických menšín je v záujme európskeho mieru — Slovenský ľud vidí v pražskom demokratickom a pokrokovom režime priateľa a pomocníka

Praha, 4. septembra (telef. zpráva). — Na konferencii pražského kraja KSČ prehovril 2. septembra námestník ministerského predsedu a predseda KSČ súdruh Klément Gottwald. Vo svojej reči sa dotkol dôležitých politických otázok, ktoré majú celostátny význam. Súdr. Gottwald povedal:

Sú tomu 4 mesiace, čo Červená armáda dovrátila oslobodenie Československa a rozdrvilá priamo posledné hitlerovské branné sily, ktoré sa práve na našej pôde cvýstaly k veľkému odporu. Lvi a tygry, ktoré v soboru maršala Koneva z Berlína na pomoc bojovníkom v Prahe razom zmazali poslednú nádej Hitlerovcov a zmenili ich úspech na panický ústup za americkú demarkačnú čiaru. Bez tohto rozhodujúceho zásahu konevových tankových sborov hrozilo bojovníkom v Prahe nebezpečenstvo, že budú presikou hitlerovských hord zlozaní. Ich abychvalstvo hromadné masakrované a Praha sama epistotická.

Uvádzam to preto, aby som zdôraznil, že Sovietskemu svazu, Červenej armáde a generalissimovi Stalinovi sme zaviazaní doviadosne.

Vďacíme ČA nielen zato, že sme boli včebce oslobodení, ale súčasne i za to, že naša krajina a zvlášť Čechy a Praha, zostala celkovo ústretaná onoho strašného spustošenia, ktoré hitlerovskí vandálovia spôsobili v iných krajinách. Každý pochopí, aký veľký význam má oslobodenie a vďačnosť nášho ľudu ČA a generalissimovi Stalinovi prejavuje sa tiež tým, že pri rôznych príležitostiach a pri štátnych akt:ch úpine

spontánne a samozrejme pri československej štátnej hymne hrá sa hymna SSSR, že pri československej štátnej vlajke sa vyvesuje i vlajka SSSR, že pri obraze prezidenta republiky spomínaným a samozrejmejším prejavom lásky a oddanosti nášho ľudu voči SSSR. Radim všetkým, ktorých sa to týka, aby takýchto nekavalitných pokusov, odsúdených napred na nezdar, zanechali.

Uplynú, nie formálny, ale veľký spojenský a bratský pomer k nášmu osloboditeľovi, Sovietskemu svazu je a zostane základným kamennom našej národnej a štátnej politiky, je a zostane základnou zámkou našej slobody a štátnej nezávislosti.

Necelé štyri mesiace slobody sú krátkou dobou, takže v mnohých oblastiach nášho verejného života, zvlášť v oblastiach hospodárskej obnovy a zaisobovania nebolo dostáť ani fakticky možno dosiahnuť tých prevratov, ktoré ľud ostrepeľivo čaká a ktoré si my všetci čo najtúžobnejšie prajeme. Na druhej strane sú však uplynulé necelé štyri mesiace dobou dost dlhou, aby sa dalo poistiť, nakoľko terajšia vláda chce a môže plniť svoj program: vybudovať nie formálne demokratickú, ale skutočne demokratickú, skutočne ľudovú Československú republiku.

Zásada, že všetka moc pochádza z ľudu, nezostáva mrtvou literou ústavy, ale je pretransformovaná v život skutočnosťou.

Na tomto poli je v uplynulých štyroch mesiacoch rad prevratových zmien zásadného rázu, ktoré majú pre budúci vývoj nesmierny, rozhodujúci význam.

Systém národných výborov bol urobený náš vlastný, špecificky československý pokus o riešenie starej otázky každého skutočne demokratického režimu, t. j. o riešenie otázky ako má ľud prostredníctvom svojich zástupcov zákonný nielen dávať, ale tieto zákony tiež pretransformovať. Dekrét o národných správach do majetkových hodnôt Nemcov a zradcov zmenením hlboký zásah do národ. hospodárstva nášho štátu. Rozsah tohto zásahu vynikne, zvlášť keď uvážime, že za posledného okupácie veľká časť nášho hospodárstva padla do rúk okupantov a ich českých a slovenských pomáhačov, a tým teraz spadá pod spôsoblost dekrétu o národných správach. Tiež tento krok sa osvedčil. Zachránili národu a Republike nesmiernu hospodársku hodnotu. Systém národných správ nám uľahčuje prechod k ďalšej etape znarodenia niektorých sektorov nášho hospodárstva, k postátneniu bánk, ťažkého a ťažkového priemyslu. K ďalším opatreniam terajšej vlády patrí dekrét o konfiškácii pôdy potomkov po bielohorských šľachtic, Nemcov, Maďarov a zradcov.

Medzi štátnopolitické opatrenia prvého radu, ktoré vláda svojím programom začala riešiť, patrí otázka Slovákov. Je známe, že československý pomer je riadený na princípiale nových základoch. Na základe uznania Slovákov ako národa slobodného a na základe plnej rovnoprávnosti Čechov a Slovákov.

Nedávne oslavy prvého výročia slovenského národného posedenia znovu ukázali, že sa týchto podmienok plne združujúca oslobodeného národa pevne a neochvejne stojí na pôde štátnej jednoty Čechov a Slovákov.

V terajšom demokratickom a pokrokovom režime Prahy nielen že nevidi svojho nepriateľa, ale naopak svojho priateľa a pomocníka v boji proti zvyškom ľudakofašistického zpiatočnicva a separatizmu. Mára politika vlády, zvlášť pokiaľ ide o veľkolepú pomoc Slovákom pri rekonštrukčných prácach, dokáže Slovákom viac ako čokoľvek iné, že nová Republika je tiež Republikou ich. Tým súčasne bude i navyš vyrazený posledný zvyšok rakovinovej náskavy, ktorá hľadala v koreňoch prednichovskej Republiky a uľahčila jej rozklad a pad.

Ze štátnopolitického hľadiska je dôležitá rozhodnutie vlády o tom, že ČSR sa musí zbaviť protištatných iredentistických menšín nemeckých a maďarských. Skutočnosť je tá, že tieto boli v veľkej časti nástrojom tých zahraničných síl, ktoré omnovaly nielen záruku ČSR, ale rozspúľaly druhú svetovú vojnu. Ak teda naša Republika sa snaží zo svojho stredu odstrániť toto ohnisko nepokojov, koná nielen v záujme svojom vlastnom, ale v záujme mieru v celej Európe. Ako pri iných príležitostiach, tak i v prípade Nemcov a Maďarov môžeme zistiť včasnú pomoc SSSR a generalissimovi Stalinovi. Pokiaľ ide o Nemcov, naše českoslovencké stanovisko princípiale zvlášť na medzinárodnom fóru, za čo hlavne vďacíme generalissimovi Stalinovi. Pokiaľ ide o Maďarov, víťazstvo nášho stanoviska na medzinárodnom fóru ešte len očakávame. I v tomto prípade máme zabezpečenú pomoc SSSR. Sovietsky aviz už pri rokovaní s Maďarskom o primierie určil svojim zástupcom súdruha Molotova, ktorý podporoval našu požiadavku, aby do podmienok primierie s Maďarskom bol vsunutý bod o povinnom transferi maďarských menšín. Nie je vinnou SSSR, že táto naša požiadavka nebola už vtedy medzinárodne akceptovaná. Chceme veriť, že i naši západní spojenci uz. našu nakoniec oprávnenosť našej požiadavky i voči Maďarsku. Ďalej a Gottwald žiadal urýchlenú činnosť ľudových súdov v Prahe a Bratislave.

O svyšení životnej úrovne povedať, že táto možno uskutočniť iba reformou sociálnou politikou, čo však môže prísť do úvahy až vtedy, keď sa nám podarí konsolidovať a pevne zakotviť do terajších výmôžností revolúcie. Prakticky to znamená, že musíme rozvinúť hospodárstvo a život azomilne slobodnej byrokracie. Do budovateľskej práce sa musí zapojiť celý národ s celou svojou silou a musí sa prikloniť k postátneniu bánk a ťažkého, ťažkového priemyslu.

Milión pracovných hodín ako dar KSČ Republiky

ZAS Praha, 4. septembra. — V sobotu a nedelu boli pražské ulice a všetky verejné priestranstvá v znamení nástupu pracovných skupín, ktoré pri príležitosti krajskej konferencie KSČ nastúpili na dobrovoľnú pracovnú povinnosť v rámci akcie KSČ: Milión pracovných hodín Republiky.

osôb inej národnosti platila v konfiškačnom konaní zásada prezumpcie neviny, vo vzťahu k osobám nemeckej a maďarskej národnosti sa pri konfiškovaní pristupovalo z hľadiska prezumpcie ich zodpovednosti. Uvedená prezumpcia zodpovednosti bola však vyvrátená. Týmto dôkazom bola ich činnosť v prospech ČSR, antifašistickej rezistencie či fašistickej perzekúcie. Záverečná, vecne a osobne všezahrňujúca konfiškačná norma, dekrét prezidenta republiky č. 108/1945 Sb., zjednocujúco dokompletizoval vyvlastňovacie a konfiškačné zákonodarstvo, vydávané SNR jej nariadeniami.

Všetky ostatné defašizačné záležitosti, ich úprava patrila do výlučnej právomoci SNR. Medzi tieto výlučne slovenské defašizačné normy možno zaradiť:

1. retribučné nariadenia:

a) nariadenie č. 33/1945 Sb. n. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnicva (z 15. mája 1945). Primárnou z materiálo-právnych a politicko-psychologických dôvodov trvala SNR na stanovisku, že právnú úpravu trestnej zodpovednosti domácich zradcov, kolaborantov, previnilcov fašistického režimu, zločinu zrady na povstaní upravujú slovenské zákonodarné orgány a budú ich stíhať slovenské ľudové sudy a národný súd. Podľa veľkého retribučného dekrétu prezidenta ČSR (č. 16/1945 Sb., jeho § 1) bolo

Pravda, 5. 9. 1945

Prezident Dr. Beneš o probléme menšín

ZAS, Bratislava, 8. októbra.
Za svojho pobytu na slávnostiach pri príležitosti 1. výročia slovenského národného povstania prijal Dr. E. Beneš predsedníctvo Slovenskej národnej rady a porokoval s ním a nejakúšnejších otázkach vnútornej politiky. Keďže išlo o otázky, ktoré svojím dosahom zaujmú pozornosť širokej verejnosti, z láskavým dovolením pána prezidenta uverejňujeme priebeh niektorých častí rozhovoru.

Až do roku 1938 sledovala naša republika veľmi ťzkostlivo lojálnu politiku voči národnostiam a to najvzornejším spôsobom. Po tom všetkom, čo sa stalo, či už v roku 1938 vo vzťahu k Republike a potom v barbarizme vykonávanom na nás, takúto politiku my viac robiť nemôžeme a robiť nebudeme. Už v novembri 1938 predal som, že vojnu, ktorá neodvratne nastane, odnesú minority. Pri všetkých rozhovoroch zahraničných, tak v Anglicku ako aj v SSSR a v Amerike, zdôrazňoval som neustále, že našim cieľom je vybudovať z Československa jednotný národný štát bez menšín a bez akýchkoľvek právískov. Aby sa celé dôsledky lojálnej politiky voči nim nevedeli sí utvoriť kladný pomer k našej republike a prvú vhodnú medzinárodnú príležitosť použiť na to, aby Republika rozšírila, nemôžeme in dnes priznať iného práva, ako práva na odchod od nás. Otázka Nemcov bola postupnískou konferenciou vyrýšovaná jednoznačne. Aby sme našim spojencom mohli predložiť presný plán na vysťahovanie Nemcov, musíme mať predovšetkým jasný obraz o osídľovaní v takzvaných Sudetách. To, pravda, súvisí s celkovým hospodárskym plánom Republiky. Dekrét o osídľovaní úradu som už podpísal. Teraz musí byť do dôsledkov vykonávaný osídľovací plán a definitívne musia byť stenované územia, ktoré budú a nebudú osídľované. Kraje, kde Nemci doteraz bývali, sú preľudnené. Iste časti by sa nemali vôbec zaľudňovať a mali by byť zalesnené, a to nielen z dôvodov hospodárskych, ale aj sociálnych. Popritom treba, aby sa rozbehla práca Hospodárskej rady a Ríšového úradu. A to v tom smysle, aby jasne povedali, čo z tzv. sudetského priemyslu treba zachovať pre súrod s ostatným územím a priemyslovou kapacitou a čo treba zrušiť. Tento presun bude už sám od seba istým dňom revolúcie politickéj i hospodárskej.

Pokiaľ ide o Maďarov nie sú problémy také jasné, ako v otázkach Nemcov. My sme v zahraničí nikdy neodopätali otázku Maďarov od Nemcov. Problém maďarský závisí do značnej miery aj od toho, ako si budú Slováci žiadať očistiť svoje územie od maďarskej menšiny. Svet musí vidieť, že výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom je nevyhnutná a organická plynie z politického, hospodárskeho a sociálneho vývoja. Maďari sa, samozrejme, bránia proti myšlienke výmeny i presťahovania. Jednak to znamená pre nich veľkú stratu hospodársku, jednak im odobrá možnosť počítať s tým, že prídú ich čas, v ktorom dosiahnu s pomocou tejto menšiny to, čo za tejto vojny opäť nedosiahli. Ale práve preto musí sa stať že ideou nášho národného štátu, t. j. že západou vymením menšiny medzi Maďarskom a Československom. Maďarský problém musí byť riešený vo svojej podstate tým, že najmenej 400 000 Maďarov musí odísť. Vystěhovanie Maďarov a prísťahovanie Slovákov, pravda, musí byť prispôbené do najmenších podrobností. O tom musí vedieť i spojenecký svet. Viem, že to bude narážka na určité ťzkosti a problém presťahovania bude spojený so značnými ťzkami. Sme však povinní všetko pripraviť, aby sme menšiny od nás odsunuli a aby sa k nám našli ľudia z cudziny mohli v najväčšom počte vrátiť a aby sa doma cítili dobre. Presvedčený som, že budúca generácia tu budú úplne spokojné. A v záujme ich života i bezpečnosti i v záujme Maďarov samých sme práve my povinní urobiť všetko pre túto myšlienku. Počúvam že v Maďarsku predkladajú aj pred ostatný svet, veľkú postupu, teda slovenský oostup, v otázke maďarskej výmeny obyvateľstva, ako vec špeciálne slovenskú, neváhajú na názoroch vlády alebo na názoroch mŕtvich. Aby sme nabudúce za medzili v zahraničí hocaké kombinácie o tom, že má názor v tejto otázke sa nekrvá a názorom našim, poviem o tom príležitostne, ak si to želáte, verejný prejav.

Čas, 9. 10. 1945

konanie vedúcich osobností HSL'S, ktoré vyvrcholilo dňom 14. marca 1939 vyhlásením vojnového slovenského štátu, zločinom proti štátu, spáchaním zločinu úkladov o republiku, ďalších zločinov proti ČSR. Takéto znenie retribučného dekrétu, ktoré kvalifikovalo jednoznačne, bez pochybností či poľahčujúcich okolností vyhlásenie Slovenského štátu (republiky) za zločin proti ČSR v podmienkach, keď vyhlásenie štátnosti nastalo priamo po ultimáte, hrozbe okupácie Slovenska horthyovským Maďarskom, príp. hrozbe jeho rozdelenia medzi Maďarsko a beckovské Poľsko, by sa priamo a úplne určite vo vedomí slovenskej verejnosti chápalo ako kriminalizovanie práva národa na svoj štát, neuznanie práva slovenského národa na sebaurčenie, práva na vytvorenie vlastného štátu. Bolo by tým trestnoprávne diskvalifikované aj právo národa na obranu, na konanie v krajnej núdzi a v nutnej obrane, ktoré sa kvalifikujú právne ako konania vylučujúce trestnosť. Jestvovanie československého štátu by tak bolo zákonom povýšené na absolútnu či najvyššiu hodnotu, ktorej by sa musel národ, jeho členovia podriaďovať aj za cenu ohrozenia vlastného jestvovania, aj pri hrozbe okupácie a vojenskej správy jeho územia.

Pritom to bolo už Č-SR pomníchovské, teritoriálne okyptené, s narastajúcimi autoritatívno-totalitnými prvkami, ďalej to bol štát so suverenitou podriaďovanou stále viac nacistickému Nemecku a bola to Č-SR, ktorej územie na Slovensku bolo vojensky ohrozené horthyovským Maďarskom, nárokovujúcim si ho kombináciou postupného uplatňovania dvoch právnych titulov, a sice: a) néppes, t. j. maďarský ekvivalent termínu völkisch, podľa ktorého nie národ, ale už aj zlomok národa, t. j. národnosť – má právo na sebaurčenie až do odde-

lenia a vytvorenia vlastného štátu, resp. pripojenia sa k inému štátu, najmä tzv. mater-skému štátu; a b) princípu právnej kontinuity Uhorského štátu, chápanej v tom zmysle, že Maďarské kráľovstvo vyhlásené v roku 1920 zrušilo všetky právne normy predchádzajúcich dvoch maďarských foriem štátu a štátnych režimov (t. j. Maďarskej republiky rád i Maďarskej republiky vyhlásenej 30. 11. 1918), považuje Trianonskú mierovú zmluvu za protiprávny diktát. A takto vyhlásené Maďarské kráľovstvo je ako subjekt medzinárodného práva totožné s Uhorským mocnárstvom. Maďarské kráľovstvo ako pokračovateľ (nie nástupnícky štát) Uhorského mocnárstva má v tomto zmysle právo na prinavrátene, resp. obnovenie suverenity tohto štátu na všetkých územiach patriacich Uhorsku vrátane Felvidéku, t. j. Horného Uhorska či Slovenska. Podľa tejto právnej koncepcie, skôr fikcie či fatamorgány, bolo Slovensko právne súčasťou Maďarského kráľovstva (dočasne obsadeného ČSR) a Slováci občanmi Uhorska, občanmi politicky jednotného maďarského národa, nie však ako národ, ale ako jeho národnosť (podľa uhorského národnostného zákona z roku 1878). Viedenskou arbitrážou sa uplatnilo rozšírenie či dokonca aj podľa súčasných maďarských historikov spravodlivé prinavrátene etnicky maďarského územia. Viedenská arbitráž nebola potom násilným protiprávnym aktom, súčasťou sprisahania proti mieru, ale tzv. reanexiou, a teda negáciou anexie tohto územia ČSR v roku 1918–1919.⁴⁶

Právne hodnotenie vyhlásenia Slovenského štátu, striktné a dogmaticky odhliadnuc od týchto geopolitických okolností, ktoré vždy tvorili a tvoria tzv. materiálny prameň práva za zločin proti ČSR, by slovenské právne vedomie širokých vrstiev národa neprijalo ako spravodlivé, ale ako ďalšiu krivdu. Opätovné začatie spoluzitia Čechov a Slovákov v ČSR by potom slovenská verejnosť, nie iba jej časť ovplyvnená ľudáctvom, prijímala ako nezákonnosť alebo právnú skutočnosť blízku uzákonenej nezákonnosti aj s trestnoprávnou represiou jej protagonistov. Slovenská národná rada ústavnopoliticky aj svojou nariaďovacou činnosťou usilovala

46 „... rokovania vo Viedni 2. novembra 1938 prireкли Maďarsku územie o rozlohe 12 000 km², s temer miliónom obyvateľov (československé sčítanie tu uvádzalo 57 percent Maďarov a maďarské z doby pred prvou svetovou vojnou 84 percent). Prvý úspech politiky revizionizmu, ktorého oprávnenosť bola z etnického hľadiska celkom nesporná, uvítala dokonca opozícia, zatiaľ čo establishment, a najmä právnicové kruhy ho prijali s určitou horkosťou, pretože sa nepodarilo získať zostávajúce časti Slovenska a Podkarpatskej Rusi, a najmä nebola dosiahnutá želaná hranica s Poľskom... Napriek tomu všetci maďarskí politici, ... boli viac ako kedykoľvek predtým ochotní podriaďiť všetku svoju politiku obnoveniu historických hraníc, čo teraz od nich čakala aj väčšina širokej verejnosti. O získanie časti Sedmohradska od Rumunska a časti Juhoslávie, sa píše ako o – „územiach reanektovaných v období 1938–1941.“ KONTLER, L.: *Dějiny Maďarska*. Praha 2001, s. 352.

o konštituovanie slovenskej demokratickej štátnosti. Sebaurčenie národa, jeho právo na štát, je základom legitimacy štátov. Právna čistota realizácie tohto práva, jeho zákonosť bola však podmienená demokratickou podstatou a obsahom štátu, ktorý je výsledkom realizácie tohto práva. Nedemokratické, fašistické prvky či totalitná podstata a výsledok takéhoto sebaurčovacieho práva, najmä ak bol nadiktovaný cudzou mocnosťou, ktorá je agresorom, diskredituje a vylučuje legitimitu a legalitu štátu, útvary ktorý sa vytvoril na konci procesu tohto sebaurčenia.

Slovenská retribučná norma (nar. SNR č. 33/1945 Sb. n. SNR) vychádzala preto z toho, že nie samotný fakt vyhlásenia vojnového slovenského štátu (aj keď umožňoval A. Hitlerovi likvidovať ČSR ako údajne umelý útvar, od ktorého sa ako od neznesiteľného oddelili všetky jeho národnosti a aj jemu najbližší národ slovenský), bol kriminálnym protištátnym konaním, ale trestným je skutočnosť, že dané osoby angažovane pôsobili proti ČSR, pričínili sa o rozbitie štátu a odstránenie jej demokratického poriadku, pričom objektívnou, ako aj subjektívnou stránkou ich konania bolo zavedenie fašistického režimu, utvorenie nie suverénnej a demokratickej slovenskej štátnosti, ale utvorenie slovenského štátu pod ochranou Nemecka (teda s vazalským až satelitným vzťahom k nemu).⁴⁷

Národný súd v Bratislave, nie v Prahe či v inom českom meste, so sudcami menovanými Predsedníctvom SNR, nie prezidentom či vládou ČSR, mohol podľa prevažujúceho právneho vedomia na Slovensku súdiť osoby, ktoré sa pričínili o vyhlásenie vojnového slovenského štátu, resp. zastávali v ňom vedúce štátnické posty. Samotné konania, resp. hlavné pojednávania pred Národným súdom⁴⁸ vo veľkých kauzách: dr. J. Tiso, A. Mach, dr. F. Ďurčanský, ďalej dr. V. Tuka a s ďalšími, odhaľovali podstatu vojnového slovenského štátu, jeho zapojenie sa do

vojny proti susedným štátom, účasť na holo-kauste, páchanie atrocít na vlastnom obyvateľstve po zatlačení povstalcov do hôr.

Retribučné zákonodarstvo, ako aj retribučné súdnictvo predstavované ľudovými súdmi⁴⁹ a Národným súdom v Bratislave, patrilo vzhľadom na tieto česko-slovenské súvislosti, vzhľadom na relácie slovenská národná svojbytnosť, slovenská národná, demokratická štátnosť a československá štátnosť, do výlučnej pôsobnosti Slovenska, Slovenskej národnej rady ako prejav vývojového stavu slovenského národného, osobitne právneho vedomia, sebavedomia, a ako činiteľ jeho ďalšieho demokratického formovania.

Do oblasti slovenskej retribučnej legislatívy možno zaradiť aj nariadenie SNR č. 4/1944 Sb. o rozpustení politických strán a organizácií (z 1. septembra 1944). Rozpustila sa ním štátostrana vojnového slovenského štátu: Hlinkova ľudová strana (HLS), Deutsche Partei, Magyar Nemzeti Párt, Hlinkova garda, Freiwillige Schutzstaffel, Hlinkova mládež a Deutsche Jugend a ich pridružené organizácie. Všetok ich majetok prepadol v prospech štátu. Nariadením č. 16/1944 Sb. nar. SNR boli zrušené rády, vyznamenania, čestné odznaky a medaily zriadené po 6. 10. 1938 a práva z nich vyplývajúce.

2. majetkové nariadenia SNR:

2. 1. vnútená, resp. národná správa.

Právnym opatrením, ktorým majetok neprepadol v prospech štátu, ani nebol zhabaný doterajšiemu majiteľovi, opatrením, ktorým sa pozastavoval výkon práv vlastníka a tieto práva sa presúvali na inštitút s názvom tzv. vnútenej správy (obdobu „národnej správy“, podľa dekrétu č. 5/1945 Sb., ktorý platil v Čechách a na Morave), boli dve normy vydané v bansko-bystrickom období činnosti SNR: a) nariadenie č. 11/1944 Sb. nar. SNR o zaistení nemeckých a arizovaných podnikov, a b) nariadenie č. 15/1944

47 Nariadenie SNR č. 33/1945 Sb. nar. SNR o potrestaní fašistických zločincov, okupantov, zradcov a kolaborantov a o zriadení ľudového súdnictva (z 15. 5. 1945), § 2. „Domáci zradcovia. Československý štátny občan, ktorý svojou činnosťou, menovite však ako člen slovenskej vlády, snemu, alebo ako exponovaný politický alebo hospodársky činiteľ, predstaviteľ a exponovaný príslušník nemeckých, maďarských alebo slovenských fašistických organizácií: a) pričínil sa o rozbitie Československej republiky alebo odstránenie jeho demokratického poriadku alebo zavedenie fašistického režimu, menovite kto za tým účelom iniciatívne alebo exponovane pôsobil k 6. októbru 1938 a ku 14. marcu 1939, a najmä kto priamym vyjednávaním alebo iným spôsobom prispel k utvoreniu slovenského štátu pod ochranou Nemecka, alebo ...“ In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2, s. 415.

48 Pred Národným súdom v Bratislave bolo obžalovaných 83 osôb. Z toho na trest smrti bolo odsúdených 17 osôb, na trest odňatia slobody 49 osôb, dvom obžalovaným súd uložil iba verejné pokarhanie, v piatich prípadoch bolo upustené od uloženia trestu a 10 obžalovaných bolo oslobodených. RAŠLA, A.: *Ľudové súdy v Československu po II. svetovej vojne ako forma mimoriadneho súdnictva*. Bratislava 1969, s. 152–153.

49 Celkovo bolo ľudovými súdmi odsúdených na Slovensku 8 962 osôb. Na trest smrti bolo odsúdených 76 osôb. Poprava sa vykonala v 30 prípadoch. In: *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti*. Diel 2, s. 414.

Sb. nar. SNR o dočasnom zákaze scudzovania nehnuteľnosti. Bol to teda zásah, suspendovanie výkonu vlastníckych práv osôb nemeckej národnosti a vlastníckych práv osôb, ktoré nadobudli židovské podniky arizáciou, resp. zmluvou uzatvorenou po 6. októbri 1938. Dňa 5. júna 1945 bola pod č. 50/1945 Sb. nar. SNR o národnej správe prijatá úprava, ktorou sa všetok majetok osôb štátne nespoľahlivých, nadobudnutých podľa fašistických noriem o národnej, rasovej alebo politickej perzekúcii alebo nadobudnutý súkromnoprávnou zmluvou pod tlakom okupácie a perzekúcie dostával pod národnú správu. Uvalenie národnej správy sa aplikovalo pomerne efektívne. Už v júni 1945 boli národné správy ustanovené v troch štvrtinách priemyselných podnikov.⁵⁰

2. 2. Konfiškácia pôdy sa realizovala podľa troch nariadení SNR. Podľa prvého nariadenia č. 4/1945 Sb. nar. SNR (z 27. februára 1945). O konfiškovaní a urýchlenom rozdelení pôdohospodárskeho majetku Nemcov, Maďarov, ako aj zradcov a nepriateľov slovenského národa, sa okamžite a bez náhrady konfiškoval pôdohospodársky majetok, ktorý bol vo vlastníctve: a) osôb nemeckej národnosti, b) osôb maďarskej národnosti, c) zradcov a nepriateľov slovenského národa akejkoľvek národnosti. Osoby nemeckej národnosti sa mohli vyviníť z konfiškácie, ak preukázali aktívne protifašistické konanie. Osobám maďarskej národnosti, ktoré boli štátnymi občanmi ČSR už pred Viedenskou arbitrážou, sa vlastníctvo pôdy do 50 ha ponechávalo nedotknuté. Z tohto ustanovenia možno usudzovať, že sa pôvodne rátalo iba s vyhostením Maďarov, ktorí prišli na južné Slovensko spolu s okupačnou mocou (anyási). Prvou novelizáciou, nariadením č. 104/1945 Sb. nar. SNR (z 23. augusta 1945) sa konfiškácia vzťahovala aj na právnické osoby, resp. na osoby štátne nespoľahlivé. Podľa druhej novely, nar. č. 64/1946 Sb. nar. SNR (z marca 1946) sa ustanovilo, že pri osobách maďarskej národnosti sa nerozlišuje, ktoré boli pred Viedenskou arbitrážou občanmi ČSR, ale konfiškácia všetkého pôdohospodárskeho majetku sa vzťahovala na všetky osoby maďarskej národnosti. Nariadenie SNR sa týmto zosúladiť s ústavným dekrétom č. 33/1945 Sb. o úprave československého štátneho

občianstva, podľa ktorého štátne občianstvo ČSR stratili všetci občania maďarskej národnosti. Slovenská národná rada tak svoju pozemkovoprávnú legislatívu zosúladiť s ústavnopolitickým programom vlastným, ako aj s programom československej vlády, ktorá sa orientovala na odsun všetkých Maďarov s ČSR, s výnimkou odbojárov, resp. antifacistov vôbec. Právnym titulom konfiškácie nebola národnostná príslušnosť osoby. Vzhľadom na všeobecne známu skutočnosť, že osoby nemeckej a maďarskej národnosti aktívne bojovali a vystupovali na strane okupantov, nadržovali im, schvaľovali ich činnosť, resp. významnejším, hromadnejším spôsobom nevystúpili proti nacizmu, režimu Horthyho a Szálasiho, sa táto faktická skutočnosť, materiálny prameň práva, transformoval do písomného, formálneho prameňa práva ako predpokladaná pravda, prezumpovaná zodpovednosť. Nebola to však axióma, konštanta, nezmeniteľná právna skutočnosť, ale právna hypotéza. Bolo ju možné vyvrátiť tak, že ktorákoľvek osoba, na ktorú sa táto právna hypotéza o prezumpcii právnej zodpovednosti osôb maďarskej a nemeckej národnosti vzťahovala, argumentovala dôkazom jej opaku, unesením dôkazného bremena, t.j. preukázaním, že dotknutá osoba bola verná ČSR, bola aktívnym antifacistom alebo trpela pod fašistickým jarmom.

Nariadenie č. 104/1945 Sb. nar. SNR malo tiež rozmer slovenský a slovakizačný (pri vnútornej kolonizácii žiadateľovi pridelili pôdu do 20 ha) a bolo spojené s repatriáciou Slovákov z cudziny (s pridelom pôdy až do 50 ha).⁵¹

Dekréty prezidenta ČSR ratihabované ako zákony a ústavné zákony ex tunc a nariadenia Slovenskej národnej rady boli z hľadiska svojej podstaty, povahy a účelu denacifikačné, resp. defašizačné. Boli potrestaním za zločiny proti mieru, za vojnové zločiny, za zločiny proti ľudskosti, ktoré spáchali individuálne zodpovední páchatelia svojim zaviným konaním pri rozvracaní ČSR, porušení nedotknuteľnosti štátnych hraníc, rozbití územnej celistvosti republiky, likvidovaní jej suverenity, okupácii jej územia, rozkrádaní jej majetkových hodnôt, spáchaním vražd, násillia, teroru na jej občanoch, dokonca s cieľom ich čiastočného vyhubenia či genocídy na získanie životného priestoru pre vyvo-

50 Porovnaj: BEŇA, J.: *Slovensko a Benešove dekréty*, s. 77-79.

51 Podľa týchto nariadení SNR sa skonfiškovalo 0,5 mil. ha všetkej pôdy, z toho 0,25 mil. ha poľnohospodárskej pôdy. Z tejto konfiškovanej poľnohospodárskej pôdy sa bezzemkom a malým roľníkom pridelilo 66,7 %. *Kronika Slovenska. Slovensko v dvadsiatom storočí*. Diel 2. Bratislava 1999, s. 314.

lenú rasu, či okupácie a anexie pre ohrozenie ich národného bytia, reštaurácie uhorskeho mocnárstva. Tieto konania spáchali príslušné osoby slovenskej, českej, inej slovanskej národnosti, takisto osoby z radov okupačných mocností, t.j. nacistického Nemecka a Maďarského kráľovstva. Rozdiel medzi právnym postavením týchto osôb spočíval v tom, že osoby nemeckej a maďarskej národnosti sa hromadne dali využiť a zneužiť na prvotné ciele, a to na rozvrátenie ČSR, a ich činnosť a jej výsledky boli dokázané na úrovni všeobecne známych skutočností. Pri tom išlo o osoby patriace k národnostným menšinám, ktoré žili v republike ako jej štátni občania, t.j. išlo o osoby nemeckej a maďarskej národnosti. Stali sa piatou kolónou svojich materských štátov, „Tretej ríše“ a Maďarského kráľovstva, ktoré boli páchatelmi a spolupáchateľmi zločinu plánovitého sprisahania proti mieru (podľa medzinárodného trestného práva), a osoby nemeckej a maďarskej národnosti so štátnym občianstvom ČSR boli páchatelmi, spolupáchateľmi, participantmi trestných činov proti štátu, podľa československého zákona č. 50/1923 Sb. o ochrane republiky vo forme účasti a súčinnosti. Masovosť výskytu takéhoto konania medzi osobami týchto národností, jeho realnosť a preukázateľnosť bola taká, že ju zákonodarca kvalifikoval ako „notorietu“, t.j. všeobecne známu skutočnosť, za skutočnosť pravdivú, nepochybnú a nespornú, za realitu, za fakt, ktorý v zákonodarstve ani v súdnom konaní, občianskom ani trestnom procese netreba dokazovať.⁵²

III.

Najvážnejším právnym argumentom odporcov Benešových dekrétov (t.j. dekrétov prezidenta republiky a nariadení SNR) býva ich odsúdenie ako noriem založených na „kolektívnej vine“.⁵³ Považujú tento argument za tvrdenie, ktoré absolútne diskvalifikuje tieto normy, ktorý podľa nich nemá protiargument. Je nevyvrátiteľný, príp. osoby vyvracajúce tento argument považujú za neodborní-

Prezident Dr. Beneš:

V plnom spojení so SSSR

Nemôžeme sa pýtať zahraničia, či máme alebo nemáme poštáťňovať — Otázka Nemcov a Maďarov

ZAS, Bratislava, 8. októbra 1945. — Za svojho pobytu na slávnostiach pri príležitosti I. výročia slovenského národného povstania prijal DDr. E. Beneš predsedníctvo Slovenskej národnej rady a porokoval s ním o najaktuálnejších otázkach vnútornej politiky. Keďže išlo o otázky ktoré svojim dosahom zaujmú pozornosť širokej verejnosti, s dovolením p. prezidenta uverejňujeme niektoré časti rozhovoru.

Za jednotný národný štát

Pri všetkých rozhovoroch zahraničných tak v Anglicku ako aj v SSSR a v Amerike, zdôrazňovali sme neustále, že

naším cieľom je vybudovať z Československa jednotliaty národný štát bez menšín a bez akýchkoľvek záväzkov.

Ak za celé dvadsaťročné lojalnej politiky voči nim nevedeli si utvoriť kladný pomer k našej republike a prvú vhodnú medzinárodnú príležitosť použili na to, aby republiku rozbili, nemôžeme im dnes priznať iného práva, ako práva na odchod od nás. Otázka Nemcov bola postupiskou konferenciou vyriešená jednoznačne.

400.000 Maďarov musí od nás odísť.

Pokiaľ ide o Maďarov, nie sú problémy také jasné, ako v otázkach Nemcov. My sme v zahraničí nikdy neoddelovali otázku Maďarov od Nemcov. Problém maďarský závisí od značnej miery aj od toho, ako si budú Slováci žiadať očistiť svoje územie od maďarskej menšiny.

Svet musí vidieť, že výmena obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom je nevyhnutná.

a organicky plynie z politického, hospodárskeho vývoja. Musíme stáť za ideou nášho národného štátu, t.j. za zásadou vymeniť menšiny medzi Maďarskom a Československom.

Maďarský problém musí byť riešený vo svojej podstate tým, že najmenej 400.000 Maďarov musí odísť.

Vystahovanie Maďarov a prisťahovanie Slovákov, pravda, musí byť pripravené do najmenších podrobností. O tom musí vedieť i spojenecký svet. Viem, že to bude narážať na určité ťažkosti a problém presťahovania bude spojený so značnými obetami. Sme však povinní všetko pripraviť, aby sme menšiny od nás odsunuli a

aby sa k nám naši ľudia z cudziny mohli v najväčšom počte vrátiť a aby sa doma cítili dobre.

Nepripustí zahraničný finančný vplyv

Som osobne presvedčený, že **pre poštáťňovanie si pomery zrelé.**

Ja som rozhodnutý podpísať dekréty, ktoré by mi tejto otázke vláda predložila a ktoré by schválili politické strany.

Vyslovuje sa často otázka, či západné demo-

kracie s pochopením sledujú zásady hospodárskej sféry. Tu si treba uvedomiť jedno. Západ má v podstate dôveru v politiku našej republiky, ako sme ju vykonávali za celý čas vojny a ako ju robíme dnes. Najdú sa, pravda, jednotlivci, ktorí hovoria, že sme v rukách sovietov, ale vlády sa dívajú na nás ináč. Zrovna **tohotočná bansko-bystrická manifestácia pri prvom výročí slovenského národného povstania nám medzinárodne opäť veľmi pomohla.**

Sme spojencami Sovietskeho svazu a ostaneme mu vždy verní.

Sme priateľmi západu a zostaneme nimi aj naďalej.

V plnom spojení so SSSR ideme a pôjdeme svojou vlastnou cestou. Keď sme mali spojenecké smluvy so západom, splnili sme ich vždy česne a verne.

To, čo platí vo sfére politickej, platí aj vo sfére finančnej a hospodárskej. Nemôžeme pripustiť nijaký špeciálny zahraničný finančný vplyv. **Nemôžeme sa napríklad pýtať zahraničia, či máme alebo nemáme poštáťňovať.** Koľko sme myslím, že v otázke poštáťňovania nebudeme mať nijaké ťažkosti s cudzinou. Pravda, na druhej strane — cudzina u nás za svoje investície musí dostať plné odškodné.

Národný front i po voľbách

Novotou nášho politického a administratívneho života sú národné výbory. Sú vymoženostou našej revolúcie, no pre naozaj demokratický svet nie sú tieto inštitúcie novinkou. V Anglicku existujú napríklad už vyše 40 rokov, pod názvom Country Councils a Municipality Councils. Podľa môjho presvedčenia

národné výbory sú ideálnym prostriedkom demokracie,

pravda, keď sú tam čestní a inteligentní ľudia. Oproti nášmu predošlému systému správneho, reprezentujú národné výbory vyšší stupeň demokracie. Viem, že nelungujú národné výbory všade normálne, no úsilím našim musí byť zdokonaľovanie národných výborov.

Voľby ukážu, či doterajšie zastúpenie politických strán skutočne zodpovedá ich sile. Nech je však výsledok volieb, podľa môjho názoru, akvkoľvek, **Národný front sa musí udržať i po voľbách a strany musia vykonávať i naďalej spoločne v Národnom fronte legislatívnu a vládnú prácu.**

kov, dokonca s amorálnym hodnotovým profilom. Nepokúšajú sa tento termín ani bližšie vymedziť, je pre nich axiómou, dogmou, takmer zjavenou pravdou.

Termín „vina“ je povinne obsiahnutý vo výrokovej časti odsudzujúceho rozsudku súdu. Súd na základe obžaloby v kontradiktórnom dôkazovom konaní zisťuje, ustafuje justičným spôsobom a formami pravdu a za predpokladu, že príde k záveru, že na hlav-

Pravda, 9. 10. 1945

52 *Právnický slovník*. Heslo Notorieta. Praha 2003, s. 468.

53 „Benešove dekréty sú o kolektívnej vine“ teda, že trestali ľudí fakticky na základe národnosti, t.j. len preto, že sa narodili ako Maďari alebo Nemci, pričom ľudia nemôžu za to, aké sú národnosti. Dekréty postihovali ľudí len preto, že boli Maďarmi prípadne Nemcami.“ (Rozhovory: B. Bugár, predseda SMK, In: *Národná obroda* 14. a 17. 9. 2002). „Pomaly nastane čas, kedy demokratické Slovensko by malo povedať tým ľuďom, ktorí boli prenasledovaní len na základe národnostnej príslušnosti, na základe kolektívnej viny, minimálne pardon,“ uviedol P. Csáky. M. Duray konštatoval, že v rokoch 1945 až 1948 boli Maďari zbavení všetkých občianskych práv a boli považovaní za zločincov len preto, že sú Maďari. SMK mala tému Benešových dekrétov vo volebnom programe. Uviedla v ňom, že v záujme zrušenia následkov Benešových dekrétov a ďalších právnych noriem, prijatých v duchu uplatnenia princípu kolektívnej viny, bude iniciovať dialóg na vypracovanie modelov morálneho a finančného odškodnenia. In: *Hospodárske noviny*, 10. 4. 2007.

Prví naši baníci sa vrátili z Maďarska

Prívtvanie v Handlovej, ktorá im vráti stratenú vlasť a dá im prácu

Handlová, 22. októbra. — Minulý týždeň vrátilo sa z Maďarska 30 slovenských banických rodín so svojimi 84 rodinnými príslušníkmi, ktorých 19. t. m. priviezli do Handlovej, kde budú odteraz pracovať v slovenských baniach. Naši vládni predstavitelia plnia tak program vlády Národného frontu Čechov a Slovákov, v ktorom sa hovorí aj o premiestení slovenského obyvateľstva zo zahraničia do vlasti, kde im na základe výdobytkov našej národnej revolúcie máme zabezpečiť šťastnejšiu budúcnosť.

V Handlovej privítal baníkov na novom pôsobisku predseda MNV, načo potom umiestili jednotlivé banické rodiny v banických domkoch, ktoré majú byť nielen ich novým domovom, ale aj majetkom.

Slovenskí baníci pracovali v maďarských baniach za veľmi nepriaznivých pomerov a tešia sa, že sa im umožnil návrat do pokrokového štátu, v ktorom je životná úroveň pracujúceho človeka a sociálna otázka vôbec na vyššom stupni a pracuje sa stále na jej zvýšení. Pochopiteľné je, že ich riaditeľstvá maďarských baní nechceli uvoľniť, lebo strácajú v nich kvalitných pracovníkov, čo je o Slovákoch vo všetkých štátoch, kde sú vysťahovaní, všeobecne známe.

Rodiny slovenských baníkov, vracajúcich sa do oslobodenej vlasti z Maďarska, sú z okolia Tatabánye, Pítvarošu a Čanak Albertu, kam sa ich predkovia vysťahovali zo Slovenska asi pred 200 rokmi. Ich slovenské presvedčenie nevyhaslo a hoci nemali slovenských škôl, vedia všetci dobre po slovensky a do svojej domoviny sa vracajú s radosťou.

V handlovských uhoľných baniach zarába baník dnes 80 až 120 K denne pri 8-hodinovom pracovnom čase, pričom dostáva riadne prídely potravín, obuvi a odevu nielen pre seba, ale i pre rodinných príslušníkov. Celodenná strava robotníka, podávaná v závodnej menze, vyjde na 15.— K, pričom podnik hradí zvyšok nákladu. Robotníci dostávajú pravidelne prídely cigariet, a to 70 kusov v podniku a 70 kusov v rámci riadnej distribúcie.

ktoré vzhľadom na to, že ho nevykonala, ani nezavinila, t.j. subjektívne ho nechcela vykonať a ani o ňom dokonca nevedela. Trest by dopadol na celú skupinu týchto osôb, resp. na jednotlivého člena tejto skupiny, príp. na každého člena tejto skupiny na základe zodpovednosti, v právnej teórii pomenovanej ako

a) objektívna zodpovednosť – zodpovednosť bez zavinenia týchto osôb na uskutočnení takéhoto konania (nevedeli o ňom ani ho nechceli vykonať), t.j. zodpovednosť za nimi nezavinené konanie;⁵⁴

b) nekonanie a neopomenutie konania (ak im zákon prikazoval konať), nebola by to teda zodpovednosť ani za komisiívny, ani za omisiívny čin;

c) nie individuálnej a individualizovanej zodpovednosti, ale potrestania každého člena skupiny, množiny, kolektívu. Súčasne by to nebolo ani potrestania na základe spolupáchateľstva. Pri spolupáchateľstve ide o prípad dvoch či viacerých spoločne úmyselne konajúcich páchatel'ov, ktorí individuálne zodpovedajú tak, akoby trestný čin spáchaný v spolupáchateľstve spáchal každý sám. Trestanie podľa tohto modelu by nemohlo byť založené ani na súbežnom páchatel'stve, v ktorom na rozdiel od spolupáchateľstva absentuje spoločný úmysel a každý zo súbežných páchatel'ov zodpovedá iba za trestný čin v tom rozsahu, ako ho spáchal sám.⁵⁵

d) nie solidárnej viny či zodpovednosti, pri ktorej „všetci zodpovedajú za jedného a jeden za všetkých“. Pri trestaní podľa solidárnej viny všetci a každý jeden z celku zodpovedá za jedného, ale pri kolektívnej vine neplatí zároveň druhá časť zo zásady solidárnej viny (či zodpovednosti), že jeden zodpovedá za všetkých. Ak by platila aj táto časť, znamenalo by to, že potrestaním jedného by sa nerealizovalo potrestanie všetkých ostatných, pretože jeden by strpením trestu naplnil, zrealizoval či konzumoval solidárnu zodpovednosť.

Termíny, pojmy, ktoré spolu vytvárajú právnoteoretickú konštrukciu kategórie trest-

Pravda, 23. 10. 1945

nom pojednávani bolo preukázané, že obžalovaný svojím konaním naplnil znaky skutkovej podstaty trestného činu a urobil tak zavinené (úmyselne či z nedbanlivosti), uzná a vyhlási takúto osobu za vinnú zo spáchania konkrétneho trestného činu. Právny pojem vina je teda výsledkom, súčtom, sumárom konania osoby, konania protizákonného (nie iba protiprávneho), zavineného konania, resp. opomenutia, zisteného predpísaným procesným postupom súdom. Pojem vina sa teda neredukuje iba na psychickú traumu páchatel'a, subjektívnu stránku konania obžalovaného a odsúdeného. Subjektívna stránka konania sa definuje ako vnútorný, psychický vzťah osoby k svojmu konaniu, k jeho výsledkom. Vyskytuje sa v dvoch formách – ako úmysel a nedbanlivosť.

Pod pojmom kolektívna vina možno podľa dešifrovania niektorých slovných štylizácií jej používateľov rozumieť potrestanie každej osoby z určitej množiny osôb, z určitej komunity za vykonanie morálne zlého, právne protiprávneho, protizákonného či zločinného skutku. Každá osoba z tejto skupiny osôb, spojená s jedným či niekoľkými páchatel'mi znakom spoločnej príslušnosti ku skupine, by bola podrobená trestu – bez toho, že by uskutočnila určité konanie zakázané právom či zákonom, teda protizákonné konanie,

54 Z hľadiska vzťahu zodpovednosti a zavinenia sa rozlišuje popri zodpovednosti subjektívnej (zodpovednosti za zavinenie), aj druhý typ, zodpovednosť bez zreteľa na zavinenie, ktorej sa zodpovedný subjekt, ktorému hrozia sankcie, mohol v prípade tzv. objektívnej zodpovednosti ubrániť iba dôkazom v zákone uvedených liberačných alebo exoneračných dôvodov (napr. tým, že ide o zásah vyššej moci). *Právnický slovník*. Heslo Zavinenie, Praha 2003, s. 1249.

55 *Právnický slovník*. Heslo Páchatel' trestného činu. Praha 2003, s. 603.

noprávnej zodpovednosti, t.j. objekt, objektívna stránka, subjekt a subjektívna stránka skutkovej podstaty trestného činu, naplnením ktorých súd po procesnom dokazovaní vyriekne vinu obžalovaného, resp. vysloví súd, že obžalovaný je vinný, tvoria konzistentný systém.⁵⁶ Problematika zodpovednosti osôb nemeckej a maďarskej národnosti za konania v období definovanom v dekréte prezidenta republiky ako „obdobie zvýšeného ohrozenia republiky“ (t.j. od mája 1938 do mája 1945) treba riešiť iba v celom tomto komplexe, systéme hmotnoprávnej trestnej zodpovednosti a jej trestnoprocesného vyšetrovania, obžaloby a rozsudku.

Občania ČSR nemeckej a maďarskej národnosti zapojením sa do činnosti organizovanej Sudetonemeckou stranou a Zjednotenou maďarskou stranou, ktoré boli už agentúrami „Tretej ríše“ a Maďarského kráľovstva, participovali na protištátnej činnosti s cieľom vnútorne rozvrátiť ČSR. Napĺňali tým skutkové podstaty zločinov podľa zákona č. 50/1923 Sb., zločiny prorady, prípravy zrady, nadržovanie a schvaľovanie zločinov proti štátu (t.j. vo všetkých formách účasti, súčinnosti, ako aj v štádiách trestnej činnosti). Možno skúmať, nakoľko tieto osoby vedeli, mali či mohli vedieť, že touto svojou činnosťou poskytujú argumenty Nemecku a Maďarsku na dosiahnutia ich cieľa: teritoriálneho zredukovania a národnostno-politického rozvrátenia celistvosti územia a suverenity ČSR, ako zámienky pre dôkaz, že republika národnosti utláča, že vznikla na základe podvodného právneho titulu o sebaurčení nejestvujúceho československého národa, že je to umelý útvar, že ju možno zlikvidovať okupáciou ako zdroj ohrozenia pokoja a mieru, bez vyvolania regionálnej a svetovej vojny. Nemecko a Maďarsko tým naplnili znaky medzinárodného zločinu, ktorý bol klasifikovaný v Norimberku ako sprisahanie proti mieru, prípravy na svetovú dobytčnú vojnu.

Totalitný nacistický nemecký štát, ako aj fašizujúci maďarský štát, v roku 1938 zatiaľ ako spojenec, nie ešte subordinujúci sateľit, v službách ktorých občania ČSR nemeckej a maďarskej národnosti pôsobili väčšinou s priamym či nepriamym úmyslom, eventuálne s vedomou či nevedomou nedbanlivosťou, spolupodieľali sa tiež formou účasti, ďalej súčinnosti na páchaní iných deliktov, najmä však na zločine plánovitého sprisahania proti mieru, zločin prípravy agresívnej vojny.⁵⁷

Z trestnoprávneho hľadiska akoby tu koexistovali dva typy deliktov:

a) vnútroštátne, zločiny proti republike (ČSR), ktorých páchatelmi (participantmi vo všetkých formách a štádiách trestnej činnosti) boli občania ČSR nemeckej alebo maďarskej národnosti, ktorých návodom aj organizátorom boli menšinové politické strany SdP a Maďarská zjednotená strana,

b) medzinárodné delikty v podobe návodu, organizácie, spolupáchatelstva, prípravy, pokusu a dokonania zločinu spoločného plánu alebo sprisahania proti mieru a agresívnej vojny, ktorých páchatelmi boli štáty (Nemecko a Maďarsko) ich štátnici, politici, predstavitelia nacistického a horthyovského režimu. Väčšina, či takmer celá národnostná skupina sa stala v rôznej forme a v štádiu vykonania tohto deliktu participantom na páchaní konaní zločinov proti republike a oba štáty, ich režimy sa stali gangsterskými štátmi, režimami mimo práva a morálky (moral insanity).

Dekréty prezidenta republiky a nariadenia SNR upravili tri druhy právnej zodpovednosti:

- a) trestnoprávnou,
- b) občianskoprávnou, respektíve majetkoprávnou,
- c) štátoobčianskou, vyplývajúcu z koncepcie lojality občana k svojmu štátu.

56 Bez zavinenia nie je trestná zodpovednosť. Zavinenie je spravidla podmienkou zodpovednosti za škodu aj v občianskom práve a v iných právnych odvetviach. Niekedy sa v rovnakom zmysle používa termín „vina“, ale to môže viesť k nedorozumeniu. Slovo vina sa bežne používa v inom zmysle: Obvinený sa odvolal „do viny i do trestu“, t.j. napadol odvolaním nielen výšku trestu, ale aj otázku, či sa dopustil trestného činu. Tomu je blízky význam „viny“ ako vytýkatelnosti – ide tu o to, či konanie, ktoré má formálne znaky trestného činu, ktoré je protiprávne a nebezpečné pre spoločnosť, možno určitej osobe vytýkať, t.j. či je tu i páchatel trestne zodpovedný. Zavinenie v správnom práve prichádza do úvahy v súvislosti s uplatňovaním zodpovednosti za správne delikty, kde sa vzťahuje k tzv. subjektívnej stránke týchto deliktov.“ In: *Slovník českého práva*. Díl 2, Heslo – Zavinenie. Praha 1995, s. 1342.

57 Medzinárodný vojenský tribunál v Norimberku, Rozsudok: „... Prvým aktom agresie, ktorý je kladený podľa žalobného spisu obvineným za vinu, je okupácia Rakúska a Československa a prvou agresívnou vojnou, uvedenou v žalobe, je vojna proti Poľsku, ktorá začala dňa 1. septembra 1939. ... Z predložených dôkazov vyplýva jasne, že táto vojna, rovnako ako okupácie Rakúska a Československa, boli dobre premysleným a dôkladne pripraveným aktom, a že boli zahájené až vtedy, keď bolo rozhodnuté, že nastala vhodná doba na ich uskutočnenie, ako určitej vopred vytýčenej schémy a plánu... Tribunál kvalifikoval túto činnosť obžalovaných ako zločin osnovania, prípravy, podnecovania a podniknutia agresívnej vojny, alebo ako účasť na spoločnom pláne alebo sprisahaní k príprave, k podnecovaniu alebo podniknutiu útočnej vojny podľa oddielu I. a oddielu II. Štatútu.“ In: EČER, B.: *Norimberský proces II*. Praha 1953, s. 459 a 495.

Trestnoprávnu zodpovednosť upravili dve normy, dekrét č. 16/1945 Sb., a nar. SNR č. 33/1945 Sb. nar. SNR. Boli založené výlučne na individuálnej zodpovednosti páchatel'ov za zavinené konanie, na princípe „nullum crimen sine lege“. Národná príslušnosť nemala žiadny právny význam pri naplnení znakov trestnej zodpovednosti, zodpovednosť zakladalo výlučne konanie osoby určenej všeobecne, príp. špeciálne ako občan ČSR, resp. cudzí štátny príslušník.

V dekrétoch prezidenta republiky sú sformulované a uzákonené tri druhy pomenovaní pre štátnych občanov ČSR, osoby nemeckej a maďarskej národnosti, pre ich konania, nekonania, opomenutia v období máj 1938 – máj 1948 („obdobie zvýšeného ohrozenia republiky“), a to:

a) „štátne nespoľahlivé osoby“ – v dekréte č. 5/1945 Sb., tzv. reštitučnom a o národnej správe;

b) „zradcovia a nepriatelia republiky“ – v dekréte č. 12/1945 Sb. o konfiškácii pôdy;

c) „nepriatelia republiky“⁵⁸ – v dekréte č. 108/1945 Sb. – o konfiškácii majetku.

Takto uvedené zákonné pomenovania mali právnú relevanciu pojmov, inštitútov právne axiomatických, t.j. takých, ktoré netreba dokazovať, ale súčasne povahu právnych tvrdení hypotetických, právnych hypotéz (hmotnoprávne axiomatických), ale procesnoprávne vyvrátiteľných, a to vyvrátením ich pravdivosti, dôkazom opaku. Procesnoprávne mal príslušný administratívno-právny orgán (miestny orgán štátnej moci a správy, okresný a Zemský národný výbor

a ústredný orgán štátnej správy, ministerstvo vnútra) v sporovom konaní predpísané zisťovať procesnú pravdu tak, že zodpovednosť (občianskoprávna) je ustálená hmotnoprávnou normou (dekrétom), t.j. pre rozhodovací orgán platí „zásada prezumpcie viny“ osoby nemeckej, resp. maďarskej národnosti, ktorá bola štátnym občanom ČSR, ktorá má však zákonom (t.j. dekrétom) garantované právo vyvrátiť túto prezumpciu viny a v procesnom konaní dokázať svoju nevinu.⁵⁹ V tomto prípade išlo o prezumpciu viny, t.j. podľa platného práva, ktoré vyjadrovalo stav, situáciu od svojho primárneho zdroja, od materiálneho prameňa práva (t.j. skutočného života), osoby nemeckej a maďarskej národnosti sa považovali (prezumovali) za vinné – t.j. že konania, nekonania, opomenutia, účastníctvo, súčinnosť, postoje realizovali v rozpore so zákonom a zavinené (úmyselne či neudbanlivostne). Pritom toto zavinenie malo rozličné formy ako úmyselné (priame, nepriame), neudbanlivostné (vedomé, nevedomé). Symptomatickým pre pochopenie subjektívneho vzťahu týchto osôb k svojmu konaniu je vymedzenie inštitútu nevedomá neudbanlivosť. Definuje sa tak, že osoba nevedela, že svojím konaním môže spôsobiť také porušenie alebo ohrozenie, hoci o tom vzhľadom na okolnosti a na svoje osobné pomery mala a mohla vedieť.⁶⁰

Ústavný dekrét o úprave štátneho občianstva č. 33/1945 Sb. obsahuje aj najzávažnejšie protiprávne konanie osôb nemeckej a maďarskej národnosti spočívajúce v tom, že ako československí štátni občania nadobudli

58 a) Vyvíjali činnosť proti štátu, jeho atribútom, (komisívne úkony), b) účastníctvo, vo forme podnecovania, navádzania na činnosť proti štátu, c) súčinnosť – vo forme podporovania okupantov, ďalej nadrživania (germanizácii alebo maďarizácii na území ČSR), d) vo forme komisívneho úkonu – chovali sa nepriateľsky buď k ČSR alebo k českému alebo slovenskému národu, e) naplnenie skutkovej podstaty – strpením – nepriateľstva k ČSR, národom u osôb, ktoré spravovali ich majetok. Vymedzenie týchto znakov objektívnej stránky naplnenia právnej zodpovednosti, konzekvenciou z ktorej bola konfiškácia hnutel'ného i nehnuteľného majetku (ako aj pohľadávok, cenných papierov, vkladov, nehmotných práv) nedosahovalo znaky, až na výnimky znamenajúce naplnenie skutkovej podstaty trestného činu. Malo to závažnosť deliktu na úrovni prečinu, resp. priestupku. Toľko kvalifikácia formálnoprávna. Uvedené dlhodobé činnosti, účastníctvo, súčinnosť, nepriateľské chovanie sa realizovalo v hromadnom, prakticky v masovom rozmere (tri milióny osôb nemeckej národnosti a pol milióna maďarskej národnosti). Na celom území Čiech a Moravy, na území južného a časti východného Slovenska, teda až na určitú výnimku na celom území štátu. Bola to činnosť sústavná, organizovaná, riadená, podporovaná cudzími nepriateľskými štátmi, vojensky okupujúcimi a teroristicky panujúcimi na území a proti občanom ČSR. Uvedená činnosť, účastníctvo, súčinnosť, chovanie trvala do konca vojny. Až na výnimky jednotlivých antifašistov, žiadna množstvom početná a činnosťou významná skupina týchto osôb sa nepostavila do radov antifašistickej rezistencie, ani nepreukázala spôsobilosť k odporu a k povstaniu voči tejto činnosti. Hrozba tohto nepriateľstva, vo vzťahu k atribútom štátu, k zachovaniu identity oboch národov, k ohrozeniu ich národného bytia bola trvalá. Založená bola na spojení – národnostná menšina na území ČSR a nemecký štát (po jeho obnovení, v čase jeho denacifikácie) a maďarský štát zakladali túto hrozbu.

59 Dekrét č. 108/1945 Sb. vymedzoval kumulatívne splnenie dvoch podmienok na vyvinenie, resp. vyvrátenie prezumpcie zodpovednosti, a to: a) lojality k republike, nie však iba vernosť ČSR, ale aj preukázanie, že sa nikdy neprevinili proti národom českému a slovenskému, ako aj b) antifašizmus v alternatíve, utrpenie pod nacistickým alebo fašistickým terorom, alebo činná účasť v boji za oslobodenie (tu sa už nevyžadoval kumulatívne aj boj za zachovanie samostatnosti). Dekrét č. 33/1945 Sb. priniesol aj ďalší exculpujúci právny titul – ak sa Nemci alebo Maďari v období máj 1938–máj 1945 prihlásili v úradnom hlásení za Čechov alebo Slovákov.

60 *Právnický slovník*. Heslá Culpa luxuria, Vedomá neudbanlivosť, Nevedomá neudbanlivosť – culpa negligenta. Praha 2003, s. 436.

mov viny, jej druhov, obsahu, podmienok, za ktorých jednotlivý druh vzniká a následkov z nich dospel k záveru, že kolektívna vina národa všeobecne či vôbec nemôže jestvovať. Môže jestvovať iba jedna forma, druh zodpovednosti národa, a to: **kolektívna politická vina národa**, o nej a dôsledkoch za ňu rozhoduje víťaz.

Vo vzťahu k osobám nemeckej a maďarskej národnosti, štátnym občanom Československej republiky, vyvodil tento štát:

a) právnu zodpovednosť – štátoobčianstvu a občianskoprávnu na základe prezumpcie (vyvrátiteľnej prezumpcie) ich kolektívnej zodpovednosti za nimi zavinené konania, naplňujúce znaky štátne nespoľahlivých osôb, zradcov a nepriateľov ČSR a nepriateľov republiky vôbec, vyvrátiteľnej dôkazom ich neviny, znakmi správania sa lojálneho občana tohto štátu;

b) zodpovednosť spojenú so zavinením, úmyselným či nedbanlivostným protiprávnym konaním týchto osôb;⁶²

c) medzinárodnoprávne konzekvencie (nie zodpovednosť), uznal ich individuálny úkon, nadobudnutie štátneho občianstva Nemecka, resp. Maďarska a konštatoval, že tým stratili československé štátne občianstvo. Strata domicilu (práva pobytu) na území Československa a právo štátu vyzvať cudzinca, aby štátne územie opustil, príp. ho z neho odsunúť aj donucovacou cestou, boli ďalšie právne následky z konania týchto osôb.⁶³ Nebol to trest. Československá republika rešpektovala ich rozhodnutie o štátnej príslušnosti a z toho vyvodila záver o zosúladiení štátnej príslušnosti s domicilom.

Vo vzťahu k osobám nemeckej a maďarskej národnosti, ktoré stratili štátne občianstvo Československej republiky a nadobudli štátne občianstvo Tretej ríše a Maďarského kráľovstva, sa realizovalo medzinárodnoprávne rozhodnutie Postupimskej trojstrannej konferencie z roku 1945 o odsunutí nemeckého obyvateľstva do Nemecka.⁶⁴ Vo vzťahu

k osobám maďarskej národnosti, ktoré nadobudli štátne občianstvo Maďarského kráľovstva, sa postupovalo podľa ustanovenia medzinárodnej dohody (teda prameňa práva) uzavretej medzi ČSR a Maďarskom o výmene obyvateľstva z roku 1946.⁶⁵ Podľa mierovej zmluvy uzavretej s Maďarskom bolo Československu priznané právo na uzavretie dohody s Maďarskom „za účelom riešenia otázky obyvateľov maďarského etnického pôvodu sídliajúcich v Československu, ktorí nebudú usadení v Maďarsku podľa dohody z 27. februára 1946 o výmene obyvateľstva“.⁶⁶ V tomto kontexte môžeme uvažovať, či pri odsune a výmene týchto obyvateľov išlo aj o uplatnenie dôsledkov z kolektívnej politickej viny podľa koncepcie Karla Jaspersa. Možno argumentovať aj tým, že v podmienkach vojny, boja proti tomuto zlu ohrozujúcemu bytie každého, sa menia aj morálne nároky na status dobrého či dobromyseľného človeka. V časoch pokoja, zákonnosti, právneho štátu platí zásada, že morálne dobrým je človek, ktorému nebolo dokázané, že zavinené spáchal zlo. V podmienkach vojnového bezprávia a masového vraždenia sa za dobrého človeka, za nevinnú osobu môže však pokladať iba ten, kto aktívne bojuje, vystupuje proti zlu, je v rezistencii s ním alebo trpí pod jarmom a ukrutnosťami tohto zla. Takúto podobu nadobudne kategorický imperatív hodnotenia človeka ako statočného, ľudského a nevinného.

V priebehu rokov 1938–1945 sa vyjavila a formovala norma medzinárodnej politickej zodpovednosti národov za mier, zodpovednosti národov za svojich štátnych predstaviteľov. Nastolila sa požiadavka formulovať politicky aj právne zodpovednosť za útočnú vojnu, uložiť podľa práva za ňu trest individuálnym osobám vrátane štátnikov a presadiť medzinárodnoprávne normy prevencie, ako aj včasného pacifikovania zločinných, agresívnych a nepriateľských politických systémov v štátoch sveta.

62 Konštrukcia osôb nemeckej a maďarskej národnosti, nebola založená ani na koncepcii tzv. objektívnej zodpovednosti. Pod ňou sa rozumie zodpovednosť bez zreteľa na zavinenie, t.j. zodpovednosti objektívnej, v prípade ktorej sa môže ubrániť len dôkazom v zákone uvedených liberačných alebo exoneráčnych dôvodov. In: *Právnický slovník*. 2. vyd., Praha 2003.

63 OUTRATA, V.: *Mezinárodní právo veřejné*. Praha 1960, s. 146 a 152.

64 Konferencia v Berlíne (Postupime). Správa o trojstrannej konferencii v Berlíne. Vydaná 2. 8. 1945 v Postupime. (Kapitola) XIII. Organizovaný odsun nemeckého obyvateľstva. In: *Medzinárodné právo a politika v dokumentoch*. Bratislava 1974, s. 89.

65 Čiastka 40., ročník 1946. Sbíрка. zákonů a nařízení republiky Československé.

66 Mierová zmluva s Maďarskom uzavretá 10. februára 1947. Ratifikovaná od 14. októbra 1947. Publikovaná In: Čiastka 91., ročník 1947, článok 5, odsek 2. Sbíрка zákonů a nařízení Republiky Československé.

Benešove dekréty, bezprávie a vysídlenie Maďarov z južného Slovenska 1944–1949

Program budovania československého národného štátu bol, z hľadiska právnej kontinuity už medzinárodne uznaným prezidentom Edvardom Benešom a londýnskou emigrantskou vládou, doplnený na prelome rokov 1942–1943 o požiadavku vysídlenia obyvateľstva maďarskej národnosti. Na jeseň 1943 sa Beneš stretol v Moskve aj s vedením československej komunistickej strany. Oplatí sa zacitovať zo zápisnice vtedajších moskovských rokovaní: „Beneš zdôraznil, že *Sovietsky zväz prispel k vysídleniu Nemcov z územia republiky a už dávnejšie získal písomný súhlas Roosevelta a Anglicka. Metódu použitú voči Nemcom budeme aplikovať aj na Maďarov, pričom nám situáciu uľahčí možnosť výmeny maďarského obyvateľstva za Slovákov žijúcich v Maďarsku.*“ S uvedeným postupom súhlasila československá komunistická emigrácia v Moskve, ako aj sovietska vláda na jar 1944. Podobne urobila Slovenská národná rada (SNR) na jeseň toho istého roku. Protimaďarské nálady prezident Beneš charakterizoval nasledovne: „*Mnohí naši vravia: treba ich zničiť. Osobne však nie som taký radikálny. Podobným spôsobom sa môžu vyjadriť veľmoci, no my nie sme schopní takéhoto činu.*“

Na zasadnutí SNR sa Falton* vyjadril nasledovne: „*Čistky treba začať s najväčšou ráznosťou (...) Treba im skonfiškovať majetky, sústrediť ich do táborov a vysídliť do Maďarska. Dovtedy ich treba transportovať na práce do Čiech a na ich majetky dosadiť slovenských roľníkov s rodinami. Tiež treba bezodkladne začať konfiškáciu maďarských cirkevných majetkov.*“ V dôsledku zosilňujúcich sa slovenských nacionalistických prejavov sa koncom roka 1944 po celej krajine rozšírila protimaďarská nálada. Ako dobrý príklad na ilustráciu posluží článok objavený Kálmánom Janicsom v dobovej československej tlači, v ktorom sa uvádza: „*Na nikoho netreba brať ohľady. Československá republika dnes nepotrebuje ani jedného Maďara – nech je socialistom či demokratického zmýšľania. Stačí nám už aj to, že títo ľudia, Maďari, rozbili*

náš štát a aj dnes sa snažia o jeho podvracanie. Sami sebe a našej republike si škodíme ak ich ochraňujeme a kryjeme. Vyčistíme si svoje pozemky od myší a ploštíc. (...) Nech idú z vlastnej vôle a na veky do Maďarska, a stanú sa „pánmi“, ozajstnými príkladmi falošnosti a ázijského cigánstva (...) vymiestť Maďarov zo všetkadiaľ, nech sú to komunisti, či demokrati.“ Do základov nového československého štátu, resp. demokracie sa, žiaľ, zabudovala nenávisť.

Komunistická strana Slovenska na svojej konferencii vo februári 1945 vyzývala Slovákov na znovuosídlenie svojej vlasti: „*Slovenským roľníkom a robotníkom vytlačeným z bohatých južných krajov a stáročie sužovaným v horách opäť musia patriť staré slovenské územia, ako aj možnosť riadneho ľudského života.*“ Strana sa začiatkom marca 1945 tiež vyslovila za to, aby „*sme južné pohraničné oblasti vystavené v minulosti, či v ostatných šiestich rokoch násilnej maďarizácii plánujete a postupne reslovakizovali. Úrodnú pôdu južného Slovenska, z ktorej maďarskí grófi a feudálni páni vytlačili slovenského roľníka do hôr, treba znovu vrátiť slovenskému roľníctvu. Žiadame, aby v obciach a mestách s maďarským väčšinovým obyvateľstvom boli urýchlene postavené verejnosprávne výbory.*“

V duchu takýchto predstáv, resp. plánov vznikol vládny program vyhlásený 5. apríla 1945 v Košiciach. Všetkých občanov maďarskej národnosti označil za zodpovedných za rozbitie medzivojnovnej Československej republiky. Vo vzťahu k nim predpokladala VIII. kapitola programu nasledovné: 1. československé štátne občianstvo sa z občanov maďarskej národnosti malo ponechať len antifasistom, ďalej tým, ktorí sa zúčastnili v bojoch za obnovenie Československej republiky alebo boli prenasledovaní za vernosť republike. 2. ostatným občanom maďarskej národnosti malo byť občianstvo zrušené s možnosťou optovania (možnosť prihlásenia sa k jednej alebo druhej strane – pozn. L. I.) pre Československo, pričom každá jed-

Prof. Dr. Lajos Izsák

prorektor univerzity,
vedúci Katedry dejín
Fakulty humanitných vied na
univerzite Loránda
Eötvösa (ELTE) v Budapešti.

* Pozn. redakcie: Ide pravdepodobne o Michala Falšana.

Z hľadiska ďalšieho osudu Maďarov na Slovensku malo rozhodujúci význam vydanie prezidentského dekrétu č. 33/1945 z 2. augusta, ktorého § 1 okrem iného hovorí: „1. Českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské, kteří podle předpisů cizí okupační moci nabyli státní příslušnosti německé nebo maďarské, pozbyli dnem nabytí takové státní příslušnosti československého státního občanství. 2. Ostatní českoslovenští státní občané národnosti německé nebo maďarské pozbývají československého státního občanství dnem, kdy tento dekret nabývá účinnosti.“ Dňom vstupu tohto dekrétu do platnosti Maďari prakticky stratili právo na zdravotné ošetrovanie, na dôchodok a na všetky sociálne prídavky potrebné k životu. Nariadenie sa dotklo takmer trištvrte milióna osôb.

Prezidentský dekrét č. 88/1945 umožnil zaradenie mužov vo veku 16–55 rokov a žien vo veku 18–45 rokov na verejnoprospešné práce kdekoľvek na území republiky. Na základe tohto dekrétu bolo zo Slovenska do Čiech, kde sa v dôsledku vysídlenia Nemcov v čoraz väčšom meradle prejavovala absencia pracovnej sily, transportovaných vyše 10 000 Maďarov.

Maďarská vláda sa v snahe získať ochranu pre československých Maďarov viackrát obrátila na spojenecké veľmoci, no bez úspechu. Získala iba zamietavé alebo vyhýbavé odpovede. Nakoniec jej nezostala iná možnosť, iba sa pokúsiť problematické otázky s československou stranou vyriešiť formou obojstranných rokovaní.

Dňa 27. februára 1946 podpísalo Maďarsko s Československom v Budapešti obojstrannú dohodu o výmene obyvateľstva. Jej podstatou bola výmena Slovákov žijúcich v Maďarsku, ktorí sa dobrovoľne prihlásia, za ten istý počet Maďarov vybraných československými úradmi na presídlenie. Československé úrady trvali na možnosti vlastného výberu pravdepodobne preto, že chceli týmto spôsobom zmeniť etnickú skladbu svojich pohraničných území, obývaných v podstate len Maďarmi. Podľa celkového znenia nebola táto dohoda dohodou dvoch rovnocenných štátov, ale skôr dohodou víťazného Československa s porazeným Maďarskom. Príčinenie sa zo strany Maďarska možno nanajvýš charakterizovať snahou vlády Ferencza Nagya (inak z hľadiska svojich možností medzinárodne silne obmedzenej a izolovanej) zamedziť jednostranným vykázaniam a z hľadiska maďarského etnika mimoriadne

vážnym a nepriaznivým nariadeniam. Ešte pri podpise dohody sa z iniciatívy Vladimíra Clementisa stretli členovia československej vládnej delegácie s vedúcimi koalíčných strán. Na tomto stretnutí štátny tajomník ministerstva zahraničných vecí ako vedúci československej delegácie zopakoval československý zámer vytvoriť národný štát odsunom nemeckého a maďarského etnika zo svojho územia. Navrhol uzavretie ďalšej medzištátnej zmluvy, v duchu ktorej by Maďarsko malo jednostranne prijať ďalších 200 000 Maďarov zo Slovenska. Vychádzajúc z Benešových dekrétov Clementis pre väčšiu váhu zároveň vyhlásil, že Maďari zostávajúci v Československu už nemôžu rátať so žiadnou ochrannou národnosťou a vylúčil tiež možnosť akýchkoľvek zmien hraníc v prospech Maďarska.

V duchu uzavretej dohody maďarská vláda súhlasila s tým, aby na prípravu presídlenia Slovákov, na agitáciu, prevzatie podaných prihlášok a na celkovú realizáciu akcie vyslalo Československo do Maďarska na to určenú vládnú komisiu.

Československá presídľovacia komisia začala svoju činnosť v Maďarsku 4. marca 1946. Jej členovia a odborníci navštívili všetky obce s prítomnosťou slovenského etnika. Organizovali zhromaždenia, prednášky, besedy a rozširovali písomné propagandistické materiály. Okrem toho vydávali trikrát do týždňa noviny, ktoré vychádzali pod názvom „Sloboda“. Ďalej im budapeštianske rádio po dobu jeden a pol mesiaca poskytlo denne polhodinový vysielač čas. Československá presídľovacia komisia vyvíjala svoju propagandu v 157 obciach.

Už v prvých dňoch a týždňoch činnosti komisie však bolo zrejmé, že jej členovia chápu jednotlivé ustanovenia medzištátnej dohody o výmene obyvateľstva, ako aj predprípravu repatriácie Slovákov príliš „pružne“. Problémy sa vyskytli najmä s prichádzajúcimi „odborníkmi“. Spisovatelia, herci, žurnalisti, duchovní a politicky rôznorodo zameraní predstavitelia slovenskej spoločnosti vykonávali svoju činnosť takmer bez akýchkoľvek kontrolných mechanizmov. Rozšírili sa tak aj správy, podľa ktorých Slováci, ktorí sa neprihlásili na presídlenie dobrovoľne, budú neskôr presídlení do Československa násilným spôsobom, a to už bez nároku na prídely pôdy. Podobne, že zostávajúci Slováci budú maďarskými úradmi rozmiestnení v Zadunajsku, respektíve k nim budú prisťahovaní Maďari zo Slovenska.

V súvislosti s prehnanou propagandou československej presídľovacej komisie a jej

činnosťou, porušujúcou niektoré ustanovenia dohody o výmene obyvateľstva, vydala vláda Ferenc Nagy 21. marca 1946 úradné vyhlásenie nasledovného obsahu: „*Postojom maďarskej vlády bolo vždy zachovanie možnosti slobodnej voľby opustiť krajinu. Zostávajúci v Maďarsku však môžu rátať s plnohodnotnou právnou ochranou. Hlavnou myšlienkou politiky maďarskej vlády je uvedomenie si skutočnosti, že samotné vysídlenie nikdy nemôže byť násilné, ale musí vychádzať z vlastného rozhodnutia a takto rozhodnutí nemôžu utpieť žiadnu majetkovú ujmu. Otázka presídlenia je aktuálna iba v týchto medziach. Nikto nebude nútiť maďarského štátneho občana k opusteniu krajiny. Nikto mu v tejto súvislosti nezabaví majetok – ani teraz, a ani neskôr. Na území Maďarska stojí a bude stáť každý maďarský občan pod ochranou našich zákonov.*“

Zoznam Maďarov určených na presídlenie vypracovala československá vláda a bol členený podľa jednotlivých okresov. Na vysídlenie bolo napr. v dunajskostredskom okrese určených 43,1% maďarského obyvateľstva, v novozámockom 22,6%, v galantskom 25,1%, v košickom 34,8%, v komárňanskom 54,1%, v šahianskom 38,4%, v levickom 32,4%, v hurbanovskom 44,5%, v štúrovskom 36,4%, v šamorínskom 31,1%, v šalianskom 29,9%, v železovskom 40,5% atď. Zoznam obsahoval mená 183 692 osôb. Maďari, ktorí sa ocitli na zozname, dostali príslušný preukaz a tzv. „bielu listinu“ – oznámenie o vysídlení. Ich osud bol týmto spečatený.

Maďarsko-československé vzťahy sa nezlepšili ani po podpísaní dohody. Naopak, skôr sa zhoršovali. Súviselo to s tým, že sa československá vláda na samotnú dohodu o výmene obyvateľstva pozerala len ako na prvý krok k odstráneniu Maďarov z územia republiky. Platnosť nariadení zbavujúcich Maďarov ich práv nebola zrušená a vychádzali ďalšie. „*Môj jazyk, ako doteraz najúžasnejší nástroj ľudského hlasu zrazu zosivel do podoby akéhosi priestupku. Noviny v jazyku vinníka vychádzať nemôžu, rádio sa počúvať nesmie. Prechádzam sa so zvesenou hlavou, mlčky. Ak netreba, na verejnosti sa neukazujem. V každom prípade: je to život slepého, hluchého a stacionárneho geta. Život ľudí nesúcich strachom a hanbou ovenčené bremeno bezprávia.*“ – Týmto vetami sa na českú a slovenskú inteligenciu obracal spisovateľ Zoltán Fábry a takto pokračoval: „*(...) a príčina? Jedna jediná skutočnosť, žaloba žalôb: moje*

maďarstvo. Som Maďarom, teda aj vinníkom. Po zlomení barbarizmu rasovej výlučnosti za cenu životov toľkých miliónov tu trestá nová rasová bezohľadnosť sumárnym, čiže nespravodlivým spôsobom. (...) Sú len víťazi a porazení! Večný zákon. Zákon vojny: neľudský zákon. Vae victis! Znovu patríam k skupine porazených: som Maďarom. Zbavený svojej reči a chromý slov sa k Vám obraciam výkrikom z hĺbky najväčšieho potupenia. K vám slobodní ľudia: spisovatelia a literáti, ktorých nemož je už minulé (...) Len antifašizmus môže byť rozhodujúcim kritériom v procese fašizmu (...) A teraz, keď obžalovaný žiada o slovo, žiada o aplikáciu najprísnejšieho a v tomto procese jediného možného kritéria. Nič viac: antifašizmus, spravodlivosť!“

„Pustovník zo Štосу“ vykrikoval do pusty. Na základe nariadenia poverenika vnútra zo 17. júna 1946 sa začala reslovakizačná kampaň. Maďari boli postavení pred voľbu: buď sa prihlásia k slovenskej národnosti a získajú späť svoje štátne občianstvo, alebo opustia svoju rodnú zem a budú z Československa vykázani. Táto kampaň hlásiaca sa k princípu dobrovoľnosti, v skutočnosti aplikovaná rôznymi formami skrytého či otvoreného násillia, sa snažila docieľiť, aby sa Maďari, slovenskému jazyku často ani poriadne nerozumejúci, v čo najväčšom počte prihlásili k slovenskej národnosti. Časť existenčne silne postihnutých a už dlhé mesiace prenasledovaných Maďarov na Slovensku splnila úradné požiadavky. V dôsledku jasných okolností, počas ktorých im nik neponúkol pomocnú ruku, sa reslovakizovalo takmer 400 000 Maďarov. V časti okresov (napr. v komárňanskom, štúrovskom, šalianskom atď.) sa však aj napriek tomu veľkej väčšine podarilo odolať tlaku.

Maďarská vláda sa otázke jednostranného vysídlenia, ani prípadu reslovakizačnej kampane samozrejme nemohla nečinne prizerať. Dňa 28. júna 1946 sa maďarský minister zahraničných vecí obrátil telegramom na Radu ministrov zahraničných vecí a spojenecké veľmoci upozornil na najnovšie krivdy Maďarov v Československu – bez odozvy. V tom istom období (8. júna–28. júna 1946) bola maďarská vládna delegácia pod vedením predsedu vlády Ferenc Nagy na návštevu Veľkej Británie a USA. Členom tejto delegácie bol aj Mátyás Rákosi, vedúca osobnosť komunistickej strany. Delegácia sa zastavila aj v Paríži. Rákosi samozrejme o celej ceste informoval svojho „nadiadeneho“, Stalina. Vo svojom liste píše: „*Cesta okrem mierových cieľov a podania informá-*

cií k problémovým aspektom Maďarov všeobecne, nepriniesla iné politické výsledky. Američania nám dali vyhýbavú odpoveď smerujúcu k tomu, že rozhodujúce slovo v tejto záležitosti patrí Sovietom. (...) Oproti tomu v Anglicku, kde pročesky orientovaní labouristi vôbec nechceli ani len počuť o zakomponovaní ochrany maďarskej národnosti na Slovensku do pripravovanej mierovej zmluvy, prevláda názor, že základná deklarácia Spoločenstva národov je v tomto smere absolútne dostačujúca.“

Paralelne so spomínanými udalosťami sa v dňoch 29. júla–15. októbra 1946 v Paríži konala mierová konferencia 21 víťazných štátov 2. svetovej vojny. Dňa 14. augusta predstavil maďarský minister zahraničných vecí János Gyöngyösi oficiálny postoj k pripravovanej mierovej zmluve. V súvislosti s Československom upozornil na skutočnosť, že aj po naplnení dohody o výmene obyvateľstva tam stále zostane žiť okolo pol milióna Maďarov. Ich existujúce problémy sa však nemôžu riešiť ďalším vysídlením: „Nech je situácia akokoľvek ťažká či zúfalá, je nemožné porazenému nepriznať právo, aby takúto požiadavku (vysídlenia – pozn. prekl.) považoval za protichodnú s mravom a ľudskosťou. No ak by sa aj našla maďarská vláda, ktorá by s tým v dôsledku vonkajších tlakov súhlasila, vykopala by si vlastný hrob, a hrob maďarskej demokracie vôbec. Pôda sa stala súčasťou civilizácie vďaka ľudu, ktorý ho cez stáročia obrábal. Obaja patria nerozlučne k sebe. Narušiť ich spojenie možno len s porušením základných zákonov ľudského života. Ak si chce Československo Maďarmi obývané územia udržať, nech je pripravené udržať si aj ich samých, a to s priznaním všetkých ľudských a občianskych práv. Ak by sa im však z nejakých príčin k uvedeným nechcelo zaviazat' a občanov maďarskej národnosti by sa za každú cenu chceli zbaviť, v tom prípade maďarskej vláde nie je možné vzdať sa princípu spolupatričnosti ľudu a zeme ktorú obýva.“ Ďalej maďarský minister zahraničia požiadal o vyslanie medzinárodnej odbornej komisie. Zamietol teritoriálnu požiadavku československej strany na prepustenie piatich maďarských obcí na vytvorenie predmestia Bratislavy. Išlo o obce Bezenye, Rajka, Čunovo, Rusovce a Jarovce.

Príslušné orgány mierovej konferencie však československým požiadavkám čiastočne vyhovelí a súhlasili s preradením Čunova, Rusoviec a Jaroviec. Trianonskou zmluvou oklieštené územie Maďarska tak znovu stratilo na svojej rozlohe.

Minister poľnohospodárstva súdr. Ďuriš

Ľud vie spravovať svoj štát

Pozemková reforma celoštátnym záujmom — Příklad českých katolíckych kňazov, ktorí bojovali a trpeli s národom

Bratislava, 24. júla. — V poslednom čísle Pravdy uvrejnili sme podstatnú časť reči ministra poľnohospodárstva, súdr. J. Ďuriša, ktorú predniesol v Mišdorfe. Dnes ju doplnujeme záverom jeho reči, v ktorom povedal:

V Čechách existuje dnes veľký Jednotný sväz českých roľníkov, ktorého zástupcovia prišli vás pozdraviť v mene českých roľníkov. Zákonom sú tomuto Sväzu zaistené najširšie práva rozhodovať o všetkom, čo je v záujme pracujúceho ľudu. Dnes už sami českí roľníci rozhodujú o cenách svojich výrobkov. Dostávajú do rúk výkonné organizácie a orgány zdieľajúce rozdeľovania výrobkov. Rozhodujú o tom, ktorý roľník koľko má odovzdať pre štát a potrebu národa. Budú rozhodovať o úrokovvej miere a budú mať hlavné slovo pri ustávaní sadzby poistenia. Vo všetkých okresoch českých sa roľníctvo na 70 až 90% organizuje v Jednotnom sväze českých roľníkov. Sväz koná sjadzy a dnes už vydáva denne časopis v náklade 170.000 exemplárov.

Ľud vie spravovať svoj štát a je najspoľahlivejšou oporou štátu. Aj mládež je dnes sjednotená. To je doklad o celkovej sile sjednoteného ľudu, lebo sa chce a jedine sa bude opierať o túto silu ľudu.

Slovenskí roľníci! Uvedomte si, že všetka táto sila je silou predovšetkým jednoty ľudu a jednoty národa. V Čechách ľud pochopil, že rozdelenie pôdy Nemcov a zradcov nie je vecou len roľníkov a dokonca vecou tých roľníkov, ktorí niečo dostanú. V Čechách rozdelenie pôdy Nemcov a zradcov stalo sa celo-národným a celoštátnym záujmom, lebo ľud pochopil, že všetci doplatili na zradcovskú politiku ministra Berana a cudzej šľachty. Na Bielej hore bola napríklad manifestácia za účasť 200.000 ľudí, v Táboře sa sšlo 1.800 rebrianiakov, aby sa potvrdilo, že ľud v Čechách tvorí pevnú nerozbitnú jednotu národa českého.

Cez 6 rokov český roľník netvoril jednu rodinu s Nemcami, ako to robil minister Hrubý pre nemecký fašizmus. Českí roľníci tvorili jednotu v horách a umierali na povražoch a rovnako aj poctiví slovenskí roľníci z bývalej agrárnej strany dokázali, že nemajú nič spoločného s týmito stranami, ktoré sa rozšli s národom. Obetovali všetko, čo mohli, v prospech boja za oslobodenie národa. Ja a my všetci tu skláňame sa pred týmto hrdinstvom a obetami slovenských a českých roľníkov, týchto poctivých a národuverných slovenských roľníkov z bývalej ľudovej a agrárnej strany a nemôžeme a nechceme ich spojovať so zradnou politickou ich strán. Ale v úcte sa skláňame aj pred hrdinstvom a obe-

fami niekoľko sto českých katolíckych farárov, ktorí bojovali po boku svojho národa a umierali na popraviaku a vo väzení. Tito poctiví mali katolíckí farári ostali verní svojmu ľudu aj v najhoršom. Nešli za nepriateľom, nepomáhali utláčateľom. Sú príkladom aj našim katolíckym farárom tak, ako je im príkladom aj náš katolícky slovenský ľud. Slovenský katolícky ľud, navždy ponaučený kňazom Tisom a jemu podobnými kňazmi, rozšíril sa s nimi a so svojimi mnohými vernými dedinskými farármi odmietol zneužiť svoju cirkev proti ľudu a národu a so zbraňou v ruke bojoval v horách a dedinách proti nemeckým utláčateľom. Tito českí a slovenskí katolíckí farári ostali verní príkladu a pamiatke veľkých našich národných buditeľov — kňazov Kollára, Bernoláka, Dobrovského, Hollého, Radlinského, Kuzmányho, Moysesa a mnohých ostatných. Mnohí slovenskí katolícki kňazi by mali uvažovať o zásluhách týchto ľudu a národu verných kňazov — a predovšetkým o príklade niekoľko sto ubitých českých katolíckych farárov.

My Slováci predovšetkým si musíme uvedomiť, že tu ide o úplne novú ľudovodemokratickú republiku. Nová je aj v tom, že je v nej úplne bratské vyrovnanie slovenského a českého národa, úplné vyrovnanie medzi Slovenskou národnou radou a ústrednou demokraciou a ľudovou vládou, ktorá znamená dnes pokrok, slobodu a práva ľudu. Nečudujte sa, že nepriatelia našich ťažko oslobodených národov vonku i doma nemajú radi túto moc ľudu a špekulujú na to, že táto vláda ľudu a ľud sám nezvládnu súžitie úlohy, ku ktorým sme sa zaviazali v spoločnom vládnom programe, a čakajú, že zas môže prísť vláda veľkostatkárov, fabrikantov, fúhrerov, okresných náčelníkov, notárov a preto dnes nám Slovákom musí byť jasné, že len naša silná ústredná vláda českého a slovenského národa spolu s našou Slovenskou národnou radou sú zárukou riešenia všetkých potrieb slovenského ľudu v ňom. Vládneho programu. Musíme pochopiť, že tak ako bude oporou slobody a bezpečnosti verné a večné spojenectvo so Sovietskym sväzom a Červenou armádou tak bude oporou našej národnej slobody a práv slovenského ľudu voči vykorisťovateľom pevná a voľná zradcom a rozvratníkom tvrdá ústredná vláda a silná ľudovodemokratická Československá republika.

Preto nech žije a prekvitá spoločný štát Slovákov a Čechov vo veľkej rodine slovenských národov na šťastie a blaho nášho pracujúceho ľudu.

Dohodou o výmene obyvateľstva sa mierová konferencia nezaoberala, pretože ju víťazné veľmoci zobrali na vedomie už predtým a považovali ju za záležitosť dvoch zúčastnených strán. Keďže nové československo-maďarské rokovania v otázke zvyšných 200 000 Maďarov nepriniesli nijaké výsledky, predstavitelia veľmocí navrhli doplniť mierovú zmluvu s Maďarskom o nasledujúcu pasáž: „Maďarsko povedie s Československom obojstranné rokovania vo veci vyriešenia otázky týkajúcej sa československých obyvateľov maďarského pôvodu, ktorí na základe dohody o výmene obyvateľstva zo dňa 27. februára 1946 nebudú presídlení do Maďarska. Ak by však v tejto otázke do šiestich mesiacov od vstupu uvedenej zmluvy do platnosti nenastal žiadny konsenzus, Československu vznikne nárok postúpiť spornú záležitosť na Radu ministrov zahraničných vecí a požiadať o pomoc definitívneho riešenia.“

Pravda, 25. 7. 1945

Presídlenie Slovákov - výmena Maďarov

Pohyb obyvateľstva na celom svete a v Európe — Bezradný postoj Budapešti — Predsa dôjde k dchode o výmene obyvateľstva

Svet sa pohybal v takých rozmeroch, ako to nikdy v dejinách nebolo. Táto vojna znamená so stránkou dopravnej nevydanej sázky. Okrem pohybu miliónov armád a neslýchanej presuny štátností obyvateľstva za dve desaťročia, v Číne prešlo na západ šesťdesiat miliónov ľudí a číselka z nich sa teraz vracia na zemia, očistené od Japoncov.

V Európe táto vojna, okrem pohybu armád, znamenala tiež sfahovanie a číselne presídľovanie desiatok miliónov ľudí. V lete rátilo sa, že po tejto vojne v Európe návratom do pôvodného bydliska a presťahovaním pohne sa so štyridsať miliónov ľudí, neraz aj pohyby armád. Väčky predosť číselce o vstúpenom alebo mediatálnom sfahovaní (migrácii) sú týmto prekonané. V minulom storočí odišlo z Európy do Spojených štátov vyše tridsaťpäť miliónov ľudí. Teraz sa preser v takého počtu obyvateľstva dejú v čase veľmi krátkom.

Nedávno s pohľadom len na úzitiu Európu, bez Poľska a Sovietskeho zväzu, podal Bevin v britskom parlamente prehľad o predvídaných presunoch obyvateľstva, ktoré sa vracia z Nemecka alebo do Nemecka a iných štátov a uviedol, že pôjde o 20 až 25 miliónov. V tom je zahrnutá desiat miliónov Nemcov, ktorí sa vracia alebo budú presťahovávať do Nemecka.

Toto je rámcovo nášho problému a Maďarov, ktorí, pravda, predstavujú aj túto vec tak ako by šlo len o nich a ako by celý svet mal obdivovať alebo smúť aj plakať nad tým, čo sa práve a Maďarmi deje.

V leho svojej snahy ignorancii vybudovali si už cestičky, ako hodiť závažie do sveta, do Svajčiarska, do Paríža, do Londýna alebo Ameriky prístrojmi a senadnie urvaním správ, čo sa v tomto ohľade deje. Zamiľujú pritom minulosť, čo čo Maďari cez roky robili a i teraz doma robia. Lebo aj v Maďarsku sú prumované desiatkové skupiny obyvateľstva, Maďarsko má v Rakúsku a v Nemecku 1.200.000 svojich obyvateľov a vyvešie do Nemecka 800 tisíc svojich Nemcov, ďalej musí vziať Maďarsko domy i a Rumunsku a Juhooslávie značný počet Maďarov, akrem tých, ktorí odišli už do Maďarska odšli hromadne pred oslobodením vojskom.

Lebo rozdiel medzi Rumunskom, Juhoosláviou a nami je v tom, že tam hneď z jari a cez leto došlo a Maďarskom k výmene desiatok tisícov obyvateľov krátkou cestou, a to ľudskými, než to robili Maďari pri verdikte o Transylvánii v. 1940 a pri hromadnom a gradnom presídlení Juhooslávie rok na to. U nás naproti tomu Maďari aj na oslobodenom našom území zostali až do leta a len v malej miare odšli a dievky ti, ktorých malo Maďarsko prevziať podľa smelavy o prímerí. Mali teda ochranu Spojencov Maďari, konkrétne ochranu Rusov v tej miere, že maďarský postup na našom úrvanom území vôbec a tým ani porovnať nemožno.

A toto je to, čo vedľa sovietskeho sveta, že vedľa povolanej miesta na západe, v Londýne i v New Yorku a Washingtonu. Že sa Maďarom dari tu a tam vyvolať nejakú senzáciu, že už probujú dotazní im naklonených a myšlienkových priateľov vyvolávať aj Intermédia v britskom parlamente, to nás nemôže prekvapiť. To všetko nás len pohybalo k vytvoreniu a doplneniu zanedbannej sebaobrany, k tomu, aby sme stretu poveteli svoje krajiny od Maďarov. V tomto smere bolo mnoho za nedbané a hodne zanedbáva sa aj teraz.

Všet o to rokov odchádzalo viac ako milión Slovákov do sveta, po Európe a do Ameriky. A Budapešť sa tomu smieľa.

Za prvej vojny zničili nám Maďari existenciu naposled štyridsať miliónov Slovákov, okrem poškodenia celého nášho obyvateľstva, okrem 150.000 tých, ktorých nám pobili na jatkách. Po tej vojne raborali nášli v našich krajinách, najmä v lete r. 1919, striedali nás ľud, ako zver. Za tejto vojny okupované maďarské vojská postupovali u nás podobne, my na ich území nemali sme ozbrojenú útvary.

Za tejto vojny v trianonskom Maďarsku a na území od nás nájsom, Maďari presunovali desiatky tisícov Slovákov, hnali ich na jatky, teraz im berú dobytok a ničia ich trojnásobnými danami a bremenami v pomere k miestnym Maďarom. Vinou maďarských úradov tisíce Slovákov v Maďarsku nie sú ešte doma, tisíce sú pohliamé na iné miesta na prácu a v Maďarsku k nám podľa zistení nepresťahovalo sa len tých 15.000 našich ľudí, o ktorých bola nedávno správa v novinách, ale prišlo so 30 tisíc ľudí, čiastčne našich občanov, a to zväzsa bez všetkého, bez tridsaťtisícových balíkov.

Okrem toho my už aj ťradne presídľujeme svojich ľudí, bankov, remeselníkov atď.

A nerobíme a tým kritik do sveta, ako Maďari. My sme ani v tomto hode nezachali a Maďarmi boj pred medzinárodnou verejnosťou, ba zapadlo mnoho dobrých upozornení od jari, že všetko tento dej musla naše úrady presne zachytiť, ako po 2. nov. 1938 tisíc desiatok tisícov našich ľudí k nám z južného, nášho úbrneného územia. Vtedy to bolo vzorne zachytené a tento materiál má nesmiernu cenu. Je i dnes obžalobou Maďarska.

Je hriešna nebalosť, že sme o tom všetkom mlčali doteraz. Budapešť upadla do omylu, že môže vstúpovať útočne. Pekne nám vybehly naše škriepky od jari, slo-

dujú každý hlas od nás, majú siet ľudí, ako predi rokmi 1938, aj zbýly revizionistických organizácií a tykadami na Západ a útočia. Pre lacnú senzáciu doma a v zahraničí.

Povolným kruhom na Západe je to dokaz, že Maďarsko nechce konštruktívne prístup k riešeniu týchto otázok, že sa vyhýba dohode a nami, že chce stať medzinárodnú dohodu o tejto otázke, spoliehajúce na intriky.

Povieťe teda nielen povolným kruhom na Západe, ale aj verejnosti západných národov svoje k tejto veci. Medzi iným, ako nám bitím a fyzickým násilím vyvinali z úlpného územia skoro 50.000 Slovákov, ako za vojny prahnali na malé Slovensko ďalších skoro 150.000 ľudí terom, ako so Slovákmi nachádzali ešte tejto zimy a na jar a čo teraz robia Maďari so Slovákmi.

Sme pritom spokojní. Nevedie nás ani

pomsta, ani odplata. Toto sú staré otázky a nesúria odklad.

Ako postupmaké ujednanie o Nemcoch, bude ujednanie i o Maďaroch, neprekáža ho a Budapešťi nijakými myšlienkami.

Medzi tým patrí aj pokrik preto, že bolo oznámené vyvešenie 12.000 Maďarov z nášho júlu do Čiech a na Moravu, z ktorých značná časť mala sa tam lepšie, ako doma a podstatná časť je už zase doma. Pritom hodne viac ako 12.000 Slovákov v Maďarsku vôbec nie sú ešte doma, stovky sú v maďarských žalároch a pracovných táboroch. A u nás postupuje sa s provinilými Slovákmi vo výšom počte a tvrdšie, ako s Maďarmi, ktorí pri vprekávani ich omdov nie sú ani sthaní. Mnoho kríd a škód ei narobili naši Maďari medzi sebou a Budapešť a toho obrňuje nás.

Budapešť ťvaním len pričaže omd Maďarov u nás. I omd dobrých a demokracických Maďarov. (Ľpk)

V súvislosti so závermi mierovej konferencie sa ozval aj kardinál József Mindszenty: *“V poradí už druhé oklieštenie (krajiny) je oveľa závažnejšie ako prvé. Zobrali nám ďalšie územia. Naložili nám mimoriadne ťažké bremeno reparácií (celkovo išlo o zaplatenie vojnovnej dane 300 mil. dolárov do šiestich rokov v naturáliách: 200 mil. Sovietskemu zväzu, 70 mil. Juhooslávii, 30 mil. Československu - pozn. L. I.). „Národnostné práva odtrhnutých Maďarov už neexistujú ani na papieri. Stoja mimo zákona, akoby byť Maďarom samo osebe znamenalo formu hriechu a nie ľudského bytia. Vďaka celosvetovej ľahostajnosti v Podunajsku a Pohroní už vo veľkom narúšajú starobylú menoťu Maďarov. Kto vie, čo všetko pre nás ešte pripravuje ľudské besnenie? Boh ochraňuj našu maďarskú krajinu pred ďalšími pohromami!“* Domáce politické strany boli nútené parížske rozhodnutia zobrať na vedomie. Podľa môjho názoru podstatu veci vystihol občiansky politik Dezső Sulyok, keď na diskusii uzákonení mierovej zmluvy vyhlásil: *“... namiesto spravodlivého mieru nám dali mier, ktorý je vo svojich podrobnostiach len ťažko abstrahovateľným od myšlienky trestu a odplaty. Naše záujmy sa nestotožňujú so záujmami ani jednej veľmoci. Preto sa Maďarsko už nikdy nebude môcť jednostranne zahraničnopoliticky orientovať a už sa nikdy nemôže stať vazalom žiadnej moci či mocenského zoskupenia.“*

Na základe spomínaného dekrétu o všeobecnej pracovnej povinnosti č. 88/ 1945 transportovali na jeseň 1946 do Čiech niekoľko desiatok tisíc Maďarov. Dotklo sa to takmer 50 000 osôb, väčšinou pridelených na územia, ktoré

prv obývali Nemci. *„Odvoz Maďarov treba uskutočniť s takou precíznosťou, s akou sa vykonávajú denné vojenské rozkazy v armáde. Uvedomte si, že stojíte pred splnením historickej úlohy“* - uvádza sa v usmerení slovenského vysídľovacieho úradu. Akcia sa úradne chápala ako nábor pracovnej sily, no jej uskučnenie sa dialo za asistencie ozbrojených sil. Jednotlivé osoby či rodiny boli odvečené na vojenských nákladných vozidlách či v nevykurovaných dobytých vagónoch. Pritom sa ich hnutelný a nehnuteľný majetok stával predmetom konfiškácie, ako keby boli vojnoví zločinci. Akcia trvala do konca februára. Nútené práce sa týmto spôsobom dotkli života 400 obci. Ľudia boli deportovaní najmä z galantského, štúrovského, levického, novozámocského a železovského okresu.

V súvislosti s deportáciami do Čiech zaslala maďarská vláda, ako aj politické strany vedúcim činiteľom víťazných mocností mnoho protestných nôt. V tomto duchu sa na zasadnutí maďarského Národného zhromaždenia dňa 28. novembra 1946 ozval aj Albert Bereczky, neskorší biskup Reformovanej kresťanskej cirkvi: *„Vina opätovného porušenia mieru na nás v žiadnom prípade nemôže dopadnúť, ani ak na tieto neľudskosti upozorníme náležitou váhou (...)* Pozdvihnutie svojho hlasu v prospech osudu, života, slobody a ľudského práva Maďarov žijúcich za našimi hranicami nie je revizionizmom. Ak by sme svoje hlboké a úplné spolucítenie s našimi trpiacimi, potupenými pokrvnými príbuznými nevyjadřili, neboli by sme hodní toho, aby sme reprezentovali svoj národ, na základe dôvery ktorého tu stojíme.“ Maďarský prezident Zoltán Tildy sa v snahe ochrániť svojich príbuzných pred nútenými prácami a deportáciami obrátil v januári 1947 osobne na Vladimira Clementisa. Žiadal vyškrtnutie členov rodín Tildy, Demény, Fekets, Bodor a Zongor z transportných zoznamov. Kardinál József Mindszenty požiadal začiatkom februára 1947 rádiogramom anglického kráľa Juraja VI. a amerického prezidenta Trumana o pomoc: *„S hlbokou úctou a prosbou plnou nádeje dávam do popredia otázku vo svojej ukruťnosti hrozného prenasledovania (...)* takmer 625 tisíc Maďarov Československom. Pod zámienkou verejnospesných prác, za pomoci ozbrojených zlo-

žiek sú deportované batolátá, ťažko chorí, rodiace matky (...) v dobytčích vagónoch za břešov, na vzdialenosti 500–600 km od rodnej zeme (...) V mene ľudstva Vás žiadam (...) ráčte zdvihnúť svoj protestný hlas voči deportáciám protirečiacim zákonom Boha a ľudskosti a ukončiť do neba volajúce útrapy státisícov.“ Osobný známy prezidenta Beneša, občiansko–radikálny politik Béla Zsolt trpko skonštatoval, že ten svojou národnostnou politikou neusmerňuje priebeh udalostí k ich definitívnemu uspokojeniu. Naopak, voči maďarskému etniku používa metódy, ktoré boli Európe pred objavením sa fašizmu neznáme a dodal: „Maďarov žijúcich na etnicky uzatvorenom území vyhánajú a zasielajú na nútené práce (...) táto československá národnostná politika je nielen vo svojich metódach, ale koniec–koncov aj vo svojich konečných cieľoch fašizujúcou politikou.“

V tomto smere súhlasíme s obsahom riadkov diela „Vádírat“ (Žalobný spis – pozn. prekl.), z pera László Dobosa, maďarského spisovateľa a nositeľa Kossuthovej ceny pochádzajúceho zo Slovenska: „Maďarské etnikum na Slovensku bolo v rokoch 1945–1949 ničené vopred naprogramovanou, plánovanou genocídou. Na Slovensku sme prežili maďarský holocaust – iba s tragédiou židov sa to dá porovnať. Desaťročia sa to snažili utajiť, prekročiť, stlmiť, spájať s vykonštruovanými maďarskými hriechmi. Uvedený obraz nemôže byť zatienený oslobodzujúcou pamäťou. Takmer osemdesiat rokov národnostného osudu. Počas tohto času si väčšinové násilie v stovkách foriem vyberalo svoju kontribučnú daň na slovenských Maďaroch (...), ale najväčšie pustošenie predsa len nastalo v rokoch 1945–1949. V Karpatskej kotline niet ďalšieho príkladu“ (Magyar Nemzet, 28. jún 1997).

Kvôli názorovým rozkolom oboch štátov (konkrétne predĺženým sporom v otázkach realizácie výmeny obyvateľstva) sa s dobrovoľným presídlením maďarských Slovákov a vysídlením, presnejšie odstránením slovenských Maďarov zo svojho rodiska mohlo začať až v apríli 1947.

Vysídlených zo Slovenska uvítalo 16 určených úradných zastupiteľstiev s teritoriálnou kompetenciou platnou pre viaceré župy. Nachádzali sa v mestách Miškovec, Niredháza, Békešská Čaba, Slovenský Komlós, Keckemet, Gyöngyös, Balázske Dármoty, Budapešť, Baja, Seksárd, Stoličný

Fašizujúci Nemci a Maďari budú z Republiky vyvezení

V nedeľu bolo v Lípt. Sv. Mikuláš v rámci veľkolepej slávnosti odhalenie pomníka padlým hrdinom Československej a Červenej armády a partizánom. Slávnosť dodala osobitný lesk prítomnosť významných štátnych činiteľov – predsedu Sboru povereníkov SNR Karola Šmidkeho, ďalej sme videli na slávnostnej tribúne povereníka SNR pre financie Dr. Josku, podpredsedu SNR pplk. Poláka, poslanca Lietavca, Dr. Ing. Zaficu, generálov Imra, Markusa a Širicu a mnohých miestnych činiteľov verejného života.

Slávnosť otvoril predseda ONV K. Hubka, ktorý poukázal na veľké boje, ktoré sa tu odohraly, jednak počas Slovenského národného povstania a aj počas oslobodeneckých bojov tohoto roku.

Slávnostný prejav mal predseda Sboru povereníkov Karol Šmidka, ktorý m. l. povedal:

Na historickom póde Lípt. Sv. Mikuláša chcem vziať časť najstatočnejším synom nášho i českého národa a zväčšiť ich pamiatku i hrdinské činy, prinesené v najťažšom boji za slobodu nášho národa. Vzdávam hold aj hrdinom ČA, ktorí tu ďaleko od svojej zeme položili svoje životy za malého slovenského brata, aby tak spečatili slovenské bratstvo. Lípt. Sv. Mikuláš je historickým mestom slovenského boja za slobodu. Neboli to len boje minulého storočia, ale i boje počas slovenského národného povstania vlni a oslobodenecké boje tohoto roku, ktoré urobili z Lípt. Sv. Mikuláša slávne mesto. Dnes odhaľujeme pomník hrdinom,

padlým v tomto okrese, najmä za povstania, ktoré je najslávnejším bodom našich dejín a je našou najlepšou zbraňou proti nepriateľovi nášho národa, či už v zahraničí alebo doma. Slovenské národné povstanie prispelo ku konečnému vyriešeniu otázky Čechov a Slovákov, ako sa to uložuje vo výdatnej pomoci českého národa nášmu národu a vo vzácnom pochopení pražskej vlády pri prekonávaní našich hospodárskych ťažkostí.

O otázke Nemcov a Maďarov predseda Sboru povereníkov Šmidka povedal, že je v záujme pokoja nazývajú národov strednej Európy, aby bola menšinná otázka vyriešená vyvezením nemeckých a maďarských sfazizovaných obyvateľov. Nech už na maďarskej strane hovoria čokoľvek, slovenský národ nemôže meniť na svojej požiadavke výmeny obyvateľstva. Slováci už viackrát nepripustia, aby v jeho dome vyrástli nepriatelia jeho slobody.

Potom prehovoril podpredseda SNR pplk. Polák v zastúpení ministra národnej obrany generála Svobodu, št. tajomníka gen. Dr. Ferjenčíka a predsedníctva SNR. Za čs. armádu prehovoril generál Imro a št. p. Slanec, za ČA mjr. ČA Proskyňa. Za DS mal prejav povereník Dr. Josko, za KKS poslanec Lietavca a za Okresnú organizáciu svazu partizánov na Slovensku V. Krasničný. Predseda MNV B. Polonim prevzal potom pomník do opatery mesta.

V ďalšom programe účinkoval sbor Nedeľného spolku a Mlloš Dunaaj prednesol básne „Pomník hrdinom“ od A. Kostolného.

Belehrad, Komárom, Ráb, Šoproň, Kapošvár a Páfkostolie. Rozmiestnenie prichádzajúcich Maďarov sa tak dotklo každej župy, vrátane Budapešti. Inými slovami, boli „rozosiati“ po celej krajine. Zoznam obcí dotknutých výmenou obyvateľstva zatiaľ nie je úplný a presná odpoveď na otázku odkiaľ – kam si ešte vyžaduje ďalší výskum. Možno konštatovať približne 200 takýchto obcí na slovenskej strane oproti asi 400 obciam na strane maďarskej. Vysídlení z Dolných Salíb boli napr. usadení v 21 obciach v Maďarsku. Podobné čísla možno uviesť v prípade Komárna (43), Diakoviec (33), Horných Salíb (25), Nedeđu (28), Bratislavy (44), Šamorína (31), Vlčian (16), Želiezoviec (17) atď. Počet rodín smerujúcich do jednej lokality sa pritom pohyboval medzi číslami 1 až 242. Tento údaj sa viaže ku Komárnu, odkiaľ bolo do Békešskej Čaby nasmerovaných 242 rodín. Načrtnutý zoznam sice znázorňuje realitu smerovania presídlených, no nepoukazuje na konkrétne tragédie rozbitých rodín, komunit, priateľských vzťahov.

Deportácie a prenasledovanie Maďarov na Slovensku neskončili ani po začatí výmeny obyvateľstva. Československej vláde neprekážalo, že lehota spomínaného dekrétu č. 88/1945, podľa ktorej deportácia Maďarov na nútené práce mohla byť zrealizovaná najvyšš v časovom horizonte 1 až 1,5 roka, už vypršala. Nehovoriac o tom,

Čas, 16. 10. 1945

že deportovaní a majetku zbavení ľudia sa už nemali kam vrátiť. Maďarskí farári, učiteľia, študenti univerzít chodili po Slovensku a Čechách, aby o situácii odvečených informovali verejnosť. O zúfalej situácii staviteľov ciest a priehrad, ako aj o brutalite strážcov vznikli početné výpovede v rozsahu viacerých zväzkov spisov. Na maďarskú vládu smerovali požiadavky, aby v prípade, že sa jej počínanie československej vlády nepodarí zastaviť, prijala deportovaných Maďarov do svojej krajiny.

Paralelne so spomínanými udalosťami sa v Maďarsku konali posledné pluralitné voľby. Politické strany vo svojich vyhláseniach sformulovali aj zahraničnopolitické predstavy a postoje k susedným štátom (teda aj k Československu). Maďarská komunistická strana sa vo veci „zabezpečenia demokratických práv Maďarov na Slovensku“ dožadovala rokovania s Československom v spoločnom vyhlásení so Sociálnodemokratickou stranou. Národná roľnícka strana skonštatovala: „Z našej strany vykonáme všetko v prospech prehĺbenia vzájomného porozumenia, priateľského vzťahu a spolupráce. Možné to však bude v duchu vzájomnosti a rovnocenného partnerstva. Národnostiam v našich hraniciach zabezpečíme úplnú slobodu, hodnú ducha demokracie. Toho istého sa budeme dožadovať v prípade Maďarov žijúcich v zahraničí.“ Príslušná časť programu najsilnejšej strany bola nasledovná: „Nezávislá strana maloroľníkov je celou svojou verejnou váhou pripravená slúžiť podunajskému mieru. Snaží sa docieľiť, aby tunajšie politické hranice čo najskôr nadobudli charakter éterickej priechodnosti a aby styky susedských a vzájomne premiešaných podunajských národov neboli prekážkami štátoprávneho či emociálneho charakteru zbytočne obmedzované. V záujme budúceho udobrenia sa strana vyslovuje svoju nádej, že osud zahraničných Maďarov bude dostatočným spôsobom riešiteľný obojstrannými rokovaniami.“ Napokon Demokratická ľudová strana zdôraznila nasledovné: „Naša geografická poloha od nás vyžaduje udržiavanie si dobrých susedských vzťahov. Z našej strany niet prekážok, aby sme ich na základe princípu reciprocity budovali a udržiavali. Nemožno však nikdy zabudnúť, že Maďari žijú aj v zahraničí. Ochrániť ich ľudské práva (medzi ktoré patria aj práva národnosti) je nielen našou mravnou ale aj

národnou povinnosťou, ktorej splnenia sa nikdy nemôžeme vzdať. (...) Nechceme byť pánmi iných (...) a jedinou našou požiadavkou je, aby ani nám nik nevládol.“

Maďarská vláda sa 14. júna 1947 obrátila na kontrolný výbor spojencov s požiadavkou zastaviť transporty prichádzajúce z Československa. V opačnom prípade žiadala povolenie ďalšieho vysídlenia Nemcov z Maďarska. Na základe rozhodnutia výboru boli Nemci z Maďarska po septembri 1947 prijatí na nemeckých územiach pod sovietskou kontrolou. Paralelne sa pokračovalo vo výmene obyvateľstva. Do konca roku 1947 bolo z Československa do Maďarska vysídlených 7608 rodín, t. j. 31 184 osôb. Akcia bola pozastavená v zimných mesiacoch, transporty sa rozbehli rýchlym tempom po 4. marci 1948. V novembri toho istého roku sa začali rokovania o jej ukončení. Maďarská strana sa dožadovala okamžitého zastavenia transportov, no tie prichádzali neustále do konca roka 1948. Československá strana ešte aj pri deklarácii ukončenia celej akcie 31. decembra 1948 žiadala Maďarsko o prijatie ďalších vojnových zločincov v počte 5000 osôb. Maďarská strana sa však voči ďalším rokovaniam ohradila a pre budúcnosť pripustila iba možnosť riešenia odôvodnených situácií od seba odtrhnutých rodín. Tieto prípady sa mali doriešiť v prvej polovici nasledujúceho roku.

Záver

Do decembra 1948 Maďarsko dobrovoľne opustilo 71 215 Slovákov. Z Československa bolo vysídlených 89 600 Maďarov. K nim treba prirátať ďalších 6 000 osôb, ktoré podľa úradných zdrojov opustili Československo z vlastnej vôle. Počet novoprišielcov do našej krajiny bol však oveľa väčší. Približne 20 000 až 30 000 ľudí bolo vykázaných z Československa i napriek ustanoveniam platného príméria. Aj keď, samozrejme, patria do inej kategórie, v konečnom dôsledku len navýšili počet ľudí, ktorých bolo treba umiestniť a existenčne zabezpečiť. Ďalšiu nemalú skupinu tvorili tí, ktorí sa chopili vandrovnej palice v snahe dokončenia svojich štúdií. Veľká časť z nich sa natrvalo usadila v Maďarsku. Vysídľovanie definitívne skončilo 5. júna 1949, keď československo-maďarské hranice medzi Štúrovom a Szobom prekročila posledná rodina.

Z hospodárskeho hľadiska ponúka proces vysídľovania iný obraz. Maďari na Slo-

vensku zanechali 160 000 katastrálnych jutár pôdy a 15 700 domov. Po Slovákoch v Maďarsku zostalo 38 000 katastrálnych jutár a 4 400 domov. Myslím si, že rozdiel týchto čísel hovorí sám za seba. Vysídlení Maďari nedostali odškodnenie! Čiastočného odškodnenia sa mohli pozostali niektorých vysídlených domôcť podľa § 32 príslušného zákona z roku 1992.

Československo-maďarskou zmluvou o priateľských vzťahoch (apríl 1949) a podpisom zmluvy uzatvorenej na Štrbskom plese koncom júla 1949 sa Maďarsko oficiálne ohradilo voči „*právnym nárokom a dožiadaniam presadzovaným niektorými maďarskými občanmi*“. V snahe o zmierenie sa týmto spôsobom dobrovoľne vzdalo odškodnenia pre presídlených Maďarov.

Benešove dekréty vydané po roku 1945 a ich realizácia vystihujú právnú podstatu zločinu proti ľudskosti. Svojím duchom sú, žiaľ, dodnes živé a pôsobia v negatívnom smere. Ich anulovanie nebolo iniciované ani predchádzajúci činiteľmi Československa, ani súčasnými predstaviteľmi jeho nástupníckych štátov. Maďarskému národu, resp. Maďarom na Slovensku sa nedostalo ospravedlnenia ani solídnej poklony. Čas morálneho zadosťučinenia pritom už dávno nastal. Oproti tomu sme slovami maďarského prezidenta „*dostali ďalšiu facku*“. Slovenský parlament totiž (s protihlasom maďarskej frakcie a jedným zdržaním sa hlasovania) znovu vyslovil nedotknuteľnosť Benešových dekrétov. Na začiatku 21. storočia a s členstvom v Európskej únii!

Preklad Gábor Strešňák

Použitá literatúra:

- A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei 1945–1947.* [Zápisnice komisie maďarského spojeneckého kontrolného výboru.] Budapest, 2003.
- BALOGH, Sándor: *Magyarország külpolitikája 1945–1950.* [Zahraničná politika Maďarska.] Budapest, 1988.
- BALOGH, Sándor – IZSÁK, Lajos: *Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944–1948.* [Strany a stranické programy v Maďarsku v rokoch 1944–1948.] Budapest, 1977.
- BALOGH, Sándor – FÖLDESI, Margit: *A magyar jóvátétel és ami mögötte van... 1945–1949.* [Maďarské vyrovnanie a čo je v pozadí ... 1945–1949.] Budapest, 1998.
- CSÁKY, Pál: *Magyarok Szlovákiában.* [Maďari na Slovensku.] Bratislava, 1998.
- Edvard Benes Elnöki dekrétumai avagy a magyarok és a németek jogfosztása.* [Prezidentské dekréty E. Beneša alebo zbavenie práv Maďarov a Nemcov.] Bratislava, 1996.
- Esterházy János Emlékkönyv.* [Pamätnica Jánosovi Esterházymu.] Budapest, 2001.
- FÁBRY, Zoltán: *Stószí délelőttök.* [Štóske dopoludnia.] Bratislava, 1968.
- FÁBRY, Zoltán: *Vigyázó szemmel. Fél évszázad kisebbségben.* [Strážiacim okom. Pol storočia v menšine.] Bratislava 1971.
- GERGELY, Jenő – IZSÁK, Lajos: *A huszadik század története.* [Dejiny 20. storočia.] Budapest 2000.
- GYÖNYÖR, József: *Államalkotó nemzetiségek.* Tények és adtok a csehszlovákiai nemzetiségekről. [Štátotvorné národnosti. Fakty a údaje o národnostiach v Československu.] Bratislava, 1989.
- IZSÁK, Lajos – KUN, Miklós: *Moszkvának jelentjük... titkos dokumentumok 1944–1948.* [Hlásime do Moskvy... tajné dokumenty 1944–1948.] Budapest, 1994.
- JANICS, Kálmán: *A hontalanság éve.* [Roky bez vlasti.] Hunnia Kiadó 1989.
- KUGLER, István: *Lakosságcsere a Délkelet Alföldön 1944–1948.* [Výmena obyvateľstva na Juhovýchodnej Nížine.] Budapest, 1992.
- LÁSZLÓ, Péter: *Fehérlaposok.* Adalékok a magyar–csehszlovák lakosságcsere egyezményhez. [Biela listina. Príspevok k problematike Dohody o výmene obyvateľstva medzi Maďarskom a Československom.] Bonyhád, 2003.
- MINDSZENTY, József: *Emlékirataim.* [Pamäte.] Budapest. 1989.
- MOLNÁR, Imre–TÓTH, László: *Mint fészkeről kizavart madár...* [Ako z hniezda vyhnáný vták...] Budapest, 1990.
- MOLNÁR, Imre VARGA, Kálmán: *Hazahúzott a szülőföld...* [Rodná zem ma pritiahla späť...] Püski, 1992.
- ÖLVEDI, János: *Napfogyatkozás. Magyarok Szlovákiában.* [Zatmenie slnka. Maďari na Slovensku.] New York 1985.
- POLÁNYI, Imre: *A szlovákiai magyarok helyzete. Dokumentumok 1944–1948.* [Postavenie slovenských Maďarov. Dokumenty 1944–1948.] Pécs, 1992.
- POPÉLY, Árpád: *A (cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológiája 1944–1992.* [Historická chronológia (česko)slovenského maďarstva 1944–1992.] Šamorín, 2006.
- TÓTH, Ágnes: *Telepítések Magyarországon 1945–1948 között.* [Presídľovanie v Maďarsku v rokoch 1945–1948.] Kecskemét 1993.
- VADKERTY, Katalin: *A belső telepítések és a lakosságcsere.* [Vnútorne presídľovanie a výmena obyvateľstva.] Bratislava 1999.
- VÍGH, Károly: *A szlovákiai magyarság kálváriája 1945–1948.* [Kálvária slovenského maďarstva 1945–1948.] Püski 1998.

Summary

Decrees of the President Edvard Beneš

The two studies present Slovak and Hungarian view on what is now known as the Decrees of the President Beneš. They deal with the legislation and practice of the state towards Hungarian minority in post-war Czechoslovakia. They also deal with edicts of the Slovak National Council as these acts had also great impact on the life of this minority. The main difference between both views is that Slovaks consider the decrees as reaction on Hungarian aggression against Czechoslovakia in 1938 (Vienna Award) and later. Hungarians consider it as crime against humanity that allowed Czechoslovakia to transport Hungarians out of their homes.

Juloslav Janek – dobrodruh v osídlach spravodajských služieb

Mgr. Matej Medvecký, PhD.

(1977), absolvent FIF UK Bratislava, pracuje v ÚPN.

PhDr. Michal Schvarc

(1975), absolvent FHV UMB Banská Bystrica, pracuje v ÚPN.

Dejiny sú plné mnohých zvrátov a ľudí, ktorí v dejinách vystupovali, reagovali na ne rôznym spôsobom. Niektorí verili svojim ideálom (nech už boli akékoľvek), iní svoje názory menili, ďalší sa prispôbovali okolnostiam a veľká skupina ľudí prejavila svoju schopnosť nielen sa prispôbiť, ale zo zmien ťažiť a využívať ich vo svoj prospech.

Podobne aj novodobé slovenské dejiny sú plné rozporuplných a kontroverzných postáv. Nepochybne k nim patrí aj oravský rodák Juloslav Janek, ktorého životný príbeh rozhodne priťahuje nielen pozornosť historika, ale aj laika. Nie sú to len povahové črty jeho osobnosti, ale najmä jeho spolupráca s nemeckými policajno-bezpečnostnými zložkami. Lenže ani tá, podobne ako jeho pôsobenie vo verejných či politických funkciách, nie je úplne čitateľná, priama a bádateľ naráža pri jej interpretácii na viaceré úskalía. Dôvodom sú okrem iného nezrovnalosti v Janekových výpovediach pred a po druhej svetovej vojne a jeho zámer vyjsť z vyšetrovania s „čistým štítom“. Okrem viacerých pozoruhodných dokumentov v slovenských archívoch sa priam fascinujúce písomnosti nachádzajú v archívoch nemeckých – ide konkrétne o spisový materiál nacistickej bezpečnostnej služby Sicherheitsdienst (SD). Konfrontácia materiálov vrhá na Janekovu osobu tiež dobrodruha, ktorý sa „zaplietol“ do mnohých temných otázok doby. Namiesto je otázka, čo ovplyvňovalo Janekove konanie? Robil tak z presvedčenia alebo z čireho oportunizmu? V predloženej materiáli sa budeme snažiť analýzou dostupného materiálu nájsť na tieto otázky adekvátnu odpoveď. Predkladanou štúdiou sa súčasne pokúsime priblížiť život človeka, ktorému túžba po realizácii, vyniknutí a dobrodružná povaha nakoniec v živote nepriniesla veľa šťastia.

Juloslav Janek sa narodil 19. septembra 1914, gymnaziálne štúdiá absolvoval v Koši-

ciach a Trnave, po ich skončení sa zapísal na právo na univerzite v Bratislave. Už ako vysokoškolský praxoval v advokátskej kancelárii, neskôr vďaka štipendiu absolvoval študijný pobyt v Taliansku a od roku 1939 pôsobil ako úradník na Ministerstve zahraničných vecí v Bratislave. V rokoch 1938–1940 sa niekoľkokrát ocitol za mrežami policajnej cely, v roku 1940 narukoval do slovenskej armády, aby odslúžil základnú vojenskú službu. Oženil sa s dcérou poslanca Vojtecha Husárka,¹ zložil advokátsku skúšku a pôsobil ako obchodník. Koncom marca 1945 evakoval pred postupujúcou Červenou armádou do Protektorátu Čechy a Morava, odtiaľ do Rakúska, kde ho zadržala americká armáda. V apríli 1946 ho Američania spolu s ďalšími osobami vydali a odtransportovali do Československa, kde sa za svoje činy musel zodpovedať pred retribučným Okresným ľudovým súdom v Bratislave.

Súdili ho spočiatku len za čin, ktorého sa dopustil ešte v roku 1938: „*Je pravdou, že som v roku 1938 uniesol Žida Goldbergera z Bratislavy zo Župného námestia a odovzdal tohto na gestape v Petržalke, lebo menovaný organizoval atentát na Hitlera. Príkaz na zaistenie Žida Golbergera som dostal od šéfa nem. polície Wagnera. ... Pri zatýkaní Goldbergera, aby snádnejšie sa mi podarilo tohto dostať do Petržalky Gestapu, vyžiadaval som si dvoch gardistov, ktorí potom spoločne so mňou šli pre menovaneého.*“² Spomínaný únos sa uskutočnil dňa 4. novembra 1938. Janek sa v tento deň stretol v Petržalke s veliteľom vysunutej expositúry viedenského gestapa v Petržalke kriminálnym komisárom Gerhardom Wagnerom, ktorý mu povedal, že by radi dostali Goldbergera do svojich rúk. Po Bratislave sa totiž o ňom širilo (ako je aj z vyššie uvedeného zrejme), že je iniciátorom priprav atentátu na Adolfa Hitlera.³ Mal údajne na Hitlerovu hlavu

1 Vojtech Husárek (1887 - ?) sa stal poslancom Slovenského snemu na základe volieb zo dňa 18. 12. 1938 a bol jeho členom až do zániku tejto inštitúcie. Bol členom rozpočtového a kontrolného výboru. Pôvodne bol agrárnikom. Spolupracoval s Jánom Lichnerom a Jánom Ursínym, neskôr pôsobil v odboji. Národný súd ho spod obžaloby pre kolaborantstvo oslobodil.

2 Štátny archív Bratislava (ďalej ŠA BA), f. Okresný ľudový súd Bratislava (ďalej OLS BA), 587/46, Zápisnica s Juloslavom Janekom zo dňa 19. 10. 1946

3 Tamže, Zápisnica o výpovedi Juloslava Janeka zo dňa 17. 11. 1938. V tejto zápisnici Janek tiež tvrdil, že samotný Goldberger mal na nemeckom konzuláte v Bratislave za bližšie nešpecifikovaný finančný obnos Nemcom predsať informácie o ďalších osobách zaangažovaných v pláne na Hitlerovo zabitie.

vypísať odmenu 1 000 000 korún. Atentát sa mal uskutočniť nasledovne: „Útočník, lepšie povedané útočníci, lebo boli dvaja, sú z Petržalky, čin mali vykonať strelením na ulici Adolfa Hitlera proti vojenskému veliteľstvu, kde Hitler prijímal hlásenie. Na tomto mieste mala byť skupina Maďarov v špaliéri a medzi nimi by sa bol útočník skrýval. Okrem toho by bola pripravená i motorová lodica vo veslárskom klube, ale nevedno, či touto lodicou mal útočník ujsť a či sa na nej mal preplaviť do Petržalky. Ktosi túto lodicu vo veslárskom klube priam pred Hitlerovým príchodom objavil a tým sa prípravy atentátu prezradili.“⁴ Podľa Janekovej výpovede sa o údajnom atentáte (podľa autorov štúdie ide totiž jednoznačne o fámu)⁵ dozvedel od spomínaného Gerharda Wagnera v Petržalke. O tom, že celá vec bola „postavená na vode“, by svedčilo aj nasledovné tvrdenie: „Pri tejto príležitosti [t. j. že Wagner Janekovi oznámil, že Goldberger pripravuje atentát na Hitlera, pozn. autori] povedal som Wagnerovi, že po rozpustení slobodomurárskych lóží na Slovensku, našla sa v bratislavskej lóži „Testvérisség“ Hitlerova fotografia, na ktorej mal Hitler na najcitlivejšom mieste pravej sluchy nanesený krúžok a pri tom bola šípka, naznačujúca smer a z toho som dedukoval, že tu doista ide o znaky nejakej debaty o event. atentáte na Hitlera, najmä, že sa táto fotografia našla v lóži „Testvérisség“, o ktorej je známo, že jej funkcionári mali úzke styky s obchodníkom Goldbergerom a Goldberger vraj i bol niekoľkokrát v tejto lóži.“⁶

Wagner pri rokovaní s Janekom vyslovil podozrenie, že Goldberger chce ujsť do Maďarska a obaja muži sa dohodli, že najjednoduchšie by bolo židovského obchodníka „dopraviť“ do Petržalky. Janek sa následne vrátil do Bratislavy a krátko po 11. hodine ráno prišiel na Hlavné veliteľstvo Hlinkovej gardy (ďalej HG), kde si z titulu svojej funkcie v Ústrednom národnom výbore⁷ (ďalej ÚNV)

Vodca náš!

Keďže verím v nemeckú spravodlivosť, obraciam sa na Vás, Excelencia, s plnou dôverou o pomoc.

V krátkosti si dovoľujem opísať môj prípad:

Hoci mám sčasti slovenský pôvod, už niekoľko rokov som nadšeným príslušníkom a obdivovateľom Vášho hnutia. Ako advokát a člen Slovenského národného výboru som sa 7. októbra zúčastnil prevratu. Najviac ma potešilo, keď som spolu s Dr. Urbánkom v mene Slovenského národného výboru a Slovákov žijúcich v Petržalke mohol byť pri vítaní na hraniciach a keď som viacerých príslušníkov propagandistickej rotý mohol pozvať k sebe na návštevu.

Neskôr som sa zoznámil aj s vedúcimi pracovníkmi petržalského gestapa a ochrannej polície. Potom ako sme na Slovensku zrušili slobodomurárske lóže, nemeckým úradom som poskytol všetok môj materiál, ako zoznamy atď., ktorý by ich mohol zaujímať.

Dňa 3. novembra som sa dozvedel, že gestapo sa zaujíma o istého Goldbergera, ktorý proti Vám, Excelencia, plánuje akciu (atentát) a údajne poskytol vyššiu sumu na jej prípravu. Bolo mi povedané, že viedenské gestapo prevezme za akciu všetku zodpovednosť. Goldbergera malo prepustiť ihneď po výsluchu. 4. novembra si Goldberger dobrovoľne nastúpil do môjho vozidla a išiel so mnou do Petržalky. 8. novembra sa proti mne začalo trestné stíhanie vo veci únosu v zmysle §§ 324 a 325 slovenského trestného zákonníka. Prepustili ma len na vysokú kauciu. Od Vianoc sa zdržiavam v Ríme, kde študujem na Vysokej politickej škole. Goldberger bol prepustený až koncom februára a hoci ihneď po prepustení pred slovenskými úradmi uviedol, že išiel so mnou dobrovoľne a tým nebol naplnený skutok podľa §§ 324 a 325 slov. trestného zákonníka, nebola moja vec doposiaľ uzavretá. Moja vysoká kaucia tým prepadla.

Mal som štipendium talianskej vlády na štúdium na rímskej Facolta di Scienze Politiche, o ktoré som v dôsledku stíhania na podnet vtedajšieho vyslanectva prišiel.

Momentálne nemám možnosť, aby som štúdiá ukončil, som úplne bez prostriedkov a pomoci. Okrem toho som prišiel aj o možnosť zamestnania na novom slovenskom ministerstve zahraničných vecí. Som doktor práv, študoval som na zahraničných školách, ovládam šesť jazykov, mám dva roky advokátskej praxe a teraz končím na Vysokej politickej škole v Ríme, ale je mi to nanič, pretože môj prípad zo 4. novembra nie je ešte stále uzavretý, hoci každému právníkovi je celkom jasné, že tu už o spáchanie trestného činu nejde.

Získať nemecké štátne občianstvo nemôžem, pretože v Petržalke nemám domovskú príslušnosť, hoci v Petržalke vlastním majetky a mám tam prechodný pobyt. To, čo som urobil, som vykonal ako Váš nadšený stúpenec a obdivovateľ. Plne Vám dôverujem a tiež verím v nemeckú spravodlivosť a preto sa obraciam na Vás, Excelencia, a prosím Vás o naliehavú pomoc v mojom prípade.

Žiadam Vás o odpustenie za to, že Vás obťažujem, ale nemám iné východisko ako získať pomoc a tiež by som chcel dokázať, že Vy, Excelencia, máte mnoho svojich stúpenecov a obdivovateľov aj na Slovensku, ktorí sú za Vás a Vaše ideály ochotní čokoľvek urobiť.

Rím, 25. marca 1939
Heil Hitler!

Juloslav Janek

žiadal pre plánovaný únos asistenciu dvoch členov HG. Z budovy na Námestí 1. mája už odišiel v sprievode úradníka Slovenskej Ligy a veliteľa 2. stotiny HG v Malackách Augustína Balucha. Kroky oboch mužov (resp. kolesá malého Aera, ktorým sa viezli) potom smerovali na veliteľstvo I. okresu HG na Donnerovej ulici, kde sa Janek s obdobnou žiadosťou obrátil na ďalšieho člena ÚNV a mestského zastupiteľstva Imricha Vašinu.⁸ Ten mu síce povedal, že nemajú k dispozícii nikoho,

List Juloslava Janeka
Adolfovi Hitlerovi.

Zdroj: Bundesarchiv Berlin
Preklad: Michal Schvarc

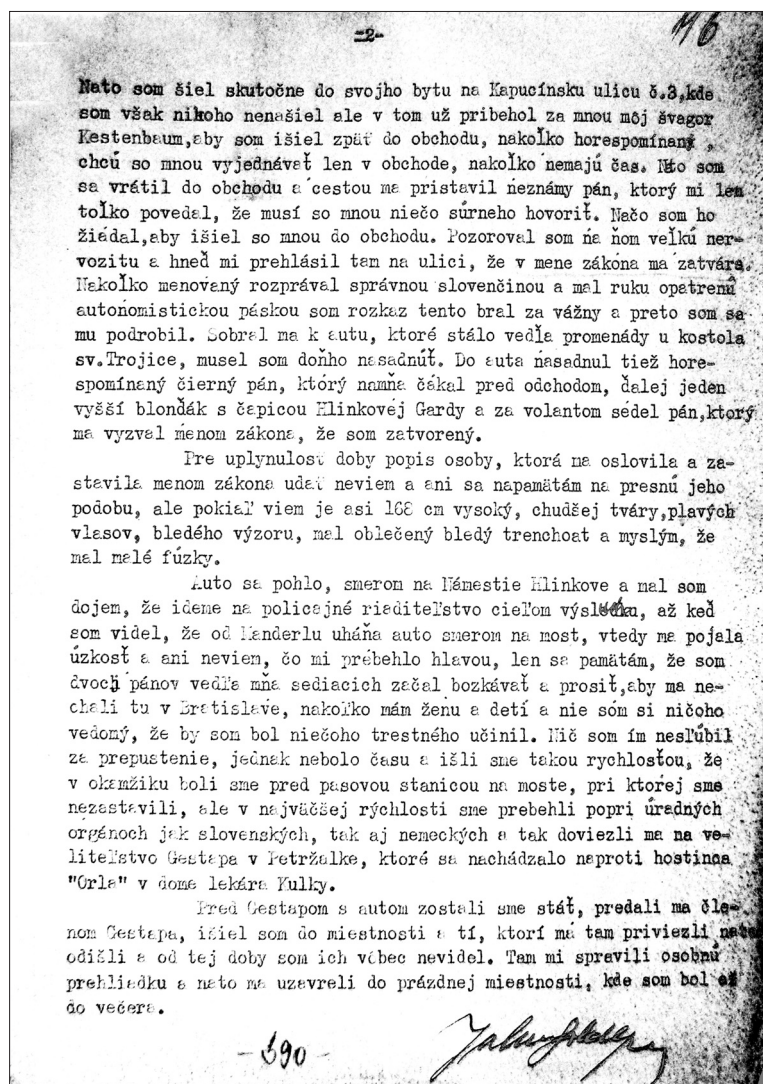
4 Tamže, Zápisnica s Juloslavom Janekom zo dňa 9. 11. 1938.

5 Aj keď je pravdou, že takéto fámy sa o Goldbergerovi po Bratislave šírili. Jeho manželka Matilda napríklad v novembri 1938 vypovedala: „Od tých čias, čo Rakúsko bolo pripojené k Nemecku, kupujúce občianstvo nás stále v obchode znepokojovalo rečami, ktorých pôvod sme sa márne snažili vypátrať. Jednotliví kupci na pr. tvrdili, že môj manžel sfúbil 100.000 korún tomu, kto zastrelí Hitlera, iní tvrdili, že sfúbil za to 1.000.000 korún, niektorí tvrdili, že 2 milióny. Na môjho manžela podľa výpovedí jednotlivých, menom mi neznámych ľudí, útočilo aj viedenské rádio, ktoré vraj rozhlasovalo, že istý Goldberger z Bratislavy sľubuje mnoho peňazí za zavraždenie Hitlera. V posledných týždňoch kupujúci nám robili výčitky, či nám bolo treba, aby nám vybili výklady, že to len preto, že sme sľubovali tie peniaze. Môj manžel si síce z týchto rečí mnoho nerobil, lebo si bol istý, že také niečo ohľadom Hitlera nevyhlásil. Predsa však sme boli znepokojení.“ Tamže, zápisnica o výpovedi Matildy Goldbergerovej zo dňa 8. 11. 1938.

6 Tamže, Pokračovanie zápisnice z 9. 11. 1938 zo dňa 11. 11. 1938.

7 Ústredný národný výbor mal svoje miestnosti na Donnerovej č. 6. O národných výboroch, ktoré existovali krátko pred zánikom Československa, neexistuje doposiaľ literatúra. Viaceré odkazy sa však nachádzajú v spomienkach či denníkoch pamätníkov. Pozri napr.: ČARNOGURSKÝ, P.: 6. október 1938. Bratislava 1993.

8 Imrich Vašina bol v neskoršom období od marca do septembra 1942 komisárom židovského koncentračného strediska na bratislavskej Patrónke a od septembra 1942 v židovskom pracovnom tábore v Seredi.

Opis únosu obchodníka
Goldbergera.

Zdroj: Štátny archív Bratislava

ale mohol by tam s nimi ísť prítomný gardista Brázda. Všetci traja muži potom odišli na Klariskú ulicu, kde bol Goldbergerov obchod. Ten sa však v tej chvíli nachádzal doma a tak zamierili na Kapucínsku ulicu, kde obchodník býval. Cestou stretli pracovníka finančnej stráže Vincenta Pravdu, ktorý obom gardistom nakázal ísť s Janekom. Ten šiel do Goldbergerovho bytu a o krátky čas ho vyviedol von a tu ho „v mene zákona“ zatkol. Obchodníka následne priviedol k autu a všetci zúčastnení nastúpili. Obchodník samozrejme Janeka a gardistov považoval za úradné osoby a podrobil sa. Nasledovala cesta bez

jediného zastavenia priamo do Petržalky. Goldberger sa pôvodne domnieval, že idú na Policajné riaditeľstvo, čoskoro však pochopil svoj omyl. Štátne hranice prekročili bez zastavenia. Janek totiž bol pre svoju funkciu v ÚNV známy a navyše v Petržalke býval, takže od neho pri prechode pas ani nevyžadovali. Otázky svojich spoločníkov o zákonnosti odovzdania Goldbergera gestapu do Petržalky a nie slovenskej polícii Janek odmietol s tým, že ide o tajnú vec, na ktorú sa slovenské bezpečnostné orgány nemôžu použiť.⁹ Janek navyše počas výsluchu tvrdil, že Goldbergera strážili „ozbrojení talmudisti“, čo však nepochybne nezodpovedá pravde.

Slovenskú políciu síce Janek pri výkone únosu „ohrdol“, pracovníci Policajného riaditeľstva sa tým však odraďiť nenechali a Janeka pre Goldbergerov únos zatkli. Úradné hlásenie o Janekovom zadržaní a dodaní na Policajné riaditeľstvo, ktoré sa uskutočnilo dňa 8. novembra 1938, spísal a podpísal agilný inšpektor Imrich Sucký. A mladý právnik z Bratislavy, ktorý sa dostal za mreže policajnej cely 30 minút pred polnocou 8. novembra 1938, únos do zápisnice ani nepoprel, vysvetlil však svoje pohnútky: „Na celej veci som nemal žiadny osobný a hmotný záujem, ale previedol som čin z pohnútek čisto politických, lebo už dávno som krajne pravičiarkeho presvedčenia a samozrejme aj presvedčenia protižidovského.“¹⁰ Citovaná zápisnica však obsahuje aj ďalšie zaujímavé informácie, s ktorými sa vypočúvaný s vyšetrovateľmi podelil: „Čo sa týka mojich stykov s členmi spravodajskej služby [nemeckej, pozn. M. M.] udávam tak tiež, že som týchto už dávnejšie poznal, ale nie ako členov spravodajstva, ale poznal som ich ako s osobných stykov, keď účinkovali jako novinári alebo jako odborníci v rôznych otázkach slobodomurárskych, židovských atď.“¹¹ Janek teda počas výsluchu uviedol, že konal na popud šéfa petržalského gestapa Wagnera. Nemci sa však od záležitosti, pokiaľ to bolo možné, distancovali. Únosca sa navyše verejne vystatoval, že pracuje pre gestapo¹² a jeho výpoveď tak nemeckým policajno-bezpečnostným orgá-

9 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, Zápisnica s Augustinom Baluchom zo dňa 11. 11. 1938.

10 Tamže, Zápisnica s Juloslavom Janekom zo dňa 17. 11. 1938. Pre zaujímavosť treba dodať, ako svoj čin vysvetľoval v roku 1946 žalobcovi OLS Bratislava: „Pokiaľ ide o únos žida Goldbergera, podstata tohto únosu bola tá, že Goldberger sa ponosoval, keď sa pamätám aj môjmu otcovi, že Nemci sa mu vyhrážajú. Ja som mu chcel pomôcť v tom smysle, že celá vec sa vybaví u Nemcov v Petržalke, nakoľko tvrdil, že on s vecou nič nemá, a preto som sa podujal, že Goldbergera prevediem do Petržalky. Menovaného bol by som po výsluchu späť priviedol, keby mňa vtedy neboli zatkli, nakoľko som však bol dlhší čas zatvorený, viem, že potom Goldberger sa vrátil. Môj otec mi hovoril, že v tej veci on chodil. V podstate som teda sledoval to, aby Goldberger vec vysvetlil sám v Petržalke na Gestape Goldbergerovi [myslené pravdepodobne Wagnerovi, pozn. autor].“

11 Tamže. Pravdepodobne ide o Kuno Goldbacha, Laurenza Karbusa či Franza Waltera Stahleckera.

12 Bundesarchiv (ďalej BArch) Koblenz NL 1180/43. Zápisnica z rozhovoru medzi F. Karmasinom, E. Matlom, F. Ďurčanským a A. Machom zo 7. 11. 1938.

nom poriadne skomplikovala život. Hrozilo totiž nebezpečie medzinárodného škandálu, ktorý by vrhol ešte horšie svetlo na nezákonné policajné praktiky v Tretej ríši. Janekov skutok bol záťažou aj formujúcemu sa totalitárnemu režimu pod taktovkou HSLŠ. Karol Sidor, vtedajší hlavný veliteľ HG, nazval J. Janeka v tejto súvislosti obyčajným hochštaplerom.¹³

Únos Júliusa Goldbergera polícii oznámil jeho príbuzný Armín Kastenbaum, avšak až 8. novembra, t. j. štyri dni po realizácii únosu. Jeho manželka Matilda sa krátko po únose obrátila o pomoc a radu aj na právnik – konkrétne na právnickú kanceláriu Dr. Ferdinanda Ďurčanského.¹⁴ Uneseného obchodníka medzitým zavreli do cely a večer toho istého dňa prišiel na rad výsluch, ktorý sa samozrejme týkal údajnej odmeny. Ďalší výsluch sa uskutočnil 9. novembra a po ňom Goldbergera previezli do väznice Okresného súdu v Hainburgu. Nasledovalo dlhé obdobie, keď sa nič nedialo. Nakoniec 13. februára 1939 Goldberger požiadal nemecké úrady o svoje prepustenie. Nemci ho na Slovensko vydali 15. februára 1939.¹⁵ Treba len dodať, že Goldbergerovi viac nebolo treba, vybavil si pas a odsťahoval sa do Spojených štátov amerických.

Prípád únosu samozrejme neskončil vyšetrovaním na Policajnom riaditeľstve. Polícia na Janeka podala trestné oznámenie a prípad sa dostal na stôl vyšetrojúceho sudcu. Trestné stíhanie nakoniec po vzniku Slovenského štátu kompetentné úrady pozastavili. Janek totiž žiadal súd o vyslovenie, že jeho činnosť spadá pod amnestiu prezidenta republiky zo dňa 23. marca 1939 a prokurátor tiež uznal, že únos vykonal z politických pohnútok, čo akceptoval.¹⁶

Únos obchodníka Júliusa Goldbergera však nebol jedinou aktivitou Juloslava Janeka na poli prenasledovania židovských spoluobčanov či spolupráce s rôznymi „zaujímavými“ osobami, prichádzajúcimi z nacistického Nemecka. V ten istý deň, keď uskutočnil únos obchodníka, absolvoval Dr. Janek ešte aj večerné posedenie vo vychýrenom

Unesený obchodník Július Goldberger.

Zdroj: Štátny archív Bratislava

hoteli Carlton. Spoločnosť, ktorá sa tu zišla, si nepochybne mala čo povedať. V izbe číslo 431, v ktorej býval nemecký „novinár“ Kuno Goldbach,¹⁷ sa pri zaujímavej téme stretlo niekoľko osôb. Okrem Goldbacha a Janeka sa stretnutia zúčastnil aj Adolf Eichmann a Dr. Jozef Faláth. Zúčastnení rokovali o tom, ako podľa nemeckého vzoru uskutočniť vysťahovanie Židov na obsadené územie,¹⁸ pričom Eichmann vzhľadom na svoje skúsenosti poskytol niektoré osvedčené návrhy. Janek s Faláthom ich prispôbili na slovenské pomery a o 9. hodine predložili predse-

13 Slovenský národný archív v Bratislave (ďalej SNA), f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 976, fólia 9 394 835-840. Karbusova nedatovaná správa o HG.

14 Národný archív ČR, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, protokol o výpovedi Imricha Suckého zo dňa 20.3. 1961. Sucký sa však v tejto zápisnici aj v mnohom mýlil. Napríklad tvrdil, že v tom čase bol Ďurčanský ministrom vnútra a zahraničných vecí, čo nie je pravda. Zároveň však tvrdil, že hlavným motívom Janeka bolo obohatenie, že od rodiny žiadal akési „výkupné“.

15 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, Zápisnica s Júliusom Goldbergerom z 15. februára 1939.

16 Tamže, St 6445/38/17.

17 Kuno Goldbach bol pracovníkom viedenskej odbočky Sicherheitsdienstu. Na Slovensko prišiel pod krytím novinára tlačového orgánu NSDAP Völkischer Beobachter. SCHVARC, M.: *Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938-1944 (od autonómie po Povstanie)*. Bratislava 2006, s. 19.

18 Myslené pravdepodobne na územie, ktoré pripadlo po Viedenskej arbitráži Maďarsku.

4.

re už podniklo nejaké kroky a Goldberger aj bol ochotný vyjaviť meno onoho kresťana-Maďarčane vraj za peniaze/Gestapo mu totižto sľubovalo peniaze/,ale iba zodpovednému funkcionárovi Gestapo.Gestapo vyzvalo Goldbergera i listom,aby sa osvedčil na nemeckom konzuláte,čo spoločného mal s atentátom a či s jeho prípravami,potažne,aby vyjaviť osoby,ktoré boli ochotné čin vykonať.Tejto porady v budove Gestapo o zmočení sa Goldbergera a odvedení ho do Petržalky zúčastnili sa aj 4-5 komisári od Gestapo v Petržalke.Pôvodne navrhovali,že Goldbergera povolajú a či odvedú len na nemecký konzulát v Bratislave,keďže prejavil akási ochotu vyzradiť útočníkov za peniaze,ale napokon,keď už bol Goldberger v aute,sa rozhodlo,teda cestou zo Župného námestia mestom,že ho treba dopraviť do Petržalky.

Poznámka: Atentát na Hitlera bol proponovaný takto: Útočník,lepšie povedané útočníci,lebo boli dvaja,sú z Petržalky, čin mali vykonať strelením na ulici Adolfa Hitlera proti vojenskému veliteľstvu,kde Hitler prejímal hlásenie.Na tomto mieste mala byť skupina Maďarov v špalieri a medzi nimi by sa bol útočník skrýval.Okrem toho bola pripravená i motorová lodica vo veslárskom klube,ale nevedno,či touto lodicou mal útočník ujsť a či sa na nej mal preplávať do Petržalky.Ktosi táto lodicu vo veslárskom klube priam pred Hitlerovým príchodom do Petržalky objavil a tým sa prípravy atentátu vyzradily.

Poznamenávam,že dňa 4.XI.1938 už Goldbergerom strážili ozbrojení talmudisti.

Hneď po porade o zmočení sa Goldbergera odišli členovia Gestapo,myslím,vari siedmi,do Bratislavy s autami a porobili kroky na istých miestach:na Kláriskej ulici,na Kapucínskej ulici a na Baštovej ulici.Okrem členov Gestapo zúčastnili sa na akcii aj šle-

Opis atentátu na Hitlera, ako o ňom Janek vypovedal na policii.
Zdroj: Štátny archív Bratislava

dovi slovenskej autonómnej vlády dr. Jozefovi Tisovi.¹⁹

Janek spočiatku svoju činnosť popieral a snažil sa vyšetrovanie predlžovať údajne preto, aby gestapo nebolo jeho priznaním poškodené a pracovníci nemeckej tajnej polície mohli úspešne ukončiť vyšetrovanie údajného atentátu na Hitlera. Priznal sa až v dňoch 11.-15. novembra. Zaujímavú spomienku na jeho výsluch z roku 1938 zanechal inšpektor Imrich Sucký: „... Pri tejto príležitosti Dr. Janek protestoval proti svojmu zatknutiu, pri čom vyhrožoval prítomným orgánom /inšp. Šimo a Klobušický/, že on nám ukáže, ak ho neprepustíme, lebo pra-

cuje pre Gestapo už od roku 1937, čo dokázal tým, že vytiahol štvrt' hárok papiera, na ktorom bolo potvrdenie pre Dr. Janeka od Gestapa.“²⁰

Na Slovensku sa vtedy zdržovalo viacero ríšskych Nemcov. Podľa hlásenia polície v hoteli Carlton bývali ďalší piati, ktorí sa nepreukázali cestovnými pasmi pod zámienkou, že ich pasy sú na Policajnom riaditeľstve. Nebola to však pravda a po opätovnom požiadaní polície sa preukázali potvrdeniami od Hlinkovej gardy, ktoré osvedčovalo, že patria k sprievodu Ferdinanda Ďurčanského a po Slovensku cestujú s jeho delegáciou.²¹

Únos Goldbergera však nebol jedinou úlohou, ktorú mal Juloslav Janek vykonať pre gestapo. Mal nemeckú tajnú políciu informovať o Rudolfovi Fialovi, Viliamovi Wollitzerovi a Jurajovi Szentgyörgym-Guzigovskom. Policajné riaditeľstvo teda vydalo príkaz, aby detektívna skupina bratislavskej Odbočky spravodajskej ústredne podala hlásenie o všetkých troch menovaných a či sa zaoberajú činnosťou, pre ktorú by ich gestapo mohlo stíhať. Podľa hlásenia, ktoré napísal už spomínaný inšpektor Sucký, sa Wollitzer zaoberal pašovaním valút od viedenských židov, Fiala bol funkcionárom bývalej nemeckej sociálnej demokracie a mal blízky vzťah k alkoholu a Szentgyörgy-Guzigovsky bol aktívnym členom Deutsche Partei.

Janekove kontakty s nemeckými policajno-bezpečnostnými orgánmi však s určitosťou možno datovať od druhej polovice októbra 1938. Výhodou bolo, že mu v nich nebránila jazyková bariéra, keďže J. Janek nemčinu slovom i písmom perfektne ovládal. Ako veliteľ 3. okrsku Hlinkovej gardy (HG) v Bratislave sa s príslušníkmi SD-Donau zoznámil na prehliadke Hlinkovej gardy v Bratislave 23. októbra 1938.²² Neskôr vo svojom životopise, ktorý odovzdal dôverníkovi SD s krycím menom Brixer, si pripísal k dobru sprostredkovávanie kontaktov na Slovensku pre prvého náčelníka viedenskej oblastnej úradovne SD Franza Waltera Stahleckera.²³ Zdá sa, že tu ide skôr o účelovú konštrukciu J. Janeka, pretože kontaktnou osobou č. 1 bol v tom čase pre viedenskú SD ríšskonemecký podnikateľ z Ban-

19 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, Zápisnica s Juloslavom Janekom zo dňa 9. 11. 1938. Časť tejto zápisnice bola uverejnená: NIŽŇANSKÝ, L.: Intentionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann. In: *Studia historica Nitriensia*, roč. 8, 1999, s. 107-136, dokument 1.

20 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, Zápisnica o výsluchu Imricha Suckého zo dňa 30. 10. 1946.

21 Tamže, Cudzí príslušníci, pobyt na Slovensku bez pasu. Hlásenie zo dňa 9. 11. 1938.

22 NIŽŇANSKÝ E.: *Intentionalisti, funkcionalisti, začiatky holokaustu a Adolf Eichmann*, dokument 2.

23 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253,Bl. 171-174. Brixerova správa z 11. 4. 1940.

skej Bystrice Alexander Wunsch.²⁴ Rovnako sa o ňom ako o kontaktnej osobe nezmieňuje ani znalec vtedajších pomerov Kurt Otto Rabl.²⁵ Na pravde sa skôr zakladá jeho výpoveď na Policajnom riaditeľstve v Bratislave zo 14. novembra 1938, ktorá je zväčša venovaná otázkam jeho kontaktov s nemeckými bezpečnostnými zložkami a v ktorej Janek okrem iného vysvetľoval aj viaceré písomnosti, ktoré u neho československá polícia našla. Vypovedal, že pôsobil ako tlmočník a informátor počas rokovaní medzi príslušníkmi viedenskej SD a slovenskými politikmi v súvislosti s vysídľovaním Židov cudzej štátnej príslušnosti z územia Slovenska v dňoch 4. a 5. novembra 1938.²⁶ Janekovi išlo pravdepodobne o vylepšenie svojho kádrového profilu pre viedenskú SD, ktorá mala už na jar 1940 voči jeho osobe isté výhrady a náznaky nedôvery. Popri viedenskej SD nadviazal ešte v októbri 1938 styky aj s vysunutou expozitúrou viedenského gestapa v Petržalke, konkrétne s jeho veliteľom, už spomínaným kriminálnym komisárom Wagnerom. Na jeho priamy rozkaz, ako sme už vyššie uviedli, zrealizoval 4. novembra 1938 za trochu „mysterióznych okolností“²⁷ únos bratislavského židovského obchodníka J. Goldbergera.

Samotný Janek si nevoľu svojich „mecenov“ z Nemecka zrejme uviedomoval a všetkými dostupnými prostriedkami sa usiloval o očistenie svojho mena. Preto neváhal a koncom marca 1939 adresoval z Ríma apologeticky ladený list samotnému A. Hitlerovi. Už samotné oslovenie „Vodca náš“ a štylizovanie sa do pózy dlhoročného „nadšeného príslušníka a obdivovateľa Vášho hnutia“²⁸ svedčia skôr o jeho oportuniste ako konformite, ktorú potvrdzujú jeho neskoršie skutky. V liste nezabudol vyzdvihnúť svoju spoluprácu s nemeckými úradmi pri likvidovaní slobodomurárskych lóží v októbri 1938 a svoj skutok, t. j. únos J. Goldbergera, osprave-

Ú r a d n ý z á z n a m .

Dňa 7. augusta 1940 bol som volaný k min. radcovi Kosovi, ktorý mi dal príkaz zatknúť Dr. Juslava Janeka a držal ho vo väzbe až do vyšetrenia vecí. Nech je vypočutý najmä prečo tvrdil, že Dr. Goldbach dostáva peniaze z ministerstva zahraničných vecí, aby pre ministerstvo zahraničia donášal zprávy.

Bratislava, dňa 7. augusta 1940.

Poznačil: Beňuška,

ÚSTREDŇA ŠTÁTNEJ BEZPEČNOSTI

Č. 16.653/3a-1940 ÚŠB V BRATISLAVE dňa 8. augusta 1940.

Predmet: Dr. Juloslav Janek, Auslieferung.

Grenpolizeistelle
Engerau.

Dr. Juloslav Janek, ist auf Erlas des Innenministerium festzunehmen. Der Genannte ist nach Engerau geflüchtet.
Es wird diensthöflich ersucht um Auslieferung und Übergabe des Genannten an die Organe der Staatspolizei in Bratislava.

Vorstand der Staatssicherheitszentrale:
Kellner

dňoval tým, že ho vykonal ako Hitlerov obdivovateľ z obavy o jeho život. Dokonca zvažoval aj alternatívu prijatia ríšskeho občianstva, v čom mu však bránila skutočnosť, že nemal v Petržalke domovskú príslušnosť.²⁹ List sa do Hitlerových rúk s najväčšou pravdepodo-

Písomnosti ÚŠB ohľadom Janekovho zadržania v roku 1940.

Zdroj: Štátny archív Bratislava

24 SCHVARC, M.: *Sicherheitsdienst a Slovensko*, s. 19, 66.

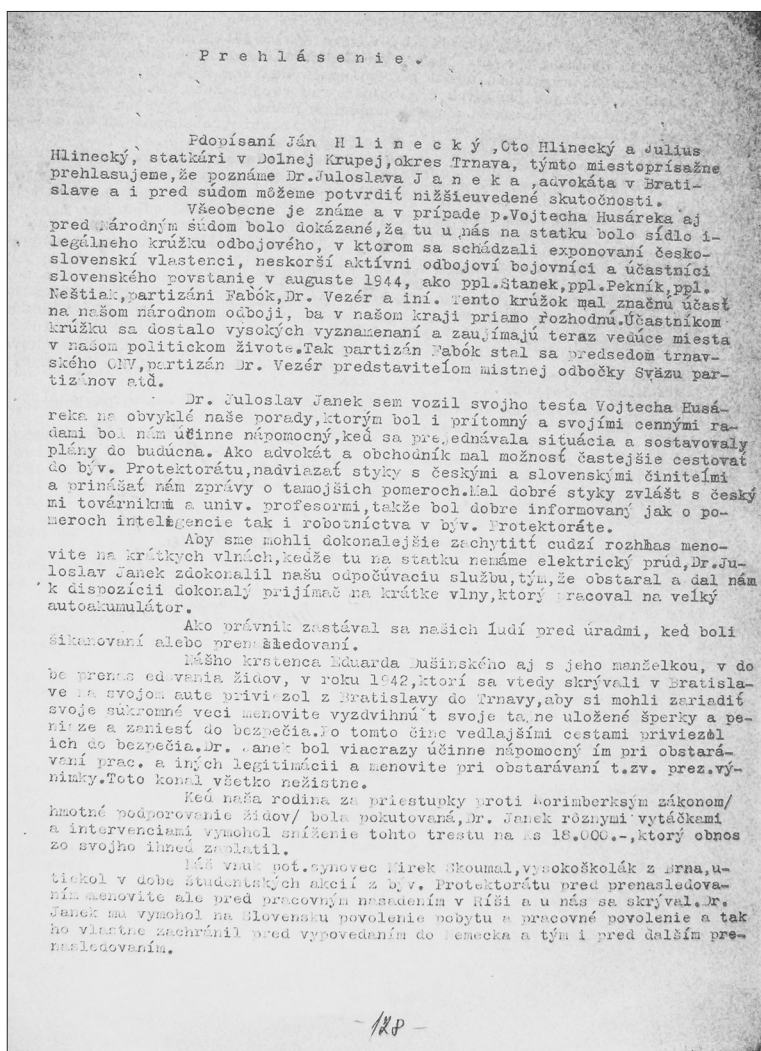
25 BArch Koblenz, Nachlaß Seyss-Inquart (ďalej NL 1180), Band 39. Nedatovaná Rablova správa (z konca decembra 1938). Za poskytnutie dokumentu ďakujeme Davidovi Schrifflovi.

26 NIŽŇANSKÝ E.: *Intentionalisti, funkcionalisti*, dokument 2.

27 Dokumentationsarchiv des österreichischen Widerstandes (ďalej DöW), 19 811/2 Dr. Mildner, Band I. Výpoveď Antona Hartgaßera na mníchovskej štátnej prokuratúre 6. 4. 1967.

28 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 159-160. Odpis Janekovho listu A. Hitlerovi z 25. 3. 1939. J. Janek sa v tomto liste popri výpočte svojich zásluh vrátil aj k prípadu "Goldberger", pričom zdôrazňoval, že sa neprevinil proti ustanoveniam trestného zákonníka a argumentoval tým, že J. Goldberger s ním išiel do Petržalky dobrovoľne: „3. novembra mi bolo oznámené, že sa gestapo zaujíma o istého Goldbergera, ktorý proti Vám, Excelencia, plánuje akcie (atentát) a na ich prípravu poskytol údaje vyššej obnos. Bolo mi povedané, že viedenské gestapo prevezme za to všetku zodpovednosť. Goldberger mal byť hneď po výsluchu prepustený. 4. novembra si Goldberger dobrovoľne nastúpil do môjho vozidla a išiel so mnou do Petržalky. 8. novembra bolo proti mne začaté trestné stíhanie... za únos. Bol som prepustený len na vysokú kauciu... Goldberger bol prepustený až koncom februára a napriek tomu, že hneď pred slovenskými orgánmi vypovedal, že išiel so mnou dobrovoľne..., nebola moja záležitosť doposiaľ vyriešená.“

29 Obdoba dnešného pojmu trvalý pobyt.

Vyhlasenie o odbojovej činnosti
J. Janeka Pokračovanie
na nasledujúcej strane.
Zdroj: Štátny archív Bratislava

dobnosťou nedostal. Šéf jeho kancelárie rišsky minister Heinrich Lammers list postúpil Zahraničnému úradu a ten zas nemeckému vyslanectvu v Bratislave.

V očiach viedenskej SD zostával J. Janek aj naďalej nie príliš dôveryhodnou osobou. Charakterizovala ho ako človeka dychtiaceho po uplatnení v politickom živote, pričom nezabudla zdôrazniť odmietanie jeho osoby zo strany slovenských úradov. Okrem iného ho podozrievala aj z činnosti v prospech talianskej spravodajskej služby.³⁰ Pre SD bol síce J. Janek skompromitovanou osobou, ale na druhej strane sa nekôr neštítala využiť jeho služby.

Janek sa teda angažoval v mnohých horúcich otázkach tej doby. To sa mu do istej miery vypomstilo. Z väzby ho prepustili 18.

decembra 1938 a už po Vianociach odcestoval na študijný pobyt do Talianska. Na pôsobenie Juloslava Janeka v Taliansku zanechal spomienku zase Rudolf Plachý, ktorý v Ríme v tom čase pôsobil ako dopisovateľ Lidových novin. Janek sa podľa tohto svedectva počas svojho pobytu v talianskej metropole chválil, že je spolupracovníkom gestapa. V tejto činnosti mal spolupracovať s Dr. Zvrškovcom, neskorším vyslancom Slovenskej republiky v Taliansku (aj keď sa táto informácia nezdá byť úplne dôveryhodná). Podľa citovaného dokumentu ďalej tvrdil, že pre nemeckú tajnú políciu dodáva informácie o slobodomurároch. Janek sa okrem toho pred Plachým pochválil, že vyváža na hranice Slovenska Židov, ktorých odovzdáva Nemcom.³¹ Na Slovensko sa vrátil v auguste 1939 a dňa 1. septembra začal pracovať ako úradník na Ministerstve zahraničných vecí (MZV).

Spočiatku pôsobil ako referent tlačového oddelenia MZV a zakrátko sa stal aj jeho vedúcim. Z tohto dôvodu s ním viedenská SD obnovila spoluprácu, hoci mu plne nedôverovala. Tak ako v minulosti aj teraz si svoju pozíciu podkopával zbytočným chvastúnstvom. Reči o tom, že pracuje pre gestapo a že nemeckým úradom dodáva dôverné materiály, nezostali nepovšimnuté prezidiálnemu šéfovi ministerstva vnútra Izidorovi Kosovi. Vyšetrovaním poveril Tukovho intima a osobného tajomníka Jozefa Joštiaka.³² Veliteľ Dôvernického zboru Rodobrany (DSR) podzrenia potvrdil.³³ Tu je však potrebné upozorniť na osobné nezhody medzi J. Joštiakom a J. Janekom, takže nemožno vylúčiť ani Joštiakovu zaujatosť. Janekove následné zatknutie tak malo aj politický kontext. Po krátkom čase (11. novembra 1939) ho teda minister vnútra a zahraničných vecí v jednej osobe Ferdinand Ďurčanský nechal zatknúť a bývalý ministerský úradník strávil v Zaisťovacom tábore v Ilave (do Ilavy ho poslali 25. novembra 1939) niekoľko mesiacov. Ako zámienka však poslúžili nepolitické dôvody – Janek bol podozrivý z falšovania úradných dokladov a zneužitia úradnej moci, keď pred starostom Petržalky v súkromnej veci vystupoval ako úradník MZV.

Dňa 20. februára 1940 Janeka z Ilavy prepustili a podrobil sa liečeniu. Pravdepodobne krátko pred tým, ako musel Ďurčan-

30 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 158. Goldbachov záznam z 23. 6. 1939.

31 A ÚPN, f. Krajská správa Zboru národnej bezpečnosti Správa Štátnej bezpečnosti (ďalej KS ZNB S-ŠtB) Bratislava, vyšetrovacie spisy, a. č. V-1268, Odpis vyjadrenia JUDr. a PhDr. Rudolfa Plachého k Dr. Juloslavovi Janekovi.

32 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 164. Goldbachov záznam zo 17. 10. 1939.

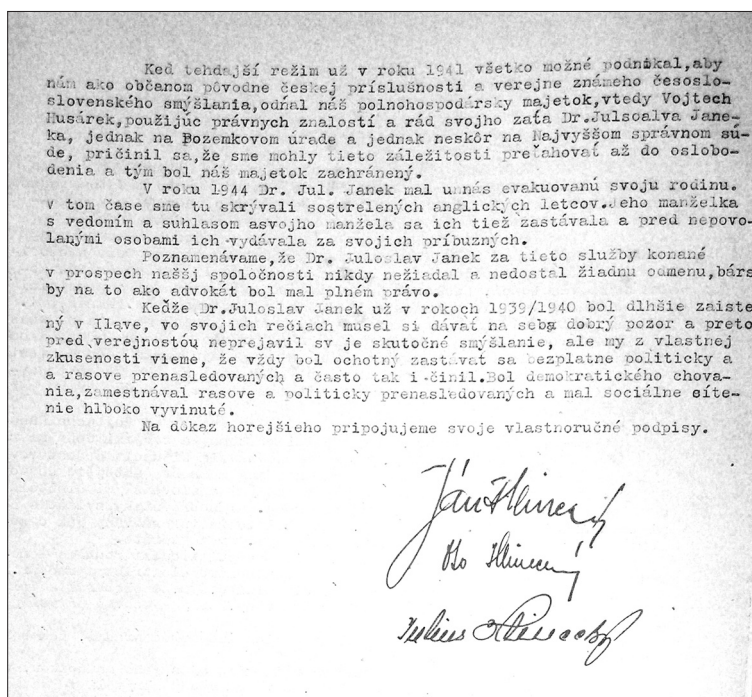
33 SNA, f. Úrad obžalobcu pri Národnom súde (ďalej ÚO NS), šk. č. 13, 6/46 – J. Tiso. Hlásenie ústredného veliteľstva Rodobrany J. Tisovi z 10. 11. 1939.

ský z funkcie odísť (20. júla 1940), sa vrátil aj na ministerstvo – presný dátum návratu na MZV sa však autorom zistiť nepodarilo. Ani po prepustení zo Zaisťovacieho tábora v Ilave sa však nevraživosť medzi Joštiakom a Janekom neskončila, práve naopak. Po prepustení z väzby došlo neskôr medzi oboma aktérmi k prudkej výmene názorov. Veliteľ DSR J. Janekovi vyčítal opätovné nadviazanie stykov s Nemcami, tentoraz s Karmasínovou Deutsche Partei (DP), intrigy proti ministrom zahraničia a vnútra F. Ďurčanskému a znovu sa mu vyhrážal Ilavou.³⁴ J. Joštiak už svoje hrozby nenaplnil, pretože koncom júna 1940 bola Rodobrana v súvislosti s vrcholiacim mocensko-politickým zápasom vo vnútri HSLS rozpustená.

Janekove aktivity smerujúce proti nepohodlnému ministrovi F. Ďurčanskému nebránili viedenskej SD, aby ho, napriek pretrvávajúcemu odmeranému postoju, spravodajsky využívala. Na jej dôverníka Brixera zanechal J. Janek dobrý dojem, hoci nezabudol pripomenúť Janekovu dobrodružnú povahu. Za jeho najväčšie prednosti označil absolútny pokoj a odhodlanosť ku všetkému.³⁵ Išlo tu o zmenu postoja viedenskej centrály SD alebo jej taktiku? Tiež sa nám natíska otázka, aké okolnosti motivovali J. Janeka k tomuto kroku.

Na základe dostupného spisového materiálu z proveniencie SD možno usúdiť, že z jej strany išlo o taktický manéver. V úsilí zhromaždiť čo najväčšie množstvo kompromitujúceho materiálu proti F. Ďurčanskému neváhala využiť všetky dostupné zdroje. V prípade Janekovej osoby sa teda riadila zásadou „účel svätí prostriedky“. SD nezmenila svoj názor na J. Janeka najmä z toho dôvodu, že mu nemohla zabudnúť kontroverzie s jej funkcionárom Kunom Goldbachom. Z Janekovej strany zas prichádzajú do úvahy dve eventuality. K spolupráci s SD ho viedla určite zášť proti F. Ďurčanskému, ktorý ako minister vnútra zariadil jeho internáciu v Ilave. Lenže na druhej strane ho k tomuto kroku mohli viesť nevyrovnané účty s K. Goldbachom a možnosť „očierniť“ ho. Janekove konanie by tejto verzii mohlo zodpovedať.

J. Janek totiž krátko po svojom návrate na MZV (20. 7. 1940) obvinil K. Goldbacha z odovzdávania politických správ

Ďurčanskému. Toto svoje tvrdenie dával ostentatívne najavo aj pred ďalšími nemeckými úradovňami. Janekove slová nachádzali odozvu najmä u poradcu Vojtecha Tuku pre otázky propagandy Eduarda Frauenfelda. Svoju úlohu tu zohrávali napäté vzťahy medzi ním a Goldbachom, no Frauenfeld hodnotil Janekove „dôkazy“ s určitou dávkou nadhľadu. J. Janek sa okrem toho vyhrážal, že kompromitujúci materiál zašle aj na kompetentné miesta v Berlíne.³⁶ Janekove konanie vyvolalo okamžitú reakciu zo strany viedenskej SD. Jej náčelník Friedrich Polte zvažoval aj možnosť Janekovej internácie s následným ostrým krížovým výsluchom. SD totiž najviac zaujímala spojitosť s osobou Ferdinanda Ďurčanského. Interes prejavila aj zahraničná zložka SD – SD-Ausland.³⁷ Ako sme už uviedli, na kompromitáciu slovenského ministra zahraničných vecí a vnútra sa neštítala využiť akékoľvek prostriedky.

Tak ako sa J. Janek na MZV rýchlo vrátil, tak rýchlo aj ministerstvo opustil. Ministerstvo vnútra o jeho zatknutí rozhodlo najneskôr 7. augusta 1940. Príkaz na zatknutie dal ministerský radca Izidor Koso a Janeka mala polícia vypočuť najmä o tom, prečo tvrdil, že Goldbach dostáva peniaze z MZV aby tam prinášal správy.³⁸ Dňa 8. augusta 1940

34 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/230, Bl. 304. Brixerova správa z 30. 3. 1940.

35 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 171–174. Brixerova správa z 11. 4. 1940.

36 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 176. Haydeho hlásenie z 20. 7. 1940.

37 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 177–178. F. Polte O. Huberovi 25. 7. 1940.

38 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, Úradný záznam Jozefa Beňušku zo dňa 7. 8. 1940.

V ľudovej reštaurácii „Merkur“ na Lazaretskej ulici
 roh Tovaruskij, ktorej majiteľ je Ján Adamský, odobrá-
 sa tu na den čo den vo večerných hodinách až do
 polnoci veľké hasardové hry, a som som sa dvakrát
 sám predstavil. Reštaurácia má 4 miestnosti a
 krája sa v druhej a tretej. U stolček sedia až
 12-15 osoby a na stolček je nekonek až 1-2 tisíce Kč.
 Táto reštaurácia má najviac cudzozemské
 návštevníkov a prírodné robotníčky.

Práca miera, dňa 7. II. r. 1942 20 h. čakal v aute
 pred Carltonom jedin člen Goltza. V tej dobe prišiel
 z hotela muž hľadieť a muž kobáta úradník min.
 obr. št. Janek s aktorkou v ruke sadol si
 do aute a ~~sa~~ odjeli. Ani sa pôl hodiny ne-
 zane vrátili, zastavili pred „Svojom“ a zadným
 odchodom išiel št. Janek s aktorkou do Carltonu.
 V tej tej dobe prechádzal sa štu št. Janeka
 pred Carltonom a čakal na návrat svojho
 spina. Chovanie št. Janeka bolo veľmi podozrivé.

Oznámenie konfidenta ÚŠB
 o Janekových stykoch
 s nemeckými spravodajcami.
 Zdroj: Štátny archív
 Bratislava

spísal strážmajster Štefan Žákovič hláse-
 nie o nezvyčajnom pohraničnom incidente:
 „Dr. Janek z Bratislavy, úradník minister-
 stva zahraničných vecí, ktorý často chodi-
 eva peši do Petržalky, prišiel dnes ako
 obvykle a keď sa na pasovej kontrole neza-
 stavil, bol vyzvaný, aby sa preukázal ces-
 tovným pasom, čo neurobil a dal sa na
 útek. Keďže tým vzbudil podozrenie zo
 spáchania nejakého trestného činu, sadol
 som hneď na bicykel a dopadol som ho
 v polovici „Štefánikovho mostu“, kde práve
 bola nemecká vojenská stráž. Keď som
 chcel Dr. Janeka odviesť na zad, videl som,
 že nemecký vojak proti tomu nič nemá, až
 keď Dr. Janek prehovoril s vojakom niečo
 nemecky, čomu som nerozumel, odoprel
 ho vydať a odviezol ho na nemecký colný
 úrad v Petržalke. Šiel som s nemeckým
 vojakom až na nemeckú pasovú kon-
 trolu za tým účelom, aby som im vec vys-

vetlil, že nám prešiel bez odbave-
 nia pasovej kontroly a aby nám
 ho uvoľnili. Nemecký pasový
 orgán mi povedal, že nám ho
 môže uvoľniť len cestou úradu.
 Keď som sa vrátil späť bol už na
 moste pán Dr. Velgos, ktorý sa
 dopytoval na Janeka. Pánu Dr. Vel-
 gosovi som hlásil, že je Dr. Janek
 zadržaný na nemeckej strane
 a sú ho ochotní vydať len cestou
 úradu. Nato zavolať pán Dr. Velgos
 polic. osob. auto a Dr. Janeka pri-
 viezol späť do Bratislavy.“³⁹ ÚŠB
 požiadala o jeho vydanie nemeckú
 Grenzpolizei a pravdepodobne
 na základe toho ho Nemci vydali.
 Janeka slovenská polícia zadržala
 pre podozrenie z protištátnej
 činnosti. A tá je mimoriadne zauji-
 mavá. Doteraz však existujú len
 niektoré náznaky, ako to s celou
 vecou vlastne bolo. Podľa tajomníka
 ÚŠB Andreja Nemčeka: „... keď
 som prišiel na ÚŠB v Bratislave,
 mal byť Dr. Janek zaistený v súvis-
 losti s odstránením Dr. Ferdinan-
 da Ďurčanského, ako ministra
 zahraničia. Počul som na ÚŠB, že
 keď ho boli orgánovia zo zprav.
 odd. zatýkať, menovaný im ušiel do
 Petržalky a bol vyžiadaný cestou
 polic. ataše Goltza. Nepamätám

mená agentov zprav. odd., ktorí prehliadku
 u Dr. Janeka robili a vyprávali, že Dr. Janek
 v jednej miestnosti mal nejaký prístroj,
 podobný dialnopisu a mal byť s ním zapo-
 jený na Nemcov. O odpočúvacom prístroji,
 ktorým mal odpočúvať býv. ministra Dr.
 F. Ďurčanského konkrétne nič neviem,
 počul som však, že keď bol zaistený
 v Kúchübeli, že mu mali americké úrady
 pri prehliadke zabaviť nejaký materiál proti
 Dr. F. Ďurčanskému. Bližšie o tom vedel by
 udať Rudolf Strieženec, ktorý bol v Kúchü-
 beli v Janekovom prípade vypočúvaný.“⁴⁰
 Iný zamestnanec ÚŠB, už spomínaný Imrich
 Sucký, tvrdil, že mu istý Huber z Abwehrstelle
 Viedeň⁴¹ niekedy koncom roku povedal, že
 Janek im dodáva na Ďurčanského cenný
 spravodajský materiál. Počas svojich nes-
 korších výsluchov Janekovi dokonca pri-
 pisoval vinu za Ďurčanského odvolanie:

39 Tamže, Odpis z knihy udalostí č. j. 6/24/40

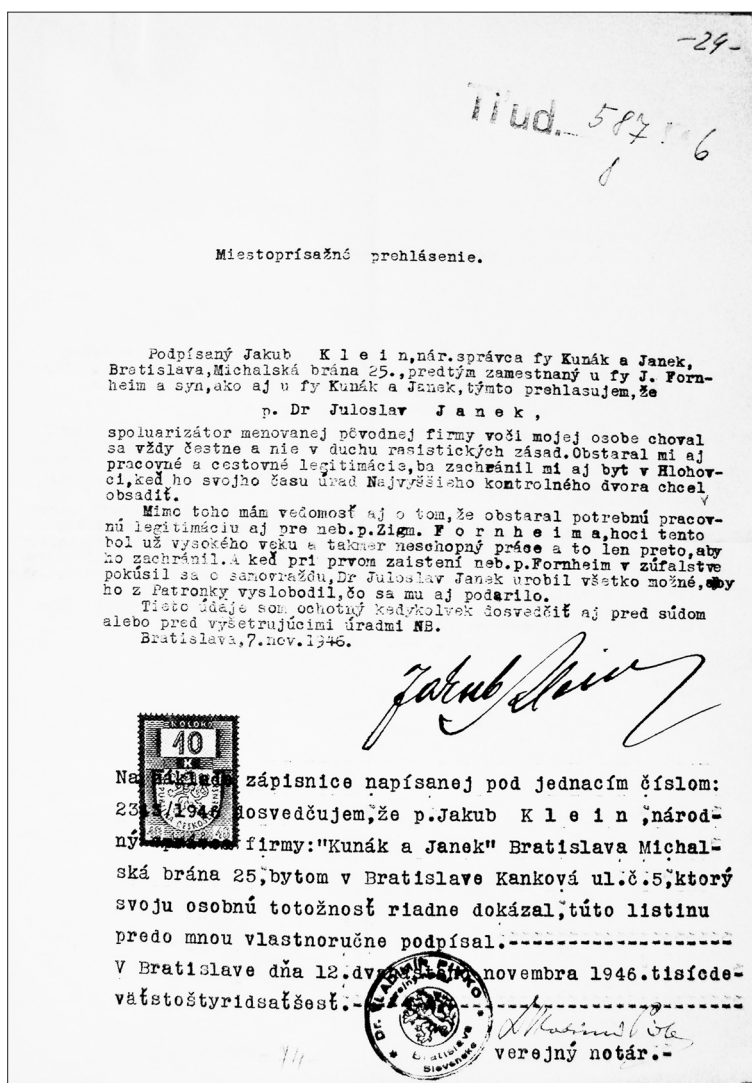
40 Tamže, Zápisnica o výpovedi Dr. Andreja Nemčeka zo dňa 5. 11. 1946.

41 SS-Oberführer Huber bol náčelník viedenskej ústredne štátnej polície (Stapo). Pozri: SCHVARC, M.: *Sicherheitsdienst a Slovensko*, s. 36.

„... Dr. Ďurčanský zostal [po rokovaníach v Salzburgu v roku 1940, pozn. autori.] ako min. zahraničia, ale toto postavenie nemohol dlho udržať, keďže istý Dr. Janek, advokát z Bratislavy, ktorý bol agentom Gestapa a mal styk s Ďurčanským a vedel, že do bytu Dr. Ďurčanského chodí stále na návštevu juhoslovanský vyslanec, dával o týchto schôdkach Nemcom stále hlásenie a pri jednej príležitosti mu namontoval pásku na ktorej bol celý rozhovor medzi dr. Ďurčanským a juhoslovanským vyslancom. Na základe toho dostala slovenská vláda z Berlína príkaz, aby dr. Ďurčanský bol ihneď zbavený svojho úradu a že s okamžitou platnosťou nesmie v žiadnych novinách a vo verejnosti vystupovať.“⁴²

Na inom mieste Sucký svoje tvrdenia ešte viac konkretizoval. Tvrdil, že Janek pracoval ako agent pre pracovníka Sicherheitsdienstu Laurenza Karbusa. Mal podľa neho mnoho známych medzi vtedajšími politickými špičkami – Alexandra Macha, Martina Sokola, Ferdinanda Ďurčanského a ďalších. Karbus tak pomocou Janeka získaval informácie o vnútorných rozporoch v HSLS a konkrétne informácie o jednotlivých politikoch, ich názory a podobne. Tieto informácie Nemci oceňovali a na základe toho si zisťovali, aký má ten-ktorý politik vzťah k Ríši.⁴³

To, že celá záležitosť je spojená s Ďurčanským potvrdzuje aj žiadosť Janekovej matky, ktorá sa po jeho zatknutí obrátila priamo na ministra vnútra Alexandra Macha. V liste píše, že je rozchýrené, že Janeka polícia zatkla preto, že „zbieral dáta“ proti ľuďom Ferdinanda Ďurčanského na MZV. Podľa tejto žiadosti po prepustení z lavy dňa 20. februára 1940 Janek „s telom i s dušou pracoval proti neblahému režimu Ďurčanského a bol prešťastlivý, keď svitlo nové slnko s novým režimom, ktorý ste Vy pane Ministre doniesol.“⁴⁴ V tomto smere (t. j. o Janekovej spolupráci s nemeckými bezpečnostnými zločkami, ale nie o gestape, ale o SD a s odvolaním sa na to, že si prípad už príliš nepamätá) vypovedal po vojne aj exminister vnútra Alexander Mach.⁴⁵ Zo zachovaného výsluchového protokolu sa však podobné informácie nedozvieme, celý

pojednáva o tom, či Ďurčanský ako minister zahraničných vecí platil novinárov Kuna Goldbacha a Duisberga, o čom Janek diskutoval v hoteli Carlton spolu viedenskými Slovákami – konzulom Rudolfom Vávrom, Jozefom Klempom a ďalšími osobami.

Po Salzburgu si aj viedenská SD za spolupráce s ústredňou Štátnej polície vo Viedni pripravovala pôdu na Janekove zadržanie. Jej pozornosť pútala nielen Janekova zjavne vymyslená konštrukcia o Goldbachových službách v prospech F. Ďurčanského, ale aj príčiny konfliktu s exministrom, a tiež jeho kontakty s Talianskom.⁴⁶ Šéf SD-LA Viedeň F. Polte sondoval postoj slovenských úradov k Janekovej osobe u dezignovaného mi-

Svedectvo Jakuba Kleina v prospech J. Janeka.
Zdroj: Štátny archív Bratislava.

42 Národní archiv ČR, f. ÚV KSČ, nezaradené spisy, MV, rukopisné spomienky Imricha Suckého.

43 Tamže, protokol o výsluchu Imricha Suckého zo dňa 20. 3. 1961.

44 ŠA BA, f. OLS BA, 587/46, nedatovaný list. Na tomto dokumente (resp. jeho zlomku, ktorý sa v súdnom spise nachádza) nie je napísané, že je adresovaný ministrom vnútra, z dikcie sa to však dá usudzovať.

45 Tamže, svedecká výpoveď A. Macha z 19. 4. 1947.

46 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/253, Bl. 179–180. F. Polte O. Huberovi 6. 8. 1940.

nistra vnútra Alexandra Macha. Ten len potvrdil informácie SD o bezvýznamnosti Janekovej pozície na slovenskej politickej scéne⁴⁷ a označil ho za politického hochštaplera. Zároveň sa netajil úmyslom internovať Juloslava Janeka v pracovnom tábore.⁴⁸ Tým naznačil, že na jeho umlčaní majú záujem aj slovenské policajné orgány, ktoré úmysly SD a gestapa skrížili. Konfinácia prostredníctvom ÚŠB tak J. Janeka určite zachránila pred koncentračným táborom.

Jediné, na čo sa nemecké policajno-bezpečnostné orgány zmožili, bola domová prehliadka Janekovho petržalského bytu začiatkom novembra 1940. Počas nej mu príslušníci gestapa zabavili osobné doklady a spisový materiál. J. Janek mal aj napriek tomu guráž a ako „presvedčený stúpenec nacionálno-socialistického svetonázoru“ protestoval proti „zneužívaniu právomocí“ nemeckými policajnými orgánmi.⁴⁹ Jeho predstavy o fungovaní nacistickej policajnej a justičnej mašinérie, ako to vyplýva z dikcie jeho sťažnosti, boli značne skreslené a doslova naivné. Sám si neuviedomoval, čo mu hrozilo v prípade, keby sa do rúk gestapa dostal. Týmto „intermezzom“ sa jeho anabáza stykov s nemeckými spravodajsko-bezpečnostnými zložkami vlastne skončila.

Janekov vzťah k nemeckým spravodajským službám možno charakterizovať ako ambivalentný, ktorý umocňovala jeho oportunita a vypočítavosť. Viedenská SD pomerne rýchlo rozpoznala jeho negatívne charakterové vlastnosti a jeho služby využívala len príležitostne. Určite nebol vhodnou osobou na to, aby ho mohla registrovať ako svojho dôverníka, hoci sám J. Janek sa rád štylizoval do pózy oddaného stúpenca nemeckého nacizmu. Skôr sa zdá, že J. Janek využíval kontakty s SD, s ktorými sa verejne chválil, na vybudovanie vlastnej pozície v rámci slovenského politického spektra, čo len potvrdzuje tvrdenie SD o jeho až chorobnej túžbe po politickom uplatnení. „Zahrávanie s ohňom“ sa mu však nevyplatilo a evidentne podcenil akcieschopnosť viedenskej SD. Zadržanie ÚŠB ho zachránilo pred neistým osudom v rukách nemeckej Tajnej štátnej polície. Posledný raz v roku 1940 Juloslav Janek prekročil prah väznice dňa 18. septembra, keď ho pracovníci polície opäť zadržali, ten-

toraz priamo vo Vojenskej nemocnici v Bratislave. Podľa spisov ÚŠB ho mali z väzby prepustiť 17. októbra 1940, pričom po prepustení absolvoval Janek vojenskú prezenčnú službu, ktorú nastúpil s „požehnaním“ Ústredne štátnej bezpečnosti: „*Dr. Juloslav Janek, ktorý je u tunajšieho úradu už po druhýkrát dlhšiu dobu väznený pre politické delikty a pre dôvodné podozrenie z protištátnej činnosti, má byť dnešného dňa prepustený na slobodu pod podmienkou, že učiní zadosť svojim vojenským povinnostiam (...)* Dr. Juloslav Janek dľa svojho zápisničného prehlásenia u tunajšieho úradu chce vojenskú prezenčnú službu toho roku nastúpiť a preto žiadam o urýchlené láskavé zariadenie, aby v predmete menovaný bezpodmienečne bol povolaný k nastúpeniu vojenskej prezenčnej služby v októbri 1940 a jako útvar vojenský nech mu je pridelený v Žiline, kde je štátna polícia, aby mohol byť vo svojej činnosti i jako vojak nenápadne pozorovaný. Toto opatrenie je dôležité v záujme štátnobezpečnostnom.“⁵⁰ Potom sa už politickej činnosti vyhýbal a venoval sa súkromným aktivitám. Zdá sa, že dokonca zmenil svoje názory. Koncom 2. svetovej vojny opustil územie Slovenska a na území Rakúska ho zatkli americké okupačné jednotky. 27. apríla 1946 ho Američania spolu s ďalšími osobami odtransportovali do ČSR a v Plzni spolu s ostatnými odovzdali tamojšej úradovni Štátnej bezpečnosti.⁵¹ Tu sa potom približne mesiac nachádzal v Pracovnom a zbernom stredisku Karlov I., v máji ho eskortovali do Bratislavy. Dňa 26. mája ho eskorta odovzdala VI. odboru Povereníctva vnútra v Bratislave.⁵²

Ako neskôr pred súdom uvádzal, už od roku 1939 pomáhal prenasledovaným: napríklad vraj intervenoval za Nemcami zadržaného Andreja Bagara a vybavil jeho prepustenie. Vo svojom obchode zamestnával žida Jakuba Kleina. Ďalšiemu, Zigmundovi Fornheimovi, zas podľa vlastných slov pomohol dostať sa zo sústreďovacieho tábora na Patrónke (dokonca dvakrát). Tiež vraj pomohol jednej židovke (miešanke) z Čiech aj s jej synom tým, že jej vybavil fingovanú svadbu so slovenským občanom a dostal ju z Protektorátu. Toto uskutočnili spolu s neskorším žalobcom OLS Bratislava Vojtechom Tele-

47 Tamže, Bl. 177–178. F. Polte O. Huberovi 25. 7. 1940.

48 Tamže, Bl. 181. Polteho záznam zo 16. 8. 1940.

49 Tamže, Bl. 182. Janekova sťažnosť z 3. 1. 1941.

50 ŠA BA, prípis ÚŠB zo dňa 17. 10. 1940.

51 Archív Ministerstva vnútra Českej republiky (ďalej A MV ČR), S-4951.

52 Tamže.

kom.⁵³ Svedectvo o pomoci mu na súd zaslal pedagóg Právnickej fakulty Univerzity Karlovy v Prahe Richard Herna,⁵⁴ Jakub Klein, vtedajší národný správca Janekovej firmy Kunák a Janek, v ktorom tvrdil, že: „*p. Dr. Juloslav Janek, spoluarizátor menovanej pôvodnej firmy voči mojej osobe choval sa vždy čestne a nie v duchu rasistických zásad. Obstaral mi aj pracovné povolenie a cestovné legitímácie, keď ho svojho času úrad Najvyššieho kontrolného dvora chcel obsadiť. Mimo toho mám vedomosť aj o tom, že obstaral potrebnú pracovnú legitímáciu aj pre neb. p. Zigm. Fornheima, hoci tento bol už vysokého veku a takmer neschopný práce a to len preto, aby ho zachránil.*“⁵⁵ V súdnom spise sa nachádza aj viacero svedectiev inak prenasledovaných osôb. Podľa ďalšieho svedectva dokonca vozil svojho svokra poslanca Vojtecha Husárka na stretnutia, kde sa kritizoval režim. Tie sa konali u človeka, ktorý pomáhal anglickým letcom zostrelým nad Slovenskom a rasovo a politicky prenasledovaným osobám.

Janek si však vo svojich výpovediach pred ľudovým súdom občas vcelku odporoval. Nielenže menil výpovede od výsluchu k výsluchu, ale nezrovnalosti sa nachádzali aj v rámci jednotlivých vypočúvaní. Napríklad

v zápisnici z výsluchu z 19. decembra 1946 Janek uvádza, že koncom vojny zo Slovenska neevakuoval, ale len šiel do Čiech, kde sa vyrábali koberce pre jeho firmu Janek a Kunák,⁵⁶ dom kobercov, zabrániť tomu, aby mu tam Nemci habali tovar. K tomu dodáva: „*Evakuovať som neevakuoval, lebo žena a deti ostali tu. V Kücbieheli [myslené pravdepodobne rakúske mestečko Kitzbühel, pozn. autori], kde ma Američania zaisťili som nemal žiadny materiál a najmä nie proti Ďurčanskému.*“⁵⁷

Na základe Janekových výpovedí a spomínaných svedectiev vydal obžalobca pri Okresnom ľudovom súde v Bratislave dňa 19. decembra 1946 návrh na prepustenie obvineného na slobodu. Senát Okresného ľudového súdu v Bratislave za predsedníctva Dr. Zdenky Fenclovej však návrh žalobcu i obhajcu na prepustenie už o dva dni zamietol.

Navyše sa začali objavovať nové dôkazy. Už dňa 17. januára 1947 prišla z Poverenictva vnútra zásielka, ktorá obsahovala list dôvernika ÚŠB. Ten v nej oznámil, že dňa 7. novembra (pravdepodobne ide o rok 1939) o pol 8 večer: „... čakal s autom pred Carltonom jeden člen Gestapa. V tej dobe prišiel z hotelu [Carlton, pozn. M. M.] bez klobúka

*Juloslav Janek.
Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Praha.*

53 ŠA BA, f. OLS BA, 587/1946, Zápisnica o výpovedi Juloslava Janeka zo dňa 22. 12. 1946.

54 Herna sa s Janekom zoznámil počas Janekovho štúdia na Právnickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. O Hernovi (avšak prevažne v negatívnom smere) pozri spomienky Jána Balka: BALKO, J.: *Od cisára pána k tatíčkovi Masarykovi. Život v piatich režimoch.* Prešov 2006.

55 ŠA BA, f. OLS BA, 587/1946, Miestoprisažné prehlásenie Jakuba Kleina.

56 Janek bol spoluarizátorom uvedenej firmy, jej pôvodným majiteľom bol práve Zigmund Fornheim. Firmu arizoval spolu s Felixom Kunakom, obaja mali odporúčanie od HSLS.

57 Tamže, Zápisnica o výpovedi Juloslava Janeka zo dňa 19. 12. 1946.

Úradny zápis:
Pris o 14 hod telefonoval prednosta
Ilčík, aby proces bol ousucený, maloko
NS dodať do 3 dní materiál proti
obžalovanému.
Bratislava, dňa 2. 9. 47.
J. Husák

Záznam sudkyne Zdenky
 Fenclovej o jednaní
 s Národnou bezpečnosťou
 o dôkazoch v procese
 proti Janekovi.
 Zdroj: Štátny archív
 Bratislava

a bez kabáta úradník min. zahr. vecí Dr. Janik s aktovkou v ruke a sadol si do auta a odjeli. Asi za pol hodiny sa zase vrátili, zastavili pred „Savoyom“ a zadným vchodom išiel Dr. Janik s aktovkou do Carltonu. V celej tej dobe prechádzal sa otec Dr. Janika pred Carltonom a čakal na návrat svojho syna. Chovanie Dr. J. bolo veľmi podozrivé.“⁵⁸

Dňa 13. júna 1947 vypracoval obžalobca pri OLS Bratislava na Janeka žalobu a súčasne ho navrhol stíhať na slobode. Janeka žaloval za spoluprácu s nemeckými bezpečnostnými službami a únos židovského obchodníka podľa nariadenia SNR č. 33/1945 (retribučné nariadenie). Tiež navrhol odoprieť stíhanie v niekoľkých ďalších kauzách.⁵⁹

Predsedkyňa senátu vypísala hlavné pojednávanie v prípade na 3. septembra 1947. Juloslava Janeka na ňom mal zastupovať advokát Dr. Eugen Čorba. Ten aj navrhol doplniť dokazovanie v prospech obžalovaného o výpovede svedkov, ktorí mali objasniť Janekovo angažovanie sa v odboji a pomoc osobám, ktoré nedemokratický režim v rokoch 1939–1945 prenasledoval. Fenclová sa od Imricha Suckého, ktorý v tomto prípade svedčil, dozvedela, že dôkazy o Janekovej

spolupráci s Nemcami ÚŠB malo a mali sa nachádzať na Povereníctve vnútra.⁶⁰ Vybrala sa preto za vysokým funkcionárom ŠtB Jozefom Ilčíkom a osobne žiadala zaslanie dôkazového materiálu súdu.⁶¹ Národná bezpečnosť slúbila dodať materiál, ktorý by svedčil o jeho vine. Z toho dôvodu telefonoval Jozef Ilčík dňa 2. septembra na súd a žiadal odročenie pojednávania o tri dni. „*Odročila jsem pojednávání na týden, ale materiál nedošel. Janek při pojednávání prokázal ilegální činnost v rámci nějaké brněnské skupiny, jeden člen této mu jí dosvědčil a při poradě přisedící rozhodli uznat vinným podle §-u 6: dva hlasy upustit od potrestání a dva hlasy pro šest měsíců. Sama jsem se přiklonila k upuštění od potrestání v domění, že z toho vznikne velká nespokojenost a vyšetřování, během kterého se mi podaří přiskřípnout Povereníctvo vnitra.*“⁶² To sa však nepodarilo a tak súd rozsudkom z 20. septembra 1947 uznal Janeka vinným zo spolupráce s Gestapom a za únos Júliusa Goldbergera. Od potrestania však, ako je už spomenuté, upustil. Sudkyňa Dr. Zdenka Fenclová však k tomu vo svojich spomienkach ešte dodáva: „*Později jsem se dozvěděla od Dra Čorby, který byl obhájcem Janeka, a to když byl jednou v „růžové náladě“, že zmizení gestapácké legitimace na vnitře ho stálo jeden fotografický aparát a nějaké dolary.*“⁶³

Povojnové osudy Dr. Juloslava Janeka už neboli také dramatické. Po obnovení ľudového súdnictva v roku 1948 ho Okresný ľudový súd v Bratislave odsúdil na 6 rokov väzenia. Trest si odpykával vo väznici v Leopoldove. Jeho rodinu postihla neslávne známa akcia B, v rámci ktorej komunistické vedenie vysťahovalo občanov z Bratislavy. O vysťahovaní Janekovcov rozhodlo vo svojom uznesení predsedníctvo Ústredného výboru Komunistickej strany Slovenska dňa

58 Tamže, anonymná rukou písaná správa.

59 Žaloba má dátum 12. 6. 1947, odoprenie trestného stíhania bolo spísané o deň skôr.

60 Tu treba upozorniť, že nové spravodajské zložky prevzali archív Ústredne štátnej bezpečnosti tak, ako ostal po zničení, nariadenom posledným prednostom ÚŠB Pavlom Denkom. Podľa svedectiev viacerých pracovníkov sa zničenie písomnej agendy ÚŠB uskutočnilo koncom 2. svetovej vojny len v minimálnom rozsahu, za dnešnú nekompletnosť materiálov môžeme skôr „poďakovať“ práci Štátnej bezpečnosti, ktorá spočiatku uvedený písomný materiál využívala podľa vlastných potrieb.

61 MEDVECKÝ, M.: Spomienky sudkyne a odbojárky Dr. Zdenky Fenclovej. In: MEDVECKÝ, M. (zost.) *Posledné a prvé slobodné (?) voľby 1946, 1990*. Bratislava 2006, s. 178.

62 Tamže.

63 Tamže.

1. novembra 1952.⁶⁴ Nevieme, čo Janek robil po prepustení. Bol však pod drobnohľadom Štátnej bezpečnosti, ktorá na neho v 50. rokoch 20. storočia viedla osobný zväzok.⁶⁵ Dňa 14. novembra 1973 zaregistrovala bratislavská ŠtB na Janeka ďalší zväzok. Pracovník Štátnej bezpečnosti neskôr dospel k názoru, že Janek je osoba nepriateľská socializmu v Československu a zväzok pre-registrovali na zväzok nepriateľskej osoby, podľa rozkazu ministra vnútra na evidovanie nepriateľských osôb č. 44 z roku 1970.⁶⁶ A o niekoľko mesiacov neskôr, 19. februára 1974, zaregistroval príslušník Varga zo 4. oddelenia 2. odboru bratislavskej správy ŠtB na Janeka ďalší zväzok, opäť signálny, pod krycím menom „JULO“ s registračným číslom 18447. Dôvodom založenia zväzku bola snaha objasniť jeho styky s talianskou firmou Mecfond. Príslušníci Štátnej bezpečnosti toto objasnili „... v priebehu pohovoru s ním v rámci PRO, kde sa zistilo, že tieto

styky sa obmedzovali iba na právne zastupovanie“.⁶⁷ Zväzok však čoskoro založili do archívu, keďže „I keď ide o osobu, ktorá zaujíma reakčný postoj k voči dnešnému zriadeniu (...) vzhľadom na svoj prestárly vek nie je akcieszopná“.⁶⁸ Záujem teraz už komunistických bezpečnostných zložiek o Juloslava Janeka ostávajú teda zahmlené, lebo z evidovaných zväzkov sa nezachoval ani jeden.

V prípade Juloslava Janeka nejde o zvlášť významnú postavu slovenských dejín. Názorne však ukazuje, ako ľahko mladý človek podľahne mámeniu nemorálnych ideológií či hmotných výhod a nechá sa vtiahnuť do vykonávania vecí, pre ktoré určite nie je ľahké nájsť ospravedlnenie. Jeho krátke angažovanie sa v spravodajských „hrách“ nacistického Nemecka mu nepochybne prinieslo len málo radosti v ďalšom živote a nieslo sa s ním ako červená čiara, ktorej sa nezbavil do konca života.

Summary

Juloslav Janek – a Political Adventurer caught in Traps of Intelligence Services

Juloslav Janek was born in 1914. He studied law and in 1938 became active in the Slovak autonomist movement. In November 1938 he kidnapped Július Goldberger, a Jewish merchant from Bratislava, and delivered him to Gestapo in Petržalka, then a German territory. Goldberger was said to organise an assassination on Adolf Hitler. At the same time Janek maintained contacts with German intelligence officers, mostly from Sicherheitdienst and Gestapo. In 1939 started to work at the Foreign Ministry of Slovak republic and his contacts with German intelligence continued as he probably provided them with information on Minister Ferdinand Ďurčanský. At the end of 1939 he was arrested by the State Security Headquarters but after his release he returned to the Ministry of Foreign Affairs. In August 1940 he was arrested again. After leaving the prison he was summoned for military service. Later he provided help to resistance movement and several Jews. After the war he was trialed by the People's court in Bratislava. However, the Commissariat of Interior did not provide necessary proofs. After the People's courts were reestablished in 1948 Janek was sentenced to 6 years in prison. After the communist coup in 1948 the State Security observed him and this lasted until 1970s.

64 Pre zaujímavosť spomenieme, že tým istým uznesením sa rozhodlo napríklad aj o vysťahovaní prvého šéfa ÚŠB Jozefa Mišíka. KAPLAN, K. (zost.): *Akce B – vystěhování „státně nespolehlivých osob“ z Prahy, Bratislavy a dalších měst 1952-1953*. Praha 1992, dokument č. 12, s. 47-48.

65 Zväzok evidovalo OO MV Galanta dňa 14. 3. 1958, archivovaný bol 26. 4. 1960. Pozri: A ÚPN, Protokol registrácie zväzkov agentúrneho rozpracovania Bratislava, registračné číslo 59. Zväzok sa nezachoval.

66 Rozkaz je dostupný na www.upn.gov.sk/data/projekty/rozkazy-mv/rmv_44_70.pdf Zväzok bol skartovaný 6. 12. 1989.

67 A ÚPN, f. KS ZNB S-ŠtB Bratislava, vyšetrovacie spisy, V-1268, Rozhodnutie.

68 Tamže.

Krize uvnitř bezpečnostního aparátu na počátku 50. let. Kdo byl „zrádce“ podle Štěpána Plačka?¹

PhDr. Jan Kalous
(1972), absolvent FF UK
Praha, odborný asistent,
Academia rerum civilium –
Vysoká škola politických
a společenských věd
v Kolíne.

V období od února 1951 do dubna 1952 prodělal aparát Státní bezpečnosti zásadní personální řez. Ve vymezeném časovém úseku totiž bylo zatčeno a následně vyšetřováno až 33 velitelských špiček. Ne všichni sice byli později souzeni (vyprofilovaly se čtyři velké procesy),² ale jejich pobyt za mřížemi byl pro nižší stupně velení v daném okamžiku šokující. Zadržení velitelé totiž

nereprezentovali pouze bezpečnostní systém, ale byli vnímáni jako nositelé vůle strany.

Funkčnost jednotlivých sektorů státně bezpečnostní práce byla na čas narušena, např. československá rozvědka³ (zadrženi byli Oskar Valeš,⁴ Jiří Šindelář,⁵ Jiří Wehle⁶ se dostala do několikaměsíční, respektive několikaleté krize a museli ji přímo řídit sověští poradci. Prokop Tomek v této souvislosti

1 Referát se stejným názvem jsem přednesl v listopadu 2006 na konferenci „Závěrečná fáze budování komunistických režimů koncem 40. a začátkem 50. let (krize?)“, kterou pořádala Univerzita obrany v Brně.

2 KALOUS, J.: „Nepřítel“ ve Státní bezpečnosti. Procesy s příslušníky StB. In: Jiří PERNES a Jan FOITZIK: *Politické procesy v Československu po roce 1945 a „případ Slánský“*. Sborník příspěvků ze stejnojmenné konference, pořádán ve dnech 14.–16. 4. 2003 v Praze. Brno 2005, s. 282–290.

3 Úkolem čs. rozvědky bylo plnit zpravodajské úkoly v zahraničí (tzn. získávat politické, vojenské a hospodářské informace, včetně údajů o tzv. vnějším nepříteli), dále pak ovlivňovat situaci v zahraničí, provádět útoky, únosy a sabotáže, šířit dezinformace, narušovat aktivity protikomunistického exilu. Základní představu o činnosti čs. rozvědky lze získat např.: TOMEK, P.: *Rozvědka ministerstva vnitra*. In: *Securitas imperii* č. 13. Praha 2006, s. 158–159; KAPLAN, K.: *Nebezpečná bezpečnost*. Brno 1999; DVOŘÁKOVÁ, J.: *Státní bezpečnost v letech 1945–1953*. Sešit ÚDV č. 16. Praha 2007.

4 Oskar Valeš (1912–1987) – rozený Wetzler, židovského původu. Původním povoláním byl úředník. Členem Komsomolu byl od roku 1932, členem KSČ pak od roku 1936. Bojoval ve španělské občanské válce, poté v čs. armádě na Západě (ve Francii i v Anglii měl ovšem problémy – byl internován, protože dával ostenativně najevo své komunistické přesvědčení). Po roce 1945 pracoval v aparátu KSČ (branné oddělení, na Krajský výbor KSČ v Ústí nad Labem byl postupně vedoucím kádrového oddělení, organizačním tajemníkem a krajským velitelem Lidových milicí). V říjnu 1948 nastoupil na Ministerstvo vnitra (dosáhl hodnosti podplukovníka) a následně převzal velitelský post v čs. rozvědce. Velitelem rozvědky byl i v době zatčení v lednu 1951 (tzn. byl velitelem sektoru BAb). Podle obžaloby skupiny Závodský a spol. byl Valeš demoralizovaný interbrigadista a londýnér, který kryl nepřátelskou činnost Londona, spolu s Bedřichem Pokorným shromažďoval nepřátelskou literaturu, podle které následně „špatně“ školil zpravodajce, zaměřil čs. rozvědku agenty nepřátelských služeb a umožnil krytí činnosti sionistů v ČSR. Tím tedy sabotoval práci rozvědky (včetně toho, že údajně dosazoval do funkcí bývalé buržoazní policisty). V prosinci 1953 byl odsouzen za trestný čin velezrady v souběhu s trestným činem sabotáže na 21 let odnětí svobody. Při obnově řízení v roce 1956 byl Valeš zproštěn obžaloby a osvobozen. V lednu 1964 bylo zrušeno rozhodnutí o odnětí hodnosti a o propuštění ze služeb MV. Valeš byl proto na základě rehabilitace zařazen do činné zálohy. Po propuštění mu bylo nabídnuto „zajímavé“ místo v nakladatelství Svoboda. V listopadu 1961 byl Valeš náměstkem ředitele Státního nakladatelství politické literatury.

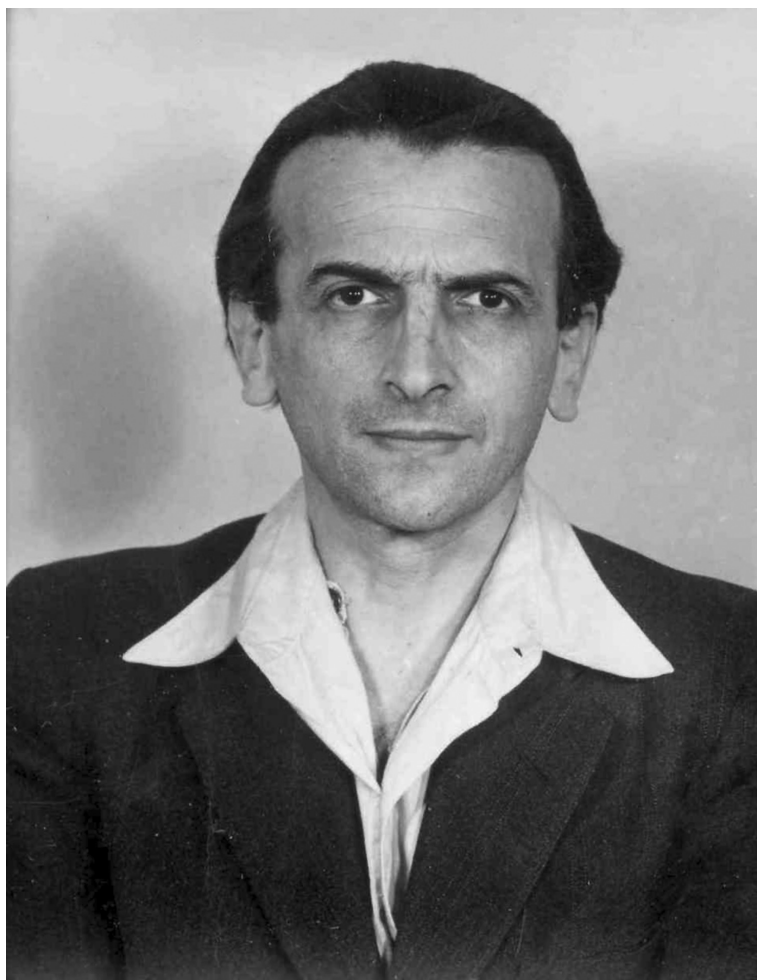
5 Jiří Šindelář (1912–?) – příslušník čs. rozvědky (krycí jméno Modrý); zástupce velitele čs. rozvědky. Maturoval na reálném gymnáziu v Praze, poté studoval na lékařské fakultě Masarykovy univerzity v Brně a posléze (po polovině 30. let pobýval několik měsíců ve Francii) na Univerzitě Karlově. Studia však nedokončil. Byl aktivní v mládežnickém komunistickém hnutí. Později se ale nevyhnul podezření z trockismu (účastnil se totiž – ovšem jako sovětský agent – trockistického sjezdu v Paříži). Členem KSČ se stal až v roce 1946. Během okupace byl úředníkem pražské firmy Fr. Seidl. Do služeb Ministerstva vnitra nastoupil na doporučení Jindřicha Veselého v červnu 1945. Na rozvědce měl mj. za úkol budovat agenturní síť z čs. diplomatů v západních metropolích. V listopadu 1950 byl poslán na nucenou dovolenou. V únoru 1951 byl zatčen pro podezření z protistátní činnosti (zneužití služební moci, ohrožení obrany republiky, krytí nepřátelské činnosti E. Lóbla). V květnu 1954 ho vyšší vojenský soud svým rozsudkem zprostil jakýchkoliv obvinění. Po propuštění pracoval od ledna 1955 jako úředník v Jazykové škole; později se stal redaktorem Československé tiskové kanceláře (působil mj. ve Vídni). Čs. publicista Karel Pacner uvádí, že s ním ještě v polovině 90. let hovořil.

6 Jiří Wehle (1909–1990) – příslušník čs. rozvědky (krycí jméno Bělský), po zatčení Zdeňka Tomana v dubnu 1948 prozatímní velitel čs. rozvědky. Byl aktivní již v mládežnickém komunistickém hnutí (spojován se skupinou Alarm, byl členem Komsomolu, účastnil se života skautského a trampského hnutí). Nicméně později v této souvislosti tvrdě odmítal obvinění z trockismu. V letech 1936–1938 vykonal vojenskou službu (byl mj. zástupcem velitele spojovací čety v Českých Budějovicích). Za druhé světové války byl vězněn (prošel mj. koncentračními tábory v Dachau, Buchenwaldu, Osvětimi). Po válce byl aktivní ve Svazu osvobozených politických vězňů. Účastnil se jako člen Ečerova týmu pátrání po uprchlých válečných zločincích v Německu. V letech 1946–1951 byl zaměstnancem MV. V létě 1949 byl po předchozím rozhodnutí politbyra ÚV KSČ přeložen z rozvědky (byl zde vedoucím

hodnotil neutěšený stav a „kvalitu práce“ čs. rozvědky v období let 1951–1953 celkem výstižně: „Čistka smetla nejen Valeše, ale i více než polovinu kádrového stavu sektoru BAb. Výsledky sektoru (od března 1951 odbor Z) byly nadále velmi slabé, a to jej ještě udržovali v chodu sovětsí poradci.“⁷

Kde se stala chyba, která způsobila krizi uvnitř bezpečnosti? Jisté predispozice byly podle mého názoru již přítomny při vytváření nových bezpečnostních sborů po 2. světové válce. Do Sboru národní bezpečnosti proudily komunistické – dělnické kádry. Pozdější zákon č. 149/1947 Sb. ze dne 11. července 1947⁸ o národní bezpečnosti tyto trendy pouze potvrdil. Byl totiž nastaven tak, aby v přijímání nových členů z dělnických profesí netvořil zásadní problém. Odráží se to například ve vymezení podmínek vstupu do SNB (obsažených zde v § 21): Uchazeč musel být alespoň 5 let čs. státním občanem (české, slovenské nebo jiné slovanské národnosti – nikoliv ovšem německé nebo maďarské národnosti), státně a národně spolehlivý, mravně bezúhonný, svéprávný, duševně způsobilý, starší 21 let a mladší 30 let, svobodný nebo bezdětný vdovec, tělesně způsobilý s přiměřenou výškou, s absolvovanou minimálně měšťanskou školou a s vojenským výcvikem. Při dodržení stejných podmínek se rovněž předpokládalo přijímání žen do SNB.

Bylo zřejmé, že se bezpečnostní sbory ještě před přijetím zákona o národní bezpečnosti provázaly s činností jednotlivých politických stran, z nichž jasně dominovala KSČ (obsazovala velitelská místa, odstraňovala nepohodlné nekomunisty, vytvářela vlastní agenturu uvnitř nekomunistických stran, mobilizovala vlastní členy a pod.). Důležitým aspektem se přitom z dlouhodobého hlediska jeví obsazení postu ministra vnitra komunistou Václavem Noskem. Bezpečnost se stávala samostatnou mocenskopolitickou silou. Komunisté se totiž vedle již uvedených postupů zaměřili na obsazení velitelských pozic v bezpečnosti, na maximální přítliv svých členů do SNB (mj. i do nově tvořených pohotovostních či pohraničních pluků)

Štěpán Plaček – duša politického spravodajstva MV.
Zdroj: ABS, spis ZV-45 MV

a na kontrolu a ovládnutí specifických oblastí činnosti (státně bezpečnostní a zpravodajské složky). Také proto se trendy, které se později objevovaly uvnitř stranického aparátu, přenášely rovněž do bezpečnosti.

Lze jistě souhlasit s Janem Frolíkem, když napsal, že komunisté „v jednom měli jasno: policie a zejména tajná služba tvoří jeden ze základních pilířů v mocenském systému vlády komunistické strany, /.../ ze stejného mocenského důvodu musí být vazba mezi KSČ a policejními složkami funkční, a proto velmi těsná.“⁹

Stejný názor v zásadě sdíleli i autoři Stručného přehledu dějin SNB, když konstatovali: „Při další výstavbě SNB, při kádrové výstavbě nového, socialistického bez-

3. (studijního) oddělení) na pozici vedoucího učebního oddělení vnitřní správy MV. V březnu 1951 byl zatčen a uvězněn. Byl viněn ze zatajování zločinů Josefa Franka a Evžena Lúbla, zpochybnováno bylo rovněž jeho chování v koncentračních táborech. Po 37 měsících samovazby ho v dubnu 1954 Vyšší vojenský soud v Praze zprostil obžaloby a následně byl tedy propuštěn. Pracoval pak v Povltavském průmyslu kamene, VTEI a v Ústavu pro výzkum a využití paliv. Stále byl velmi aktivním ve Svazu protifašistických bojovníků; pravidelně publikoval v Hlasu revoluce. Wehleho pozůstalost je dnes uložena v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR.

7 TOMEK, P.: *Rozvědka ministerstva vnitra*, s. 158.

8 *Sbírka zákonů a nařízení republiky Československé*. Ročník 1947, částka 70, s. 753–760.

9 FROLÍK, J.: Nástin organizačního vývoje státně bezpečnostních složek Sboru národní bezpečnosti v letech 1948–1989. *Sborník archivních prací*, roč. 46, 1991, č. 2, s. 447–510.

Prohlášení.

č. 1.

1./ Slibuji, že budu podle svého nejlepšího vědomí a svědomí spolupracovati na výstavbě Československé republiky, které chci bezvýhradně sloužiti a prohlašuji, že tuto práci budu konati v duchu programu Československé vlády, vyhlášeného v Košicích dne 5. dubna 1945 a ostatních Československých zákonů.

2./ Jsem si vědom/a/ zvláštní povahy práce, která mi bude svěřena v odboru pro politické zpravodajství a která mně ukládá nejen velikou pečlivost při vyřizování mých úkolů, nýbrž také mimořádnou odpovědnost.

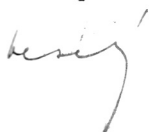
3./ S ohledem na tuto zvláštní práci slibuji, že budu zachovávat bezpodmínečné mlčení o všem, o čem se při vyřizování úkolů mi svěřených dovím, ať již přímo nebo nepřímo, a že též nikomu nic nevyzradím o organizaci a o způsobu služby, která je nebo bude v odboru pro politické zpravodajství zavedena.

4./ Zavazuji se, že každý mi známý pokus nebo i náznak špionáže nebo jakýkoliv jiný způsob zpravodajské činnosti, o které bych se dověděl/a/ při vyřizování svého úkolu v úřadě nebo i mimo úřad, ihned ohlásím přednostovi odboru nebo jeho zástupci.

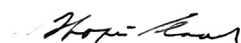
Beru na vědomí, že porušení těchto mých slibů a závazků bude mít za následek nejen mé okamžité propuštění z úřadu, ale i přísné trestní stíhání podle Československých platných zákonů.

V Praze dne 16.8.46.

Přednostu odboru nebo jeho zástupce:

Podpis slibujícího:

Nástup Štěpána Plačka do služeb MV podepsal aj Jindřich Veselý.
Zdroj: ABS, spis ZV-45 MV

pečnostního aparátu se staly určujícím požadavkem třídní původ a oddanost věci strany a dělnické třídy. Příslušníci z řad dělníků a pracujících rolníků dosáhli postupně naprosté převahy [...]. Pouze toto třídní složení a politické vedení stranou dávalo záruku správného uplatňování represivní funkce diktatury proletariátu.¹⁰

Konečně i autoři publikace vydané k 30. jubileu vzniku II. správy SNB nezastírali cíle Komunistické strany Československa v ob-

lasti bezpečnostní politiky státu: „Cílem KSČ bylo vytvoření takového bezpečnostního aparátu, který by byl schopen ochránit vymoženosti národní a demokratické revoluce, zajistit podmínky pro pokračování revolučního procesu a v případě potřeby vystoupit proti pokusům reakce o zvrácení vývoje.“¹¹

Po únoru 1948 přesto proběhla uvnitř bezpečnosti čistka. Museli odejít příslušníci bývalých bezpečnostních sborů a tzv. politicky nespolehliví (podle autorů Stručného přehledu dějin SNB se to týkalo asi 10–15% tzv. gážistů a 25% velitelského sboru).¹² Nahradili je spolehliví komunisté v novém náboru.

Důležitou událostí byl příchod sovětských poradců do bezpečnosti na podzim 1949. Jejich zadání bylo jasné – najít čs. Rajka,¹³ tzn. zrádce uvnitř čs. komunistického vedení. Vzhledem k provázanosti bezpečnostního aparátu s prací a zájmy KSČ se nervózní atmosféra přelila do vedení státně bezpečnostní agendy.¹⁴ Vše jistě bylo podloženo vyhocenou studenou válkou a realitou politických procesů v SSSR a jeho bloku ve střední a jihovýchodní Evropě.

„V letech 1949–1954 došlo k zatčení řady funkcionářů strany a k jejich obvinění z činnosti, jíž se nikdy nedopustili, za kterou však byli neoprávněně a nezákonně odsouzeni. Škodlivost těchto metod strana později sama odhalila a odmítla. Některé z těchto chyb a omylů pramenily ze subjektivistického přístupu jednotlivců, kteří nebyli pro výkon těžké bezpečnostní služby dobře připraveni, kteří přicházeli do Bezpečnosti s některými charakterovými nedostatky a ve složitě situaci se nedokázali správně orientovat. Někteří pracovníci se pokoušeli dosahovat rychlé výslednosti na úkor pravdivé analýzy a dopouštěli se nezákonného jednání, kterým poškodili dobré jméno strany, socialismu a SNB. Takové metody se mohly uplatnit i proto, že v činnosti bezpečnostních orgánů se promítaly některé byrokratické prvky, že docházelo

10 SNÍTIL, Z. a kol.: *Stručný přehled dějin SNB*. Praha 1981, s. 71.

11 *Revoluční a bojové tradice II. správy SNB – zdroj síly a úspěchů v boji proti nepřátelským rozvědkám*. Praha 1983, s. 7.

12 SNÍTIL, Z. a kol.: *Stručný přehled dějin SNB*, s. 71.

13 László Rajk (1909–1949) – maďarský komunistický politik, interbrigadista v občanské válce ve Španělsku. V letech 1941–1944 byl vězněn. Od roku 1944 se stal členem vedení Komunistické strany Maďarska. V letech 1945–1948 byl ministrem vnitra (v této funkci se mj. podílel na nastolení komunistického režimu v zemi) a krátce pak (1948–1949) ministrem zahraničí. V roce 1949 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzen (mj. za údajné „vlastizrádné spojení s Titem“) a popraven.

14 Vše ještě umocnil dopis Komise stranické kontroly (dále KSK) z listopadu 1950, v němž jeho pisatelé (Taussigová, Bina, Hora) zpochybňovali zájem StB odhalit nepřítele uvnitř KSČ (doloženo na případu Šling). KSK rovněž kritizovala skutečnost, že StB kontrolovala stranu, ale nikdo nedohlížel na plnění stranických pokynů právě Státní bezpečností. Zároveň KSK vyslovovala pochybnosti o důvěryhodnosti velitelských kádřů StB z řad bývalých interbrigadistů.

k neuvážené centralizaci, že se nedosta-
tečně uplatňovala kontrolní činnost a osla-
bovalo spojení s masami“¹⁵ shrnuli příčiny
krize bezpečnosti na počátku 50. let autoři
Stručného přehledu dějin SNB.

Zatčení velitelé Státní bezpečnosti byli
obviňováni ze sabotáží při výstavbě bez-
pečnostních sborů po druhé světové válce,
z vlastizrady, z nedůsledného odhalování
„třídího nepřitele“ (mj. i uvnitř samotné KSČ),
ze sionismu, trockismu, titoismu apod. Jejich
kauzy souvisely s vyšetřováním tzv. protistát-
ního spikleneckého centra v čele s Rudolfem
Slánským. Spojující články uvnitř procesu
Slánský a spol. tvořily vedle samotné osoby
bývalého generálního tajemníka KSČ Karel
Šváb a Bedřich Reicin, oba popravení v pro-
sinci 1952. V jednom z vykonstruovaných
následných procesů byl k trestu smrti odsou-
zen také velitel StB v letech 1950–1951
Osvald Závodský.¹⁶ Tvrdé tresty a prožitá pří-
koří ve vězeních však dopadly na všechny
zatčené velitele a jejich příbuzné. V nižší
rovině se však projevil jako přesuny v rámci
SNB (např. z StB do Veřejné bezpečnosti)
nebo odchody ze služeb SNB.

Jedním z takto postižených byl i Štěpán
Plaček.

Kdo byl Štěpán Plaček?

Štěpán Jiří Plaček¹⁷ se narodil 30. srpna
1909 v židovské dobře situované rodině
v Brně. Otec František Plaček byl bankovním

úředníkem; později zkoušel podnikat, ale
neuspěl. Matka Anna, rozená Kačerová, byla
vychovatelkou dětí, později učitelkou kres-
lení – zemřela však v září 1917 krátce po
porodu Štěpánova bratra (bratr zemřel měsíc
po narození).

Malý Štěpán studoval na německé
obecné škole a na humanistickém gymnáziu
v Brně. Poté v letech 1927–1933 absolvoval
právníckou fakultu Univerzity Karlovy v Praze.
Ačkoliv za studii rozhodně netrpěl nouzí
a otec dbal zejména na jazykové vzdělání,
Štěpán se od svých 16 let intenzivně zajímal
o marxismus. Lze to jistě chápat jako jistou
generační vzpouru kombinovanou s tehdy
moderním levicovým laděním intelektuální
fronty. Na přelomu 20. a 30. let také pobý-
val v Berlíně, kde studoval marxistickou lite-
raturu a navázal kontakty s německými (Hen-
ryk Süsskind alias Kurt Heinrich¹⁸, ale také
českými komunisty (Záviš Kalandra,¹⁹ Bohu-
mír Šmeral²⁰).

V této době již byl členem Komunistické
strany Československa. Do strany vstoupil
v březnu 1928 a zůstal jí věrný po celý život.
Po absolutoriu práv byl formálně zaměstnán
v několika advokátních kancelářích, ale fak-
ticky pracoval pro sovětskou obchodní misi.
Přivydělával si také jako učitel cizích jazyků.
Stranicky se snažil být velmi aktivní. Účastnil
se řady shromáždění a demonstrací. Ve třicá-
tých letech byl proto zapsán v evidenci poli-
tický závadových osob. V pražské organizaci

15 SNÍTIL, Z. a kol.: *Stručný přehled dějin SNB*, s. 85–86.

16 Osvald Závodský (1910–1954) – v letech 1950–1951 velitel Státní bezpečnosti. Původním povoláním byl úředník. Členem KSČ byl od roku 1937. Účastnil se bojů ve španělské občanské válce jako dobrovolník Kominterny (prapor Masaryk), za druhé světové války působil ve Francii (nejdříve zde byl internován, později se přihlásil do čs. jednotky ve Francii). V roce 1942 byl v Paříži zatčen gestapem a až do konce války vězněn v koncentračním táboře Mauthausen. Po válce pracoval spolu s K. Švábem na evidenčním oddělení ÚV KSČ (byl Švábovým zástupcem). K ministerstvu vnitra nastoupil v listopadu 1948. Byl zařazen na odbor BA. Od září 1950 byl velitelem Státní bezpečnosti. Dne 27. 1. 1951 byl zatčen, uvězněn a následně velmi tvrdě vyslýchán. Podle obžaloby byl Závodský trockistou, který vyvíjel svou protistranickou činnost již ve Španělsku a Francii; do bezpečnosti údajně záměrně dosazoval neschopné lidi a tím omezoval její aktivitu; dále měl krýt nepřátelskou činnost Slánského, Švába, Reicina, Šlinga, Londona, Simona a Clementise; celkově pak kryl činnost sionistů v ČSR. Vojenské kolegium Nejvyššího soudu v Praze ho v prosinci 1953 uznalo vinným trestným činem velezrady v souběhu s trestným činem sabotáže a vyneslo trest smrti. Žádosti o milost nebylo vyhověno (podal obhájce JUDr. Bartoš v den vynesení rozsudku a v lednu 1954 manželka). Dne 19. 3. 1954 byl Osvald Závodský popraven. V roce 1963 byl na základě rozhodnutí stranické komise rehabilitován. Závodský byl z titulu své funkce propojen s nejvyššími představiteli komunistického režimu v Československu. Ochoťně plnil jejich rozhodnutí; většina akcí StB (včetně používání násilí v masovém měřítku) se děla buď za jeho aktivního přispění nebo s jeho vědomím či souhlasem.

17 Podrobněji viz KALOUS, J.: Štěpán Plaček. In: *Sborník Archivu ministerstva vnitra ČR*. Sv. 4. Praha 2006, s. 107–148.

18 Henryk Süsskind (Kurt Heinrich) – představitel frakce smířlivců uvnitř Komunistické strany Německa (později mj. obviněných ze šíření trockismu) a manžel Anny Víkové. Ve 30. letech byl během stalinských procesů v SSSR zatčen, odsouzen a popraven.

19 Záviš Kalandra (1902–1950) – čs. historik, estetik, publicista a kritik. Již za studii na FF UK byl činný v komunistickém hnutí Kostufra (Komunistická studentská frakce). Od roku 1927 působil v různých komunistických tiskovinách (Rudé právo, Haló noviny, Tvorba), ve kterých komentoval zahraniční politické události; publikoval rovněž teoretické statě z filozofie a estetiky. V roce 1936 byl za kritiku moskevských procesů z KSČ vyloučen. Společně s J. Guttmanem (1902–1958; komunistický politik, ve 30. letech vyloučen z KSČ, po Mnichovu emigroval do USA) založil „list komunistické opozice“ Proletář. Ve svých článcích zde kritizoval stalinské praktiky, hlavně pak protitrockistické procesy. Koncem roku 1938 se stal spolupracovníkem Peroutkovy Přítomnosti. Od listopadu 1939 do konce války byl vězněn v koncentračních táborech Sachsenhausen a Ravensbrück. Po válce se vrátil k publicistické práci (mj. napsal historickou studii České pohanství, která vyšla v roce 1947). V listopadu 1949 byl zatčen (podle Urválka byl špión). V procesu s Miladou Horákovou obviněn z velezrady a 27. 6. 1950 popraven.

20 Bohumír Šmeral (1880–1941) – čs. sociálně demokratický a později komunistický politik a publicista. Patřil k představitelům marxistické levice uvnitř sociální demokracie a v květnu 1921 k zakladatelům KSČ. Uvnitř strany byl však opakovaně kritizován za sociálně demokratické názory či za neochotu plnit direktivy z Moskvy a obviňován z oportunistu (tzv. šmeralismu). Na

KSČ působil jako instruktor stranického školení. K jakékoliv stranické funkci přistupoval velmi odpovědně. Přípravoval tak například učebnici marxismu-leninismu; nebo publikoval v komunistickém tisku pod pseudonymem Stephan Kliment. V komunistickém hnutí se rovněž seznámil se svojí pozdější jugoslávskou manželkou Zorou Gavričovou. Oženil se s ní v dubnu 1939.

Za okupace se Plaček živil jako lektor cizích jazyků. Od roku 1943 byl nočním hlídačem v Židovské náboženské obci. Nařízení okupační moci, aby Židé v Protektorátu nosili na svém oděvu jasně viditelnou žlutou hvězdu, respektoval. Z transportů Židů do Polska byl vyčleněn vzhledem k tomu, že žil ve smíšeném manželství. Nicméně i jeho zasáhla těžká ztráta: jedním z židovských transportů z Protektorátu v roce 1942 odjel do koncentračního tábora jeho otec František Plaček; neznámo kdy zahynul. Později byl prohlášen za mrtvého s tím, že zemřel v roce 1943. Krátce po propuštění z vězení v lednu 1943²¹ propukla u Zory Plačkové tuberkulóza. Odjela se proto léčit do sanatoria v Pleši nedaleko Dobříše. Když se pak na začátku roku 1945 naplnily Plačkovy obavy ze svého zařazení do dalších transportů Židů do Terezína, našel až do konce války úkryt právě v plešském plicním sanatoriu.

Po osvobození ČSR, v květnu 1945 se Plaček přihlásil u tehdejšího generálního tajemníka KSČ Rudolfa Slánského a žádal ho o zajištění práce. A právě na Slánského doporučení se Plaček zapojil do budování nového bezpečnostního aparátu státu. Krátce po vzniku Zemského odboru bezpeč-

nosti (dále ZOB) byl zařazen do funkce vedoucího jeho 2. odboru (tzv. ZOB II) v Praze. Brzy byl pověřen vedením politického zpravodajství. Po splnutí ZOB se Státní bezpečností svoji pozici na MV ještě vylepšil. Stal se přednostou zpravodajského sektoru.

Štěpán Plaček byl tradičně velmi aktivní. Předkládal nejrůznější návrhy a koncepce. V zájmu komunistické strany řídil nejdůležitější operace proti tzv. „reakci“. Stál tak například za odstraněním generála Josefa Bartíka²² z funkce velitele zpravodajského odboru (odboru Z) ministerstva vnitra. Asistoval u tzv. Krajiny²³ aféry²⁴ před volbami v květnu 1946, sledoval nekomunistické politiky apod. Účelově využíval bývalých agentů nacistického Sicherheitsdienstu (SD), z nichž nejznámějším byl bezesporu Josef Vondráček.²⁵ Pravidelně se stýkal se sovětskými zpravodajci přítomnými v ČSR, vypracovával pro ně různá hlášení a to ještě před únorem 1948; jeho spolupráce s nimi pochopitelně pokračovala i po únorovém puči. Byl to právě Plaček, který odhodlaně u Slánského prosazoval pozvání sovětských poradců do bezpečnosti v nejbližším možném termínu (tzn. dříve než se později uskutečnilo, tedy před podzimem 1949). Zpravodajské kontakty nicméně Plaček navázal také s Jugoslávci, Poláky, Maďary, Rumuny a Bulhary.

Z již řečeného vyplývá, že Štěpán Plaček byl všeho schopný a velmi ambiciózní muž. Domníval se, že pouze on přesně rozumí potřebám bezpečnostního aparátu. Údajně se chtěl stát pravou rukou generálního tajemníka KSČ Slánského (zůstává nicméně skutečností, že Slánský nad ním měl jakýsi

V. sjezdu KSČ nebyl Šmeral poprvé zvolen do ústředního výboru. Následně se stal jakýmsi delegátem či vyslancem Komunistické internacionály v různých částech světa (např. také v Mongolsku). V listopadu 1938 emigroval do SSSR. Zemřel v Moskvě v květnu 1941.

21 Zora Plačková byla zatčena v září 1940 a následně Lidovým soudem v Drážďanech odsouzena za velezradu na 2 roky a 3 měsíce žaláře.

22 Josef Bartík (1897–1968) – po válce velitel zpravodajského odboru (odboru Z) MV. Byl zkušený zpravodajský důstojník; politickou oporu měl v sociální demokracii a prezidentu E. Benešovi. Byl odstraněn na základě provokace – měl údajně za zády ministra Noska poskytovat informace britské zpravodajské službě. V lednu 1946 byl odvolán. Po únoru 1948 zatčen a v listopadu 1948 odsouzen na 5 let vězení.

23 Vladimír Krajina (1905–1993) – čs. vědec, pedagog, účastník protinacistického odboje a politik ČsNS. Vystudoval přírodovědeckou fakultu UK, v roce 1934 se habilitoval a v roce 1945 byl jmenován profesorem (uznávaný botanik). Za okupace se zapojil do činnosti Politického ústředí (posléze i do ÚVODu) a zajišťoval radiové spojení s Londýnem. V lednu 1943 byl gestapem zatčen a vězněn na Pankráci, v Terezíně a v Praze – Jenerálce. Po osvobození se jako uznávaná osobnost domácího odboje stal generálním tajemníkem ČsNS. Již 25. února 1948 byl z UK vyakčněn. Pokusil se kontaktovat prezidenta Beneše s apelem, aby nepřijímal demisi nekomunistických ministrů. Dne 26. února 1948 byl zatčen, ale po rázném Benešově zásahu propuštěn. Odešel do exilu. Po vzniku Rady svobodného Československa se stal jejím místopředsedou. V březnu 1992 se vrátil do Československa – prezident Václav Havel mu udělil nejvyšší státní vyznamenání Řád bílého lva. Zemřel ve Vancouveru.

24 Šlo o upravenou výpověď K. H. Franka, která měla očernit významného představitele nekomunistického odboje během 2. světové války a generálního tajemníka národních socialistů Vladimíra Krajiny ve smyslu, že byl konfidentem gestapa. Vše však bylo odhaleno a Bartíkův nástupce ve funkci velitele zpravodajského odboru MV Bedřich Pokorný musel v listopadu 1946 svou funkci opustit.

25 Josef Vondráček byl v roce 1945 zatčen jako agent SD. Státní bezpečností byl používán k nejrůznějším provokacím a v řadě případů také jako tzv. univerzální svědek (mj. i proti Plačkovi). Vondráčkovy výpovědi však odporovaly pravdě – byly vylhané či přímo smyšlené.

ochranný patronát). Plaček prosazoval také zřízení samostatného ministerstva národní bezpečnosti (což bylo uskutečněno až několik měsíců po jeho uvěznění). V listopadu 1948 byl překvapivě propuštěn ze služeb ministerstva vnitra. Odmítl diplomatický post v Ankaře. Požadoval místo buď na Úřadu vlády nebo na ministerstvu zahraničních věcí. V létě 1949 však nastoupil na ministerstvo spravedlnosti, kde se podílel na vzdělávání „nového“ justičního aparátu.

Stále si ovšem kladl otázku: Proč jsem byl odvolán ze své funkce v politickém zpravodajství? Prosakovaly k němu nejrůznější důvody: Snad se znelibil stálými spory s Veselým a Švábem, snad vadila nekontrolovatelnost jeho zpravodajské práce či snad přílišná dobrodružnost a osobní zainteresovanost. Svou roli mohly sehrát jeho neskrývané ambice (chtěl se v budoucnu stát, jak sám říkal, „pravou rukou“ Rudolfa Slánského) nebo obava z jeho další činnosti na MV. Později se domníval, že příčinou pádu byl jugoslávský původ Zory Plačkové. Někteří historici a badatelé²⁶ dávají jeho odchod z MV do souvislosti s vlnou čistek uvnitř aparátu sovětských tajných služeb.

V listopadu 1949 byl Plaček v rámci akce J – Jugoslávie zatčen a obviněn z protistátní činnosti (titoismu). Ve vazbě zůstal až do procesu v lednu 1954. Za dobu 4 let ve vazbě absolvoval nejméně 75 výslechů. Čelil brutálním výslechovým metodám.²⁷ Jeho pevná komunistická víra mu zachránila život. Soud nakonec vynesl za trestné činy vraždy (v případě Petra Konečného²⁸ a Františka Novotného²⁹) a zneužití služební moci (případ Emilie Faitové-Kolářové³⁰) trest ve výši 15 let odnětí svobody. I když i ve vězení prožíval další příkoří, nepochyboval nikdy o správnosti svých metod a postupů z doby, kdy byl na vrcholu moci v bezpečnosti. V dubnu

MINISTERSTVO VNITRA

PRAHA VII, TRÁVA KRÁLE JIŘÍHO VI. 85 - TELEFON 77741-9

Zn. 198/1-10/6-1950-IV/3.

V PRAZE dne 10. června 1950.

Při odpovědi uveďte vždy tuto značku.

Pan

JUDr. Stěpán P l a č e k,

P r a h a .

Ministerstvo vnitra zrušuje podle § 4, odst. 1, zákona č. 281/1949 Sb. dnem 31. prosince 1949 Váš služební poměr pragmatikálního úředníka ministerstva vnitra bez nároku na odpovídající platy, ježto nemáte osobních vlastností potřebných k řádnému zastávání služebního místa právního úředníka ministerstva vnitra a pro tuto nezpůsobilost měl byste býti dán podle § 80, odst. 2 služební pragmatiky do trvalé výslužby.

Výplata Vašich pracovních příjmů zastavuje se dnem 31. prosince 1949.

Vzhledem k § 7, zákona č. 281/1949 Sb. nabýváte dnem zrušení služebního poměru v národním pojištění stejných nároků, jako kdybyste byl do toho dne pojištěn v národním pojištění, po příp. v býv. veřejnoprávním pensijním pojištění.

Z a m i n i s t r a :

1957 opustil vězení. Ocitnul se po více než 7 letech pobytu za mřížemi na svobodu.

Znovu se obrátil na vedení KSČ s žádostí o umístění a strana se o něj opět postarala. Od června 1958 do srpna 1964 pracoval jako odborný knihovnik ve Státní technické knihovně. Plaček zde ovšem nebyl spokojen (znal 5 světových jazyků, měl rozsáhlé filozofické znalosti a právní vzdělání). V jednání bylo jeho umístění na nově vznikající katedře marxismu-leninismu na Vysoké škole ekonomické, později pak na Filozofickém ústavu

Ukončenie pracovného pomeru Štěpána Plačku na MV.

Zdroj: ABS, spis ZV-45 MV

26 Zde např. PACNER, K.: *Československo ve zvláštních službách. Pohledy do historie československých výzvědných služeb 1914-1989*. Díl III. 1945-1961. Praha 2002, s. 62.

27 Viz např. KAPLAN, K.: *StB o sobě - výpověď vyšetřovatele Bohumila Doubka*. Praha 2002, s. 55.

28 Petr Konečný (1915-1948), mladý člen národně socialistické strany, byl zatčen v souvislosti s hledáním vraha Augustína Schramma (Schramm byl předním komunistickým funkcionářem, pracoval v aparátu ÚV KSČ a byl představitelem Svazu partyzánů; podle jedné z verzí se měl Schramm podílet na smrti Jana Masaryka; byl zavražděn ve svém bytě v květnu 1948) a pro podezření z kontaktů s americkou ambasádou. StB si ale počínala značně „neodborně“ - jednak před Konečným rozkryla část svých poznatků k americké rozvědce a své agenturní síti, a jednak způsobila jeho neutěšený zdravotní stav (zařezaná pouta na rukou - hrozila otrava krve). Plaček proto vyslovil souhlas s fyzickou likvidací. Začátkem června 1948 zastřelil Miroslav Pich-Tůma Petra Konečného nedaleko Banské Bystrice.

29 František Novotný (1913-1948) byl příslušníkem StB. Státní bezpečnost údajně získala poznatek, že jistý Novotný uvnitř StB je spolupracovníkem cizí rozvědné služby. Dne 25. 8. 1948 byl proto František Novotný zatčen. I když vyšetřování vstupní premisu nepotvrdilo, rozhodl Plaček o Novotného zastřelení ostatním pro výstrahu (v tomto smyslu také vydal následně oběžník). Dne 7. 9. 1948 byl Novotný poblíž Benešova zastřelen „na útěku“ (auto zastavilo u lesa a příslušníci StB nechali Novotného kousek poodejít - pak zahájili palbu).

30 Emilie Faitová-Kolářová byla zatčena v říjnu 1948 a vyšetřována pro podezření ze špionáže pro americkou zpravodajskou službu. Byla surově mučena (pálena rozžhaveným předmětem do různých částí těla, na noc zavírána do skříně, bít silným drátem přes chodidla apod.). Tyto vyšetřovací procedury na ní zanechaly trvalé zdravotní následky.

ČSAV. Vzhledem k dlouhodobým zdravotním problémům se žádná z těchto eventuality neuskutečnila. V září 1964 nastoupil Plaček na místo vědeckého pracovníka Ústavu pro mezinárodní politiku a ekonomii při ministerstvu zahraničních věcí. Po šesti letech – k 1. září 1970 odešel do důchodu.

Život Štěpána Gavriče Plačka (někdy si do jména vkládal manželčino rodné příjmení) se symbolicky uzavřel v Praze 25. února 1992 ve věku nedožitých 83 let.

Kdo byl „zrádcem“ podle Plačka?

Na takto sugestivně položenou otázku budu hledat odpověď v materiálech, které jasně vypovídají o přesně určených kritériích a hodnotách Štěpána Plačka. Samozřejmě je nezbytné vzít v úvahu skutečnost, že některé z nich se zrodily během věznění za zcela abnormálních podmínek. Nicméně k dispozici jsou i Plačkovy materiály po propuštění z kriminálu. Musím ovšem připustit, že všechny tyto dokumenty mají své informační limity.

Co je – podle mého názoru – nutno v této souvislosti zmínit? Především je to Plačkova pochopitelná snaha prokázat, že on byl jediným skutečným znalcem potřeb bezpečnosti. V počátcích Plačkova pobytu za mřížemi je zjevné, že vše považuje za nedorozumění a sází na to, že když uvede čistou pravdu, strana uzná jeho zásluhy, svůj omyl a brzy ho propustí. Později (hlavně poté, co se dozví o Slánského zatčení) lze vyzorovat zcela opačný trend – Plačkův tvrdý odpor. Komplexně je nutné brát v úvahu jistou konstantní Plačkovu snahu (a to včetně období po jeho propuštění z vězení) činit za vše odpovědné výše služebně a stranicky postavené kádry a relativizovat vlastní míru odpovědnosti.

Zároveň jsem si při pročítání jeho písemností musel klást dvě otázky:

Zaprvé: Jaká byla skutečná Plačkova motivace při koncipování dokumentu?

Zadruhé: Proč zde určité podstatné věci nenalézám – prostě proč zde nejsou uvedeny?

Ještě než se blíže pokusím reagovat na otázku z úvodu, musím zde upozornit na jeden důležitý aspekt. V dalším výkladu nebudu do výkladu o „zrádcích“ či nepřátelích zahrnovat tyto osoby:

- Generála Josefa Bartíka a nekomunistické představitele. Byli totiž odstraněni ještě

v předúnorovém období nebo těsně po únoru 1948 a ke krizi v bezpečnostním aparátu (tak jak byla naznačena výše) neměli prokazatelnou vazbu. Navíc je jistě normální, že je Plaček paušálně považoval za své soupeře, s nimiž není možné jakékoliv slitování.

- Petra Konečného a Františka Novotného. Plaček nepochyboval o tom, že zejména František Novotný (příslušník StB, podezřelý ze špionáže pro západní zpravodajskou službu) byl zastřelen oprávněně. Uplatňoval názor: Kdyby byl on na mém místě, určitě by se mnou jednal stejně.

- Plačkovy vyšetřovatele ve vazbě. Podle záznamu ve vyšetřovacím spisu Plačka ve vazbě postupně vyslyšali tito příslušníci StB: Jan Musil, Miloslav Pacanda, František Zeipl, Václav Kramosil, asi Ludvík Pozner a Josef Kubinec.³¹ Výsledky byly vedeny obzvláště brutální formou, okořeněnou navíc apely, aby Plaček splnil svou stranickou povinnost a přiznal se ke všemu, co po něm KSČ nyní žádá. Je proto zajímavé, jak jsem se mj. dozvěděl i z rozhovorů s pamětníky, že Plaček v tomto směru nebyl v nenávisti za utrpená příkoří ve vězení konkrétní, nýbrž za vše činil odpovědnou stranu. KSČ ho poškodila a po dubnu 1957 mu měla vše po právu vynahradit.

Při odpovědi na otázku, koho tedy Plaček považoval za nepřítel, respektive zrádce, který se „zasloužil“ o problémy v bezpečnostním aparátu, se proto zaměřím na těchto sedm jmen představitelů KSČ, kteří určitým způsobem zasahovali do práce bezpečnosti. Sám Plaček je zřejmě nejčastěji uváděl v jistém negativním kontextu během období od uvěznění přes etapu post-vězeňskou až po úsilí se občansky, právně a stranicky rehabilitovat a očistit také své jméno na veřejnosti.

Zaprvé: Zdeněk Toman (1909–?) v letech 1945–1948 šéf zahraniční rozvědky MV. Toman se podílel na nelegálním financování KSČ³² nejen pašováním bižuterie do Anglie, ale také různými podivnými finančními transakcemi. V dubnu 1948 byl zatčen. Za podezřelých okolností se mu v červnu 1948 podařilo uprchnout z vazební věznice na Karlově náměstí. O rok později, v červnu 1949 byl Toman v nepřítomnosti odsouzen k trestu smrti. V té době ale již pobýval v emigraci (Německo, Francie, Jižní Amerika). Zemřel v druhé polovině 90. let v USA.

31 Nelze ovšem vyloučit, že byl – jak sám ostatně později zaznamenal – vyslyšán i sovětskými poradci. Naopak, je to velmi pravděpodobné.

32 Podrobněji viz např. KAPLAN, K.: *Majetkové zdroje KSČ v letech 1945–1952*. Praha 1993; HANZLÍK, F.: *Případ kpt. Adolf Püchler. Svědectví agenta OBZ o nelegálním získávání financí zpravodajskou službou ministerstva vnitra 1946–1947*. Praha 2006.

Spory, které Toman absolvoval s Plačkem, vycházely z ambicí a vzájemných antipatií obou zúčastněných. Přenášely se však i na vyšší úroveň. Hromosvodem jejich sporů se stával Jindřich Veselý.

Plaček se o Tomanovi vyjádřil během svého vyšetřování zcela jasně: „*Pokud se týká mého poměru k vedoucímu skupiny B, dru. Zdeňku Tomanovi, byl tento od počátku velmi odměřený, neboť jsem mu instinktivně nedůvěřoval a působil na mne dojmem šmelináře [...]. Později jsem šel tak daleko, že jsem dokonce s. Samce ze ZOBu pověřil tím, aby zcela nenápadně Tomana pozoroval a zejména jeho ženu. Toto jsem musel provádět tajně, neboť nebylo pochopitelně mým právem Tomana pozorovat [...]. Na Tomanovi mne zarážely tři věci a to za prvé jeho velmi luxusní vila s drahocennými obrazy, za druhé pas jeho manželky, jenž se mi náhodou dostal do ruky a ve kterém jsem zjistil, že tato dostala od pražského britského konsula Gibsona – světznámého britského špiona – gratis visum do Velké Británie a konečně na mne působil nehlubším dojmem, když při jisté poradě v kanceláři s. K. Švába v době vrcholných útoků na Pokorného se strany nár. soc., Toman náhle prohlásil, že myslí, že propuštění Bartíka bylo chybou a že se čl. zpravodajská služba měla organisovati paritně mezi politickými stranami.*“³³

Ani později Plaček své názory na Tomana významně nekorigoval.

Zadruhé: Jindřich Veselý (1906–1964), od roku 1945 pracoval v aparátu MV. V letech 1948–1950 byl přednostou odboru BA³⁴ (velitelem Státní bezpečnosti). V březnu 1950 se neúspěšně pokusil o sebevraždu a musel z MV odejít. V padesátých letech byl ředitelem Ústavu dějin KSČ. V březnu 1964 spáchal sebevraždu.

Jindřich Veselý byl přímým Plačkovým nadřízeným. A právě od této skutečnosti se odvíjelo jisté osobní nepřátelství. Jednou rovinou byly individuální ambice. Druhou rovinu pak tvořila skutečnost, že za skutky, za které byl Plaček souzen a trpěl kvůli nim ve vězení, měl nést svou odpovědnost také Veselý. Plaček před soudem, ale i později argumentoval tím, že souhlas s fyzickými

likvidacemi osob (tzn. Konečného a Novotného) dostal z vyšších míst – konkrétně od Jindřicha Veselého. Ten však jakoukoliv spojitost s vraždami vždy odmítal. Myslím si, že na tomto pozadí je proto osobní antipatie obou mužů jasně vysvětlitelná.

Zatřetí: Bedřich Reicin (1911–1952), v letech 1945–1948 přednosta Hlavní správy Obranně bezpečnostního zpravodajství (OBZ) MNO a v letech 1948–1951 náměstek ministra národní obrany pro kádrovou práci. V únoru 1951 byl zatčen a v procesu s protistátním spikleneckým centrem Rudolfa Slánského odsouzen k trestu smrti a popraven.

Ve vztahu Reicin – Plaček se jistě odráželo soupeření o post zpravodajské jedničky mezi MV a MNO. Zároveň oba neskrývali své osobní ambice. Dále je nutné ještě uvést, že Reicin i Plaček patřili k lidem, kteří věrně sloužili sovětským zpravodajům. Ve sporech s Bedřichem Reicinem se tak konkrétně jednalo např. o případy agentů 5. oddělení hlavního štábu, kteří podle Plačka plnili výzvědné úkoly a to i v oblastech kontrolovaných sovětskou armádou. Plaček tak podezřívá Reicina z provádění protisovětské špionáže a z nedostatečné bdělosti: „*Z uvedeného jsem již roku 1946 poznával, že Reicin je naprosto nebdělý ve vztahu ke svému šéfovi gen. Bočkovi a vůbec k měšťáckým důstojníkům, kterých bylo okolo něj plno, a že se těmto přizpůsobuje.*“³⁵ Plaček dospěl k názoru, že Reicin se stal oportunistou a sluhou reakce: „*Reicinův oportunismus vyvrcholil v protistranickém jednání a sloužil reakci.*“³⁶ Reicinovi a Švábovi pak kladl za vinu skutečnost, že v OBZ „pracovalo“ málo tzv. dělnických kádrů. O Reicinově zradě Plaček zjevně ani později (tj. po roce 1957) nepochyboval.

Začtvrté: Karel Vaš (1916), do roku 1946 zůstal v OBZ, vazbu s Reicinovým oddělením si ponechal i v době svého působení na vojenské prokuratuře a přímo se tak podílel na přípravě politických procesů. Mohl se opřít o plnou důvěru Sovětů, byl totiž spolupracovníkem NKVD³⁷ (sám to později připustil a potvrdil – šlo o vědomou spolupráci v letech 1943–1949; Vaš tedy patřil k síti sovět-

33 Archiv bezpečnostních složek (dále ABS), spis ZV-45 MV.

34 Odbor BA (označován rovněž jako odbor StB) byl Velitelstvím Státní bezpečnosti.

35 Národní archiv v Praze (dále NA), Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa (dále AÚV KSČ), f. Komise II., sv. 45, a.j. 772.

36 Tamtéž.

37 NKVD = Narodnyj komissariat vnutrennich děl (Lidový komisariát vnitřních věcí) – v podstatě Ministerstvo vnitra SSSR.

ských agentů uvnitř čs. bezpečnostního aparátu). V letech 1948–1949 působil jako prokurátor Státní prokuratury a poté až do roku 1951 pracoval v justičním aparátu. V roce 1951 byl zatčen a o dva roky později odsouzen za velezradu, vyzvědačství a spoluvinu na vraždě na doživotí. V roce 1956 byl jeho případ přezkoumán a Vaš byl v novém procesu obžaloby zproštěn. Později byl i rehabilitován. Právě s jeho jménem je spojen tragický případ gen. Heliadora Píky.

Poměr Plačka k Vašovi lze alespoň zpočátku označit za přátelský: „Z počátku mně byl Vaš sympatický, neboť se mi zdál být velmi zdatný a též oddaný SSSR.“³⁸ Nicméně napětí mezi ZOB, StB a OBZ o prioritní postavení ve zpravodajské a státně bezpečnostní činnosti se nutně muselo odrazit na vztahu obou osob: „Byl to totiž Vaš, jenž z důvodů naprosto osobních podával Švábovi o mně nepravdivé informace.“³⁹ Navíc Plaček kladl Vašovi za vinu snahu o jeho skandalizaci: „Ne dosti na tom, obrátil se Vaš na Karla Švába, podal o mně prolhanou písemnou zprávu, která se ve Švábových spisech zachovala a upozorňoval mimo jiné na to, že existuje fotografie, na které jsem vyobrazen já před pražským parlamentem ve společnosti vysokých důstojníků SS. Je příznačné, že Šváb pověřil právě Vaše prošetřováním této věci, ale současně jeho přítel Toman mne nepřímou na věc upozornil, což asi mělo být nepřímo výhrůžkou. Výsledek byl ten, že se fotografie, ač jsem jí prý měl spálit, našla a že ve společnosti vysokých důstojníků SS před jakousi neznámou budovou je zcela nezaměnitelně vyobrazen Joseph Goebbels.“⁴⁰ Při jedné z porad u Švába si pak oba vzájemně sdělili, že již rozhodně nejsou přáteli. Vzájemné antipatie se již nepodařilo překonat.

Zapáté: Václav Nosek (1892–1955), komunistický politik, v letech 1945–1953 ministr vnitra (v letech 1950–1953 ovšem paralelně existovalo samostatné ministerstvo národní bezpečnosti) a poté v letech 1953–1955 ministr pracovních sil.

Myslím si, že Plačkův poměr k ministru Noskovi se změnil poté, co musel opustit svou milovanou zpravodajskou práci. Do té doby zůstával vůči němu buď loajální nebo zcela neutrální. Z dokumentů je zjevné, že

vyhazov z MV Plačka velmi bolestně zasáhl. Odtud pramenily kritické připomínky na adresu Noska. Zároveň je nutné vzít v úvahu, že sovětské poradci ve spolupráci s vyšetřovateli StB sbírali k osobě ministra vnitra Noska informace, které hodlaly využít při jeho případném pozdějším stíhání.

Plačkovy výsledky se v období od 7. dubna do 17. července 1951 zaměřily právě na Václava Noska. Vznikla tak podrobná výpověď v rozsahu 95 stran strojopisu. Podle Plačka byl Nosek odpovědný za celou škálu nedostatků, např. údajně špatně prováděl kádrovou politiku; nedostatečně se zajímal a nezajišťoval potřeby zpravodajské a státně bezpečnostní práce; nepřipravil v přijatelné podobě prezidentský dekret o SNB a celá věc se dále problematizovala; vinil ho i z nedůsledně prováděné retribuice. Nosek byl podle Plačka odpovědný za útoky bývalých prominentních politiků po únoru 1948, aniž by zajistil jejich sledování; nechtěl přejímat sovětské zkušenosti a nereflektoval ani dobré rady bulharských, polských nebo jugoslávských spojenců; nedostatečně využíval možnosti operativní techniky atd. „NOSEK nejen – jak jsem již ukázal – velmi nedostatečně plnil úkol splnění Košického vládního programu na poli bezpečnosti, nýbrž že i naprosto selhal v období po–únorovém, kdy – jako ministr odpovídající za bezpečnost socialistické výstavby – neučinil naprosto nic pro splnění toho, co se v důsledku mezinárodní situace stalo jeho hlavním úkolem t.j. neučinil nic pro zabezpečení zázemí pro případ války, ba nečelil ani nebezpečným a pol. nepřátelským tendencím rázu protisovětského, jak je představoval Karel ŠVÁB. /.../ O pozitivních stránkách jsem se vědomě nezmiňoval, ale na poli bezpečnostní politiky jsem u ministra NOSKA také nic pozitivního nezaznamenal. Činím ještě tu výhradu, že jsem s ministrem NOSKEM přišel jen velmi zřídka kdy do styku, takže ho neposuzuji podle bezprostředních dojmů, nýbrž podle toho, jak se jeho činnost, resp. nečinnost projevovale a odrážela v praxi bezpečnostní služby.“⁴¹ vypověděl mj. Plaček do protokolu.

Zašesté: Karel Šváb (1904–1952), od června 1945 vedoucí odboru pro evidenci, později vedoucí bezpečnostního

38 ABS, spis ZV-45 MV.

39 Tamtéž.

40 Tamtéž.

41 Tamtéž.

oddělení sekretariátu ÚV KSČ. Tato pozice mu umožňovala zasahovat do práce bezpečnostních a zpravodajských složek. V září 1949 přešel na MV – zde se měl zabývat např. případy, které by se dotýkaly vyšších stranických a státních představitelů. Od srpna do prosince 1950 byl náměstkem ministra národní bezpečnosti. V únoru 1951 byl zatčen a v procesu s Rudolfem Slánským a spol. v listopadu 1952 odsouzen k trestu smrti a popraven.

Karel Šváb byl pro Plačka asi nejmarkantnějším zrádcem uvnitř bezpečnosti. Považoval ho za darebáka, škůdce, přísluhovače intrik a vyděračství a podporovatele a osnovatele různých tehdy uskutečňovaných provokací a nezákonností (včetně tzv. berijovských postupů). Plaček se od podobných metod snažil distancovat, když tvrdil, že v případech před únorem 1948 jistě šlo o určité přehmaty, které byly ovšem dány celkovou vyostřenou mezinárodní a domácí situací. Šváb – podle Plačka – ve svých rukou soustřeďoval údaje o důležitých funkcionářích a členech KSČ. Takové informace mu poskytovaly možnost kompromitovat za příhodné situace kohokoliv. Svoji ležerností přispěli Šváb a Slánský – alespoň podle Plačka – k tomu, že se nepodařilo v termínu připravit prezidentský dekret o SNB. Činil Švába také odpovědným za nekvalitní vyšetřování Tomana a za jeho útěk z vazby.

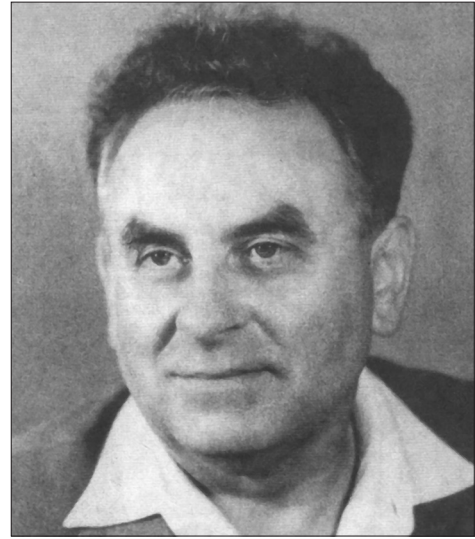
Plaček Švába evidentně nesnášel, nenáviděl ho a pohrdal jím. Domníval se, že to byl Šváb, kdo způsobil jeho odchod z bezpečnosti a stál i za jeho zatčením a stylem vyšetřování. V písemnostech, v nichž Plaček hovořil o tzv. zrádcích se jméno Karel Šváb objevuje nejčastěji a vždy ve zcela negativních anotacích. Například v květnu 1957 Plaček o Švábovi napsal: „... ve snaze československou zpravodajskou obranu zničit a změnit bezpečnost v povolný nástroj k terorizování především členů strany, již r. 1948 brojil proti všemu, co odpovídalo třídní linii strany a že přitom přímo fašistické metody nejen hlásal, ale že – opíraje se o fašisty – rozklad přímo organizoval.“⁴²

Minimálně u Reicina, Švába a Slánského je zřejmé, že Plaček se později sebe snažil stylizovat do pozitivnějšího obrazu, než tomu ve skutečnosti bylo. Využíval přitom faktu, že všichni tři byli popraveni a přenášel tak své viny a svou odpovědnost prostě na ně.

Zasedmé: Rudolf Slánský (1901–1952), v letech 1945–1951 generální tajemník KSČ. Podílel se na nastolení komunistického režimu a na represích, které na přelomu 40. a 50. let v čs. společnosti probíhaly. V září 1951 opustil funkci gen. tajemníka a stal se až do svého zatčení náměstkem předsedy vlády. V listopadu 1951 byl Slánský zatčen, o rok později na základě vykonstruovaného soudního procesu odsouzen k trestu smrti a v prosinci 1952 popraven.

Jaký byl vztah Slánského a Plačka? Plaček se totiž později snažil od Slánského zjevně distancovat a měl pro něj pouze ostré kritická slova.

Byl to ovšem právě Rudolf Slánský, který Plačka svým vlivem do bezpečnosti dostal. Zůstal mu také zřejmou oporou v jeho sporu, ať již koncepčních nebo osobních. Šéf politického zpravodajství MV žil v naději, že se ho také bude přímo dotýkat další potenciální vzestup generálního tajemníka KSČ. Plaček se rovněž ke Slánskému obracel, když mu bylo nejhůř. Zřetelným důkazem je dopis z 15. května 1950 z Ruzyňské věznice, v němž již půl roku vězněný Plaček psal Slánskému: „*Nepíše Ti proto, abych si snad v první řadě na tuto vazbu stěžoval, ač nevím čím je odůvodněna (zejména v této nejstrošší formě) a ačkoliv – pochopitelně mám velmi mnoho důvodů si trpce stěžovat na vše, co se se mnou stalo. Pokud se však týká této věznice musím dokonce přiznat, že jsem na chvíli zapomněl na svou situaci a měl přímo radost, když jsem ji poprvé spatřil. Poněvadž Tě to asi bude zajímat i já jsem jaksi dvojnásobně „kompetentní“ (– jako bývalý pracovník z tohoto oboru a nyní jako vězeň –), sděluji Ti, že to je čisté a vzorné vězení, kde není možná sebemenší koluse. A i strava je dosti dobrá, třebaže bych ovšem rád snědl třikrát tolik. Dokud jsem byl ještě ve funkci, nebylo ani zdání po takové věznicí; bylo tu jen naše „marné volání“ po ni. Nedostatek větší nekolusní policejní věznice v Praze byl jedním*

Plačkov nadriadený – Jindřich Veselý. Zdroj: Archiv autora. Pozostalost Štěpána Plačka.

*z našich nejobavějších problémů. Byl tedy konečně vyřešen – tak jako mnoho jiného; inu – jak je vidět: každá věc potřebuje „svůj čas“. Myslím si sice, že pro různé ty vyzvědače, rozvratníky a nepřátele naší strany je tato věznice skoro až příliš pěkná, ale je to v pořádku, neboť právě tak má vězení v lidově – demokratické republice skutečně vypadat.*⁴³ V dalším textu svého dopisu Slánskému Plaček bilancoval své zásluhy ve stranické práci a ve zpravodajské a státně bezpečnostní problematice. Naprosto zřetelně pak žádal Slánského o pomoc a zároveň ho ubezpečoval: „*Věřím neochvějně straně a Sovětskému svazu a tím je řečeno všechno.*“⁴⁴

Nabízí se tedy logická otázka: Kdyby byla pravda to, co Plaček později prezentoval (tj. že Slánský a Šváb společně pracovali proti zájmům bezpečnostního aparátu), proč by se tehdy obracel na svého úhlavního nepřítele?

Závěr

Nevyčerpá jsem všechny osoby, které Plaček uvnitř bezpečnostního aparátu považoval za zrádce. Zaměřil jsem se na osobnosti, které byli z tohoto pohledu pro Plačka

nejzásadnější. O nich také v souvislosti se škůdci hovořil nejčastěji; často ve snaze rehabilitovat především své vlastní aktivity.

Jeho pohled je samozřejmě účelový. Nicméně dává nahlédnout do způsobu uvažování člověka, který zásadním způsobem ovlivňoval nejen politické zpravodajství v předúnorovém a těsně poúnorovém období. Plaček patřil k dobře informovaným a zasvěceným komunistickým kádrům. Proto je jeho pohled, byť pouze na jeden dílčí aspekt, důležitý. O jak komplikovanou osobnost se však jednalo, jasně dokládají slova Jindřicha Veselého. Ten Plačka charakterizoval celkem výstižně takto: „*Plaček byl prostě nevyspytatelný. Byl oddaný pracovník, měl mnohé zásluhy na našich zpravodajských úspěších, ale nikdy jsme nevěděli, zda v nejbližší minutě něco nežádoucího neprovede. Svému zpravodajskému fanatismu podléhal do té míry, že (jak mně sám říkal) byly doby „kdy nevěřil pomalu ani sám sobě“ a kdy „o každém koho na ulici potkával, uvažoval, koho by asi mohl být agentem“.*“⁴⁵

Taková tedy byla reflexe „zrádců“ či nepřátel v bezpečnosti pohledem JUDr. Štěpána Plačka.

Summary

Jan Kalous: Crisis inside security apparatus at the beginning of 1950s. Who was the „quisling“ according to Štěpán Plaček?

At the beginning of 1950s State security apparatus was objected by the process with so called treasonous spy centre. Thirty three imperious personalities were arrested and investigated. The functionality of State security apparatus also was affected for a while. The great event of that time was the arrival of Soviet security advisors in fall 1949. Their goal was clear – find Rajk – quisling inside Czechoslovakian communistic leadership. Because of cohesion with the Party, the nervous atmosphere hit the leadership of State security agenda.

Arrested leaders were accused of sabotages during building the security crews through 2nd world war, high treason, inconsequent investigation of class enemy, Zionism, Trockism, Titoism. Štěpán Plaček – leader of political intelligence service at the Ministry of Interior – was also one of these victims. In November 1949 Plaček was, within the action J – Yugoslavia, arrested and accused of treasonous activities. He was sentenced for murders crime and also of authority misusage to 15 years in prison. In April 1957 he left prison, after more than 7 years. After that he started working for National technical library and later he was a scientist in Institute of International Politics and Economics.

When Mr. Plaček was asked, who the enemy (quisling) of the security apparatus is, he told seven names. By the way Plaček himself is also frequently mentioned in negative context. Here is the list of seven names: Zdeněk Toman, Jindřich Veselý, Bedřich Reicin, Karel Vaš, Václav Nosek, Karel Šváb and Rudolf Slánský.

43 NA, AÚV KSČ, f. Komise I, sv. 31, a.j. 759.

44 Tamtéž.

45 NA, AÚV KSČ, f. Komise II, sv. 49, a.j. 884.

Správa o organizovanom oslavovaní

Dejiny Slovenskej republiky 1939–1945 majú aj napriek čím ďalej obsiahlejšiemu výskumu a širšej spoločenskej diskusii mimoriadne veľa neznámych miest. Okrem mnohých neznámych v politike (v ktorej je však situácia predsa len lepšia), ostáva mnoho nejasností aj v hospodárskych dejinách, ale aj v mnohých iných oblastiach výskumu našej minulosti. Azda jednou z najmenej známych oblastí, ktoré však politiku, t. j. „veľké dejiny“ ovplyvňujú mimoriadnym spôsobom, sú dejiny tajných služieb. S politikou, ale aj s tajnými službami veľmi súvisí poznanie vzájomných vzťahov medzi dôležitými osobami danej doby. Pritom práve počas šiestich rokov existencie Slovenskej republiky ide o mimoriadne dôležitý aspekt pochopenia dobového diania, pretože či už z pohľadu malosti štátu, z faktu, že vtedajšie nepočtené elity sa medzi sebou poznali zväčša zo štúdiá na gymnáziách, vysokej škole či zo zamestnania alebo prostredníctvom spoločných známych, a taktiež zo skutočnosti, že vtedajší režim (aj v súvislosti s vyššie uvedenými faktami) bol priam živnou pôdou všadeprítomnej korupcie, je poznanie vzájomných osobných vzťahov pri výskume daného obdobia absolútne potrebné.

Na území Slovenska pôsobilo v období 2. svetovej vojny viacero spravodajských zložiek rôznych štátov. Na úvod treba spomenúť samotnú slovenskú – Ústredňa štátnej bezpečnosti (ÚŠB) vznikla k 1. januáru 1940. Jej pôsobenie bolo pomerne rozporuplné a značne nejednotné. Tento charakter ÚŠB jej nepochybne vtisli ľudia, ktorí tu pracovali. Počas jej existencie tu pôsobila celá plejáda osobností – od vyslovených režimistov, cez kariéristov, ďalej ľudí, ktorí to považovali len za prácu až po odbojárrov.¹ Okrem toho tu, taktiež zväčša v intenciách ľudáckeho režimu, pôsobila aj vojenská spravodajská

služba – II. oddelenie Ministerstva národnej obrany (MNO).

Za slovenskú spravodajskú službu na našom území však môžeme považovať aj protipól ÚŠB, resp. II. oddelenia MNO – výzvednú činnosť tu vyvíjali ľudia spojení s exilovou vládou v Londýne a napojení napríklad na tamojšiu vojenskú spravodajskú službu pod vedením Františka Moravca.²

Zo zahraničných služieb mali z pochopiteľných dôvodov najdominantnejšie postavenie tajné služby Nemecka. Tento fakt je samozrejmy pre „obmedzenú suverenitu“ Slovenska, pričom v oblasti bezpečnostných zložiek bola slovenská podriadenosť markantná, aj napriek zjavnému nesúhlasu viacerých zainteresovaných pracovníkov slovenskej polície. Nemecká strana v tomto bola do značnej miery neústupná, nakoľko Slovensko Ríša z pohľadu bezpečnosti považovala za svoje vnútrozemie. Na Slovensku pôsobili všetky nemecké tajné služby. V súčasnosti najmenej spracované je pôsobenie vojenskej kontrarozvedky Abwehr, pričom azda jedinými „bádateľmi“ v tejto oblasti boli pracovníci Štátnej bezpečnosti, ktorí v 50. rokoch 20. storočia s väčším či menším úspechom vypracúvali zoznamy a organizačné pavúky rôznych bezpečnostných zložiek predchádzajúcich režimov, pričom z rôznych dôvodov asi najväčšiu pozornosť venovali všetkým službám nacistického Nemecka.³ Viac pozornosti sa ušlo spravodajskej službe nacistickej strany – Sicherheitsdienst (SD). Spisový materiál, ktorý vyprodukovala táto organizácia, historici už čiastočne poznajú a je využívaný pri spracovaní rôznych tém. Samotnému pôsobeniu SD na Slovensku sa v poslednom čase venuje historik Michal Schvarc.⁴ V doterajšej spisbe sa vo vzťahu k Slovensku asi najviac pozornosti venovalo pôsobeniu Tajnej štátnej polície – Gestapa. Súvisí to nepo-

Mgr. Matej Medvecký, PhD.

(1977), absolvent FIF UK
Bratislava, pracuje v ÚPN.

- 1 O ÚŠB pozri monografiu autora týchto riadkov – MEDVECKÝ, M.: *Spravodajské eso slovenského štátu: Kauza Imrich Sucký*. Bratislava 2007, s. 21–68.
- 2 Pozri: MORAVEC, F.: *Špion, jemuž nevěřili*. Praha 1990. O skupinách, pôsobiaciach na Slovensku: JABLONICKÝ, J.: *Z illegality do povstania*. Bratislava 1969.
- 3 Hlavným dôvodom bolo samozrejme využívanie takýchto ľudí na „bojiskách“ studenej vojny ako západnými veľmocami, tak Sovietskym zväzom a jeho spojencami. Československá Štátna bezpečnosť dokázateľne vyslala ako svojich agentov na západ viacero Nemcov či ľudí s presne týmto druhom kontaktov. Logika vypracovávaní takýchto zoznamov je nasledovná: ak totiž niekto v minulosti spolupracoval s tajnou službou, je pravdepodobné, že takáto osoba sa bude môcť spravodajsky využívať aj naďalej (dobrovoľne alebo nedobrovoľne), či už prostredníctvom svojho bývalého riadiaceho orgána (teraz už však v iných službách), alebo úplne iným človekom z odkazom na minulú spoluprácu.
- 4 Pozri: SCHVARC, M.: *Sicherheitsdienst a Slovensko v rokoch 1938–1944*. Bratislava 2006.

chybne s tým, že činnosť, resp. občasná prítomnosť pracovníkov nemeckej tajnej polície na Slovensku bola zjavná už v roku 1941,⁵ resp. už od roku 1939.⁶ Gestapo, aj pre úzku spoluprácu s ÚŠB, malo v tomto období na Slovensku vytvorené dobré podmienky pre svoje záujmy, slovenskí policajti a spravodajcovia museli podľa mnohých svedectiev poskytovať nemeckej strane všetky informácie, o ktoré mali predstavitelia „veľkého spojenca“ záujem.

Okrem slovenskej, československej a nemeckých tajných služieb na území Slovenska pôsobili v danom období aj ďalšie. V tejto súvislosti treba nepochybne spomenúť aj výzvedné služby Sovietskeho zväzu. V množnom čísle ich samozrejme spomíname zámerne. V prvom rade je potrebné si uvedomiť, že sovietska špionáž pracovala v danom období do značnej miery v rámci vyslanectiev. Súvisí to so spôsobom, akým Sovietsky zväz vykonával špionáž vlastne takmer celý čas svojej existencie. Sovieti totiž budovali dve vrstvy štruktúr – legálne (v rámci vyslanectiev, pričom treba dodať, že veľká časť úradníkov ambasády mala práve spravodajské úlohy) a nelegálne (títo ľudia mali v prípade vojny, prerušenia stykov a podobne pracovať úplne samostatne, budovať vlastné siete a s centrálou komunikovať napr. pomocou rádia). Slovensko v tomto nebolo výnimkou. Jasne sa to ukázalo v roku 1942 pri likvidovaní špionážnej skupiny, ktorá sa do dejín zapísala ako prípad Heinrich Fomferra – Hans Schwarz. Viacerí zatknutí počas výsluchov v roku 1942 otvorene vypovedali, že inštrukcie dostávali od pracovníka sovietskeho vyslanectva v Bratislave, ktorého volali „Fritz“. Po nemeckom útoku na ZSSR a po tom, ako sovietske vyslanectvo ukončilo v Bratislave svoju činnosť, však už mali pôsobiť úplne samostatne. Treba dodať, že spravodajskú činnosť niektorých pracovníkov sovietskej ambasády sa slovenská polícia snažila monitorovať, a práve preto jej pracovníkov sledovala. To nakoniec nie je nič nezvyčajné, s podobnými aktivitami ZSSR

sa musela v medzivojnovom období viackrát vysporiadavať aj československá polícia. V tejto súvislosti je zrejмый aj druhý fakt, že na Slovensku pôsobili tzv. nelegáli (t.j. ľudia so spravodajskými úlohami, ktorí na území daného štátu existovali legálne, avšak s inou identitou) – za takých sa dajú považovať Fomferra so Schwarzom. Ďalším, nemekej významným zdrojom poznatkov bola samotná slovenská komunistická strana. Jej členovia boli akousi zásobárňou ľudskej sily (ktorá mala získavať poznatky, ale aj vykonávať rôznorodé iné aktivity) či už pre spravodajcov z vyslanectva, ale aj pre nelegálov či ďalšie skupiny. Pritom je však dôležité uvedomiť si, že aj samotní slovenskí komunisti získavali informácie pre Kominternu či emigrantské stranické centrum v Moskve. Aj odtiaľ prichádzali ľudia na Slovensko – napr. Viliam Široký, Karol Bacilek a ďalší. Pritom sme presvedčení, že ich úlohou nebolo len budovanie ilegálnych stranických štruktúr či organizovanie letákových akcií. Nazdávame sa, že mali vykonávať aj spravodajské úlohy. Ale ako sme už uviedli, v danom období sa medzi stranickou a spravodajskou či diverznou činnosťou ktorejkoľvek komunistickej strany jednoducho nedá spraviť jasná deliaca čiara.

Na záver treba ešte spomenúť činnosť spravodajskej služby Maďarska. Musíme však konštatovať, že o činnosti maďarskej tajnej služby na území Slovenska v období 2. svetovej vojny nie je známe takmer nič, aj keď tu nepochybne pôsobila.⁷ V roku 1938 prebehla veľká výmena špiónov medzi Maďarskom a vtedy ešte Československou republikou. Tá bola výsledkom 20-ročného súperenia oboch štátov a ich tajných služieb. Pritom pri pohľade na napäté vzťahy medzi Slovenskom a Maďarskom v rokoch 1939 – 1945 je celkom zrejмый, že trend z predchádzajúceho obdobia musel pokračovať aj naďalej. Za nepriamy dôkaz môžeme považovať aj to, že slovenská ÚŠB vykonávala opatrenia zamerané proti Maďarsku po celý čas svojej existencie, dokonca aj na sklonku roku 1944, keď už bol výsledok vojny zrejмый.

5 Súvisí to s „poradenskou“ činnosťou viacerých funkcionárov brnenského gestapa, keď Otto Koslowski pôsobil ako poradca pre potieranie komunistického hnutia a Richard Schetke zase spolupracoval so Spravodajským oddelením ÚŠB. Pozri napr. práce Jozefa Jablonického (JABLONICKÝ, J.: *Z ilegality do povstania*. Bratislava 1969, Tenže: *Samizdat o odboji I*. Bratislava 2004, Tenže: *Samizdat o odboji II*. Bratislava 2006) či habilitačnú prácu Ladislava Suška (SUŠKO, L.: *Formy ovládania Slovenska nacizmom 1939–1945*. Bratislava, Filozofická fakulta Univerzity Komenského, 1976).

6 V roku 1939 na Slovensku postupne pôsobili dve policajné misie, ktoré mali slovenských policajných úradníkov inštruovať a priblížiť im činnosť a metódy práce gestapa.

7 K pôsobeniu Maďarska na poli spravodajských služieb počas medzivojnovnej ČSR pozri práce najmä Juraja Kramera (KRAMER, J.: *Iredenta a separatizmus v slovenskej politike. Štúdiá o ich vzťahu*. Bratislava 1957) či Juraja Fabiana (FABIAN, J.: *Svätoštiefanské tiene*. Bratislava 1966, Tenže: Slovensko v strednej Európe (Slovensko-maďarské vzťahy za druhej svetovej vojny) In: PEKŇÍK, M. a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku*. Bratislava 2000, s. 284–290), danému obdobiu, avšak nie výzvedným službám sa venuje monografia Martina Vietora: VIETOR, M.: *Dejiny okupácie južného Slovenska*. Bratislava 1968.

Vtedy napríklad na sledovanie maďarského vyslanectva zapojila prerezimných aktivistov z Hlinkovej mládeže. Aj keď s dovetkom, že pracovníci ÚŠB v tom čase už pre nich vlastne nemali žiadnu zmysluplnú úlohu.

Okrem vyššie uvedených služieb by sme pri detailnejšom výskume pravdepodobne našli aj stopy ďalších, napr. poľskej spravodajskej služby (minimálne v roku 1939). Predpokladáme však, že ich činnosť je v porovnaní s vyššie uvedenými zanedbateľná.

Ako sme už spomínali, poznanie vzájomných vzťahov protagonistov istého politického obdobia je pri práci historika mimoriadne dôležité. Toto si uvedomuje aj každá spravodajská služba a informácie podobného charakteru (ľudovo povedané „kto s kým“) sú pre takéto inštitúcie vitálne dôležité, ak majú ambíciu efektívne pôsobiť na území cudzieho štátu. Pre nemecké spravodajské služby bolo dôležité pochopiť vtedajšiu slovenskú každodennú realitu. To je mimoriadne ťažké, stačí si uvedomiť, že pochopenie vzájomných vzťahov a súvislostí aj dnes spôsobuje väčšine historikov vrásky na čele už len preto, že o takýchto kontaktoch svedčí často napríklad len súkromná korešpondencia, prípadne spomienky, ktoré však v mnohých prípadoch nemáme k dispozícii. Vzájomné osobné známosti, spájajúce častokrát aj ľudí z rôznych politických táborov, sú v niektorých prípadoch známejšie, v niektorých sú úplne neznáme a zabudnuté.

Nie je asi žiadnym prevratným objavom napísať, že mnohí Slováci sa radi pozerú na dno pohára. Inak tomu nebolo ani v období medzi rokmi 1939–1945. Mnohé známosti, ktoré neskôr ovplyvnili slovenskú politickú realitu, vznikli práve v niektorej z legendárnych bratislavských vŕch, kaviarní či krčiem. Pochopiť slovenské „krčmové známosti“ sa pochopiteľne pokúšali aj Nemci a aj to umožňovalo zorientovať sa v prepletenci slovenskej politiky. „Záľahom“ či poľovačkám spojeným s nestriednym požívaním alkoholu sa teda slovenská elita nevyhýbala a treba dodať, že ani nemeckí úradníci pôsobiaci na Slovensku. Práve o takýchto aktivitách pojednáva dôverné hlásenie, ktoré prikladáme k textu na ilustráciu.

Správu s najväčšou pravdepodobnosťou napísal spolupracovník SD Viktor Krajčirovič.⁸ Krajčirovič pracoval na Policajnom riaditeľstve v Bratislave už počas medzivojnovnej

Československej republiky. V období, ktorému sa venuje tento príspevok, bol ako policajný inšpektor II. triedy pridelený na Policajný trestný súd, kde pracoval ako vedúci protokolu (teda okrem iného protokoloval väzňom väzby). Po jeho vstupe do Deutsche Partei (DP) v roku 1939 začal pôsobiť ako politický dôverník tejto strany a svojimi informáciami „zásoboval“ aj nemecký štátny sekretariát. Angažoval sa tiež v polovojenských jednotkách tejto strany Freiwillige Schutzstaffel, kde mal hodnosť Scharfführera. Čoskoro nadviazal spoluprácu aj s bezpečnostnými zložkami z Ríše, pričom Sicherheitsdienst aj Sicherheits Polizei (SiPo) jeho informácie z prostredia slovenskej polície nepochybne oceňovali. Podľa vlastnej povojnovej výpovede ho riaditeľ Heck zo štátneho sekretariátu poveril zorganizovať DP na Policajnom riaditeľstve. V nemeckej strane sa podieľal aj na spracúvaní hlásení miestnych organizácií, ktoré zasielali na centrálu. Tieto informácie, samozrejme, nakoniec končili v Nemecku a mali tamojšie spravodajské zložky informovať o dianí na Slovensku. V DP mal Krajčirovič tiež za úlohu členov tejto strany preverovať, resp. sledovať, aby sa nedopúšťali sprenever či iného nezákonného jednanja.⁹ Krajčirovičova angažovanosť mu začala čoskoro prinášať rôzne výhody. Predstavitelia štátneho sekretariátu napríklad intervenovali u ministerského radcu Mattoviča, aby Krajčiroviča povýšili na inšpektora I. triedy, a tiež sa stal správcom židovského domu na vtedajšej Kutlíkovej ulici číslo 17. Okrem všetkých vyššie spomínaných aktivít stihol Krajčirovič poskytovať aj informácie na nemecké vyslanectvo v Bratislave.

Čo sa týka správ, ktoré Krajčirovič podával, niektoré z nich sa dajú konkretizovať. „Vďaka“ jeho aktivite sa nemecké bezpečnostné zložky dozvedeli o viacerých skupinách Čechov, ktorí chceli odísť do légii vo Francúzsku a po ceste ich zadržala slovenská polícia. Poskytnuté informácie predstaviteľom Nemecka umožnili vyvinúť tlak na ich vydanie späť do Protektorátu, čo pre mnohých z nich znamenalo väznenie, ale aj smrť. Pracovníkom nemeckého vyslanectva zadovažil informácie o majetkových pomeroch bratislavského mešťanostu Dr. Bela Kováča, ministra vnútra Alexandra Macha, prednostu kancelárie prezidenta Dr. Antona Neumanna a ďalších prominentných i menej význam-

8 Viktor Krajčirovič (1893–?), pracoval na Policajnom riaditeľstve v Bratislave. Do roku 1938 organizovaný v agrárnej strane, od roku 1939 v Deutsche Partei, na Policajnom riaditeľstve aj organizoval bunku DP. Po skončení 2. svetovej vojny odsúdený Okresným ľudovým súdom v Bratislave na 10 rokov väzenia za kolaborantstvo.

9 Štátny archív Bratislava, f. Okresný ľudový súd Bratislava, 165/1948, Zápisnica o výpovedi Viktora Krajčiroviča zo dňa 29. 5. 1945.

ných osôb.¹⁰ Okrem toho spracovával správy pre Dr. Herberta Börscha, ktorý od roku 1943 viedol slovenský referát viedenskej úradovne SD. Podľa svojej povojnovej výpovede teda spolupracoval s kdekým, na druhej strane priznať spoluprácu s nemeckou tajnou políciou (gestapom), resp. s policajným atašé Franzom Goltzom striktne odmietal.¹¹ Po skončení 2. svetovej vojny odsúdil Okresný ľudový súd v Bratislave Viktora Krajčíroviča na 10 rokov väzenia. Jeho ďalšie osudy nie sú autorovi tohto príspevku známe.

Dokument, ktorý uverejňujeme na konci tohto elaborátu, študoval autor týchto riadkov z mikrofilmu, ktorý sa nachádza vo filmoteke Historického ústavu Slovenskej akadémie vied pod signatúrou T 175, R 615, obrázok 000570. Predkladaný text je prekladom z nemeckého originálu. Za preloženie dokumentu ďakujem Karolovi Toriškovi.

Dokument č.1

Vyšetovanie prípadu, ktoré prebehlo tohto roku 8. septembra am Linsenbrännl a trvalo do skorých ranných hodín, neskôr uvádza, že istý muž, český agent provokatér Ján Mrázek, narodený 13. 05. 1895 v Prostějově (Čechy) po nadmernom užití alkoholu bol v nasledujúci deň ranený mŕtvicou. Naposledy býval na 1. poschodí Obernferstovej ul. č. 13, kde bol prihlásený od 12 [nečitateľné slovo]1937. Mrázek sa všade vydával za redaktora, no v skutočnosti bol len akvizitár. Údajne so svojim priateľom, takisto Čechom, ktorý ovládal nemecký jazyk, boli účastní na každom nemeckom podujatí, odkiaľ boli prostredníctvom čierneho vysielča posielané správy nepriateľovi. Meno Mrázekovho

kumpána, osoba ktorého je v celej Bratislave známa, som sa však nemohol od nikoho dozvedieť. Pokiaľ sa mi podarí spomenúť si na meno tohto muža, uvediem to dodatočne.

Oslavy a zábavy ako ich Slováci pomenúvajú, nemajú konca kraja a naberajú také rozmery, že neustále vykazujú mŕtvych alebo aspoň zranených, ktoré vďaka nadmernému alkoholizmu musia zostať v posteli celé mesiace. Podobná pitka sa konala napríklad na pozvanie disponenta Sedliackej banky Dr. Skačányho¹² z 22. na 23. septembra 1943, na ktorej sa okrem iných zúčastnili aj policajný riaditeľ Dvorský,¹³ Benuška¹⁴ (prednosta UŠB), Luptovič,¹⁵ Plachý,¹⁶ ktorí najskôr podnikli okružnú jazdu v rôznych lokalitách mesta a pokračovali v Skačányho byte na Dunajskej ul. č. 49, a tak sa odviazali, že kvôli hluku a ziapaniu nemohlo spať celé okolie. Väčšina účastníkov potom opustila Skačányho byt a zamierila do bytu policajného riaditeľa, kde veselá zábava trvala do 6 hodiny rannej. Na dôvažok, tá istá spoločnosť aj v sprievode kriminálneho radu Goltza,¹⁷ no už bez prítomnosti policajného riaditeľa podnikla cestu dvomi autami do poľovného revíru Sedliackej banky. Dr. Skačány, ktorý sa ako referent UŠB rovnako netešil najlepšej povesti, prestúpil po krátkom čase do Sedliackej banky údajne s mesačným platom 15 000,-Sk. Policajný riaditeľ Dvorský ochorel a musí po tejto veselej pitke ležať v posteli.

Ďalší podobný prípad, ktorý sa prihodil zo 7. na 8. októbra tohto roku v byte guvernéra Karvaša,¹⁸ kde istý počet roztopašných úradníkov v byte na Nábřežnej ulici č. 1 B bolo bohato pohostených a potom celá spoloč-

¹⁰ Tamže, Dodatok k zápisu o výpovedi z 29. 5. 1945.

¹¹ „Pre členov tunajšieho Gestapa, ktorého vedúcim bol Goltz, som ja správy nepodával a neviem uviesť okrem Suckého z bývalých zamestnancov polície nikoho, kto podával správy Goltzovi. Podobne neviem ani kto zo zamestnancov polície podával správy bývalému referentovi UŠB hlavnému komisárovi Luptovičovi. Pokiaľ viem inšpektori Schétaffy, Haberfelner a Sedlák z kriminálneho oddelenia pracovali pre nemecké spravodajské oddelenie mjr. Vrábela a údajne mali dostávať odtiaľ asi 3000 KS mesačne. Bližšie o tomto by vedel udať inšpektor Filsinger.“ Tamže.

¹² Koloman Skačáni (1912-?), pracovník III. oddelenia UŠB (národnostného), následne vedúci oddelenia III/C (komunistické), v roku 1942 odišiel zo štátnych služieb a zamestnal sa v novovytvorenej Sedliackej banke. Po vojne ho súdil OLS Bratislava. Neskôr pracoval ako robotník a bol prenasledovaný komunistickým režimom.

¹³ Ján Dvorský (1891-?), pôsobil od marca 1941 do apríla 1945 ako policajný riaditeľ v Bratislave. Po zriadení Zboru národnej bezpečnosti pravdepodobne odišiel na dôchodok, bol vedený ako plukovník ZNB vo výslužbe s nárokom na výslužný a zaopatrovací plat.

¹⁴ Jozef Beňuška (1908-1945), v rokoch 1942-1944 prednosta UŠB, vo februári 1945 zatknutý nemeckými bezpečnostnými zložkami, zahynul v koncentračnom tábore Mauthausen.

¹⁵ Rudolf Luptovič (1910-?), pracovník III. oddelenia UŠB (národnostné), pričom mal na starosti nemeckú menšinu (resp. stranu). Po vojne sa už pre zdravotné problémy nikde neangažoval a z rovnakého dôvodu nebol zaujímavý ani z pohľadu ŠtB.

¹⁶ Jozef Plachý (1909-?), pracovník I. oddelenia UŠB (kancelária prednosta), v referáte mal hospodárske veci Ústredie.

¹⁷ Franz Goltz (1897 -?), policajný atašé pri nemeckom vyslanectve v Bratislave. Po vojne ho súdil Národný súd, po odpykaní časti trestu sa vrátil späť do Nemecka, podľa niektorých indícií s požehnaním a úlohami Štátnej bezpečnosti.

¹⁸ Imrich Karvaš (1903-1981), slovenský národohospodár, pedagóg a guvernér Slovenskej národnej banky. Po skončení 2. svetovej vojny súdený Národným súdom, neskôr prenasledovaný komunistickým režimom.

nosť v značne veselej nálade opustila Karvašov byt a odišla do bytu jedného z úradníkov Národnej banky Ludevíta Kovačika, bytom na Hlbokej ulici č. 5 a na 4 poschodí, aby tam ďalej pili. Keď celá spoločnosť spolu s prítomnými ženami bola taká opitá, že pohľad na nich sa rovnal sodomie a gomore, odviezol údajne Kovačik s iným najlepším priateľom, na ktorého meno si momentálne neviem spomenúť, doktora Jána Pulla,¹⁹ nar. 2. 7. 1914 v Myjave, úradníka Národnej banky, ktorý tam bol tiež príslušný, k oknu balkóna na 4 poschodí, pričom Dr. Pull zrazu zmizol v hĺbke a až ráno bol náhodne nájdený strážnikom. Spoločnosť sa stratou osoby, na ktorú bol byt prihlásený, nenechala ovplyvniť a v bujarej nálade pokračovala v týždňovom ťažení ďalej. Príčina celej záležitosti má

zahalené pozadie. Kovačik mal mať ľúbostný pomer so ženou Dr. Pulla v čase jeho neprítomnosti, keď spolu so svojimi kolegami strávil 5 mesiacov v Ilave kvôli komunistickej a teroristickej činnosti. Tento pomer pokračoval aj po návrate Pulla z nápravného ústavu, takže Kovačik sa už dlho pripravoval na tento okamih brutálneho činu, aby Pullova likvidácia vyzerala ako náhoda. Táto záležitosť, ktorú uvádza československý policajný úradník Dr. Viest,²⁰ ktorý mal zhodou okolností službu, bola vraj od začiatku negatívne vyšetrená a v nasledujúci deň úplne ututlaná intervenciou so strany guvernéra Karvaša.

Bratislava 18. 10. 1943,

Krajcsirovich

Summary Report on Organized Celebrations

Published document was written by inspector of Slovak police and an agent of German Sicherheitsdienst Viktor Kračirovič on October 18th, 1943. He reported to his superiors in SD on heavy drinking that many Slovak prominent persons were involved in. They included the police director in Bratislava Ján Dvorský, head of the State Security Headquarters Jozef Beňuška, German Police attaché in Bratislava Franz Goltz, governor of the Slovak National Bank Imrich Karvaš and others. The report included also "accident" that happened to Ján Púll, a communist activist and later a commissary of industry, who was during one celebration thrown out of the window and was found only in the next morning.

19 Ján Púll (1914–1988), hospodár a komunistický politik. Počas Slovenského národného povstania a po skončení 2. svetovej vojny bol poverenikom, neskôr pôsobil ako úradník v hospodárskych rezortoch.

20 Malo by ísť o policajného koncipistu Karola Viesta z cudzineckého oddelenia Policajného riaditeľstva.

Agentúrno-operatívne prostredie v agende čs. rozviedky

Mgr. Michal Miklovič

(1979), absolvent
politológie na Trnavskej
univerzite, pracuje v ÚPN.

Agentúrno-operatívne prostredie (ďalej len AOP) je súhrnom poznatkov o krajine, ktoré tvoria informačný základ pre akékoľvek operatívne činnosti v danej krajine. Bez čoho i len základných poznatkov k systému štátnych orgánov, policajných a spravodajských štruktúr, ale aj zvláštností spoločenského života bola a je činnosť rozviedčikov nepredstaviteľná.

Poznatky k AOP sa väčšinou zbierali komplexne podľa vopred danej osnovy, v niektorých prípadoch sa sledovali iba určité prvky AOP. Ak mali byť poznatky o AOP kvalitným východiskovým materiálom pre operatívnu činnosť rozviedky ŠtB, bolo nevyhnutné získavať ich permanentne a aktualizovať poznatkový fond v centrále rozviedky. Získané poznatky sa zaraďovali do zväzkov vedených na AOP určitej krajiny.

Podľa inštrukcie odboru 42¹ si štúdium AOP vyžadovalo cieľavedomosť, plánovanosť, nepretržitosť, premyslenosť a konšpiráciu. V krajine pôsobenia rozviedky sa prostredníctvom agentúry mali získavať informácie o vláde (úradu, osoby, rozmiestnenie, pracovná doba, ochrana utajovaných skutočností), o činnosti kontrarozviedky a vzory dokumentov. Legálnymi možnosťami (teda prostredníctvom funkcií, na ktorých boli legalizovaní príslušníci rozviedky) sa mali informácie získavať prostredníctvom oficiálnych stykov rozviedčikov s úradmi, osobným pozorovaním, vyhodnocovaním tlače, rozhlasu a televízie a prostredníctvom možností, ktoré poskytovala konzulárna činnosť veľvyslanectiev. V centrále rozviedky následne malo prebiehať štúdium materiálov, vyťažovanie kádrových príslušníkov a ideologických spolu-

pracovníkov rozviedky a analýza tlače, rozhlasu a televízie.²

Do decembra 1978 boli zväzky AOP zakladané jednotlivými teritoriálnymi odborními politickej rozviedky³ a v nich aj ďalej vedené. Vznikom odboru 26 (zahraničná kontrarozviedka) k 1. decembru 1978⁴ prešli otázky obrany a s tým spojené sledovanie poznatkov o AOP do kompetencie tohto odboru.

K 1. januáru 1988 vzniklo v rámci nelegálnej rozviedky samostatné oddelenie 14 – oddelenie agentúrno-operatívneho prostredia.⁵ Jeho úlohou bolo sústreďovať, vyhodnocovať a rozpracovávať poznatky o AOP v krajinách pôsobnosti kádrových príslušníkov rozviedky a poskytovať jej operatívnym odborom odbornú pomoc pri rýchлом zoznamovaní sa s podmienkami služobnej činnosti rozviedčikov na teritóriu nepriateľa.

K 1. októbru 1988 bolo oddelenie 14 zrušené a agenda AOP bola presunutá do odboru 28 – dovtedy odboru agentúrno-operatívnej techniky (AOT), po presune oddelenia 14 vznikol odbor 28 – odbor agentúrno-operatívnej techniky a prostredia.⁶ Cieľom tohto zlúčenia bolo sústrediť problematiku AOT a AOP na spoločné pracovisko, čo okrem iného umožnilo racionálnejšie využívanie techniky.

Čitateľom ďalej ponúkame ako názornú ukážku štyri dokumenty z produkcie rozviedky ŠtB. Prvým dokumentom je výpis zo smerníc o evidovaní AOP. Samotné smernice, ktoré boli vydané ako rozkaz náčelníka rozviedky, ÚPN nemá k dispozícii, v objektových zväzkoch sa zatiaľ podarilo nájsť iba výpis z nich a prílohu, ktorá k nim bola

1 Odbor 42 bol operatívnym odborom politickej rozviedky pre teritórium západnej Európy a NATO.

2 Archív ÚPN, f. I. správa ZNB, č. zv.: 12643.

3 Podľa rozkazu náčelníka I. správy FMV č. 5 z 1. 2. 1974 mala politická rozviedka tieto teritoriálne odbory:
Odbor 47 – odbor Afriky, blízkeho a stredného Východu,
Odbor 52 – odbor USA a Latinskej Ameriky,
Odbor 57 – odbor Ázie,
Odbor 37 – odbor NSR a Rakúska,
Odbor 42 – odbor Európy a NATO.

4 Rozkaz náčelníka I. správy FMV č. 30 zo 6. 12. 1978.

5 Rozkaz náčelníka I. správy ZNB č. 19 z 29. 12. 1987 „Zmeny v organizačnej štruktúre I. S ZNB k 1. 1. 1988“.

6 Rozkaz náčelníka I. správy ZNB č. 21 z 22. 8. 1988 „Zmeny v organizačnej štruktúre I. S ZNB“.

vydaná. Prílohu – Osnova prvkov agentúrno-operatívneho prostredia – uvádzame ako dokument č. 2. Príklad dôvodovej správy k založeniu objektového zväzku venujúceho sa AOP uvádzame ako dokument č. 3 a pokyn rezidentúre na evidovanie AOP uvádzame ako dokument č. 4.

Dokument č. 1

1974, 13.9., Praha

Zásielka č. 56

Rezidentúra Bonn

Evidovanie AOP – výpis zo smerníc⁷

1) Pre evidovanie agentúrno-operatívneho prostredia boli vydané nové smernice. Nadväzujú na doterajšie predpisy, zvlášť Smernica pre agentúrno-operatívnu prácu v zahraničí. Smernica pre vedenie zväzkovej agendy a Smernica pre pracovný režim a obranu rezidentúr. Ich účelom je zavedenie centralizovaného systému pre získavanie a evidovanie potrebných poznatkov o AOP a zaistenie sústavného sústreďovania informácií o AOP.

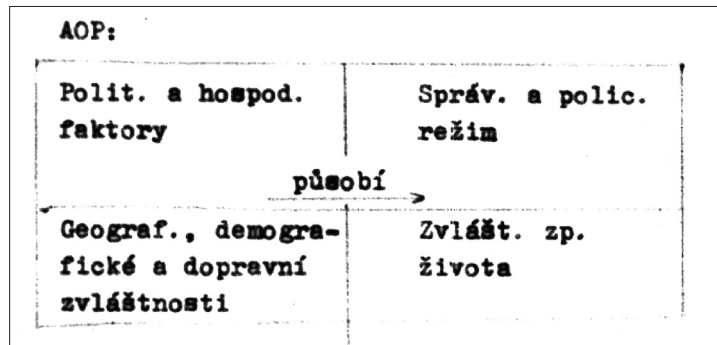
2) Zväzky AOP sú vedené na príslušnom odbore. V ročných plánoch bude stanovené, ktoré chýbajúce poznatky k AOP a akým spôsobom budú zaísť.

3) Rezident organizuje získavanie informácií k AOP ostatnými KP a spoločne s nimi získava priebežné poznatky a materiály k AOP najbližším kuriérom na centrálu. Materiály a poznatky sa datujú a označí sa prameň a spôsob získania, Rezident zodpovedá za získavanie základných publikácií k AOP danej krajiny.

4) Získavanie poznatkov a materiálov k AOP, ich sústreďovanie na rezidentúre, priebežné zasielanie na centrálu je súčasťou pracovného plánu rezidentúry a je hodnotené ako zložka agentúrno operatívnej činnosti rezidentúry.

5) Na centrále je vedený zväzok AOP, ktorý bude doplňovaný a aktualizovaný, Rezident pri pobytoch na centrále bude zoznamovaný so stavom zväzku AOP a vyžadený k problematike AOP, príp. bude upresnené zameranie na najaktívnejšie prvky a problémy AOP.

6) Pracovníci rezidentúr po skončení dlhodobého pobytu v zahraničí preštudujú príslušný zväzok AOP a v samostatnej správe píšú na základe svojich znalostí a skúse-

ností poznatky k AOP, ktoré vo zväzku chýbajú alebo zastarali. Táto úloha je súčasťou ich povinností po návrate.

7) V prílohe zasielame osnovu prvkov AOP. Úlohy, ktoré vyplývajú zo smerníc, zapracujte do podkladov pre plán rezidentúry na rok 1975.

8) Pre vašu rezidentúru je určený zväzok č. 12597, na ktorý účtujte náklady, spojené s rozpracovaním AOP.

Beneš

Dokument č. 2

1974, máj-jún, Praha. Osnova prvkov agentúrno-operatívneho prostredia.

Príloha k rozkazu náčelníka I. správy FMV genmjr. RSDr. Miloša Hladíka č. 23/1974.⁸

1) Geografické a demografické údaje o krajine

- Podnebie.
- Povrch. Mapy, plány miest.
- Počet a hustota obyvateľstva, prírastky obyvateľstva, migrácia.
- Národnostné zloženie.
- Hlavné a vedľajšie náboženstvo.
- Cudzinecké kolónie (menšiny).
- Vzťah obyvateľstva k susedným štátom.
- Politické a hospodárske centrá krajiny.

2) Politické a ekonomické faktory

- Stručná história krajiny.
- Štátny sviatok, vlajka, znak a hymna.
- Štátne a politické zriadenie. Právny systém a poriadok. Volebný systém.
- Politické sily, ich vzájomný pomer, politické strany a organizácie.
- Zahranično-politický a vnútropolitický kurz vlády, členstvo v medzinárodných organizáciách, paktoch a blokoch.

Tabuľka znázorňujúca agentúrno-operatívne prostredie.

Zdroj: A ÚPN č. zv. 12 643

⁷ A ÚPN, fond: I. správa ZNB, č. zv.: 12597.

⁸ A ÚPN, fond: I. správa ZNB, č. zv.: 12645.

- Vzťahy vlády k ČSSR, súčasné politické, ekonomické a vedecko-technické styky.
 - Pomer rôznych vrstiev obyvateľstva k ZSS, zvlášť k ČSSR.
 - Vonkajšie vplyvy najmä kapitalistických štátov na zahraničnú a vnútornú politiku vlády. Vplyv monopolov. Prítomnosť vojsk iného štátu v krajine.
 - Masové informačné prostriedky a ich zameranie.
 - Školný systém, druhy škôl.
 - Úroveň hospodárskeho rozvoja, vedy a techniky.
 - Sociálno-politické rozvrstvení obyvateľstva, životná úroveň, najmä v hlavnom meste.
 - Negatívne faktory, ktoré môžu pôsobiť záporne na činnosť čs. rozvedky v krajine.
 - Poznatky ku krajanským spolkom a k emigrácii. Rozmiestnenie a činnosť emigrantských ideodiverzných centier a inštitúcií.
- 3) Správny a policajný režim
- a) Kontrarozviedné, rozviedné a policajné orgány
- Ich organizácia, začlenenie, umiestnenie, dôležitosť, vplyv, postavenie v spoločenskom živote krajiny.
 - Inštitúcie, pri ktorých sú tieto orgány legalizované. Štruktúra, funkcie a metódy týchto orgánov, koordinácia ich činnosti a vzájomné vzťahy medzi nimi.
 - Metódy agenturno-operatívnej činnosti, spôsoby získavania a používania agentúry, jej zameranie. Spôsob nasadzovania agentúry proti ČSSR a ZSS a do našej agentúrnej siete. Systém kontroly.
 - Rozsah a kvalita agentúrnej siete. Vybavenie operatívnou technikou.
 - Systém sledovania, metódy sledovacej služby, aktivita a intenzita voči občanom danej krajiny a predstaviteľom ZSS. Sledovanie čs. ZÚ.
 - Organizácia odposluchovej služby, používané technické prostriedky.
 - Ustanovky, metódy prevádzania, sily a prostriedky.
 - Systém a technika previerky korešpondencie.
 - Kontrola spoločenských miest.
 - Systém ochrany tajných objektov a zakázaných oblastí.
 - Spôsob krytia a maskovania tajných vojenských a civilných objektov.
 - Organizácia a technika kuriérnej služby, vrátane diplomatickej.
 - Ochrana štátneho a služobného tajomstva, právny postih pri jeho porušení.
 - Ochrana dôležitých inštitúcií a podnikov pred preniknutím zo strany ZSS, smernice pre rokovanie s návštevami zo ZSS a postih v prípade ich porušenia.
- b) Režim vstupu do krajiny a výjazdu z krajiny, pohraničná kontrola
- Dokumenty cudzincov a miestnych obyvateľov, na ktoré je možné vstúpiť do krajiny a vycestovať z krajiny.
 - Formality nutné pre získanie vstupných, výjazdových, tranzitných a pobytových víz. Údaje požadované vo vízových dotazníkoch, vzory formulárov (formuláre) vízových dotazníkov, aký počet sa ich vyžaduje (koľkokrát sa vyplňujú), zvyklosti pri vyplňovaní, koľko fotografií sa vyžaduje a pod.
 - Ako dlho trvá vybavenie (vydanie) víza na diplomatický, služobný a cestovný pas pre príslušníkov ČSSR a pre iných príslušníkov. Pre ktorých príslušníkov platí bezvízový styk.
 - Orgány prevádzajúce pohraničnú a colnú kontrolu.
 - Režim v pohraničných oblastiach, podmienky prechodu zelenej hranice, používané technické obranné prostriedky, možnosť voľného prechodu hraníc obyvateľov hraničného pásma, priepustky pre pohraničné pásmo.
 - Pohraničné priechody pre vstup do krajiny a výjazd z krajiny na letiskách, v cestnej doprave, na železnici a v prístavoch. Zásady a spôsoby, postup a dôkladnosť previerky dokumentov osôb pri vstupe a výjazde, pasová kontrola, colná kontrola, previerka batožiny a finančných prostriedkov, spôsob vyplňovania rôznych dotazníkov na hraničných priechodoch, obsah a rozsah týchto dotazníkov, osobné vyťažovanie, spôsob prehliadky, zoznam tovaru, ktorého dovoz a vývoz je zakázaný, spôsob pečiatkovania dokumentov, nalepovania známok, kolokov, nálepiek, technická kontrola pomocou detektorov, colný režim. Prípadné rozdiely v postupe voči vlastným občanom, príslušníkov ZSS a príslušníkov iných štátov. Ako dlho trvá pasové vybavenie a colné vybavenie.
 - Spôsob podávania batožiny na prepravu. Možnosť schôdzok v objektoch letiska (stanice, prístavu). Možnosť pohybu pri tranzite.
 - Spôsob a možnosti prepravy z letiska, prístavu a hraničných priechodov do vnútrozemia alebo hlavného mesta.
- c) Pasový a pobytový režim, pohyb na území štátu

- Druhy dokumentov umožňujúce pobyt a pohyb cudzincov v krajine. Osobné dokumenty (preukazy totožnosti) miestneho obyvateľstva.

- Zásady prihlasovania k pobytu cudzincov a miestnych obyvateľov v hoteloch, penziónoch, súkromných bytoch, sanatóriách a pod.

- Prax pri prihlasovaní cudzincov ku krátkodobému a dlhodobému pobytu v krajine, či je nutnosť osobnej návštevy na polícii, daktyloskopické odtlačky na dokumentoch, spôsob vystavovania povolenia k prechodnému a trvalému pobytu, predlžovanie pobytových povolení, pečiatky do pasu.

- Formality pri nájme alebo kúpe bytu alebo samostatného domu cudzincom.

- Vyžadované doklady pre otvorenie (zriadenie) bankového účtu. Zvyklosti pri platení v hotovosti (do akej výšky), platenie šekom alebo inými spôsobmi. Spôsob transferu peňazí do zahraničia.

- Dokumentácia pre turistov, zásady a predpisy, ktorými sa musia turisti v krajine riadiť, dohody o turistickom ruchu s inými štátmi. Devízové predpisy, zmenárne peňazí. Podmienky a spôsob zámeny peňazí. Jednotka meny, kurz.

- Spôsob evidencie obyvateľstva, zásady registrácie v matrikách, či je možnosť využiť evidenciu obyvateľstva a evidenciu dopravných prostriedkov cudzincom alebo oficiálnym predstaviteľom cudzieho štátu.

- Prípadné obmedzenie pobytu v krajine pre cudzinca, spôsob kontroly. Možnosť pohybu občanov ZSS, oficiálnych predstaviteľov a súkromných osôb.

- Zásady získania povolenia k cestovaniu po celom území štátu alebo v jednotlivých oblastiach, pokiaľ je také povolenie nutné.

- Spôsob kontroly pohybu cudzincov, zvlášť, ktoré orgány ju vykonávajú. Prípadné povinnosti miestnych občanov hlásiť styk s cudzincami.

4) Doprava a spojovacie prostriedky

- Druhy dopravných prostriedkov existujúcich v krajine.

- Automobilová, železničná, letecká a lodná doprava, jej intenzita, zvláštnosti. Cestovné poriadky (autobusové, železničné, letecké).

- Mestská a prímestská doprava, jej rozsah, druhy lístkov a ich použitie (použitelnosť pre cudzincov).

- Zásady a zvyklosti pri používaní taxi.

- Možnosti súkromného nájmu vozidla a podmienky.

- Registrácia súkromných motorových vozidiel.

- Postup miestnych orgánov pri dopravných nehodách.

- Zásady pre odosielanie listov, poštových zásielok, balíkov, telegramov, nájom poštovej schránky, telefónu, ďalekopisu, zásady poste restante. Poštové tarify. Možnosti telefonického styku (verejné telefóny, systém ich použitia). Telefónne zoznamy. Odlišnosti od ČSSR napr. v spôsobe písania adresy a pod.

- Zákony a smernice týkajúce sa spojovacích prostriedkov, držania rádioprijímača - vysielacích staníc, amatérskych rádiostaníc, zásady a formality nutné k ich registrácii. Systém zameriavacích staníc a prenosných zameriavacích zariadení.

- Druhy elektrickej energie a napätie elektrického prúdu. Elektrické cykly, systém kontroly spotreby elektrickej energie.

5) Agentúrno-operatívne prostredie mesta pôsobenia rezidentúry

- Charakter mesta - sociálny charakter, spôsob zástavby, hlavné orientačné body a i.

- Historické pamiatky mesta, múzea, obchody (zatváracie dni a hodiny, zvlášť v sobotu a pod.), kiná, zábavné podniky (strelnice a i.), sociálne a hygienické zariadenia, parky, sady, oddychové miesta mimo mesta - z hľadiska možnosti schôdzok, únikov, mŕtvych schránok a pod.

- Adresáre.

6) Zvláštnosti spôsobu života, mravov a zvykov obyvateľov

- Správanie miestnych obyvateľov v rodine, na verejnosti, pri návštevách.

- Zásady spoločenského správania. (Spoločenské a morálne normy odlišné od našich.)

- Náboženské zvyklosti, sviatky, kultúry, obrady.

- Vzťah k cudzincom, možnosť či nemožnosť styku s nimi. Materiálne a peňažné vzťahy. Spôsob podávania darov.

- Kultúrna úroveň, druhy kultúry, umenia. Druhy kultúrnych zariadení. Vzťah k čs. kultúre.

- Zvláštnosti, ktoré musí cudzinec riešiť pri styku s domácim obyvateľstvom.

- Zdvorilostné pravidlá v styku so ženami, (zásadné odlišnosti od zvyklosti u nás).

- Miesta (štvrte, ulice, hotely, reštaurácie a pod.), ktoré nie sú vhodné pre cudzincov a z akých dôvodov. Miesta sústredenia cudzincov.

- Obchodná sieť, spôsoby nákupu a platenia, ak sú odlišné od našich.

- Najrozšírenejšie druhy športov v krajine.

- Svetové cudzie jazyky používané v krajine a hlavne cudzí jazyk, zvláštnosti tohto jazyka, pokiaľ ním hovoria miestni obyvatelia.

- Kluby, záujmové organizácie a spolky, ich úloha a význam v spoločenskom živote z hľadiska prípadnej možnosti využitia v rozviednej činnosti.

Dokument č. 3

1975, 26. augusta, Praha.

I. správa FMV – odbor 42

Dôvodová správa o založení objektového zväzku AOP – Francúzsko⁹

Súhlasím:

náčelník odboru 42 I. SFMV

pplk. JIROUŠEK František

I/ V súlade s RNS č. 23/74 predkladám návrh na zavedenie objektového zväzku AOP – Francúzsko. Návrh vychádza zo súčasnej situácie, ktorá vytvára objektívne podmienky pre prácu rezidentúry a centrály po tejto línii. Sústreďovanie, vyhodnocovanie a dopĺňovanie poznatkov k AOP – Francúzsko je tiež súčasťou plánu práce rezidentúry a centrály, ktorá tiež bude priebežne prevádzať kontrolu plnenia týchto úloh v zmysle RNS č. 23/74.

II/ Plán rozpracovania AOP sa bude realizovať podľa týchto tematických úloh:

1) geografické a demografické údaje

2) politické a ekonomické faktory

3) správny a policajný režim

4) spojovacie a dopravné prostriedky

5) AOP miesta pôsobenia rezidentúry

6) zvláštnosti v spôsobe života.

Ďalšie spresnenie príp. rozšírenie bude súčasťou ročného plánu práce, ktorý bude vychádzať z operatívnych potrieb, konkrétnej situácie a možností rezidentúry.

Objektový zväzok sústreďujúci všetky získané poznatky k AOP – Francúzsko bude vedený centrálou.

referent 42. odboru I. SFMV

por. HOJER Miroslav

Dokument č. 4

1985, 18. 9., Praha. Evidovanie agentúro-
no-operatívneho prostredia – pokyn.

Zásielka č. 4/MZ-85.¹⁰

Vzhľadom na to, že poznatky k AOP Indie nie sú doteraz rezidentúrou systematicky spracovávané, zasielam osnovu, ktorá má uľahčiť a spresniť postup rezidentúry pri získavaní týchto poznatkov. Ide o komplexné spracovanie AOP v celej jeho šírke za súčasných podmienok v Indii.

Za získanie a kvalitné spracovanie informácií k AOP jednotlivými pracovníkmi rezidentúry zodpovedá rezident. Organizuje túto činnosť, rozdelí úlohy, kontroluje ich splnenie, prípadne sa sám na nich podieľa. Materiály a poznatky sa datujú, označí sa prameň a spôsob získania.

Vypracované ucelené okruhy poznatkov k AOP zasielaj priebežne každým LK s tým, že kompletný materiál bude dokončený ku dňu 30.6.86. Ako prvý okruh poznatkov zašli „Správny a policajný režim“, ostatné okruhy ľubovoľne podľa časových možností rezidentúry.

Summary

Agency-operative environment in agenda of the Foreign Intelligence

The study „Agency-operative environment in agenda of the Foreign Intelligence“ briefly presents importance of agency-operative environment (AOE) for the Foreign Intelligence Service (code name: I. administration) of the former communist State Security, the principles of its research, the methods of obtaining information and the principles of opening and administration of the AOE files.

AOE is a collection of knowledge about the country which provides information basis for whatever operative activities in that country. The information in respect of the AOE was collected according to predefined scheme – it was information primarily on the government, counter-intelligence services and various documents.

This study contains the text of four documents from the Archive of I. administration: An extract from the directive for administration of AOE, The chart of Components of AOE, The justification report of the establishment of an AOE file for France and The Instruction for Administration of an AOE.

⁹ A ÚPN, f. I. správa ZNB, č. zv. 12 646.

¹⁰ A ÚPN, f. I. správa ZNB, č. zv.: 12584.

Rudolf Lančarič – obeť Stalinovej honby na Tita

Podľa významného britského historika Paula Johnsona sa Jozef V. Stalin v lete 1947, po vyhlásení Marshallovho plánu rozhodol dať do poriadku svoju „východoeurópsku ríšu“. Tú získal postupom Červenej armády a rozšíril v nej sovietsky vplyv vďaka rokovaniam na konci druhej svetovej vojny. Jedným zo štátov, ktoré chcel Stalin kvôli strategickej polohe ovládať, bola Juhoslávia. Tam vládol komunistický vodca Josip Broz Tito, ktorý sa ale na rozdiel od ostatných nenechal priamo riadiť Stalinom. Stalin v tomto preňho dôležitom bode zlyhal a Tita si pohneval svojou snahou urobiť z neho poslušnú bábku. V tomto jedinom prípade sa mu nepodarilo to, čo v ostatných krajinách východného bloku, aj keď sa o to pokúšal rôznymi cestami: „První poradu kominformy zorganizoval právě v Bělehradě, aby Jugoslávčům ukázal, že jsou nedílnou součástí systému. Jeho skutečným cílem ovšem bylo dosadit za místní komunistické předáky s určitými nacionalistickými ambicemi lidi, kteří byli zcela závislí na něm a na sovětské pomoci. Součástí tohto plánu byl i komunistický puč v Československu v únoru 1948. Stalin měl v úmyslu Tita zničit. Nemohl mu totiž odpustit nerudnou odpověď, kterou mu Tito poslal za války: „Nemůžete-li nám pomoci, aspoň nepřekávejte nepoužitelnými radami“.“¹

Stalin začal svoj plán zvrhnutia Tita tým, že pozval do Moskvy bulharského komunistického vodcu Georgi Dimitrova a za Juhoslovanov Edvarda Kardelja a Milovana Đilasa, z ktorých jedného si chcel neskôr vybrať ako bábkového nástupcu namiesto Tita. Podľa jeho návrhu mali po zvrhnutí Tita utvoriť Bulharsko a Juhoslávia hospodársku federáciu podľa vzoru Beneluxu, pričom sľúbil Juhoslávii možnosť anektovania Albánska ako odmenu za poslušnosť. Tito ako skúsený a obozretný revolucionár mal svoje zdroje, od ktorých sa dozvedel o Stalinových plánoch a pripravil sa na chystaný puč. Urobil

nevyhnutné opatrenia, prikázal prerušenie kontaktov s Moskvou bezpečnostným zločkám a stranickým orgánom a 1. marca 1948 vyhrotil krízu tým, že prinútil ústredný výbor hlasovať proti Stalinom navrhovanej dohode. Následne bol Tito rezolúciou Informbyra² z júna 1948 obvinený z protisovietskej špiónáže, antisovietizmu a tajného spojenia so Západom a nakoniec: „byla celá strana označená jako menševická, bucharinovská a trockistická a obvinění vyvrcholilo sprostými výhrůzkami vůči Titově osobě samotné: „Domníváme se, že dostatečným poučením je osud Trockého“.“³ Tito nechal zistiť, ktorí jeho stranícki kolegovia sú verní Moskve, a potom dal zavrieť dohromady 8400 podozrivých členov polície, armády a strany. S bezpečnostnými zločkami očistenými od nelojálnych elementov potom ľahšie čelil sovietskemu nátlaku, ktorý spočíval v hospodárskych sankciách, manévroch armád na juhoslovanskej hranici a monsterprocesoch, v ktorých Tito figuroval ako hlavný, aj keď neprítomný vinník.

A ako do tohto nebezpečného kolotoča hrôz, rozpútaného sovietskym vodcom, ktorý dobre chápal, že neustála atmosféra strachu udržiavaná vraždením je jedinou cestou dlhodobého udržania moci, zapadla postava Rudolfa Lančariča? Preňho osobne tým najhorším možným spôsobom. Po vylúčení z Hlavného veliteľstva žandárstva a krátkej partizánskej kariéry sa po 2. svetovej vojne vrátil do Národnej bezpečnosti, kde agilne vykonával čiernu prácu ako predĺžená ruka vládnucej komunistickej zločineckej organizácie, ktorá ho nakoniec obetovala úspechu Stalinovej špinavej hry.

Rudolf Lančarič sa narodil 14. augusta 1914 v Grenville, Pennsylvania, USA, kde chodil tri roky do základnej školy. V roku 1922 sa s rodičmi a tromi súrodencami presťahoval do Dolných Orešian v okrese

Mgr. Vladimír Palko
(1981), absolvent
Filozofickej fakulty
Trnavskej univerzity,
pracuje v Ústave pamäti
národa.

1 JOHNSON, P.: *Dějiny dvacátého století*, Praha, 1991, s. 436.

2 Informačné byro komunistických a robotníckych strán (1947 – 1956) vzniklo ako reakcia na vznik Marshallovho plánu, no v krátkom čase sa z neho stal Stalinov nástroj kontroly sovietskych satelitov, ktorý mal v prípade potreby trestať ich neposlušnosť.

3 Tamže.

Trnava. Tam vychodil 5 tried rímskokatolíckej ľudovej školy a následne tri triedy reálneho gymnázia v Trnave, ktoré kvôli chorobe nedokončil. Do roku 1935 pomáhal rodičom na hospodárstve a pri prevádzkovaní pohostinstva. Od októbra 1935 do októbra 1937 absolvoval vojenskú prezenčnú službu pri pešom pluku 39 v Bratislave, kde dosiahol hodnosť desiatnika. Počas tejto služby absolvoval špeciálny kurz pre prieskumné hliadky a pozorovateľský kurz. V máji 1938 nastúpil službu ako záložník na maďarských a rakúskych hraniciach, kde pôsobil do decembra toho roku. Od 1. apríla 1939 do 4. apríla 1944 slúžil na Hlavnom veliteľstve žandárstva (HVŽ), kde dosiahol hodnosť strážmajstra. Vojenský súd ho prepustil zo služby kvôli zamlčievaniu nemanželského dieťaťa. Od 19. apríla 1944 do 19. mája 1945 pracoval najprv v Škodových závodoch v Dubnici nad Váhom, neskôr v Leteckej továrni TDP (Továrň na dopravné prostriedky) v Trenčianskych Biskupiciach. Školu pre výcvik veliteľov staníc absolvoval od 11. marca do 3. septembra 1946 v Pohotovostnom oddiele v Bratislave s najlepším prospechom zo všetkých absolventov a s vyznamenaním. Reaktivovaný bol 6. októbra 1947 v hodnosti práporčíka a vrchného strážmajstra ZNB, pôsobil v VI. odbore Povereníctva vnútra na oddelení III-A-II-C, kde v skupine Adolfa Předáka prenasledoval nepriateľov komunistického režimu. Dňa 6. apríla 1950 bol zatknutý a spolu so skupinou Šefik Kevič a spoločníci obvinený z velezrady a vyzvedačstva. Štátny súd v Prahe ho 2. septembra 1950 odsúdil na trest smrti. Najvyšší súd rozsudok potvrdil a Rudolf Lančarič skončil 17. februára 1951 na popravisku.

Priatelja do vyhlásenia rezolúcie Informbyra

V Československu procesy proti titoistom len rozšírili vlnu politických procesov prebiehajúcich od roku 1948 proti najrôznejším typom domnelých alebo skutočných odporcov komunistického režimu. Proces proti titovským špiónom v Československu mal hlavnú postavu v osobe juhoslovanského vicekonzula v Bratislave Šefika Keviča. Ten nastúpil do vedenia konzulátu v roku 1947 ako nástupca Savo Milakoviča a Jozefa Moravca. Kontakty medzi juhoslo-

vanskými diplomatmi a príslušníkmi Štátnej bezpečnosti boli ešte pred Stalinovým konfliktom s maršalom Titom veľmi plodné a prirodzené: „*Boli to styky pestované a podporované oficiálnou politikou.*“⁴ Juhslovanskí partizáni a ich odboj boli všetkými krajinami pod sovietskym vplyvom považovaní za vzor a v Československu to nebolo inak. Štátna bezpečnosť (ŠtB) pomáhala vtedy ešte spriatelovým a obdivovaným súdruhom z Juhslovánie riešiť ich záujmy na území Československa, najmä vyhľadávanie ukrývajúcich sa bývalých členov fašistickej Ustaše. Tiež to bola akási forma kontroly ich činnosti, pretože si nemohli dovoliť nechať voľne operovať pracovníkov konzulátu, ktorí riešili aj štátnobezpečnostné úlohy. Jedným z prvých opatrení proti titoistom bolo vypovedanie vicekonzula Borislava Čoriča a správcu konzulátu Orena Ružiča z ČSR v novembri 1949 kvôli údajnej „protištátnej činnosti“.

So Šefikom Kevičom zoznámil Rudolfa Lančariča na jar 1947 jeho nadriadený podplukovník Rudolf Viktorín, toho času veliteľ Štátnej bezpečnosti na Slovensku. Poveril ho sprevádzaním Keviča počas jeho návštevy Nitry, kde mal vypočúvať juhslovanskú štátnu príslušníčku, údajnú agentku americkej spravodajskej služby Bosilku Perše. Odcestovali do Nitry, vykonali výsluch a previezli B. Perše do Bratislavy. „*Po príchode do Bratislavy ja som z auta vystúpil a Kevič zaviezol menovanú na konzulát, alebo do hotelu Carlton. Počas cesty Kevič sa s menovanou vyprával kamarátsky. Spomenul mi, že menovaná bude na druhý deň vyhostená z ČSR.*“⁵ Juhslovanský konzulát navštevoval R. Lančarič aj s kolegom Ignáčom Čaplom v súvislosti s B. Perše a inými prípadmi pomerne často. Ignác Čapla prerušil styky so Šefikom Kevičom ihneď po vydaní rezolúcie Informbyra, ale Rudolf Lančarič v stretávaní s ním pokračoval aj napriek Čaplovmu varovaniu, pretože v ňom „*nevidel Titovho stúpenca, ale (...) iba zamestnanca juhslovanského konzulátu.*“⁶ V rozpore s týmto tvrdením v Lančaričovej výpovedi je vyhlásenie jeho manželky, ktoré sa zachovalo vďaka záznamu, v ktorom príslušník s krycím označením 1035/S z útvaru 402 A dáva na vedomie obrannému a juhslovanskému referátu, že mu dňa 13. apríla 1950, tj. týždeň po zadržaní R. Lančariča, volala

4 JABLONICKÝ, J.: *Podoby násilia*, Bratislava 2000, s. 176.

5 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, výpoveď R. Lančariča z 17. 5. 1951, s. 150.

6 Tamže, s. 152.

jeho manželka Magda a dohodla si s ním stretnutie, ktoré sa uskutočnilo na Poverenic-tve vnútra o pol siedmej večer. Magda Lančaričová sa príslušníka pýtala, či mu môže poslať balíček s oblečením a jedlom, na čo jej ten odpovedal, že nech ho prinesie a on zistí, či sa bude dať doručiť. Potom sa pýtala, prečo ho asi zatvorili, a viedli rozhovor o juhoslovanských agentoch: „*Dalej hovorila, že R. L. bol v priateľskom pomere s jedným Juhoslovanom – takým malým, čiernym, veľmi veselým – ktorého ona volá „Štefan“. Tento bol u nich na svadbe, aj na krštení ich dcéry a po krštení k nim chodieval dlhšiu dobu, ale že pozdejšie prestal k nim chodiť a keď sa Ruda pýtala, že prečo „Štefan“ už k nim nechodí, R. L. hovoril, že keby ho hľadal, že pre neho nie je doma. (...) Ona sa veľmi diví, žeby R. L. bol niekomu naletel a s niekym spolupracoval, nakoľko je dosť fíkaným človekom a bol by musel vedieť, že ten Juhoslován je agentom. Niekoľko razy zdôrazňovala, že je dávno tomu, čo k ním „Štefan“ prestal chodiť a prečo sme ho my nezatvorili, keď bol špiónom, keby ho teraz stretla, tak ho vlastnoručne zabije.*“⁷

„Lov na Žingora“

Veliteľ 2. československej partizánskej brigády M. R. Štefánika Viliam Žingor sa ako ústredný tajomník Zväzu partizánov na Slovensku listom z 18. júla 1945 prihovárať za prijatie R. Lančariča na Hlavnom veliteľstve Národnej bezpečnosti. Keďže nebol prorokom, nemohol vedieť, že sa raz toto dobrodenie obráti proti nemu.

Rudolf Lančarič s Ignáčom Čaplom (a ďalšími príslušníkmi ŠtB⁸) sa aktívne a priamo podieľali na „realizácii“ Viliama Žingora, ktorého problémy s komunistickou mocou sa začali už pred februárom 1948 kvôli jeho odlišnej interpretácii priebehu Slovenského národného povstania (SNP), nezapadajúcej do oficiálnej komunistickej verzie. Poukazoval tiež na existenciu nepravých „zaslúžilých“ partizánov, ktorí sa od všelikade vynárali v snahe pomôcť svojej kariére, no pritom sa žiadnych bojov nezúčastnili. Publikácia „Žingorovcov“ z roku 1947, „*Príspevky k dejinám Slovenského národného povstania v Turci*“, v ktorej boli publikované niektoré komunis-

Rudolf Lančarič.

Zdroj: A ÚPN Bratislava

tom nepríjemné pravdy, bola od februára 1948 ich zásahom zakázaná.

Existovali aj udania obviňujúce ho z podpory Juhoslávie a z priateľského zmýšľania o Titovom režime, ktoré mu neskôr tiež prifažili. Tak isto boli v akcii „Turiec“ rozpracovávaní aj bývalí príslušníci Demokratickej strany Ján Lichner, Jozef Styk a Miloš Ruman.⁹ Viliam Žingor bol vo vykonštruovanom monsterprocesu odsúdený za velezradu a vyzve-dačstvo na trest smrti a bol popravený v Bratislave 18. decembra 1950.

Príprava procesu, zatknutie a vypočúvanie

„Dôkazy“ svedčiace proti Šefikovi Kevičovi získala Štátna bezpečnosť výsluchom Viliama Žingora a Ernesta Otta – tajomníka povereníka pre školstvo a osvetu Ladislava Novomeského, ktorého neskôr odsúdili spolu s Kevičom. Podľa podplukovníka Vlastimila Kroupu viedol začiatkom roku

7 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, Záznam z 15. 4. 1950, s. 223.

8 Mená príslušníkov ŠtB, podieľajúcich sa na realizácii skupiny V. Žingora: Bohumil Doubek, Viktor Sedmík, Teodor Baláž, Šimon Čermák, Vladimír Daněk, Pavel Slopovský, Josef Buberník, Ján Vaculka, Štefan Ladvenica, Miroslav Vomáčka, Ladislav Plachý, Josef Šrubaf, Josef Konrád, Pavel Blenda, Jan Hříčka, Elemír Durech.

9 Bližšie pozri JABLONICKÝ, J.: *Podoby násilia*, s. 131.

46

SVÄZ PARTIZÁNOV NA SLOVENSKU

ÚSTREDNÝ SEKRETARIÁT

Predmet: Lančarič Rudolf, doporučenie. Bratislava, MNO 18. júla 1946

Č. jednacie: 3348/45.-IV-T-S-. Titl.

Odpoveď na č.: Hlavné veliteľstvo N B,

Prílohy: Bratislava.

2. 11. 1946

partizánov na Slovensku, ústredný sekretariát v Bratislave úctive Vás žiada, aby ste nášho prevereného partizána prijali do Vašich služieb. Svoju žiadosť si menovaný podal 28. júna t.r. na ktorej bolo doporučenie od Sväzu partizánov, Bratislava. Menovaný nám hlásil, že sa mu žiadosť stratila, preto ráďte vec jeho priaznive vybaviť a postupujte podľa dôvodov, ktoré sú uvedené v odpise stratenej žiadosti.

Menovaný partizán bol príslušníkom II. Stalinovej part. brigády, odd. Ge. M. R. Štefánika.

Ústredný tajomník Sväzu: mjr. Žingor.

Soc. referent Sväzu: J. Tomášovič.

Sväz partizánov na Slovensku
Sociálne oddelenie

SMŔŤ FAŠISTOM A ICH KOLABORANTOM!
ČEŠŤ PARTIZÁNOM!

47

Viliam Žingor sa prihovára za prijatie R. Lančariča do Národnej bezpečnosti.
Zdroj: A ÚPN Bratislava

1950 poradu o juhoslovanskej problematike námestník Ministerstva národnej bezpečnosti Karel Šváb: „Vzhľadom k naprotému nedostatku poznatkov o jugoslávské špionáži v ČSR, prišli jsme k názoru, že by bolo možno provést proces, ktorý byl tak vyžadován, v němž by ústřední postavu hrál jugoslávský konsul KEVIČ, na kterého byly určité poznatky.“¹⁰ Bol vypracovaný návrh na zatknutie Š. Keviča, ktorý V. Kroupa predložil Osvaldovi Závodskému, ktorý ho odovzdal Karlovi Švábovi: „Šváb tento návrh dal

na ÚV KSČ GEMINDEROVI,¹¹ který jej asi po 14 dnech se svou parafou vrátil.“¹²

Podľa slov náčelníka 1. oddelenia KV ŠtB v Bratislave Šimona Čermáka, pod ktorého velenie spadal aj tzv. „protititovský“ referát 22¹³ (tomu velil Jozef Šepela), keď dostali príkaz sledovať Š. Keviča, začali získavať poznatky o jeho známych, ktorých 22. referát ďalej „rozpracovával“ bez akejkoľvek vedomosti o ich prípadnej trestnej činnosti. Šefik Kevič bol zadržaný 24. marca 1950 v Bratislave Štátnou bezpečnosťou a navrhli mu, že: „může očekávat shovívavost československých úřadů, bude-li o své činnosti proti republice dobrovolně vypovídat. To Kevič velmi kategoricky odmítl a prohlásil, že nezradí Titovu vládu v Juhoslávii, jejímž je stoupencem.“ Š. Kevič si týmto výrokem vyslúžil intenzívne trojtýždenné vypočúvanie: „Kevičovi bylo po devíti probděných nocích dovoleno spát, protože již skoro nemohl vypovídat.“¹⁴ Po tom, ako v slabšej chvíli priznal „spoluprácu“ s R. Lančaričom a I. Čaplom, odmietol niekoľko dní odpovedať na akékoľvek otázky. Tiež predstieral záchvaty zúrivosti, pri ktorých kričal a napadol dozorcov: „Strážní byli nuceni dvakrát nebo třikrát se bránit. (...) Aby bylo zabráněno jeho křiku, byla mu dána svěrací kazajka a do úst roubík.“¹⁵ Ku Kevičovmu vypočúvaniu sa vyjadril aj vrchný vyšetrovateľ Bohumil Doubek, ktorý bol spolu so sovietskymi poradcami Lichačovom a Makarovom na najvyššom stupienku vyšetrovacieho reťazca: „Kevičovo vyšetřování bylo sledováno ss. poradci i Švábem velmi bedlivě. Nezúčastnili se ho sice osobně, ale z vedlejší místnosti jeho průběh sledovali odpovlechnovou technikou. Kevičův výslech byl velmi tvrdý. Mimo již popsané metody jako stání, nevyspání atd., byl Kevič při výslechu i bit. Nepřiznával nic, ale potom již zcela zmožen, přiznal to, z čeho byl vyšetřováním i ostatními vyšetřovanými obviňován. Jugoslávská linie vedoucí k slovenským buržoazním nacionalistům však odhalena nebyla.“¹⁶ Na Ernesta Otta aplikovali vyšet-

10 A ÚPN Bratislava, f. A/8, inv. č. 1222, vyjadrenie V. Kroupu z 12. 10. 1963.

11 Bedřich Geminder pôsobil vo funkcii vedúceho oddelenia zahraničných stykov ÚV KSČ. Tiež bol popravený spolu so skupinou R. Slánskeho.

12 A ÚPN Bratislava, f. A/8, inv. č. 1222, vyjadrenie V. Kroupu z 12. 10. 1963.

13 Referát 22 „rozpracovával“ v rovnakom čase aj šesťčlennú skupinu Jána Siráckeho a spol., ktorej členovia mali tiež údajne vykonávať špionáž pre Šefika Keviča. Odsúdení boli na tresty odňatia slobody vo výške od 8 do 20 rokov.

14 JABLONICKÝ, J.: *Podoby násillia*, s. 175-176.

15 A ÚPN Bratislava, f. A/8, inv. č. 1222, Výpis zo súhrnnej správy o Kevičovi a spol. k 28. 6. 1950 z 19. 12. 1963.

16 KAPLAN, K.: *ŠtB o sobě*. ÚDV PČR, 2002, s. 64. Dostupné na www.mvcr.cz/policie/udv/svedectvi/doubek.doc

rovatelia Štátnej bezpečnosti metódu neustáleho státia pri výsluchu. Bohumil Doubek tvrdil, že: „Ernest Otto měl nohy od stálého stání tak oteklé, že již musel být při výsluchu opřen, jinak by upadl.“¹⁷ Ernest Otto bol pritom podľa správy Inšpekcie Ministerstva vnútra (ďalej IMV) z r. 1954 všeobecným informátorom od r. 1947 a podával informácie z prostredia Povereníctva školstva či Demokratickej strany orgánom ŠtB Teodorovi Balážovi, Matejovi Bělovi, Šimonovi Čermákovi a Františkovi Hagarovi.¹⁸

Všetky výpovede zadržaných, väčšinou juhoslovanských občanov a pracovníkov konzulátu, boli sovietskymi poradcami upravené v neprospech Š. Keviča. Úzke styky s Šefikom Kevičom pred rezolúciou Informbyra neprospejú ani vedúcemu pracovníkovi útvaru pre odhaľovanie nepriateľov v komunistickej strane Teodorovi Balážovi, ktorý bol zatknutý v apríli 1951 a odsúdený na 25 rokov väzenia v procese s ďalšími vysoko postavenými príslušníkmi Štátnej bezpečnosti za spojenie so Slánskeho protištátnym sprisahaneckým centrom a za sabotáž v bezpečnostnom aparáte.

Necelé dva mesiace po Kevičovi bol zatknutý aj Rudolf Lančarič, ktorý protititovskému referátu na KV ŠtB pripadal kvôli kontaktom s Kevičom ako vhodný kandidát na juhoslovanského „špióna“, tým skôr, že spolu udržiavali nielen pracovné, ale aj priateľské a spoločenské styky. Jeho osoba však už bola predmetom vyšetrovania dlhší čas (viď nižšie). Rovnaký osud postihol 23. júna 1950 aj jeho kolegov pplk. Teodora Baláza a Ignáca Čaplu: „ktorý po Žingorovi neúnavne pátral až do jeho zatknutia v Račkovej doline.“¹⁹

Rudolf Lančarič pri výsluchoch priznal, že spolu s I. Čaplom hovorili Šefikovi Kevičovi o všetkých prípadoch, na ktorých pracovali. On a Čapla sa začali obávať, že správy, ktoré dávali Kevičovi, sa „stretávajú u sovietskych orgánov so správami, ktoré uve-

dené orgány dostávajú priamo z Povereníctva vnútra – odboru ŠtB.“²⁰ Tieto obavy sa naplnili a prejavili oveľa horšie, ako si vôbec dokázali predstaviť.²¹

Kompromitácia za každú cenu

Odhaľovaniu nepriateľov vo vlastných radoch venovala Štátna bezpečnosť značné prostriedky a energiu. Sledovala každú stopu vedúcu k ich kompromitácii. V prípade neúspechu si to často nepripúšťala a na základe nepresvedčivých, v horšom prípade od základu vymyslených dôkazov konštruovala obvinenia. V prípade osoby Rudolfa Lančariča to tiež nebolo inak. Preverovacia komisia pri ZO – KSS Povereníctva vnútra v zložení Imrich Medve, L. Kováčovičová a Jozef Májek už dňa 15. marca 1949 konštatovala, že Rudolf Lančarič ako zástupca veliteľa stráže v Škodových závodoch, kde pôsobil od apríla 1944, podliehal príkazom svojho nadriadeného, nemeckého dôstojníka, a počas SNP a po jeho potlačení „Lančarič vysielal ozbrojené stráže do jednotlivých úsekov a v úseku č. 8 prišli k srážke medzi strážou a partizánmi, kde v boji padlo niekoľko mužov. Lančarič ako zástupca väčšinou sa zdržiaval na veliteľstve a bol v stálom styku s nemeckými dôstojníkmi, od ktorých prijímal rozkazy a tieto plnil podľa ich príkazov.“²² Vychádzali z previerky istého Jozefa Mečiara, ktorý bol jedným z Lančaričovych podriadených v závode. Z tohto vyplýva, že slučka sa na krku R. Lančariča začala sťahovať viac ako rok pred jeho zatknutím a závery vyšetrovania len prispeli k dosadeniu jeho osoby do úlohy titovského kolaboranta.

V súvislosti so zhromažďovaním dôkazov proti R. Lančaričovi prebehli výsluchy jeho bývalých kolegov a podriadených zo Škodových závodov v Dubnici nad Váhom a Trenčianskych Biskupiciach. Už po jeho zatknutí poslal vyšetrovateľ pokyn štátnobezpečnostným orgánom v Trenčíne, aby našli a vypo-

17 Tamže, s. 56.

18 Podľa výpovede J. Šepelu na IMV z r. 1954 boli Hagara s Ottom priatelia (poznali sa zo základnej školy), preto nešlo v jeho prípade o viazanú spoluprácu. Hagara neskôr na pokyn T. Baláza musel Otta osobne zatknúť. Bližšie pozri: A ÚPN Bratislava, f. IMV ČSSR Praha, A/8, inv. č. 107.

19 JABLONICKÝ, J.: *Podoby násillia*, s. 176.

20 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, Výpoveď R. Lančariča z 17. 5. 1951, s. 152.

21 I. Čapla bol zatknutý 23. 6. 1950, prevezený do pražskej Ruzyně a vypočúvaný vo veci Š. Keviča a spol. Podľa vlastnej výpovede na Inšpekciu MV v r. 1963 bol dva roky v samoväzbe a podstupoval niekoľkodňové výsluchy. Jeho bývalí kolegovia sa ho pýtali, koľko príslušníkov ŠtB odstrelil. Keď neboli spokojní s protokolmi, odviekli ho k B. Doubkovi, ktorý ho presviedčal, že „to musím chápať politicky, že záleží na tom, abych protokoly podepsal, že je to v zájmu věci. Nakonec mi řekl, že když to nebudu chtít pochopit, že mě stejně pověsí, i když to nepodepišu.“ A ÚPN Bratislava, f. IMV ČSSR Praha, A/8, inv. č. 1222.

22 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, Výpis so zápisnice prever. komisie, s. 67.

čuli strážm. Jána Šifaloviča. Správa bola formulovaná typickým spôsobom, z ktorého jasne vyplýva, že išlo výlučne o získavanie kompromitujúcich informácií o Lančaričovi: „Podľa získaných informácií Lančarič bol telom a dušou oddaný nemcom a tito mu bezpodmienečne doverovali, preto dostal také zodpovedné miesto. (...) Zároveň ho [Šifaloviča, pozn. V. P.] upozorníte na povinnosť zachovať v tejto veci najprísnejšiu mlčanlivosť. Ak by vedel udať osobu, ktorá by mohla o činnosti Lančariča niečo pozitívneho vedieť, nech ju udá.“²³ Jedným z výsledkov bolo nájdenie niekoľkých odpisov Lančaričových hlásení o priestupkoch robotníkov a v jednom prípade sťažnosť robotníka, ktorého Rudolf Lančarič s ďalšími dvomi dozorcami zbili. V súvislosti s násilím pri vypočúvaní treba spomenúť zmienku prokurátora Antona Rašlu, ktorý Rudolfa Lančariča uvádza medzi najhorlivejšími bitkármi VI. odboru Povereníctva vnútra.²⁴ Toto jeho tvrdenie dokazuje správa Inšpekcie Ministerstva vnútra zo 17. mája 1955, ktorá prešetrovala sťažnosť vo veci použitia fyzického násillia pri vypočúvaní Fedora Thurzu, bývalého predsedu Najvyššieho kontrolného dvora v Bratislave, odsúdeného na 15 rokov väzenia v r. 1949: „Fysického násillí proti THURZOVÍ měli použiť jeho vyšetřovací referenti LANČARIČ (popraven pro velezradu a špionáž), ČAPLA, VLKOVÍČ a PŘEDÁK, kteří byli propuštěni pro různé delikty ze služeb MV. Fysické násillí spočívalo v tom, že Thurza byl při výslechu fackován, tlučen obuškem za krk a přes záda a že byl ponechán delší čas jen o kávě a chlebu. (...) Kdo nepoužil fyzického násillí byl svými veliteli odsouzeným BALÁŽEM, ČERMÁKEM a dalšími považován za alibistu.“²⁵

Orgán ŠtB Štvaj správy vyhodnotil nasledovne: „je vidieť, že Lančarič bol prívržencom fašistického režimu, nakoľko za minimálne veci trestal robotníkov, resp. dával návrh na prepustenie z práce.“²⁶ Štátna bezpečnosť predvolala desať zamestnancov Škodových závodov, ktorí podali svedectvo o činnosti Rudolfa Lančariča počas jeho pôsobenia vo funkcii kontrolóra závodnej stráže. Odpovedali najmä na otázky týkajúce sa jeho spolupráce s nemeckými nadriadenými smerujúce k obvineniam z kola-

borácie s fašizmom, na otázku, či R. Lančarič nevyslal pracovníkov závodnej stráže proti partizánom, a nakoniec či vedeli o jeho partizánskej činnosti. Odpovede boli zaujímavé – Rudolf Lančarič bol v očiach väčšiny svedkov prísny pedant, ktorý si svojou spoľahlivosťou získal obľubu u nemeckých nadriadených a bol uprednostňovaný aj pred kandidátmi nemeckej národnosti. Tým sa stal objektom ohovárania niektorých pracovníkov, ktorí si jeho pracovné úspechy vysvetľovali ako sympatizovanie s Nemcami. Tri svedectvá bývalých kolegov z desiatich vyznievali proti nemu a označovali ho za poklonkujúceho prívrženca fašistov, prenasledujúceho partizánov. Ostatné výpovede boli neutrálne, ale potvrdili, že Lančarič niekedy chodieval s členmi závodnej stráže nemeckej národnosti do lesa, ale žiadny stret s partizánmi nepotvrdili. Valent Michalec napríklad uviedol, že Lančarič tesne pred príchodom frontu odišiel zo závodu a stretol ho až po vojne. Jovan Bogdanovič, ktorý pracoval v Škodových závodoch ako vrátnik a neskôr ako strážnik, tvrdil jednoznačne v Lančaričov prospech, že mal spojenie s partizánmi, zháňal cestovné legitimácie pre bezpečné cestovanie spojok a zisťoval vojenské informácie z okolia Dubnice nad Váhom a Trenčianskych Biskupíc (konkrétne o dvoch rumunských lietadlách, ktoré pristáli pri Trenčianskych Biskupiciach). Tiež chcel od Bogdanoviča, aby mu pomohol s niektorými jeho úlohami v prospech partizánov.

V Dubnici nad Váhom bol v tom čase zaisťovací (de facto koncentračný) tábor pre Rómov, v ktorom sa v neľudských podmienkach tiesnilo sedemsto ľudí. V januári 1945 v tábore vypukla epidémia škvrnitého týfusu a Nemci požadovali jeho likvidáciu zo strachu pred prípadným rozšírením nákazy do Škodových závodov: „Keď slovenské úrady odmietli tábor zlikvidovať, prišli Nemci k hroznému činu. 26 Rómov podozrivých z nákazy naložili do áut s tým, že ich odvezú do trenčianskej nemocnice. Zamierili však do areálu zbrojovky, kde ich v pripravenom hromadnom hrobe brutálne pozabíjali.“²⁷ Zabití boli obzvlášť brutálnym spôsobom, podľa exhumačnej správy bola len časť Rómov zastrelená, niektorí boli dobití lopatami či zaživa zakopaní v hrobe. O tejto

23 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, Príkaz k vypočútiu zo 17. 4. 1950, s. 235

24 Pozri: RAŠLA, Anton: *Spomienky spoza mreží*. Vidas, Banská Bystrica 1998, s. 67.

25 A ÚPN Bratislava, f. A/8, inv. č. 199, správa o prešetrení sťažnosti zo 17. 5. 1955.

26 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, hlásenie z 7. 7. 1950.

27 JANAS, Karol: Perzekúcia Slovenských Rómov (1939–1945). In: *Historická revue*, č. 1, 2003.

skutočnosti musel podľa výpovede Jozefa Mečiara vedieť aj R. Lančarič, pretože sa toto zverstvo udialo na území jeho zmeny (konkrétne 8. skupina), na úplne odľahlom mieste. Ďalej podľa svedka Jozefa Kiliána bola v blízkosti Škodových závodov popravená Nemcami neznáma partizánka, ale Lančarič v tej dobe nebol v službe.

Dá sa povedať, že R. Lančariča práca v Škodových závodoch úplne neuspokojovala, čo mu však nebránilo vykonávať ju dôsledne. Podľa jeho výpovedí zo zápisníc sa snažil dostať späť do žandárskych radov. Napísal dve žiadosti o znovuprijatie do služby na Ministerstvo vnútra a jednu prezidentovi Dr. Jozefovi Tisovi, a vypovedal, že dokonca Dr. Tisu kvôli tomu osobne navštívil. O tejto návšteve však neexistuje nijaký dôkaz. Urobil tak aj napriek tomu, že v Škodových závodoch bol na vtedajšie pomery oveľa lepšie platený. V zápisnici zo 17. mája 1950 Rudolf Lančarič priznáva,

že sa po založení Hlinkovej gardy v Dolných Orešanoch stal jej členom a po dohode s jej miestnym veliteľom Bartolomejom Minárikom pôsobil ako referent výcviku, t. j. raz týždenne vykonával s jej členmi bojový výcvik. Tiež udal, že: „na politiku býv. Slov. štátu som sa celkom inakšie díval ako na politiku prvej ČSR. Po utvorení býv. Slov. štátu som videl, že Slováci, totiž slovenský národ neni už tak utláčaný ako predtým, že dostáva určité práva. (...) režim býv. Slov. štátu vyhovoval pre slovenský národ a z týchto dôvodov som tomuto režimu slúžil verne a oddane.“²⁸ V úplnom protiklade s týmito výpoveďami, ktoré boli spísané vo väzbe pod nátlakom a museli byť v súlade so scenárom procesu, sú jeho nasledujúce výroky.

„Ilegál“?

Rudolf Lančarič bol podľa vlastných tvrdení už pred Slovenským národným povstaním aktívnym pomocníkom ilegálnych komunistických štruktúr a partizánov. Ako uviedol vo svojom životopise z októbra 1945:

Povereníctvo vnútra - VII. odbor.

Prehlásenie.

Prehlásujem na svoju česť a svedomie, že o všetkých veciach, ktoré sa mi stali alebo sa mi stanú známymi pri výkone môjho povolania, zachovám čo najprísnejšiu mlčanlivosť. Som si vedomý aj toho, že o veciach, o ktorých som sa dozvedel v súvislosti svojho služobného zaradenia, môžem pred súdom, úradom ako aj pred inou nepovolanou osobou vypovedať - i po prepustení zo služieb - len po predbežnom písomnom súhlase prednostu VII. odboru.

O trestných následkoch prezradenia úradného tajomstva som bol dnešného dňa v prítomnosti podpísaných svedkov poučený a sú mi známe následky, ktoré ma môžu stihnúť v prípade prezradenia úradného tajomstva.

Bratislava 20. okt. 1944

.....
Svedkovia

.....
Svedkovia

.....
Vlastnoručný podpis

„V mesiaci júni 1944 nadviazal som spojenie s ruským pol. komisárom Simeonom Simeonovičom Mudraheľom a zorganizoval som s týmto podzemné hnutie Národných výborov a ilegálnych pracovníkov. Pred týmto však dávno ešte v roku 1943 varoval som pred zatknutím ľudí komunistického smýšľania, ako Jozefa Ulovca, zápasníka v Dubnici n./ Váhom, Františka Švadlenku, Rudolfa Kuboviča a iných.“ Ďalej uvádza svoju bohatú aktívnu partizánsku činnosť počas SNP: „... jak ja, tak komisár Mudraheľa nadviazali sme spojenie s druhou partizánskou Stalinovou brigádou - odriad Gen. M. Štefánika a zúčastnil som sa s týmito akcií proti votrelcom, ako aj akcií vyhadzovania transportov na trati Trnava-Bratislava, Trnava-Kúty atď. V mesiaci januári 1945 hneď v začiatku nadviazal som styky i s partizánskym štábom JERMAK a jak u tohto, tak u II. Stalinovej brigády konal som funkciu partizánskeho zpravodajského dôstojníka v prepožičanej hodnosti poručíka. Pre oba štáby obstarával

Vyhlasenie o mlčanlivosti.
Zdroj: A ÚPN Bratislava

28 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, výpoveď R. Lančariča z 17. 5. 1951, s. 147-8.

som zbrane, muníciu, traskaviny, míny granáty, lieky, cestovné poukazy a legitimácie, cest. povolenia, potvrd. o oslobodení od voj. služby a zákopov, závodné – továrenské legitimácie a preukazy. Zhotovoval som týmto situačné a orientačné náčrty pozícií nemeckých vojsk, zákopov, okopov a opevnení, ako aj obstarával som plány a nákresy tovareň, letísk, maskovaných letísk a iných vojenských objektov a skladísk.“²⁹ Z vlastných prostriedkov tiež údajne hradil cesty svojim trom spravodajským spojкам.

Predseda Miestneho národného výboru v Dolných Orešanoch Kubiček vydal v júni 1945 R. Lančaričovi osvedčenie o tom, že založil počas SNP v obci „ilegálny podzemný Národný výbor“. V spise sa nachádza aj zápisnica o zakladajúcej schôdzi s podpismi šiestich členov, s Rudolfom Lančaričom ako tajomníkom.

Obžaloba a rozsudok

Po brutálnej vyšetrovacej väzbe a precíznej príprave procesu štátny prokurátor Dr. Bohumil Ziegler v Prahe obžaloval skupinu šestnástich ľudí z trestných činov velezrady a vyzvedačstva: „*spolčili sa navzájom a s ďalšími osobami na pokus o zničenie samostatnosti alebo ústavnej jednotnosti republiky, o rozvrátenie ľudovodemokratického zriadenia, spoločenskej a hospodárskej sústavy republiky (...) a za tým účelom vstúpili do priameho styku s cudzou mocou*“,³⁰ a tejto cudzej moci vyzradili štátne tajomstvá. V prípade Rudolfa Lančariča bolo obzvlášť závažnou okolnosťou, že bol osobitne povinný zachovávať štátne tajomstvo, k čomu sa zaviazal služobnou prísahou.

Prokurátor (a pred ním Štátna bezpečnosť) sa vo svojej argumentácii opieral o výsledky vykonštruovaných procesov s Lászlóm Rajkom a spol. v Budapešti a Trajčom Kostovom a spol. v Sofii, z ktorých mal údajne vyplynúť zámer Josipa Broza Tita o vybudovanie tzv. „Dunajskej federácie“, ktorá mala zahrňať podunajské štáty vyňaté spod mocenského vplyvu Sovietskeho zväzu a obrátiť ich proti nemu v prospech západ-

ných demokracií. Juhoslovanské zastupiteľstvá mali vyvíjať špiónážnu činnosť, vydávať propagačné brožúry a podporovať vznik protištátnych skupín, ktorých členovia sa mali infiltrovať do štátnej správy a v príhodnom čase prevziať moc. Slovensko malo byť obzvlášť dobrou živnou pôdou pre rozvratnú činnosť, pretože tu existovali skupiny nacionalistov a príslušníkov Hlinkovej gardy, ktorí ju podporovali.

Juhoslovanský generálny konzulát v Bratislave mal byť základňou špiónáže už od roku 1945 a okrem vyzvedačstva sa mal zaoberať rozsiahlymi machináciami s valutami, drahými kovmi a nedostatkovým tovarom. Šefik Kevič a jeho predchodcovia mali svojich informátorov získavať rôznymi formami hrubého nátlaku a peniazmi, za čo mali dostávať informácie politického, hospodárskeho, spravodajského a vojenského charakteru.³¹ Jedno z konkrétnych obvinení znelo: „*Pomocou svojho agenta, obžalovaného Ottu (Ernesta, pozn. V. P.) snažil sa vniknúť na sovietsky konzulát, aby aj odtiaľ mohol čerpať špiónážne správy*.“³² Ten mu mal tiež podávať správy o reakciách obyvateľov Slovenska na rezolúciu Informbyra. Prokurátor ho označil ako „buržoázneho nacionalistu s fašistickým založením“.

Akademický maliar Eugen Fülöp študoval výtvarné umenie v Záhrebe a pracoval na slovenskom konzuláte ako prekladateľ, zástupca pre slovenskú menšinu a tlač.³³ Bol obvinený z toho, že tam „*organizoval spolok fašisticky smýšľajúcich slovenských študentov a spolupracoval s fašistickou Pavličovou vládou*“.³⁴ Ďalej bol obvinený, že od roku 1943 pôsobil ako ustašovský agent a dopisovateľ ich časopisov, čo sa mu po návrate na Slovensko podarilo zatajiť, a od júla 1947 vykonával špiónáž pre Juhosláviu z pozície redaktora Spravodajskej agentúry Slovenska. Od januára 1949 po vylúčení z KSS pracoval ako redaktor Ľudovej správy pri KNV v Bratislave.

Zo špiónáže pre Šefika Keviča boli ďalej okrem Rudolfa Lančariča obvinení aj bývalý poslanec za Demokratickú stranu Ján Myja-

29 A ÚPN Bratislava, f. Personálne spisy príslušníka ŠtB, R. Lančarič, životopis z 22. 10. 1945, s. 18.

30 *Proces proti titovským špiónom a rozvratníkom v Československu*, Bratislava 1950, s. 21.

31 „*Podával charakteristiky vedoucích osobností, zejména pověřenců za KSS, (...) pomlouvačné vymyšlené zprávy o vedoucích osobnostech KSČ, rozšiřoval fašistickou titovskou propagandu, snažil se odvrátit Slováky z Jugoslávie od repatriace do ČSR, (...) rozšiřoval štvavé a pomlouvačné zprávy z tiskovin, které dostal od KEVIČE.*“ A ÚPN Bratislava, f. IMV ČSSR Praha, A/8, inv. č. 1222.

32 *Proces proti titovským špiónom a rozvratníkom v Československu*, s. 12.

33 Pozri MICHELA, M.: Vznik slovenského vyslanectva v Chorvátsku a činnosť Karola Murgaša, chargé d'affaires v Záhrebe v roku 1941. In.: LACKO, M. [Ed]: *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov II.*, dostupné na http://www.druhasvetova.sk/storage/1178740636_sb_zborniksrii.pdf

34 *Proces proti titovským špiónom a rozvratníkom v Československu*, s. 14.

vec a evanjelický farár Mirko Petrovič. Cez juhoslovanský konzulát v Bratislave mal M. Petrovič odovzdávať správy bývalému poslancovi Democratickej strany Michalovi Zibrínovi, ktorý pôsobil v Rakúsku ako agent britskej spravodajskej služby.³⁵ Do vykonštruovanej siete Štátnej bezpečnosti sa zamotal aj Jaroslav Vala, bývalý Kevičov kolega z továrne v Pardubicách, o ktorej výskume, hospodárení a výrobe ho mal neskôr informovať.

Rozsudky senátu Najvyššieho súdu v Prahe pod vedením Dr. Nováka z 2. októbra 1950 boli primerané komunistickej rétorike a zámerom – odsúdiť zradcov komunistickej veci na čo najvyššie tresty. V hlavnej úlohe sa opäť raz ocitol zákon 213/48 Zbierky zákona, podľa ktorého boli vynešené dva tresty smrti, tri tresty doživotného väzenia a jedenásť trestov odňatia slobody spolu na 188 rokov. Konkrétne: Šefik Kevič a Eugen Fülöp na doživotie, Rudolf Lančarič a Ernest Otto na trest smrti, Ján Myjavec na 25 rokov odňatia slobody, Jaroslav Vala na 20 rokov, Mirko Petrovič na 23 rokov odňatia slobody. V procese boli odsúdení okrem Š. Keviča aj ďalší juhoslovanskí štátni príslušníci: Slobodan Macura na doživotie, Štefan Kraker na 20 rokov, Alojz Pust na 22 rokov, Rudolf Vierda na 15 rokov, Oto Pere na 20 rokov, Milenko Tomič na 18 rokov, Antona Butina na 12 rokov, Anton Matachlia na 10 rokov a Mensur Kapetanovič na 3 roky odňatia slobody.

Rudolf Lančarič bol teda v procese so Šefikom Kevičom a spol. odsúdený skôr ako Viliam Žingor, ktorého pomáhal dostať do väzenia. Popravený bol 17. februára 1951 v Prahe, dva mesiace po V. Žingorovi. V prípade Ernesta Otta nebol trest smrti vykonaný, dostal milosť.

Štátny prokurátor Anton Rašla, ktorý pôsobil v Spoločnosti priateľov FNR Juho-slávie na Slovensku a osobne sa s Kevičom poznal, vo svojich spomienkach napísal: „Aj Kevič bol odsúdený na trest doživotného väzenia a až po známej návšteve Chruščova a Bulganina v Beograde, kde odvolali informbyrovské obviňovania Tita a juhoslovanských komunistov zo zrady, boli juhoslovanskí príslušníci odpykávajúci si trest u nás, rehabilitovaní.“³⁶ Podľa materiálov z Archívu Ústavu pamäti národa bol Šefik Kevič prepustený z väzenia už 18. apríla

1955 a následne vyhostený z československého územia. Stalo sa tak ešte pred návštevou sovietskej delegácie na čele s Nikitom Chruščovom v Belehrade, uskutočnenou 26. mája 1955, počas ktorej sa ospravedlňoval juhoslovanskému ľudu za Stalinove útoky proti Titovi. Stalinove zločiny a schválenie novej línie sovietskej politiky o rok neskôr potvrdil aj XX. zjazd sovietskych komunistov.

Činnosť Inšpekcie Ministerstva vnútra v 60. rokoch

Rudolf Lančarič bol rehabilitovaný v roku 1964 po prešetrení procesu Inšpekciou Ministerstva vnútra (IMV). Tá prišla vypočúvaním svedkov k záveru, že celý proces bol iba samoučelným klamstvom a konštrukciou: „Z výpovedi Š. Čermáka, ktorý na KV ŠtB v Bratislave riadil oddelení, ktoré rozpracovávalo jugoslávsky konzulát je zřejmé, že před zatčením KEVIČE žádné dokumenty o jeho trestné činnosti neexistovaly.“³⁷ IMV konštatovala, že juhoslovanská agentúrna sieť na našom území existovala, ale činnosť jednotlivých odsúdených bola Štátnou bezpečnosťou neúmerne zveličená a v prípade Jána Myjavca, Mirka Petroviča a Jaroslava Valu vykonštruovaná od základov. Fyzické a psychické násilie potvrdili rôzne výpovede, napr. aj zo strany veliteľa referátu 22. na KV ŠtB Jozefa Šepelu, ktorý riadil vyšetrowanie skupiny v Leopoldove. Ten priznal aj bitie, znižovanie či zvyšovanie potravinových dávok v závislosti od toho, ako vyšetrowanci spolupracovali pri konštruovaní výpovedí. K „realizácii“ skupiny v Leopoldove neprispela ani úroveň ubytovania vyšetrowateľov ŠtB: „Celá naša skupina vyšetrujúcich orgánov bývala vo väzenských celách a iba ku koncu nášho pobytu som niekoľkými intervenciami vymohol to, aby sa niektorý ktorý nesnášali prostredie mohli presťahovať do miestného hotelu v obci Leopoldove.“³⁸ Vyšetrowatelia boli podľa Šepelových slov izolovaní od vonkajšieho sveta a každé opustenie väznice, čo bolo priemerne dvakrát za mesiac z dôvodu návštevy rodiny, musel telefonicky povoliť ich nadriadený kpt. Šimon Čermák.

Inšpekcia dospela k názoru, že „násilím bylo uplatňováno především vazebním režimem, který byl stejný u všech obviněných, je nutno připustit, že nátlak tohoto druhu

35 M. Zibrín spolupracoval aj s americkou Counter Intelligence Corpse (americká vojenská tajná služba), nielen v Rakúsku, ale najmä v NSR.

36 RAŠLA, A.: *Spomienky spoza mreží*, s. 85.

37 A ÚPN Bratislava, f. A/8, inv. č. 1222.

38 Tamže

byl vykonáván na všechny vyšetřovance a dokonce i na svědky (...) Po prostudování soudních spisů, zejména doslovného záznamu soudního přelíčení, je možno konstatovat, že i jednání před soudem, stejně tak jako vyšetřování bylo podřízeno předem stanoveným cílům a konečnému politickému efektu, který byl od případu očekáván.³⁹ Dále kritizovala soudny senát, který vyniesol rozsudok, kde boli pasáže, ktoré neboli pred súdom obžalovaným dokázané alebo boli dokonca ich výpoveďami vyvrátené. Tiež obsahoval nezrovnalosti⁴⁰ a suggestívne otázky pri takmer každom z obvinených. Ako ďalší priamy dôkaz o „processe ako formalite“ prijala Inšpekcia hodnotenie, ktoré zaslal námestník ministra spravodlivosti Karel Klos námestníkovi MV Karlovi Švábovi, kde konštatuje niektoré nedostatky v priebehu procesu.

Čo sa Lančariča týka: „Jako jediné důkazy o trestné činnosti R. LANČARIČE tedy zůstávají jeho doznání (jehož hodnověrnost je narušena výpovědí I. ČAPLY) a všeobecná výpověď Š. KEVIČE.“⁴¹

Tieto závery boli síce pravdivé, ale ako pri všetkých otvorených prípadoch od r. 1948 chýbalo vyvodenie osobnej zodpovednosti,

ako medzi príslušníkmi Štátnej bezpečnosti, tak aj v justícii. Najväčší vinníci – najvyšší štátni predstavitelia, z iniciatívy ktorých sa tieto procesy diali – neboli vzatí na zodpovednosť vôbec. Správa len naznačila, že by bolo správne, aby „celý prístup k procesu a jeho zaměření objasnili i justiční orgánové, členové senátu a prokurátor“.⁴² Predstavitelia komunistickej justície však boli (a nanešťastie doteraz sú) nedotknuteľnými osobami.

Záver

Revolúcie požierajú niektoré svoje deti, najmä v takom čase opovrhovania ľudským životom, morálkou a zásadami kresťanskej civilizácie, akým boli roky 1948–1953. Rudolf Lančarič sa aktívne podieľal na vytváraní dvoch režimov neslobody, bol nástrojom v rukách komunistických pohlavárov hltajúcich svoj sovietsky vzor a pomáhal im odstraňovať nepohodlné a neprispôsobivé osoby z radov tzv. „bývalých ľudí“. Napriek spáchaným zločinom, na ktorých sa podieľal, nebol potrestaný za to, čo naozaj urobil. Jeho poprava bola jednou z mnohých justičných vražd v sovietskych satelitných štátoch na priamu Stalinovu objednávku v súvislosti s jeho ťažením proti nepoddajnej Juhoslávii.

Summary

Rudolf Lančarič – the victim of Stalin's hunt on Tito

Rudolf Lančarič was the member of the State security, which actively persecuted the enemies of communist regime in Czechoslovakia. Among others, his mission was also cooperation with Yugoslavian vice-consul in Bratislava Šefik Kevič. After the conflict between Jozef V. Stalin and Yugoslavian leader Josip Broz Tito, and also after the declaration of Informbyro in 1948, which signified Yugoslavia as the enemy of socialism, started political processes against the „Titoists“ in the Soviet satelit states. Šefik Kevič, his friends, his acquaintance and the employers of the Yugoslavian consulate in Bratislava as well became subjects of enormous interest of new created Yugoslavian department in State security. R. Lančarič, who has had also a friendly terms with Š. Kevič, was added to group „the Šefik Kevič and accomplices“, and condemned to death on September 2nd, 1950 by the State court, what was confirmed by the Highest court in Prague at October 2nd of same year. Execution was realized on February 17th, 1951. Also Ernest Otto was sentenced to death but he received amnesty and Š. Kevič and Eugen Fülöp were sentenced for a lifelong imprisonment. Other eleven „Titoists“ received a total of 188 years in prison.

39 Tamže.

40 „Například v rozsudku je v mnoha případech používán termín sabotážní a rozvratná činnost, přesto však sabotážní činnost nebyla potvrzena ani v jediném případě.“ alebo „Konstatování, že na poradách s agenty KEVIČ nebo MORAVEC projednávali zásadní směrnice je naprosto nesprávné, jelikož MORAVEC byl v ČSR naposled v r. 1947, tedy rok před vydáním resoluce (Informbyra, pozn. V. P.)“ Tamže.

41 Tamže.

42 Tamže.

Sekcia evidencií

Zákon číslo 553/2002 zriadil Ústav pamäti národa a uložil mu povinnosť prevziať materiály po bývalých bezpečnostných zložkách bývalého komunistického režimu. Medzi tieto materiály patria i registratúrne a evidenčné pomôcky, ktoré tieto zložky viedli vo svojich administratívnych centrách. Sú to predovšetkým evidencie (a v rámci nich evidencie o osobách), ktoré bezpečnostné zložky vytvárajú ako rozhodujúce pomôcky pre svoju prácu.

Ústav pamäti národa prevzal a uložil, či preberá a ukladá do svojho archívu evidencie v písomnej forme po bývalej ŠtB (MV). Prevzal tiež evidencie a databázy, ktoré ŠtB začala v 80. rokoch vytvárať v elektronickej forme.

Okrem týchto evidencií vytvára ÚPN evidencie zo svojej vlastnej činnosti.

Sekcia evidencií vznikla v polovici roku 2006. Od založenia ÚPN boli evidencie spracovávané v oddelení digitalizácie a evidencií sekcie informatiky. Oddelenie pracovalo predovšetkým na digitalizácii dokumentov a podieľalo sa na transformácii prevzatých elektronických databáz do formátu na využívanie v počítačovej technológii, ktorou je vybavený ÚPN. Spracovanie evidencií v „papierovej“ forme sa vykonávalo nedostatočne. Je potrebné povedať, že to bolo zapríčinené predovšetkým nedostatočnou pracovnou kapacitou ÚPN. Ukázalo sa, že práca v projektovom riadení je účinnejšia a efektívnejšia. V súčasnosti sekcia evidencií pracuje na projektoch, ktorých cieľom je spracovať a analyzovať údaje a evidenčné záznamy z produkcie bezpečnostných zložiek z obdobia 1939–1990. Tiež na projektoch, ktorých cieľom je vytvoriť a systematicky spracovať údaje o práci uvedených zložiek.

Bezpečnostné a informačné služby pri svojej práci systematicky vytvárajú evidencie z údajov, ktoré získavajú (o objektoch svojich záujmov) alebo vytvárajú (z vlastnej práce). Rovnako postupujú politické polície totalitných režimov, ktoré pri svojej činnosti používajú formy a metódy práce spravodajských služieb.

Evidencie a evidenčné pomôcky boli „základnými pracovnými nástrojmi“, ktoré používali a využívali rôzne bezpečnostné zložky totalitných režimov k represívnym akciám proti odporcom režimu. Systematicky

v nich zhromažďovali údaje, ktoré potom – v kombinácii s policajnými metódami – využívali na zastrášovanie a perzekúciu občanov.

Zachované evidencie po Štátnej bezpečnosti a ďalších bezpečnostných zložkách rozhodného obdobia sú neúplné. Mnohé sa zachovali len zlomkovite, pretože aktuálnosť ich využitia podliehala času a potrebám. Ich aktualizovanie, vedenie a spracovávanie v priebehu doby (viac ako polstoročie) záviselo i od technického pokroku. Niektoré údaje či časti evidencií sa zachovali vo viacerých verziách (knižná, kartotečná, elektronická atď...), iné vôbec.

Súčasný technický zázemie umožňuje Ústavu pamäti národa zhromaždené informácie (predovšetkým prevzaté evidencie, registre a ďalšie registratúrne a evidenčné pomôcky) po Štátnej bezpečnosti a ďalších represívnych zložkách spracovať a neúplné rekonštruovať tak, aby mohli byť využívané:

- na plnenie úloh, ktoré ústavu ukladajú zákony,
- odbornou verejnosťou,
- občanmi.

Ďalšou dôležitou úlohou sekcie evidencií je vytvárať a spracovávať evidencie z údajov, ktoré obsahujú materiály po Štátnej bezpečnosti a ďalších bezpečnostných zložkách, ktoré zhromažďuje ústav. Súčasne je potrebné doplniť ich ďalšími údajmi – napríklad údajmi zo súdnych spisov, ktoré sú uložené v štátnych archívoch. Využívaním takto spracovaných údajov ústav umožní komplexnejší prehľad a kompaktnejší pohľad na činnosť totalitných režimov voči perzekvovaným občanom.

V neposlednom rade je úlohou ústavu, ktorú mu uložil zákon, ukázať, ako bola riadená a organizovaná činnosť represívnych zložiek. Systematicko-evidenčné spracovanie údajov v tejto oblasti je tiež dôležitou úlohou sekcie.

Najdôležitejšie evidencie a databázy, ktoré ÚPN prevzal, vedie alebo spracováva:

A) Registračné knihy a kartotéky

– **Operatívna kartotéka** obsahuje evidenčné karty osôb, ktoré prišli do kontaktu s ŠtB (z dôvodu operatívneho rozpracovania, spolupráce, vyšetrovania, ale tiež z dôvodu zoznamovania sa s utajovanými skutočnosťami). Centrálna kartotéka bola vedená

Ing. Marian Gula

(1950), absolvent EF ČVÚT

Praha, riaditeľ sekcie evidencií

ÚPN.

v Prahe. Krajské kartotéky v registratúrach krajských správ MV či ŠtB. Operatívne kartotéky, ktoré viedli Krajské správy ŠtB na Slovensku i XII. správa, boli prevzaté Ústavom pamäti národa v neusporiadanej forme. Archív ÚPN dosiaľ usporiadal približne 145 tis. kariet a v súčasnosti sa spracováva do elektronickej formy. Ďalšie karty zatiaľ nie sú usporiadané.

Centrálna operatívna kartotéka bola vedená v rámci celej ČSSR v Prahe. Jej zachovaná verzia sa v súčasnosti nachádza v Archíve bezpečnostných složek Ústavu pro studium totalitních režimů ČR. Úlohou ÚPN bude získať kópiu tejto „centrálnej kartotéky“ do Archívu ÚPN či už v elektronickej alebo „papierovej“ forme a vyhotoviť evidenciu. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že opatrenia, ktoré by viedli k možnosti operatívneho využívania centrálnej kartotéky mali byť vykonané už pred 15 rokmi pri rozdelení bývalej ČSFR koncom roku 1992.

– **Registre vzázkov**, v ktorých boli chronologicky evidované operatívne a agentúrne vzázky, zakladané v súvislosti s operatívnou prácou ŠtB. Operatívne vzázky boli vedené v registračných knihách každej registratúry krajskej správy MV či ŠtB. ÚPN prevzal 97 registračných kníh (registrov vzázkov) vedených v registratúrach slovenských krajských správ. Registračné protokoly operatívnych vzázkov (ROZ) Krajských správ ŠtB na Slovensku (KS ŠtB) a registračný protokol Federálneho ministerstva vnútra ČSSR v Prahe (centrála) a ich predchodcov, sú prevedené do alfanumerickej elektronickej formy základné údaje na vyhľadávanie podľa mena, priezviska, dáta narodenia, registračného čísla a krajskej správy ŠtB.

Bude potrebné doplniť ostatné údaje z registračných kníh. Predovšetkým údaje o operatívnom pracovníkovi, ktorý vzázok zaviedol a viedol, v akej problematike, a ďalej údaje o „pohybe“ vzázku. Počet údajov z KS ŠtB je viac ako 90 tis. a z centrály viac ako 75 tisíc.

– **Denníky vyšetrovacích spisov – DVS**, v ktorých boli zaznamenávané základné údaje z každého vyšetrovacieho spisu. Viedli sa na krajských správach pre útvary vyšetrovania ŠtB vo forme kníh, v ktorých sa údaje zaznamenávali chronologicky. ÚPN prevzal

do svojho archívu 69 kníh zo slovenských krajských správ MV a ŠtB.

Boli registračnými protokolmi vyšetrovacích spisov. Boli však vedené oveľa podrobnejšie ako registračné protokoly operatívnych spisov. Zachytávajú mená osôb zúčastnených pri vyšetrovaní, a dokonca i pohyb oficiálnej korešpondencie z vyšetrovania. Denníky bude potrebné spracovať do elektronickej formy po etapách – najskôr register mien a čísel vyšetrovacích spisov – ČVS.

– **Archívne knihy** sú ďalšou súčasťou evidencií, ktoré viedla bývalá ŠtB, a v ktorých boli evidované operatívne vzázky a vyšetrovacie spisy. Po skončení operatívnej potreby písomností zhromaždených vo vzázkoch alebo po skončení vyšetrovania ich operatívni pracovníci či vyšetrovatelia ŠtB uložili do tzv. operatívnych archívov (vedených pri krajských správach ŠtB). Vzázky boli archivované v 7 archívnych fondoch. Pre každý fond bola vedená archívna pomôcka – archívna kniha. ÚPN prevzal 90 archívnych kníh slovenských krajských správ.

B) Evidencie a databázy v elektronickej forme

– **Databáza EZO** (evidencia záujmových osôb) – prakticky prevedená kartotečná evidencia. Prevod kartotéky do elektronickej podoby sa uskutočnil v druhej polovici 80. rokov.¹

– **Databáza SEZO** (zjednotená evidencia záujmových osôb) – časť automatizovaného informačného systému I. správy ZNB, ktorý budovala rozviedka pre svoje potreby v 80. rokoch minulého storočia.²

– **CRSS** (centrálny register spolupracovníkov) je evidencia, vytvorená z registrov operatívnych vzázkov bývalej ŠtB. Evidencia zachytáva tajných spolupracovníkov (agentov, informátorov, rezidentov, držiteľov prepožičaných bytov). Tiež dôverníkov a kandidátov tajnej spolupráce. Bola vytvorená v rokoch 1990 - 1991 po zrušení útvarov ŠtB.

Databázy EZO a SEZO je možné považovať za autentické, ktoré vytvárali útvary Štátnej bezpečnosti.

ÚPN dosiaľ prevzal a spracoval niektoré ďalšie evidencie, predovšetkým niektoré

1 LABJAK, S.: Počítačová databáza EZO. In: *Pamäť národa*, roč. I, č. 2, 2005, s. 58-61.

2 RENDEK, P.: Agentúrno-operatívne vzázky v informačnom systéme československej rozviedky. In: *Pamäť národa*, roč. II, č. 2, 2006, s. 68-73.

personálne materiály či evidencie, evidenciu materiálov vojenskej kontrarozviedky, prevzatých z Ministerstva obrany SR, lustračné osvedčenia občanov SR atď... .

C) Evidencie, ktoré ÚPN vytvára

Od roku 2003, prakticky od založenia ústavu, vytvára ÚPN **elektronický archív** – prevádza papierovú formu archívu do elektronickej podoby. Elektronická forma dokumentov je potrebná, pretože papierová forma dokumentu by sa častým používaním buď značne opotrebovala, či dokonca zničila. V ÚPN sa využíva elektronická forma dokumentov predovšetkým z dôvodu sprístupňovania dokumentov občanom (znečítateľnenie údajov o tretích osobách v archívnom dokumente).

Dokument sa naskenuje a popíše základnými (prípadne ďalšími) údajmi. Naskenovaný dokument sa uloží do pamäte počítača vo forme obrazu a údaje sa uložia do databázy.

V súčasnosti je naskenovaných v ÚPN približne 1 mil. dokumentov. Evidencia o skenovaných súboroch (zväzkov, spisov, mikrofišov atď...).

Predpokladám, že elektronický archív ÚPN sa bude tvoriť postupne. Údaje o naskenovaných dokumentoch by mohli byť sprístupňované pre bádateľov či pracovníkov ÚPN priebežne prostredníctvom vyhľadávania v dátach o naskenovaných dokumentoch.

Ústav pamäti národa vedie tiež **evidenciu žiadostí o sprístupnenie dokumentov** po bývalých bezpečnostných zložkách. Táto evidencia je „živá“, t.j. údaje v nej sa menia s časom.

Túto evidenciu je potrebné viesť, pretože ÚPN súčasne preberá i sprístupňuje dokumenty po bývalých bezpečnostných zložkách.

ÚPN tiež začal spracovávať **evidenciu funkcionárov KSČ a KSS**. V roku 2007 uverejnil na svojej web-stránke zoznam funkcionárov ústredných orgánov tak, ako boli volení či menovaní do svojich funkcií. Evidenciu ÚPN spracoval z otvorených zdrojov.

Archív ÚPN vyhotovil **evidenciu archívnych fondov**. Archív spravuje okolo 700 fondov.

Záver

Sekcia evidencií ÚPN vykonáva činnosť necelé dva roky. Vznikla preto, aby skonolidovala a vytvorila účinný systém na spracovanie a využívanie evidencií a zverejňovanie evidenčných pomôcok, ktoré má ÚPN vykonávať podľa zákona. Takto má tiež prispieť k zrýchleniu a zefektívneniu bádateľskej práce i k sprístupňovaniu dokumentov po bývalých bezpečnostných zložkách občanom.

Summary

Section of Evidences

The Section of evidences of the Nation's Memory Institute exists for almost two years. It has been established in order to consolidate the Nation's Memory Institute's tasks of processing and publishing of evidences. The work of the Section should also result in more effective research and faster disclosure of documents of former security agencies to Slovak citizens.

Archívne knihy vyšetrovacích spisov – spracovanie evidencie

V druhej polovici roku 2007 Sekcia evidencií spracovala údaje z archívnych kníh vyšetrovacích spisov ŠtB. Išlo o archívne knihy zo správ ŠtB v Bratislave a v Banskej Bystrici. Žiaľ, knihy z krajskej správy Košice Archívu ÚPN neboli odovzdané a knihy z centrály v Prahe nie sú zasa dostupné. Získané údaje boli porovnávané s údajmi evidencie EZO a sú uložené v štruktúrovaných tabuľkách. V súčasnosti sú tieto údaje dostupné cez verejnú webovú stránku ÚPN aj cez intranet ústavu. Po spracovaní dostupných denníkov vyšetrovacích spisov ŠtB (DVS) evidenčné údaje vyšetrovacích spisov a dotknutých osôb budú opäť porovnávané, validované a doplnené tak, aby bolo dostupných viac a vierohodnejších údajov.

Ing. Marian Gula

(1950), absolvent EF ČVÚT
Praha, riaditeľ sekcie evidencií
ÚPN.

Ing. Stanislav Labjak

(1955), absolvent EF SVŠT
Bratislava, pracuje v ÚPN.

Mgr. Ján Maco

(1954), absolvent Prírodovedeckej
fakulty UK Bratislava, pracuje
v ÚPN.

Evidencia vyšetrovacích spisov, archívne knihy

Štátna bezpečnosť od svojho založenia disponovala operatívnyimi i vyšetrovacími zložkami. Každá z nich pri vykonávaní svojej činnosti vytvárala dokumentáciu, ktorú zakladala do zväzkovej alebo spisovej agendy. Po ukončení prípadov zakladala príslušný zväzok alebo spis vo svojej registratúre. V prípade potreby mohol byť uložený spis vybraný z registratúry a znova použitý. Založenie spisu, jeho dopĺňanie dokumentmi a manipulácia s ním až do ukončenia spisu sa od 60. rokov viedlo v tzv. denníkoch vyšetrovacích spisov (DVS, obdoba registračných protokolov). Uloženie spisu do archívu a ďalšia manipulácia s ním sa viedla v archívnych knihách. Vyšetrovacie spisy, ktoré vznikali v priebehu vyšetrovania, boli po skončení vyšetrovania uložené v registratúrach krajských správ Štátnej bezpečnosti vo fondoch vyšetrovacích spisov, tzv. V – fondoch. Archívne knihy vyšetrovacích spisov sú evidenčné pomôcky, ktoré viedli Krajské správy (KS) Štátnej bezpečnosti (ŠtB) vo svojich registratúrach pre fondy vyšetrovacích spisov. Po uložení do tzv. operatívneho archívu dostal vyšetrovací spis chronologicky poradové číslo a prefix „V“ určoval archívny fond vyšetrovacích spisov príslušnej krajskej správy ŠtB. Ku každému archívnemu číslu je ďalej zachytený zoznam mien osôb, ktoré boli vyšetrované. Archívna kniha je teda aj indexom osôb, vyšetrovaných ŠtB. Z uvedeného vyplýva, že

zápisy do archívnych kníh neboli radené abecedne, a tak nie je možné v nich vyhľadávať podľa mien. Táto prax bola uplatňovaná od polovice 50. rokov.

Zdroje

Sekcia evidencií ÚPN dostala v júli 2007 ako prioritnú úlohu spracovať archívne knihy vyšetrovacích spisov KS ŠtB a údaje z nich previesť do alfanumerickej formy. Ústav pamäti národa zverejnil prepisy archívnych kníh vyšetrovacích spisov, ktoré prevzal do svojho archívu v rokoch 2003–2005.¹ Sú to knihy vedené pri Krajskej správe ŠtB v Bratislave (10 kníh, ďalej označované ako BA1 až BA10)² a Banskej Bystrici (4 knihy, ďalej označované ako ZA1 a BB1 až BB3).³ Archívne knihy vyšetrovacích spisov z Krajskej správy ŠtB v Košiciach sa nezachovali a knihy z centrálnych útvarov v Prahe sú prakticky nedostupné, aj keď sa v značnej miere týkajú občanov Slovenskej republiky. Počty záznamov z týchto archívnych kníh uvádzame v tabuľke č. 1.

Krajská správa Bratislava spoločne s XII. správou Bratislava v období od 13. marca 1958 do 10. júla 1990 v archívnom fonde vyšetrovacích spisov zaevidovali 30 241 spisov a menovite uviedli 29 989 osôb, ich 30 274 priezvisk a 231 názvov spisov. Krajská správa Banská Bystrica v období od 30. októbra 1956 do 1. januára 1992 v archívnom fonde zaevidovala 9 584 spisov, uviedla 9 502 osôb, 9 582 priezvisk a 82 názvov.

1 Archív ÚPN, fondy KS ZNB – S-ŠtB, odbory vyšetrovania ŠtB, archívne knihy VS.

2 Archív ÚPN, fond KS ZNB – S-ŠtB Bratislava, odbory vyšetrovania ŠtB, archívne knihy VS 1956–1990.

3 Archív ÚPN, fond KS ZNB – S-ŠtB Banská Bystrica, odbory vyšetrovania ŠtB, archívne knihy VS 1956–1992; archívna kniha VO KS MV Banská Bystrica 1956–1967.

Tab. č. 1: Počty záznamov z archívnych kníh.

Kraj	Kniha	Počet	Od	Do
BA	BA1	3 293	13.03.1958	15.03.1960
BA	BA2	1 007	14.10.1959	31.12.1962
BA	BA3	2 590	01.03.1960	20.05.1968
BA	BA4	3 444	01.05.1968	31.12.1970
BA	BA5	3 387	03.05.1971	26.06.1972
BA	BA6	3 424	26.06.1972	18.06.1973
BA	BA7	3 459	13.07.1973	19.04.1979
BA	BA8	3 367	20.04.1979	15.11.1982
BA	BA9	3 336	15.11.1982	06.03.1986
BA	BA10	3 220	06.03.1986	02.10.1990
BB	BB1	3 445	30.10.1956	12.08.1976
BB	BB2	3 476	22.12.1969	13.03.1980
BB	BB3	2 742	13.03.1980	01.10.1992
BB	ZA1	2 918	30.10.1956	02.10.1967
Spolu	14	43 108	30.10.1956	01.10.1992

Tab. č. 2: Úhrnný prehľad zaevidovaných spisov podľa jednotlivých archívnych kníh.

	BA + XII.správa	BB	BB (Žilina)	Spolu
Obdobie ⁵	13.3.1958 – 10.7.1990	30.10.1956 – 1.10.1992	30.10.1956 – 2.10.1967	
Počet spisov	30 241	9 584	2 866	42 401
Počet osôb	29 989	9 502	2 576	42 067
Počet priezvisk	30 274	9 582	2 905	42 761
Počet vecných označení	231	82	12	325

V Archivnej knihe BB (Žilina)⁴ je zaevidovaných 2 866 spisov, 2 576 osôb, 2 905 priezvisk a 12 názvov. Spolu je v archívnych knihách vyšetrovacích spisov evidovaných 42 401 spisov, 42 067 osôb, 42 761 priezvisk a 325 názvov. Elektronická eviden-

cia obsahuje spolu 43 108 záznamov (riadkov), z toho 30 527 pre KS BA a 12 581 pre KS BB.

Zápisy do archívnych kníh sa vykonávali v „dávkach“, a preto položka „dátum archivovania“ je iba orientačná (bolo použitých cca

⁴ Je to jedna archívna kniha pôvodne vytvorená na bývalej KS MV Žilina a vedená do roku 1967.

⁵ Archívne knihy použili aj bezpečnostné zložky po zrušení ŠtB, a to 125 záznamov v BA10 dňa 10. 7. 1990 bývalý Úrad pre ochranu ústavy a demokracie FMV a 57 záznamov v BB3 dňa 1. 10. 1992 bývalá Federálna bezpečnostná informačná služba – keďže archivovali vyšetrovacie spisy, ktoré založila a viedla ŠtB, tieto sú zahrnuté do celkových počtov.

1 000 rôznych dátumov z cca 12 000 dní). Systematicky sa zápisy do archívnych kníh vyšetrovacích spisov začali vykonávať pravdepodobne až v roku 1963. V rokoch 1958–1962 bola vykonaná nová archivácia vyšetrovacích spisov, ktorá súvisela s novou smernicou ministerstva vnútra o administrovaní zväzkovej a spisovej agendy (A–oper–I–1) z roku 1958⁶ i so zmenou územnej správy, a tým i so zmenou organizačnej štruktúry ministerstva vnútra v roku 1960.

Na prelome 50. a 60. rokov v rámci racionalizácie administratívy sa reorganizovalo územné členenie republiky. Znížil sa počet krajov a okresov. Na Slovensku boli miesto šiestich krajov zriadené tri. Pretože štruktúra ministerstva vnútra „kopírovali“ štruktúru štátnej správy, zredukoval sa i počet krajských a okresných útvarov ministerstva vnútra. Tým sa podľa nového organizačného usporiadania rozdelili i operatívne archívy, ktoré viedli útvary ŠtB na úrovni krajov, a samozrejme sa reorganizovali či dopĺňali i príslušné archívne evidencie.

Archívne knihy vyšetrovacích spisov Správy ŠtB Bratislava⁷

V bratislavskom operatívnom archíve bolo od 13. marca 1958 do 19. marca 1958 vykonaných 3 091 záznamov, ktorým boli pridelené archívne čísla (AČ) 1–1 248. Tieto spisy boli zaregistrované a zaarchivované zo „starého“ bratislavského krajského útvaru ŠtB. Potom do 13. marca 1963 bola evidencia vedená priebežne pričom bolo vykonaných 1 271 ďalších záznamov až po AČ 1 999. Od AČ 2 000 je vložených 682 záznamov, ktoré boli prevedené zo zrušeného nitrianskeho archívu a patrili v novom organizačnom usporiadaní do bratislavského archívu. Týmto spisom bolo pridelené AČ 2 000–2 333. Ďalej sú archívne knihy bratislavského operatívneho archívu vedené prakticky priebežne až do roku 1990 pričom archívne čísla sú pridelované kontinuálne po číslo 20 599.

Zhrnuté: Práca bola zorganizovaná štandardne. Pre evidenciu spisov v Nitre bola vyčlenená archívna kniha (číslo 3) a rezervované archívne čísla od čísla 2 000. Po ukončení zápisu „nitrianskych čísel“ sa v tejto archívnej knihe pokračovalo ďalej v zápisoch nových „bratislavských čísel“, ktoré boli prerušené pri archívnom čísle 1 999

(čísla archívnych kníh 1 a 2), v ktorých boli na začiatku vložené čísla zo „starého“ bratislavského útvaru (AČ 1–1 248).

Dve verzie archívnych kníh Správy ŠtB Banská Bystrica⁸

V banskobystrickom operatívnom archíve bola evidencia komplikovanejšia. Z obdobia druhej polovice 50. rokov a prvej polovice 60. rokov sa zachovali dve verzie archívnych kníh vyšetrovacích spisov, a to z KS MV Žilina (kniha ZA1) a banskobystrická verzia (knihy BB1 až BB3). Všetky uvedené knihy pochádzajú z produkcie krajskej správy v Banskej Bystrici.

V nie úplne zapísanej knihe ZA1 je 2 918 záznamov (dátumy evidencie od 30. októbra 1956 do 2. októbra 1967), ktoré sa v rozhodujúcej väčšine zhodujú s prvými záznamami knihy BB1 (dátumy evidencie od 30. októbra 1956 do 4. novembra 1969). Pravdepodobne v októbri 1967 pracovníci registratúry krajskej správy ŠtB v Banskej Bystrici dostali rozkaz na zavedenie novej archívnej knihy fondu vyšetrovacích spisov, ktorý splnili prepisom pôvodnej knihy ZA1 (s malými odchýlkami). Tak vznikla ďalšia verzia archívnej knihy vyšetrovacích spisov BB1, ktorá bola využitá do konca a pokračovala knihami BB2 a BB3 až do roku 1990. V archíve ÚPN sú obe verzie a obe boli aj spracované. Verzie sa zhodujú v nasledujúcich prvkoch:

- súvislý rad archívnych čísel od 1 po 1 108 s prefixom „V“,
- vyznačený dátum archivácie od 30. októbra 1956 do 2. októbra 1967 – pri niektorých archívnych číslach sa dátumy archivácie nezhodujú,
- zhodné mená, priezviská a dátumy narodenia vyšetrovaných osôb.

Verzie sa navzájom aj odlišujú (evidencia v BB1 je vedená štruktúrovanejšou formou), a to:

- v BB1 sú systematicky evidované skupinové spisy (priezvisko a spol.)
- v rámci skupinových spisov sú pri archívnych číslach systematicky označované čísla podzväzkov k osobám (sufixy za lomítkom), ktoré sú nominálne usporiadané podľa abecedy.

Diferencia v záznamoch osôb medzi verziami je len zlomkovitá – rozdiel v evidencii osôb k jednotlivým číslam neskupinových

6 GULA, M., VALIŠ, Z.: Vývoj typologie svazků v instrukci pro jejich evidenci. In: *Securitas Imperii*, č. 2, Praha 1994, s. 117–150

7 Pozn. č. 2.

8 Pozn. č. 3.

vyšetrovacích spisov bol zaznamenaný len pri 7 archívnych číslach, keď voľné archívne čísla použili na evidenciu ďalších priebežne archivovaných spisov v roku 1968, resp. 1976. Pri evidovaní osôb k skupinovému zväzku je tiež precíznejšia kniha BB1. Je v nej zaznamenaných 19 osôb, ktoré chýbajú v knihe ZA1. Naopak, v knihe ZA1 je 5 osôb, ktoré nie sú zachytené v knihe BB1. Od konca roku 1965 (t.j. približne od AČ V-950) sú obe verzie prakticky zhodné.⁹

Archívne knihy vyšetrovacích spisov Správy ŠtB Banská Bystrica¹⁰

Od 30. októbra 1956 do 30. novembra 1956 bolo zaevidovaných 57 záznamov, ktorým boli pridelené AČ 1-7. Tieto záznamy sú pravdepodobne zo staršej evidencie, ktorá sa nám nezachovala. Archívne čísla patria však do číselného radu v zachovaných archívnych knihách, pričom číselný rad nimi začína. Od 30. marca 1958 do 22. apríla 1958 sú zaevidované vyšetrovacie spisy AČ 8-157 a sú pravdepodobne preregistrované zo „starého“ banskobystrického archívu. Tento rad obsahuje 475 záznamov. Nasleduje rad AČ 158-208, kde je registrovaných 114 záznamov v dobe od 12. júna 1958 do 16. januára 1960, čo zodpovedá priebežnej evidencii spisov archivovaných v uvedenom období. AČ 209-650 boli zapísané do archívnej knihy s dátumom od 21. mája 1962 do 25. mája 1962 v 1 621 položkách. Sú to vyšetrovacie spisy „prearchivované“ v rozhodujúcej miere zo „starého“ krajského žilinského útvaru ŠtB. Svedčí o tom skutočnosť, že napr. vyšetrovací spis Žingor a spol. (ukončený začiatkom 50. rokov) bol v tejto evidencii zaevidovaný pod číslom V-216 s dátumom 22. mája 1962, pričom k spisu bolo evidovaných 189 nominálnych položiek (mien a priezvisk, ktoré „prechádzajú“ v spise). Spisy s AČ 700-743 boli „prearchivované“ z tých okresov nitrianskeho krajského útvaru ŠtB, ktoré podľa nového organizačného poriadku prešli pod útvary banskobystrický. Boli zapísané do tejto evidencie 12. decembra 1961 a v rámci týchto čísel je evidovaných 150 záznamov. Od AČ 744 s dátumom evidencie 12. decembra 1961 pokračuje evidencia kontinuálne do roku 1989. Súvislý rad archívnych čísel končí číslom V-5623.

Zhrnuté: Do číselného radu archívnych čísel 1-5623, vedeného od roku 1958 do roku 1989 boli vsunuté prearchivované vyšetrovacie spisy z krajských útvarov ŠtB pred rokom 1960:

- zo „starého“ banskobystrického útvaru AČ 1-157 (dátum archivácie 30. októbra 1956-22. apríla 1958),
- zo „starého“ žilinského útvaru AČ 209-650 (dátum archivácie 21. mája 1962-25. mája 1962 - výrazná anomália) a
- z príslušnej územnej časti „starého“ nitrianskeho útvaru AČ 700-743 (dátum archivácie 12. decembra 1961).

Položky evidencie archívneho fondu vyšetrovacích spisov

Sekcia evidencií ÚPN previedla rukou písané zápisy v archívnych knihách vyšetrovacích spisov, ktoré sú uložené v Archíve ÚPN, do elektronickej formy s cieľom obmedziť vyhľadávanie v origináloch kníh a súčasne vyhľadávanie urýchliť. Zvolili sme nasledujúci formát elektronickej evidencie:

Krajská správa - KS

(typ: znakový reťazec, pevný formát: C2)

Označenie krajskej správy ZNB správy ŠtB, ktorá viedla archív a archívnu knihu - kraje sú označené zaužívanými skratkami BA (Bratislava + XII. správa), BB (Banská Bystrica) a ZA (pre tzv. „žilinskú“ knihu) - kódovník je v súlade so skratkami používanými pre iné evidencie.

Archívna kniha - AK

(typ: číslo, voľný formát: Integer)

Chronologické poradové číslo archívnej knihy v rámci krajskej správy, pre „žilinskú“ knihu je AK="1" - spolu s položkou KS jednoznačne identifikuje archívnu knihu.

Riadok archívnej knihy - PČAK

(typ: číslo, voľný formát: Integer)

Poradové číslo riadku v archívnej knihe - čísla sú jedinečné, v prípade, že v riadku knihy je viacero osôb, každá má svoje jedinečné číslo, v prípade, že osoba má viacero priezvisk, každé má svoje jedinečné číslo.

Dátum archivácie - DatArchTX

(typ: znakový reťazec, pevný formát: C10 „RRRR-MM-DD“)

Dátum archivácie podľa zápisu v knihe - tento nemusel zodpovedať rozhodnutiu o archivácii alebo fyzického odoslania/doručenia do archívu. Prípadné „kvačky“ boli inter-

9 Prepisy celých evidenčných pomôcok sme zaznamenali v 60. rokoch na Správe ŠtB v Banskej Bystrici tiež v prípade registračných protokolov (Pozri série 1, 2 a 3 banskobystrických registračných protokolov).

10 Pozri poznámku 3.

pretované štandardne ako znak opakovania hodnoty. V prípade neexistencie žiadnej hodnoty sme vlastnou interpretáciou dosadili ako náhradnú hodnotu predchádzajúci dátum. Formát položky je v súlade so štandardným formátom pre typ Date.

Archívne číslo – ArchČís

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Archívne číslo so štandardným prefixom „V-“, ako označením fondu a podľa potreby so štandardným sufixom „/NN“ na označenie osobitného evidovania jednotlivých častí (podväzkov) zväzku.

Archivujúci útvar – ArchÚtvar

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Názov útvaru, ktorý odoslal spis na archíváciu – hodnoty sú uvedené tak, ako boli zapísané v knihách. Zjednotenie názvov podľa kódovníka bude predmetom budúcich prác.

Identifikácia osoby

položky PRIEZVISKO, Meno, DatNaTX

Priezvisko, meno a dátum narodenia osoby boli zapísané vždy v spoločnej kolónke knihy spravidla takto: priezvisko vľavo dolu niekedy veľkými písmenami, meno vpravo hore, dátum narodenia vpravo dolu. V prípade viacerých osôb uvedených v jednom riadku knihy, boli údaje týchto osôb zapisované v jednej horizontálnej úrovni, prípadne boli vpísané aj smerovky, spájajúce jednotlivé údaje. Údaje boli často opravované alebo dopĺňané, a to vsuvkami, prečiarknutím nesprávnej a nadpísaním správnej hodnoty, či retušovaním. Uvádzame všetky rozpoznané údaje s tým, že ako správnu hodnotu uvádzame poslednú hodnotu a predchádzajúce uvádzame ako chybné (v zátvorke).

Osoby mohli mať viacnásobné priezviská a mená – tieto uvádzame v poradí a znení ako boli rozpoznané v knihe. Pri identifikácii sa vyskytovali aj rôzne prídomy, akademické tituly, označenia „ml.“, „st.“ a pôvod priezviska „vdaná“, „rozená“, „dřívě“ alebo označenie, že ide o tzv. alias. Tieto sme zaznamenali, ale pre bežné používanie evidencie zatiaľ nesprístupnili. Uvádzame všetky zaznamenané a rozpoznané priezviská. V mnohých prípadoch cudzokrajných osôb nebolo možné rozpoznať, ktorá časť je priezvisko a ktorá meno, pre mnohé kultúry takéto rozlíšenie ani neexistuje. Tu sme nerešpektovali občasnú snahu referentov, ktorí jednu časť zapísali ako priezvisko a zvyšok ako meno – celú identifikáciu uvádzame v položke PRIEZVISKO, ktorá je dominantná pre vyhľadávanie osoby. Priezviská a mená boli zapísané v rôznej transkripcii (napr. „KOVÁČ“,

„KOVÁČ“, „KOVACS“, „Pavel“, „Pavol“) a uvádzame ich v tvare, v ktorom boli zapísané v knihe. Ich fonetické a diakritické vyhľadávanie bude predmetom budúcich prác.

PRIEZVISKO

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Používané oddeľovače medzi jednotlivými hodnotami: medzera, spojovník.

PRIEZVISKO1

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Rozdelenie položky PRIEZVISKO pri viacnásobných priezviskách alebo možných podobách priezvisk na viac jedinečných hodnôt. Napríklad:

„RÁZUSOVÁ–MARTÁKOVÁ“ na 2 položky „RÁZUSOVÁ“, „MARTÁKOVÁ“

„KIM–IR–SEN“ na 3 položky „KIM“, „IR“, „SEN“

„ABU EL–DIN“ na 4 položky „ABU EL DIN“, „ABU ELDIN“, „ELDIN“, „DIN“.

Meno

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Používané oddeľovače medzi jednotlivými hodnotami: medzera, spojovník.

Dátum narodenia osoby – DatNaTX a DN2

(typ: znakový reťazec, pevný formát: C10 „RRRR–MM–DD“)

Pre položku DatNaTX musí byť hodnota platný dátum. Ak bola zapísaná neplatná alebo neúplná hodnota, potom je uvedená iba v položke DN2. Ak bola hodnota opravená alebo boli uvedené viaceré hodnoty, potom správna hodnota je uvedená v položke DatNaTX a ostatné hodnoty sú uvedené v položke DN2.

Názov spisu – NÁZOV

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Niektoré spisy nemajú uvedenú žiadnu osobu (napríklad vyšetrovanie voči neznámemu páchatelovi, vo veci, ...), a preto názov spisu – vonkajšie označenie obsahuje iba všeobecný, spravidla skratkovitý popis vyšetrovaného prípadu. Takéto označenie sme zaznamenali v osobitnej položke NÁZOV. V knihách sú evidované aj spisy, ktoré nemajú zaznamenanú ani osobu, ani názov.

Registračné číslo spisu – RegČís

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Číslo, pod ktorým bol zavedený a používaný spis až do jeho archivácie. Keďže spravidla bol pôvodne registrovaný ako vyšetrovací spis, má prefix „DVS“ a poradové číslo v rámci registrácie. Toto číslo je spravidla uvádzané so sufixom „/NN“, kde „NN“ znamená ročník DVS (pre každý rok začínalo nové číslovanie). Pri niektorých spisoch nie

je uvedený sufix. Pri niektorých spisoch nie je uvedené registračné číslo. Pri niektorých spisoch je uvedených viacero registračných čísel, čo naznačuje že pôvodné spisy boli spájané alebo rozdeľované.

Druh zväzku – DruhZväzku

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Vyššie 91% riadkov nemá uvedenú žiadnu hodnotu, pričom implicitne predpokladáme, že ide o osobný vyšetrovací spis (pokiaľ nie je uvedené „... a spol.“). Pri ostatných je uvedené nasledujúce:

- Druhospis – znamená, že archivovaný bol nie originál spisu;
- Nezväzkový Materiál – archivovaný materiál bol nezväzkový;
- Neukončený – spis nebol ukončený;
- S – archivuje sa iba „S“ materiál
- Osobný, OS – osobný vyšetrovací spis;
- Skupinový, SK – skupinový vyšetrovací spis;
- Vecný – vyšetrovací spis vo veci;
- ObjZv – vyšetrovací spis spojený s objektovým zväzkom;
- APZ – vyšetrovací spis spojený s agentúrno-pátracím zväzkom;
- Profylaktické opatrenie – vyšetrovanie je vedené ako preventívne silové opatrenie;
- Zadržaná Osoba, Mapa zadržanej osoby – spis zadržanej osoby, ďalšie úkony neboli alebo spisy sa nearchivujú;
- Mapa preventívnej väzby, Prozatímní Vazba – spis k preventívnemu silovému opatreniu;
- Evidovaná osoba – osoba v spise nebola vyšetrovaná, ale v spise sú s ňou súvisiace dokumenty (najmä premena vyšetrovanej osoby na svedka);
- Preverovaná osoba – vyšetrovanie bolo premenené na previerku, alebo previerka osoby bola použitá vo vyšetrovaní.

Počet zväzkov a jeho časti – PočZv

(typ: znakový reťazec, voľný formát)

Údaj o počte časti spisu, pri 1/3 záznamov nie je uvedený.

Poznámky ku spisu

položky Rozhodnutie, Poznámky (typ: znakový reťazec, voľný formát)

Procesná realizácia – Rozhodnutie

Stručná poznámka k procesnému pokračovaniu vyšetrovacieho spisu a prípadnej rehabilitácii – je uvedená iba pre 1% riadkov.

Poznámky k záznamu – Poznámky

Stručná poznámka k spisovému pokračovaniu, najmä o zlúčení, zrušení alebo zničení spisu, prípadne o jeho zaslaní, odstúpení alebo zapožičaní inému útvaru, prípadne

o reaktivácii spisu, prípadne poznámka archívu, že pri kontrole nebol nájdený – je uvedená iba pre 48% riadkov.

Vytvorenie elektronickej evidencie vyšetrovacích spisov.

Vlastnému vytvoreniu evidencie vyšetrovacích spisov predchádzala analýza problematiky ako celku a zvlášť analýza dátových zdrojov (čo ideme spracovať), formulácia cieľov (čo chceme dosiahnuť), analýza kapacít (čo máme na dosiahnutie cieľov) a koncepcia postupu (ako chceme dosiahnuť cieľ). Potom sme prevzali 14 originálov archívnych kníh (spolu 2800 listov) z Archívu ÚPN. Prepis trval cca 6 mesiacov.

Záznam a kontrola údajov

Pri zaznamenávaní údajov z listinnej predlohy do elektronického formulára sa ako nízkožitejší problém ukázala čitateľnosť rukopisných záznamov. Prvá kontrola bola vykonaná podľa listinnej predlohy. Následne sme previedli špeciálne kontroly – formátové, rozsahové, logické a podľa vytvorených slovníkov. Indikácie chýb z nich boli porovnávané opäť voči písomným predlohám. Automatické opravy by v tomto prípade neprinesli požadované výsledky, pretože dostupné algoritmy nie sú dostatočne výkonné.

Dekompozícia, kompozícia a normalizácia údajov

Po kontrole a odsúhlasení obsahovej stránky údajov sme vykonali ich normalizáciu, a to vzhľadom nielen na ich formu a frekvenciu výskytu, ale aj vzhľadom na účel ich ďalšieho použitia. Takto sme:

- z jednej spoločnej originálnej položky v archívnej knihe vytvorili samostatné položky PRIEZVISKO, Meno, DátNar a Názov,
- z položky DátNar vyčlenili duplicitné alebo nekorektné hodnoty do položky DN2,
- pre číselné a dátumové položky vytvorili duplicitné položky v textovom formáte AČTX, RegČísTX, DatArchTX, DatNarTX a DN2TX,
- z rôznorodých poznámok, najmä o pôvode alebo pohybe spisu, vytvorili viacúčelové položky Poznámka1, Poznámka2, Poznámka3, Poznámka4 a Poznámka-Záznamu,
- z položiek Poznámka1, Poznámka2, Poznámka3 a Poznámka4 vybrali špecifické poznámky o alternatívnych a doplňujúcich hodnotách k položkám o osobe a zväzku,
- z položiek Poznámka1, Poznámka2, Poznámka3 a Poznámka4 vybrali špecifické

poznámky o pohyboch zväzku, najmä Zničenie/Skartácia, Zrušenie, Zlúčenie, Odčlenenie časti, Odstúpenie/Zaslanie a Prijatie/Vrátenie,

- z položiek Poznámka1, Poznámka2, Poznámka3 a Poznámka4 vybrali špecifické poznámky o procesných výsledkoch, a to Stíhanie, Obvinenie, Obžaloba, Rozhodnutie Súdu a Rehabilitácie,

- z položiek Poznámka1, Poznámka2, Poznámka3 a Poznámka4 vybrali poznámky o výsledkoch bývalých kontrol na existenciu spisu typu „nie je“, „chýba“,

- špecifické poznámky zlúčili do dvoch položiek Rozhodnutie (Stíhanie, Obvinenie, Obžaloba, Rozhodnutie Súdu a Rehabilitácie) a Poznámky (Zničenie/Skartácia, Zrušenie, Zlúčenie, Odčlenenie časti, Odstúpenie/Zaslanie, Prijatie/Vrátenie a Chýba).

Po uvedenej normalizácii zo všetkých zaznamenaných údajov zostalo iba 57 poznámok ktoré neboli neúplné alebo nezrozumiteľné a boli presunuté do položky PoznRest, zatiaľ bez ďalšieho použitia.

Normalizácia údajov bola spojená vždy s opakovanými špecifickými kontrolami a opravami uvedenými vyššie.

Chyby, nebezpečenstvá, ochrana

Celý proces záznamu, kontroly a normalizácie údajov technicky vždy predstavoval aj mechanickú manipuláciu s nimi, a to najmä spájanie súborov, triedenie, premiestňovanie, rozdeľovanie, spájanie, vkladanie a výmaz záznamov a položiek. Pri normalizácii predovšetkým reorganizácia textu vo vnútri hodnoty (napr. „26.8.69 odstúp OO Mikuláš“ zmenené na „Odstúpený 26.08.1069 do OO Liptovský Mikuláš“). Tieto manipulácie pri súboroch s veľkým počtom údajov (položiek a záznamov) prináša riziko nesprávneho zoradenia údajov. Najčastejšie to býva tzv. presluch, keď celý blok správnych údajov sa priradí k nesprávnej (spravidla susednej) položke alebo záznamu, alebo tzv. prešmyčka, keď pri triedení sa časť údajov (spravidla blok položiek) zoradí a zvyšok údajov v súbore ostane v pôvodnom poradí. V prvom prípade dôjde ku strate prepísaných údajov a duplicitne prepisujúcich údajov – nebezpečenstvo spočíva najmä v tom, že integrita ostatných údajov ostáva úplne neporušená a chyba sa prejaví až keď chceme použiť stratené údaje. V druhom prípade príde

k čiastočnej dezintegrácii údajov – integrita dvoch blokov vo vnútri súboru ostáva úplne neporušená a chyba sa prejaví, až keď vykonáme špeciálne kontroly údajových väzieb medzi významnými položkami dvoch „rozladených“ blokov.

Analýza údajov

Počet a frekvencia archivácií

Údaj o archivácii po jednotlivých rokoch umožňuje podrobnejšiu a presnejšiu orientáciu v aktivitách krajských vyšetrovacích útvarov ŠtB. Množstvo ukladaných vyšetrovacích spisov do archívov zaujímavo koreluje s obdobiami „uvolňovania“, ktoré nasledovali po obdobiach „porušovania socialistickej zákonosti“: po rokoch 1953–1956, po Stalinovej smrti, po roku 1960, po dobudovaní socializmu a známej „veľkej“ amnestii prezidenta Novotného, a po roku 1968–1969. Pri spracovaní denníkov vyšetrovacích spisov bude zaujímavé zistiť, či táto aktivita súvisela so zrýchlením tzv. realizácií alebo s činnosťou straníckych komisií pre „prešetovanie porušovania socialistickej zákonosti“, zriadených ÚV KSČ v rokoch 1955, 1962 a 1968. Údaje o rehabilitáciách by tieto úvahy mohli potvrdzovať. Pritom je tiež zrejmé, že záznamy o archivovaní spisov v rokoch 1958 a 1962 súvisia v prevažnej miere s administratívnymi opatreniami.

Počet a štruktúra archívnych čísel

Archívne číslo je v knihách uvádzané s prefixom „V-“. Pre KS BA bolo použitých 20 587 čísel z číselného radu od 1 do 20 599. Pre KS BB bolo použitých 5 651 čísel z číselného radu od 1 do 5 656. V „žilinskej“ archívnej knihe bol využitý celý číselný rad (1–1108). Niektoré archívne čísla boli použité viacnásobne, na označenie zväzkov začlenených do skupín, pričom najrozsiahljšia skupina má vyznačených 191¹¹ podzväzkov.¹² Počet záznamov¹³ s jedinečným archívnym číslom je 10 575. Počet záznamov, pri ktorých je jedno archívne číslo použité opakovane, je 854. To znamená, že priemerný počet záznamov, ktoré sú evidované pod jedným archívnym číslom z týchto je cca 30.¹⁴

Archivujúci útvar

Do položky „archivujúci útvar“ bolo zapísaných 165 rôznych údajov (140 v Brati-

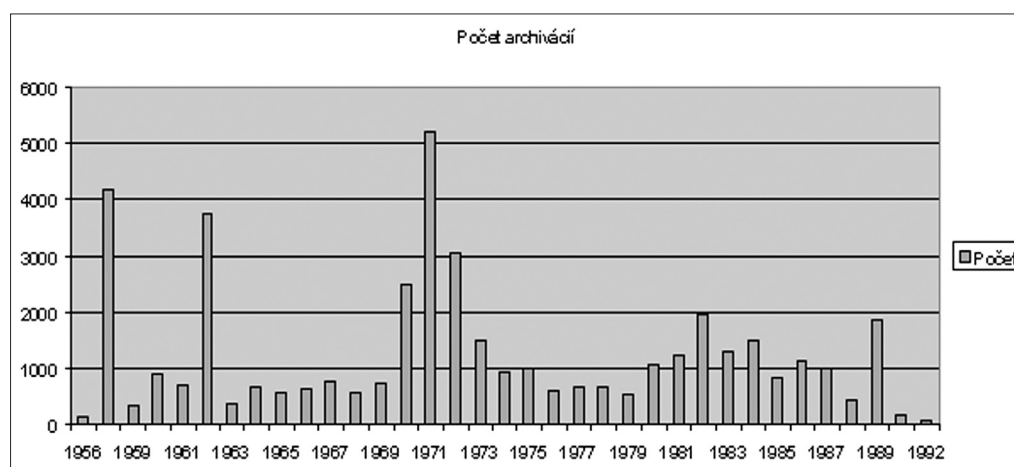
11 Prípady Žingor a spol.

12 Do tohto počtu sú zahrnuté zopakované archívne čísla bez sufixu i so sufixom.

13 Počet archívnych čísel, ktoré sa vyskytujú bez opakovania.

14 Prakticky ide o osoby, ktoré prechádzajú v takomto zväzku.

Graf č. 1: Počet archivácií v jednotlivých rokoch (spolu za obe krajské správy).

slave, 18 v Banskej Bystrici, 7 v Žiline). Je potrebné uviesť, že zápisy v tejto položke nie sú systemizované a podobne ako v položke dátum archivovania uvádzané len orientačne. Táto položka odzrkadľuje predovšetkým nejednotné zapisovanie názvov útvarov. Tiež zmeny organizačnej štruktúry ministerstva vnútra počas obdobia vedenia archívnych kníh, ale čiastočne i pred týmto obdobím.

Identifikácia osoby – objektu

V položke „NÁZOV – PRIEZVISKO Meno“ je 37 581 rôznych záznamov. Vo väčšine prípadov bolo uvedené priezvisko a meno. Vyšetrovacie spisy uložené ako šetrenie vo veci sú „nazvané“ ako neznámy páchatel (107 záznamov).

Meno a priezvisko je tu uvádzané systematicky. K názvu „neznámy páchatel“ bol niekedy poznamenaný i paragraf skutkovej podstaty trestného činu, pre ktorý bol vyšetrovací spis zavedený, niekedy je skutková podstata šetreného trestného činu vyznačená len opisom. Stotožnenie prípadných osôb, ktoré sú v evidencii uvedené viacnásobne, vykonáme neskôr po doplnení ďalších údajov a pri vytváraní indexu osôb (inovovaná verzia systému EZO). Pre možné uvedené duplicity je skutočný počet evidovaných osôb pravdepodobne nižší.

Najstarší dátum narodenia je z októbra 1871 (BA, V-1763), osoba bola zavedená do evidencie podľa Evidencie záujmových osôb¹⁵ (EZO) 30. októbra 1956 (vo veku 85 rokov), a bola archivovaná v roku 1962.

Počet záznamov s dátumom narodenia po 1974 (v roku 1989 by mali do 15 rokov veku) je 15, osoba s najmladším vekom je narodená vo februári 1978 (BA, V-19935), podľa EZO zavedená do evidencie 7. septembra 1989 (vo veku 11 rokov), archivovaná 17. októbra 1989. Počet záznamov podľa rokov narodenia znázorňuje graf č. 2.

Registračné číslo

Pri registračnom čísle sa sufix za lomítkom, tzv. vročenie (čiže vyznačenie roku, v ktorom bol spis založený) začína uvádzať v banskobystrických knihách pri spisoch archivovaných od polovice roku 1964. Od roku 1967 sa uvádza prakticky systematicky. V bratislavských knihách sa tento údaj takmer vôbec neuvádzal do roku 1971.

Zo 43 108 spracovaných záznamov bol v 36 572 uvedený záznam o registračnom čísle (ČVS). K 6 536 záznamom neboli uvedené žiadne registračné čísla (po logickom priradení registračných čísel k archívny číslam sa nám podarilo znížiť počet záznamov bez priradenia registračného čísla na 3 329 záznamov).

V položke registračné číslo je 20 160 rôznych hodnôt.

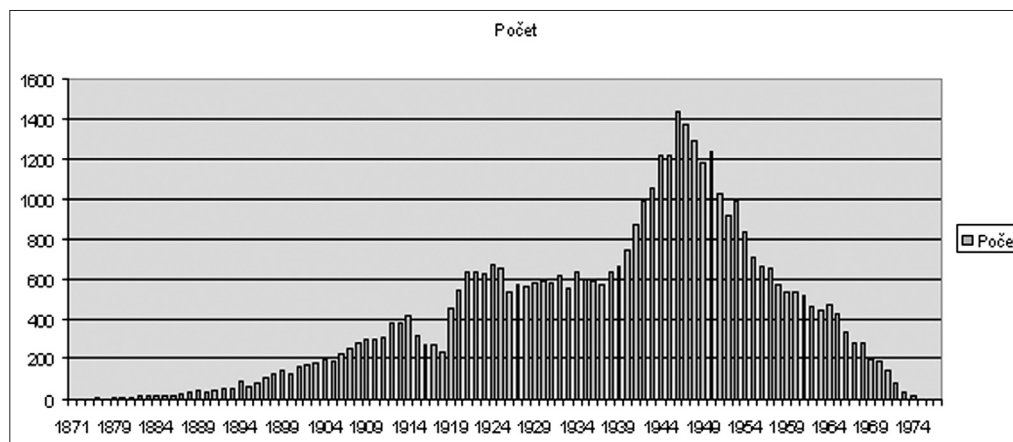
Počet zväzkov¹⁶

V položke „počet zväzkov“ bolo zapísaných 55 rôznych údajov. V rozhodujúcej väčšine je vyznačený jeden zväzok formou 1zv. (26 490 krát), potom dva zväzky formou 2zv.,1+1 alebo 2Podzväzky (1 600 krát). Sys-

¹⁵ LABJAK, S.: Počítačová databáza EZO, In: *Pamäť národa*, roč. I, 2005, č. 2, s. 58–61.

¹⁶ V položkách „registračné číslo“, „druh zväzku“ a „počet zväzkov“ sú uvádzané údaje nedôsledne – prelínajú sa (napr. v položke „reg. číslo“ býva niekedy prefixom „Sk“ alebo „Os“ označený i druh zväzku) alebo uvedené nie sú – predovšetkým v knihách z B. Bystrice a pred rokom 1970.

Graf č. 2: Počet záznamov podľa rokov narodenia.

tematickejšie je táto položka vedená v bratislavskom archíve. Naopak, v banskobystrickom operatívnom archíve sa počet vzázkov vyznačoval len ojedinele.

Poznámky z kníh

V položke „rozhodnutie“ je poznámka o rehabilitácii celkove v 484 záznamoch. Z toho pri 464 osobách (v prípade knihy z KS MV Žilina je to 142 krát). Rehabilitácie sú vyznačované pri spisoch, archivovaných v období rokov 1956–1964. V rozhodujúcej väčšine v rokoch 1958 a 1962. V položke „poznámky“ sme v elektronickej evidencii spracovali informácie o pohybe spisu (čo sa s ním stalo). Po vyhodnotení sme zistili, že spolu bolo zaevidovaných 66 odstúpení, 1 rozdelenie a 470 zlúčení spisov. Pri 157 záznamoch bola poznámka kontroly „chýba“. Tiež bolo zaevidovaných 1 382 zrušení a 17 964 zničení spisov. (pozri tabuľku č. 3).

V archívnych knihách KS Banská Bystrica je zaznamenaných spolu 1 921 zničení

spisov, z toho však až 1 591 zničení v období 14. 9–27. 11. 1989.

Porovnanie s údajmi EZO

Zaujímavé sú zistenia z porovnania prepisov archívnych kníh vyšetrovacích spisov s evidenciou vyšetrovacích spisov v EZO.¹⁷ Z tejto databázy boli vybrané záznamy z tabuľky „Archivy“, s príznakmi vyšetrovacie spisy (V) s príslušnosťou kódov ku krajom Slovenska. Porovnanie počtu osôb v jednotlivých evidenciách a výsledky porovnania údajov uvádzajú tabuľky č. 4 a č. 5.

Podmienky zhodnosti údajov P1: zhodnosť položiek Meno, Priezvisko, Dátum narodenia, Archívne číslo.

Podmienky zhodnosti údajov P2: zhodnosť položiek Meno, Priezvisko.

Toto porovnanie vykazuje značný rozdiel evidovaných osôb v týchto evidenciách. Zistenie dôvodov bude predmetom ďalších analýz, najmä po doplnení údajov z denníkov vyšetrovacích spisov. Jedným z dôvodov tohto rozdielu by mohla byť skutočnosť,

Tabuľka č. 3: Počty zničených a zrušených vzázkov.

Kraj	Počet zničených	Počet zrušených
BA	16 043	1 103
BB	1 921	296
Celkom	17 964	1 399

17 LABJAK, S.: Počítačová databáza EZO. In: *Pamäť národa*, roč. I, 2005, č. 2, s. 58–61.

Tabuľka č. 4: Porovnanie počtu osôb v jednotlivých evidenciách.

Kód	Význam	Počet v EZO	Kraj	Počet v AK
90	XII. Správa ZNB	18 454	BA	29 988
31	KS BA	5		
32	Správa ŠtB Banská Bystrica	11 187	BB	9 502
			BB (ZA)	2 855
33	Správa ŠtB Košice	11 503	KE	

Tabuľka č. 5: Výsledky porovnania údajov.

Kraj	Počet zhodných údajov pre P2	Počet zhodných údajov pre P1
BA	10 834	10 894
BB	7 364	7 657
BB (ZA)	1 996	2 015
KE	0	0
Celková zhoda	20 194 (47,6%)	20 566 (cca 48,5%)

že v databáze EZO nie sú zachytené osoby, ktorých spisy boli archivované, ale s ktorými sa nepracovalo po roku 1984.¹⁸

Záver

V článku sme sa pokúsili vyhodnotiť údaje, zaznamenané v archívnych knihách vyšetrovacích spisov, ktoré prevzal Archív ÚPN v roku 2003–2004 od SIS, a ktoré zaznamenali pracovníci bývalých krajských útvarov ZNB či ministerstva vnútra. Opäť považujeme za potrebné pripomenúť, že z košickej správy sme tieto knihy neprevzali.

V článku sme sa zaoberali i podrobným popisom metodiky prevodu tejto evidencie do elektronickej alfanumerickej formy.

Pokúsili sme sa vykonať i niektoré analytické kroky pri vyhodnocovaní týchto evidencií. Budeme v tom pokračovať. Bude však záležať predovšetkým na kapacite sekcie evidencií pri spracovávaní ďalších „kompatibilných“ evidenčných pomôcok z produkcie Štátnej bezpečnosti (denníky vyšetrovacích spisov, archívne knihy ďalších fondov, kartotéky atď. ...), a tým i na rýchlosti postupu pri získavaní výsledkov.

Summary

Archives Books of the Investigation Files – Creating a Database.

In the second half of 2007 the Section of evidences of the Nation's Memory Institute processed the data of Archival books of Investigation files of former Regional directorates of State Security in Bratislava and Banská Bystrica.

Unfortunately, similar archival material of the Regional directorate of State Security in Košice is still missing and Archival books of Investigation files of State security central in Prague are inaccessible.

Data acquired by the above mentioned processing were compared with those of State security's Evidence of persons of interest (EZO) and saved in structured charts.

All these data are published on the Nation's Memory Institute website as well as on the Institute's intranet today.

The data of investigation files of State security will be validated and compared again after the processing of available Diaries of investigation files of State security. This way we will not only acquire more data but these will be more valid and authentic.

¹⁸ Tamtiež, s. 58–61.

Objektové zväzky I. správy (rozvedky)

Mgr. Michal Miklovič

(1979), absolvent
politológie na Trnavskej
univerzite, pracuje v ÚPN.

Ústav pamäti národa od roku 2005 na svojej webovej stránke postupne zverejňuje prehľad operatívnych objektových zväzkov rozvedky ŠtB (I. správa). Túto úlohu ústavu ukladá § 19 zákona o pamäti národa – „Zo zachovaných protokolov zväzkov Hlavnej správy rozvedky Zboru národnej bezpečnosti (I. správa) vydá ústav prehľad objektových zväzkov evidovaných do 31. decembra 1989.“¹

Objektové zväzky boli zakladané na objekty rozviedneho záujmu, ktoré tvorili najmä:

- zahraničné subjekty – politické strany, štátne úrady, politickí predstavitelia, vojenské, policajné a spravodajské zložky, vedecké inštitúcie, štátne i súkromné podniky, emigrantské a cirkevné organizácie,
- agentúrno-operatívne prostredie, teda o základných informáciách o určitej krajine,²
- obrana čs. zastupiteľských úradov a čs. kolónií,
- osoby vytipované na spoluprácu k daným problematikám (podzväzky č. 300 až 999, spolupracovníci rozvedky mali zväzky samostatného rádu „4“).

V menšej miere sa v objektových zväzkoch nachádzajú aj plány aktívnych a vplyvových opatrení, väčšina materiálov k aktívnym a vplyvovým opatreniam sa zakladala do zväzkov určených špeciálne pre ne – zväzkov rádu „9“. ÚPN však nedelimitoval ani jeden takýto zväzok.

ÚPN do svojho archívu prevzal 1 134 hlavných zväzkov a 10 643 podzväzkov objektových zväzkov rozvedky. ÚPN v období delimitácie zväzkovej agendy I. správy zo SIS (a ani doteraz) nedostal registračné protokoly k objektovým zväzkom I. správy, len samotné zväzky v papierovej podobe alebo nafotené na mikrofišoch.³

Absencia registračných protokolov výrazne skomplikovala plnenie zákonom stanovenej úlohy, pretože pracovníci Sekcie dokumentácie ÚPN museli najprv z jednotlivých zväzkov vytvoriť náhradu za registračné protokoly. Vzhľadom na vyššie spomínaný počet hlavných zväzkov a podzväzkov sa v doterajšej časti úlohy sústredila pozornosť na hlavné zväzky.

Vytváranie náhrady registračných protokolov, použiteľnej nielen na vydanie prehľadu objektových zväzkov, ale aj na základnú orientáciu vo zväzkovej agende rozvedky,⁴ spočívalo v evidovaní kľúčových informácií o jednotlivých hlavných zväzkoch. Údaje uvádzané v prehľade boli získavané najmä z rozhodnutí o zavedení zväzku, anotácií a z rozhodnutí o uložení zväzku.

Prehľad objektových zväzkov I. správy je verejnosti dostupný na webovej stránke ÚPN v časti *Obdobie 1945–1989*. Vedený je podľa týchto rubriek:

Registračné číslo – jedinečné päťmiestne číslo, pod ktorým bol zväzok registrovaný v príslušnom registračnom protokole. Jeho prvá číslica určovala tzv. rád zväzku a zodpovedala určitému druhu agentúrno-operatívneho zväzku. Objektové zväzky začínali číslicou „1“, najstaršie objektové zväzky číslicou „2“.

Názov – pôvodný názov, pod ktorým bol daný zväzok zavedený a evidovaný príslušným odborom I. správy. Ak názov v rozhodnutí o zavedení zväzku absentoval, v prehľade objektových zväzkov sa uvádza iba krycí názov zväzku.

Krycí názov – názov zväzku používaný pri operatívnom rozpracovaní danej prob-

1 Zákon č. 553/2002 Z. z. o sprístupnení dokumentov o činnosti bezpečnostných zložiek štátu 1939–1989 a o založení Ústavu pamäti národa (zákon o pamäti národa) v znení neskorších predpisov.

2 Pozri rubriku Dokumenty – Agentúrno-operatívne prostredie v agende I. správy.

3 Mikrofiš je médium slúžiace na archivovanie dokumentov vo fotografickej forme. Zavádzali sa z dôvodu úspory miesta. Mikrofiše objektových zväzkov I. správy mali veľkosť pohľadnice, na jednom kuse (fólii) bolo možné v desiatich stĺpcoch umiestniť 120 na veľkosť 8x4 mm zmenšených strán pôvodne formátu A4. Mikrofiše sa čítajú pomocou špeciálnych čítačiek.

4 Zväzkovú agendu I. správy, vrátane ňou vedených objektových zväzkov, popísali Pavel Žáček a Peter Rendek. Pozri: ŽÁČEK, P.: Registrace, vedení a archivace svazků ve směrnících čs. komunistické rozvědky. In: *Paměť národa*, roč. II, č. 2, 2006, s. 57–68. Tiež: RENDEK, P.: Agentúrno-operatívne zväzky v informačnom systéme československej rozvedky. In: *Paměť národa*, roč. II, č. 2, 2006, s. 68–73.

« predchádzajúca 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 nasledujúca »					
registračné číslo	názov	krycie meno	zavedenie	ukončenie	popis
11819	Vojenské paktý imperialistických mocností		1964	1970	Materiál o NATO, CENTO, SEATO, ANZUS, o bilaterálnych vojenských paktách, Správy o vývoji situácie v NATO
11820	MZV odbor pre NATO (Turecké MZV)	MZV odbor pre NATO	1964	1967	Personálne obsadenie tureckého MZV a diplomati, správy o vnútroptickej situácii, informácie o cyperskej kríze, prehľad stálych delegácií v NATO
11821	Armáda Turecka	Turecká armáda	1964	1967	Informácie o vysokých dôstojníkoch
11822	Americká rozviedka v Brazílii		1964	1971	Brazílska Národná informačná služba, Generálny sekretariát Rady národnej bezpečnosti v Brazílii, policajná spolupráca USA - Brazília
11823	Americká rozviedka a kontrarozviedka v Mexiku - CIA a FBI	Americká rozviedka a kontrarozviedka	1964	1971	Kontrarozviedka a polícia v Mexiku, spolupráca s USA
11824	Styky v počiatocnom štádiu (Kolumbia)	Kolumbia	1964	1971	Informácie o osobách, o vnútornej a zahraničnej politike

lematiky. Používal sa ako názov zväzku vo všetkých dokumentoch ukladaných do zväzku (s výnimkou rozhodnutia o zavedení zväzku a rozhodnutia o uložení zväzku), ako aj v iných zväzkoch súvisiacich s danou problematikou. Často sa namiesto krycieho názvu (najmä ak ho zväzok nemal pridelený) používalo registračné číslo zväzku, príp. kombinácia registračného čísla a názvu alebo krycieho názvu.

Registrácia – dátum registrácie objektového zväzku. Vo zverejnenom prehľade sa uvádza iba rok. V prehľade sa neuvádzajú zväzky, ktoré boli evidované po 31. decembri 1989.

Ukončenie – dátum ukončenia zväzku na základe rozhodnutia o uložení zväzku. Vo

zverejnenom prehľade sa uvádza iba rok. V prípade, že kolónka v stĺpci „ukončenie“ neobsahuje časový údaj, zväzok nebol k 15. februáru 1990 (zrušenie ŠtB) ukončený, ÚPN preto takýto údaj nezverejňuje.

Pri štúdiu objektových zväzkov s cieľom vyhľadávať údaje potrebné pri vytváraní náhrady registračných protokolov prebiehalo aj základné obsahové štúdium zväzku. Stručný popis obsahu zväzkov je zverejnený spolu s vyššie spomínanými údajmi v prehľade objektových zväzkov.

Popis umožňuje získať predstavu o obsahu zväzku, tvorí aj základ pre výskum a dokumentáciu činnosti rozviedky, čiastočne aj pre organizačnú a personálnu rekonštrukciu jej pražského ústredia, zahraničných rezidentúr a oblastných odborov na území ČSSR.

*Prehľad objektových zväzkov I. správy ZNB na webovej stránke ÚPN.
Zdroj: www.upn.gov.sk*

Summary Objective files of I. directorate

The article "Object files of I. directorate" brings information about a project of Nation's Memory Institute (NMI) – creating the review of object files of former communist Foreign Intelligence Service (code name: I. directorate). The objective files were established for: foreign subjects (political parties, state offices, army, police and (counter)intelligence corps, scientific institutions, state and private companies, refugee and church organizations), agency operative environments, defence of Czechoslovak embassies, tips for secret collaborators. NMI took over to its archive 1134 basic files and 10643 associate files, but no registering protocols to files. The absence of registering protocols was a complication in this project, because the employees of MNI must have made a substitution of registering protocols on the first place.

List of object files is available on NMI website, it has these columns: Registering number, Name, Code name, Date of registration, Date of archiving and short abstracts of files.

Naším problémom bolo, že sme nemali archív...

Rozhovor s Ladislauom – Antoniom Csendesom z rumunského Národného kolégia pre štúdium archívov Securitate

Môžete našim čitateľom priblížiť začiatky procesu vyrovnávania sa s totalitou poznačenou minulosťou v Rumunsku?

Na počiatku bola idea lustrácie v roku 1989 v Timisoare (Temešvár). Ale trvalo dlhých desať rokov, kým vznikol zákon o prístupe občanov k materiálom komunistickej tajnej polície (Securitate). Stalo sa tak vďaka Ticu Dumitrescovi. Jemu vďačíme za to, že takýto zákon uzrel svetlo sveta v roku 1999. V roku 2000 vzniklo Národné kolégium pre štúdium archívov Securitate.

Mohli by ste nám predstaviť vašu organizáciu? Aké sú hlavné ciele vašej činnosti a úlohy, na ktorých pracujete?

Existujeme od marca 2000 a v súčasnosti s približne 300 zamestnancami spravujeme archív, ktorý obsahuje dva milióny spisov, čo je približne desať bežných kilometrov archívneho materiálu.

Nie sme veľmi známi. Prečo? Lebo len vo februári 2005 uzrelo svetlo sveta rozhodnutie Národného výboru obrany, ktoré dovolilo našej organizácii prevziať materiály. Dovtedy

v Rumunsku síce naša organizácia existovala, no nemali sme archív.

V posledných troch rokoch pracujeme na troch hlavných úlohách. Po prvé, zabezpečujeme sprístupňovanie zväzkov občanom. Ďalším bodom našej činnosti je vykonávanie akejsi lustrácie, hoci nejde o skutočnú lustráciu v pravom zmysle slova, ale zistenie informácie o spolupráci osoby s tajnou službou a následné zverejnenie tejto informácie na našej webovej stránke. Takisto sme začali sprístupňovať informácie o príslušníkoch komunistickej tajnej služby. Tretím bodom našej činnosti je historický výskum.

Aký je postoj vlády a súčasnej politickej reprezentácie k vašej inštitúcii?

Rozhodnutie z roku 2005 vydal prezident Besescu. Dnes pokračuje preberanie materiálov od tajných služieb a armády. Z môjho pohľadu je najťažšie získať materiály od ministerstva vnútra, takzvanej milície. To sa prakticky zastavilo. Máme materiály armády, služieb, ale nemáme materiály ministerstva vnútra.

Cítite nejaké tlaky právnej povahy zo strany bývalých spolupracovníkov a príslušníkov Securitate proti činnosti Národného kolégia?

Môžem povedať, že každá osoba, ktorú zverejníme ako spolupracovníka alebo príslušníka tajnej služby, nás žaluje. Takže v druhom kroku musíme informáciu o spolupráci osoby dokázať pred súdom. To je, napokon, pre náš súčasný politický systém dobré. Musíme sa obhájiť pred súdom. Môžem povedať, že 90% prípadov vyhrávame.

Aký je postoj verejnosti k vašej práci?

Verejnosť prejavuje o našu prácu stále viac záujmu. V minulosti tomu tak nebolo.

Nemali sme archív, nemohli sme prakticky na nič odpovedať. Stále napríklad prebieha veľká debata o pravoslávnej cirkvi a klére.

Aká je pozícia historického výskumu vo vašej organizácii?

Historickým výskumom sa u nás zaoberá 25 ľudí, a to na plný úväzok. Ide o profesionálnych historikov, ktorí v súčasnosti pracujú na veľkom projekte - monografii o komunistickej tajnej službe. Doposiaľ sme vydali okolo 30 rôznych kníh.

Aký je váš názor na budúcu spoluprácu medzi ústavmi a organizáciami ako je ÚPN a Národné kolégium?

Myslím, že máme veľmi dobré predpoklady na spoluprácu. Stretli sme sa a stále stretávame na mnohých podujatiach nielen s kolegami zo Slovenska, ale aj z Poľska. Vieme o sebe. Myslím však, že potrebujeme posunúť našu spoluprácu do polohy konkrétnych výsledkov.

Zhovárал sa Ján Hlavinka

Slovensko je naším vzorom v lustrácii

Rozhovor s Asoc. Prof. Dr. Arvydasom Anušauskasom (Litva)

Mohli by ste našim čitateľom predstaviť počiatky myšlienky a vzniku Centra skúmania genocídy?

V roku 1993 vzniklo Štátne centrum pre skúmanie genocídy pri archívoch bývalého KGB. Potrebovali sme organizáciu, ktorá by tieto archívy skúmala, spracovávala a pod. No potom bol prijatý nový zákon, podľa ktorého boli archívy od centra oddelené. To znamená, že vlastne ani dnes nemáme tieto archívy pod priamou kontrolou a len využívame materiály, ktoré sú v nich uložené.

Centrum v súčasnej podobe vzniklo v roku 1995. Ale prvé dva roky činnosti bolo veľa politických problémov. Bývalí politickí väzni nesúhlasili s vedením Centra a na znak protestu obsadili budovy. Začali sme pracovať až v roku 1997.

Aká je štruktúra centra?

Centrum pozostáva z dvoch sekcií a niekoľkých samostatných oddelení. Memoriálna sekcia pozostáva z múzea, ktoré sa nachádza v bývalej budove KGB. Pracuje na základe vládneho programu, podľa ktorého sa zaoberá financovaním a tvorbou pamätníkov v rôznych regiónoch Litvy. Zviditeľňuje tak miesta, kde dochádzalo k vraždám, popravám, odkiaľ ľudí deportovali na Sibír, prípadne miesta väznenia.

Sekcia výskumu pozostáva z dvoch oddelení - prvé, výskumné oddelenie, pracuje na piatich vedeckých programoch a druhé oddelenie spracováva index prenasledovaných. Tento zoznam prenasledovaných teraz zachytáva dvestotisíc osôb.

Samostatne pracuje vydavateľské oddelenie, ktoré vydáva časopis Genocida a odpor, ktorý vychádza dvakrát do roka už desať rokov. Popri tom vydáva knihy a rôzne tlačené materiály.

Samostatne tiež pracuje Špeciálne oddelenie, ktoré spracováva požiadavky prokuratúry. Napríklad, ak sa zistí zločin, napríklad vražda na základe politických motívov,

alebo odvečenie na Sibír a je známy páchatel', ktorý ešte žije, otvára sa prípad a Špeciálne oddelenie zostavuje materiály o jeho činnosti.

To je v krátkosti štruktúra Centra pre výskum genocídy. Celkovo u nás pracuje 140 ľudí.

Aká je hlavná náplň Vašej činnosti?

Čo sa týka činnosti, pôvodne bola idea, že nebudeme iba skúmať archívy, ale staneme sa aj akýmsi orgánom pomoci politickým väzňom a ďalším prenasledovaným, a tí získajú podľa litovských zákonov isté kompenzácie a dôchodky. A to robíme aj dnes. Cez náš sociálny program prešlo okolo stotisíc ľudí. Dostali sme dokonca na starosť aj rozdeľovanie nemeckých kompenzácií pre ľudí, ktorí boli na nútených prácach v Nemecku.

Pomenujte prosím hlavné problémy, s ktorými sa stretávate pri svojej práci.

Keď sa pozrieme na ktorýkoľvek smer našej činnosti – memoriálny a múzejný, vedecký či sociálny, všade máme isté problémy.

V oblasti pamätníkov a v múzejnej oblasti nám napríklad chýba zmluva s Ruskom, na základe ktorej by pamätné miesta, na ktorých boli Litovci väznení a ktoré sa nachádzajú na území Ruska, boli chránené pred zničením. Všetko tam ničia, aby neostali dôkazy. Rusi tiež nedovolili na svojom území postaviť žiadne pamätníky.

V sociálnom ohľade máme nový zákon, podľa ktorého tí ľudia, ktorí boli v Černobyle a podieľali sa na likvidácii radiácie, teda asi osemtisíc Litovcov, majú dostať sociálnu pomoc.

Politici tiež prijali zákon, ktorým včlenili do sociálnej oblasti našej činnosti okolo päťtisíc ľudí, ktorí boli v sovietskych časoch v Afganistane.

Vo výskume sú problémy v tom, že archívy boli nedostupné aj v rokoch 2005 – 2007 a veľa tém nebolo možné skúmať. Nebolo možné dostať sa k dokumentom. Nemáme tiež dosť mladých bádateľov.

Špeciálne oddelenie na druhej strane nerieši dnes už toľko prípadov, pretože

páchatelia buď zomreli, alebo sú vo vysokom veku. Neskúmame pritom len sovietske, ale i nacistické obdobie.

Centrum sa zúčastňuje na lustrácii príslušníkov KGB i tajných spolupracovníkov. V roku 2007 sa proces zastavil, lebo politici sa nevedia dohodnúť na novom zákone. Bývalí spolupracovníci KGB, pokiaľ sú zistení a nepriznali sa k tomu v minulosti, nemôžu pracovať v štátnej správe a v strategických pozíciách. Keď sa zistí, že niekto spolupracoval s KGB, zbavia ho miesta a je z toho politický problém.

Je vôľa vytvoriť nový zákon o lustrácii. Je to dosť zložitá. Zasadá k tomu komisia, ktorá sa stretla aj včera* u prezidenta. Nie je to ako vo východnom Nemecku, kde za spoluprácu so Stasi vyhodili z práce aj prokurátorov a pod.

Aké sú Vaše ďalšie plány na najbližšie obdobie?

V roku 2008 otvoríme ďalšie múzeum, ktoré sa nazýva trochu zvláštne: „Homo sovieticus“. Bude prezentovať, ako sovietske časy vytvárali človeka, alebo akého človeka chceli Sovieti vytvoriť.

V čom vidíte perspektívy ďalšej spolupráce s ÚPN a ďalšími organizáciami podobného druhu?

Nedávno na zasadnutí komisie, ktorá sa zaoberá otázkami lustrácií, u prezidenta sme Slovensko dali ako príklad riešenia lustrácií. Je to na internete (na Slovensku – pozn. red.), takže je možné pozrieť sa a zistiť detaily o spise.

Myslím, že naša spolupráca sa v každom prípade rozvíja. Najuššia spolupráca je, samozrejme, s pobaltskými štátmi, ale spolupracujeme aj s Nemeckom, a hoci je to pomerne ďaleko od nášho územia, spolupracujeme aj so Slovincami.

Momentálne disponujeme aj výstavou v anglickom jazyku, ktorá sa presúva z krajiny do krajiny a slúži na propagáciu nášho Centra.

**Zhovárал sa Martin Lacko
Z ruského jazyka preložil Ján Hlavinka
Fotografie Peter Sokolovič**

Kariéry v službách ŠtB

Štefan Martiška.

Štefan Martiška (nar. 9. 9. 1928 Dražovce, okr. Nitra). Syn sezónneho robotníka, maloroľníka (člen HSLŠ, HG (1938–1945), „propagoval režim“, DS (1945–1948)) a domácej (otec člen HSLŠ – „zúčastnil sa akcií proti židom“, arizátor);

Rím.-kat. ľudová škola Dražovce (1. 9. 1934–30. 6. 1942, 6 tried), Škola plachtařská ARČS Chomutov (20. 11. 1947–1. 9. 1948, neukončil), kuričské skúšky; nepravidelne ako poľnohospodársky robotník – fa Bernát Bürger, hospodárstvo a valcový mlyn Malé Ripňany, hosp. Röhling Biskupová (1943–1945), Svit Batizovce (1946), robotník ČSD – „strojný topič“, depo (TSS) Chomutov, Most (1946–30. 9. 1949 a 22. 10. 1951–8. 1. 1954), priekopník „ťažkotonážnického hnutia“ – získal čestné uznanie.

Vojenská služba:

ZVS – 1. 10. 1949–12. 10. 1950 VÚ 9148 Cheb, 12. 10. 1950–21. 10. 1951 VÚ 9 600 Pohraničná stráž Sušice (čat. ašp., veliteľ ženijnej roty), potom záloha; Poddôstojnícka škola pechoty Cheb (1. 1.–13. 3. 1950, veliteľ družstva), Škola pre dôstojníkov v zálohe pechoty Žamberk (13. 3.–10. 9. 1950, veliteľ čaty), nadpor. (1953).

Priebeh služby:

11. 1. 1951 prijatie do ZNB – ml. seržant – výkonný orgán Útvar Jeřáb 1/5 Jáchymov (strážnik III. čata); 1. 7. 1954 ml. seržant – výkonný orgán Útvar Jeřáb 1/5 Jáchymov, veliteľ 3. družstva III. čaty; 1955 – oddel. ST -rota JAW, veliteľ I. strážnej a eskortnej roty MV – Správa táborov – ostraha Ostrov u Karlových Varů; 1. 7. 1956 zástupca náčelníka NPT Rovnosť S MV Jáchymov pre veci služobné; 1957 ZNP NPT Rovnosť S MV Jáchymov; 1. 10. 1958 KS MV Nitra; 1. 4. 1960-ref. O ŠtB Nitra (3. ref. OO MV Nitra); 1961 st. ref. O ŠtB Nitra; 1. 11. 1967 ref. O ŠtB Nitra – činná záloha (predseda MNV Dražovce); 1. 11. 1973 st. ref. 4. odd. II. odb. S ŠtB Ba; 1. 1. 1976 dočasne pover. nač. 3. odd. II. odb. S ŠtB Ba; 1976 st. ref. špec.; 1. 10. 1977 zást. Nač. Obs

ZNB pre ŠtB Bratislava IV; 1. 4. 1980 – záloha pre vekovo starších; 30. 9. 1983 uvoľnený zo služieb ZNB v hodnosti majora.

1955 – 3. mes. škola veliteľov smien Louny u Prahy; 1957 Večerná škola Ostrov (prerušil); 1957 – 5. mes. OPŠ Ústí nad Labem; 1960–1961 ZDŠ Dražovce (1960–1961); Stredná škola pre pracujúcich v Nitre (1963–1964, maturita), 5. mes. KPŠ (pred 1963), VUML pri OV KSS Nitra (1967), Inštitút SNR pre národné výbory (1969–1970).

Za službu vlasti (7. 2. 1957 prezident); Za zásluhy o obranu vlasti (7. 5. 1973 prezident), Medaila ÚV NF k 50. výročiu vzniku ČSR (1968); Medaila 30. rokov ZNB (1975), Čestný odznak ZNB (1978), Medaila Za službu v ZNB (1983).

Pravidelne finančne odmeňovaný – štáto-bezpečnostná akcia – 1961 (100 Kčs), rozpracovanie a realizácia protištátnej skupiny – 1962 (200 Kčs), plnenie služ. úloh 31. výročie SNP + 10. celoslov. dožinky Nitra 1975 (800 Kčs), 6 500 Kčs (rok 1978), 3 500 Kčs (r. 1982), 5 800 Kčs (1983).

Tresty:

1946 – rozširoval správu, že zastrelil osobu maďarskej národnosti a krádež bicykla; 1979 – § 185 ods. 1 písm. a/ – neriešil nález trhavy, samovražda (nepreukázané v plnom rozsahu, 10% zrážka zo mzdy po dobu troch mesiacov).

Problematiky:

1954 – presvedčil manželku, aby vystúpila z cirkvi; 1955 – najlepší veliteľ smeny na útvare, iniciatívny, vynikajúci; 1956 – dobré

PhDr. Radoslav Ragač, PhD.

(1975), absolvent archívniectva a histórie FIF UK Bratislava, riaditeľ SNA v Bratislave.

Štefan Martiška.
Zdroj Archív ÚPN

zaist'ovanie eskorty, odmenený za „obetavý výkon služby v dobe zavádzania nového odmeňovania odsúdených“, dobrý vzťah k ľuďom; 1958–1961 – problematika „cirkev“ – obsluhuje 11 A, práca na skup. zv. „Tajná reholá“, OZ „Elektra“, ZPS „Vdova“ a „Reľaz“, ktoré sú zabezp. agentúrou a ukončí ich do konca roku 1961+ PO „Katolík“; 1963 – problematika „Rim.- kat. cirkev“ – úkoluje 8 TS, 8 PO, 2 skup. zv. jeden bude real., 1 rieš. profylakticky), kandidát na verbovku, „za dobré počínanie v práci na prípadoch bol odmenený koncom r. 1962 sumou 300 Kčs“; 1965 – problematika „rim.-kat. cirkve, nekatolicke cirkvi a náb. sekty“, úkoluje 10 TS z toho 9 A + 1 I, 1 A Charitný domov Sládečkovce (získaný pred termínom) + 1 kandidát na verbovku „z radov duchovných“, 2 S „Tekov“, „Hanko“, zablokoval 2 vízových cudzincov (VC), prípad „Inšpektor“ rieši spolu s 2. odb. KS MV Ba; 1967 – od 1965 získal 1 A (Charitný domov Sládečkovce), ZPS-PO „Svätý“, spravodajský pohovor s objektom OZ „Elektra“, 5 Po, 1 S (negatívne sledovanie), blokuje 3 VC a 6 evid. NO, obsluhuje 9 A+1 I – slabá výslednosť práce (iba po báze), žiadosť o preradenie k VB; 1974 – problematika „Vysoké školy“; 1967 – problematika „cirkev a sekty“, má teoretické zna-

losti a praktické skúsenosti; 1968 – 1969 – „nespreneveril sa zásadám marxizmu-leninizmu“.

Zavedené vzäzky (výber):

reg. č. 10 221 MUDr. P. Strauss (S, PO, NO, OZ), reg. č. 10 008 K. Hýroš (A), reg. č. 9 165 E. Scheimer (KA), reg. č. 10 746 J. Hanko (S), reg. č. 14 448 P. Čarnogurský (NO, PO, S, OZ),

KSS (od 10. 2. 1948, prijatý org. KSČ Depo Chomutov, kultúrno-propagačný referent, člen HV KSČ, desiatkový dôverník, ÚO KSS – 1954, predseda II. ZO KSS, propagandista krúžku KSSS (1955–1956); aktivista OV KSS Nitra (1969–sept. 1972); ROH, predtým odbory (od 1. 9. 1946, kultúrny referent dielenskej rady ROH), ZČSSP (29. 7. 1952), člen Celozávodného výboru (od 1973); sudca z ľudu OVS Karlovy Vary; sudca z ľudu Vyšší vojenský súd Trenčín; poslanec ONV Nitra (1964–1972, člen KĽK, zdrav. komisie, preds. regresnej komisie), predseda MNV Dražovce (1968–1973), tajomník MNV Lužianky (1972–1973), SČK (od 1966); spevácky krúžok (1954), viedol záujmový krúžok kriminalistiky pri rote (1955).

Jozef Martinovský

Jozef Martinovský.
Zdroj: Archív ÚPN

Jozef Martinovský (nar. 19. 1. 1951 Brezno). Syn kováčskeho pomocníka, neskôr príslušníka ZNB (aktivista OV KSS, člen výboru ZČSSP) a robotníčky.

ZDŠ Skalica (1957–1966), Stredná všeobecne vzdelávacia škola Skalica (1966–1969, maturita), štúdium Lekárska fakulta Univerzity Karlovy Hradec Králové ako vojenský poslucháč (neukončil 1. ročník, nezložil skúšky).

Vojenská služba:

ZVS (9. 8. 1969–1971), Vojenský lekářský výzkumný doškolovací ústav (VLVDÚ) Jana Evangelisty Purkyně Hradec Králové (študent), potom výcviková rota pri VLVDÚ JEP Hradec Králové, odznak Vzorný vojak.

Pribeh služby:

9. 8. 1971 prijatie do ZNB – ref. 3. odd. II. odboru S ŠtB Bratislava, referát „cirkev“; 14. 9. 1971 ref. 1. odd. II. odboru S ŠtB Ba; jan. 1972–13. 7. 1972 SOŠ FED MV Vnoř; 13. 7. 1972 ref. 3. odd. II. odboru S ŠtB Ba; 1. 5. 1977 st. ref. 3. odd. II. odboru S ŠtB Ba; 1. 5. 1979 náč. 3. odd. II. odboru S ŠtB Ba (dočasne poverený); 1. 11. 1979 náč. 3. odd. II. odboru S ŠtB Ba; 1. 8. 1986 náč. 4. odd. II. odboru S ŠtB Ba; 1989 VSRŠ 3.

odd. II. odboru S ŠtB Ba; 1. 1. 1990 Odbor leteckej kontroly S ŠtB Ba v hodnosti major; v službe ZNB aj po roku 1990.

Stredná odb. škola MV FED Vinoř (1973–1975 maturita), VUML pri HV KSS MV SSR (1977–1980), ZŠ MV (1972), Dvojročná SOŠ MV Praha (1972), VŠ ZNB (1981–1986, diaľkovo).

Za službu vlasti (1977); Za zásluhy o obranu vlasti (1981), Medaila ZNB (1988), pravidelne finančne odmeňovaný – plnenie úloh zo služobného plánu – 1981 (1 500 Kčs), aktívny a iniciatívny postup počas MBA v Šaštine 1988 (1 300 Kčs), 2 500 Kčs (r. 1981), 5 500 Kčs (r. 1986), 7 500 Kčs (r. 1989).

Tresty:

1985 – disciplinárny trest za vyzradenie služobného tajomstva – mená funkcionárov S ŠtB ním riadenému TS (10 % zrážka zo mzdy po dobu dvoch mesiacov).

Problematiky:

Nov. 1971 – „pridelený na akciu, „ktorá sa rozpracovávala na 2. oddelení, kde si tiež dobre počínal“; 17. 11. 1972 – „problematika sionizmus, v súčasnej dobe prevzal problematiku školy“; 1974 – problematika Vysoké školy, vedie TS Roman + dôvernici – „dosahuje dobré dielčie výsledky“, „dobrých

výsledkov dosahuje i pri operatívnom rozpracovávaní politicky závadových osôb“; 1975 – „aktívna kontrola pravicovo a prosionisticky orientovaných osôb“, platný operatívny pracovník; 1976 – problematika Vysoké školy – iniciatívny, dobré výsledky – za I. štvrtrok 1976 získal 1 TS + 1 KTS, založil ZPS „Mirákl“ a 2 PO zväzky; 1977 – problematika Univerzita Komenského – zodpovedné plnenie úloh; 1990 – ochrana leteckej dopravy, ideovo-diverzné centrá.

Zavedené zväzky (výber):

reg. č. 14522 P. Sapara (A), reg. č. 16597 J. Považan (D), reg. č. 16598 P. Baláž (D), reg. č. 19764 I. Zelenský (PO), reg. č. 19766 Š. Povchanič (PO), reg. č. 19764 J. Kuruc (PO), reg. č. 22759 D. Kaniansky (A).

Člen SZM (1965 –), 1971 – kultúrny referent a tajomník ZO SSM pri VLVDÚ Hradec Králové, 1972 – SSM Vinoř, 1974 – CÚV SZM pri KS ZNB Bratislava – „dobrý organizátor kultúrno-politickej a výchovnej práce“, „vedomosti si dopĺňa štúdiom klasikov marxizmu-leninizmu“, člen Výboru II. ZO SZM, len KRK CÚV SZM pri KS ZNB Bratislava (1975); KSČ (19. 12. 1974), tajomník ZO KSS (1976–), podpredseda II. ZO KSS (1983), predseda II. ZO KSS (1988–).

Anotácie

Paměť a dějiny. Revue pro studium totalitních režimů. Roč. I, č. 1, 2007.

Vydáva Odbor archivov bezpečnostných zložiek MV ČR.

Minulý rok zahájil podľa zákona 181/2007 prípravné šesťmesačné obdobie Ústav pro studium totalitních režimů (ďalej ÚSTR), nová partnerská inštitúcia Ústavu pamäti národa (ÚPN) v Českej republike. Medzi jeho úlohy, podobne ako v prípade ÚPN, patrí zverejňovanie výsledkov jeho činnosti a informácií o dobe neslobody, činoch a osudoch postihnutých skupín či jednotlivcov. Jedným z prostriedkov napĺňania tejto zákonostanovenej úlohy je aj štvrtročník Paměť a dějiny.

Na úvod prvého čísla sa čitateľom prihovára zmocnenec vlády ČR pre zriadenie ÚSTR Pavel Žáček, štruktúru časopisu predstavujú šéfredaktor Petr Koura a vedúci oddelenia výskumu Petr Blažek. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že splnili úlohu vecne popísať či už vznik ÚSTR a Archívu bezpečnostných zložiek a priblížiť koncepciu Paměti a dějin, ktorý po mnohých diskusiách nadobudol podobu popularizačného časopisu.

Nosnou a zároveň najobsiahlejšou časťou Paměti a dějin je rubrika *Studie a články*. Začína životným príbehom swingového a džezového skladateľa, nacistickým i komunistickým režimom prenasledovaného „bývalého človeka“ Rudolfa A. Dvorského, frontmana zoskupení *The Melody Makers*

Mgr. Vladimír Palko

(1981), absolvent Filozofickej fakulty Trnavskej univerzity, pracuje v Ústave pamäti národa.

a *The melody boys*. Plak režimu voči dzezu ako „americkej úpadkovej hudbe“ ho donútil s priateľmi pripravovať útek do zahraničia, ktorý ale nevyšiel a v roku 1953 nasledoval proces a väzenie.

Proces s Miladou Horákovou, hodnotiace správy krajských výborov KSČ, a tiež reakcie verejnosti naň sú témou štúdie „*Vypořádali jsme se s Horákovou, vypořádáme se i s americkým broukem*“ od Pavliny Formánkové. Rozoberá komunistickú mediálnu mašinériu, ktorá účelovo informovala verejnosť o najznámejšom monsterprocesu v histórii Československa a upozorňuje napr. na existenciu bezpečnostných hlásení o nesúlhlase s ním. Reakciou predstaviteľov komunistického režimu bola propaganda na zvýšenie bdelosti vo všetkých oblastiach života (médiá, školy, pracoviská, kultúra atď.).

Nevšedným zameraním púta pozornosť aj štúdia Tomáša Bursíka „*Charta 77 očima vězňů v československých vězeňských zařízeních*“, v ktorej sa však neobmedzuje len na ich názory na Chartu 77, ale aj na tzv. „Antichartu“. Približuje väzňov ako komunitu, ktorá napriek deleniu na politických a kriminálnych nemala výrazne rozdielne názory a reakcie na dianie mimo väznic, a popisuje vznik (a zánik) skupiny kriminálnych väzňov s názvom Svaz nevolníků, ktorí podporili Chartu 77 a sami seba sa snažili štylizovať do pozície politických väzňov.

Reorganizácia bezpečnostných zložiek a náročné očisťovanie bezpečnostného aparátu od príslušníkov Štátnej bezpečnosti za pôsobenia Richarda Sachera vo funkcii ministra Federálneho ministerstva vnútra, aj jeho vplyv na najvyššiu politiku sú témou podrobnej štúdie Pavla Žáčka s názvom „*Sachergate: První lustrační aféra*“. Posledným príspevkom v rubrike je ukážka z najnovšej knihy britského historika Normana Daviesa „*Evropa ve válce 1939–49: Žádné prosté vítězství*“, ktorá má čoskoro vyjsť v českom preklade.

Vnútrotné fungovanie bezpečnostného aparátu so zameraním na dôslednejšie odhalenie identity ich predstaviteľov – to je téma rubriky *Struktury moci*. V prvom čísle nás Petr Cajthaml oboznamuje s fotografiami a obdobím pôsobenia vo funkcii šestnástich ministrov vnútra, resp. národnej bezpečnosti a ich námestníkov v rokoch 1945 – 1989. Prokop Tomek predstavuje organizačnú štruktúru Hlavnej správy kontrarozvedky II. správy ZNB od 1. augusta 1988 do jej zániku a analyzuje dôvody jej vzniku a pôsobenia.

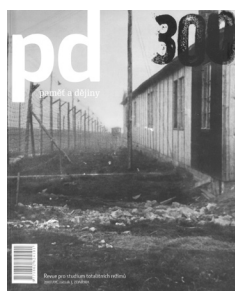
V rubrike *Rozhovor* sa s jedným z mála dosiaľ žijúcich príslušníkov domáceho protinacistického odboja Slavomírom Klabanom rozprávali Petr Koura a Miroslav K. Černý. Predmetom rozhovoru bola Klabanova spolupráca s parašutistickým výsadbom pod názvom „operace Barium“, jeho zatknutie gestapom a po februári 1948 odmietnutie zlúčenia sociálnodemokratickej strany s komunistami. Rozprávali sa aj o jeho otcovi, významnom predstaviteľovi sociálnych demokratov, ktorý bol väznený oboma režimami.

O násilnej „verbovke“ kňaza Václava Altrichtera príslušníkmi Štátnej bezpečnosti, ich následnom vyšetrowaní a „treste“ za porušenie pravidiel získavania tajného spolupracovníka píše Petr Blažek v rubrike *Dokumenty*. Článok opisuje aj vyšetrowanie a súdny proces s príslušníkmi ŠtB Krkoškom a Mlejneckým po roku 1989. V obrazovej prílohe sa nachádza štvorstranový dokument o záveroch vyšetrowania v r. 1984.

Fotografie, zachytávajúce činnosť „nepriateľa“ s podrobným komentárom, prináša rubrika *Objektívem tajné policie*, a rubrika *Zabaveno* sprístupňuje a komentuje čitateľom písomnosti, ktoré ŠtB zabavila pri prehliadkach domov zadržaných, konkrétne dve čísla časopisu a letáky odbojovej skupiny „Za pravdu“, v ktorých jej členovia a prispievatelia ponúkajú svoj pohľad na situáciu v domácej a medzinárodnej politike, úpadok v hospodárstve a neslobodu v kultúrnej oblasti, ale napríklad aj básničku Františka Halasa k päťdesiatinám „Klema“ Gottwalda.

Vězenská zařízení a Místa paměti budú prinášať v každom čísle charakteristiku jedného väzenia či trestaneckého tábora a históriu pomníkov obetiam nacizmu a komunizmu na celom svete. Rubriky *Pro totalitu* a *Proti totalitě* sú zamerané na dôkladné profily a osudy jednotlivých osôb, ktorí stáli v režimoch na opačných stranách barikád a režim buď pomáhali budovať, alebo proti nemu bojovali.

Paměť a dějiny prináša v spolupráci s občianskym združením Post Bellum cyklus dokumentov *Příběhy 20. století*, ktorého jednotlivé príbehy budú okrem článku k časopisu pripojené ako audio príloha na CD nosiči. Prvý rozhovor moderovaný Adamom Drdom urobili so židovkou Annou Magdalénou Schwarzovou v krakovskom kláštore bosých karmelitániek v decembri 2007 historici Petr Blažek a Martin Kroupa. Prežila transport do Terezína v decembri 1941 a jej matka prežila vďaka tomu, že bola

01

ťažko chorá a umiestnená v nemocnici. Otca A. M. Schwarzovej previezli v októbri 1944 do Osvienčimu, kde ho zavraždili v plynovej komore. Po vojne bola A. M. Schwarzová prenasledovaná a väznená komunistickým režimom kvôli kontaktom s kňazmi a mníškami v internačných táboroch. Po prepustení sa permanentne dostávala do konfliktov so Štátnou bezpečnosťou až do polovice 80. rokov, keď odišla do Poľska. Rozhovor je dynamický a dobre počúvateľný vďaka vhodne načasovanému strihu a vstupu moderátora.

Záver časopisu je priestorom na diskusiu o téme vyrovnávania sa s minulosťou, anotá-

cie publikácií, výstav a konferencií a zhrnutí v anglickom jazyku. Články a štúdie sú väčšinou písané jasným a zrozumiteľným jazykom, ktorý však nie je na úkor odbornosti. Poznámkový aparát pomáha pri lepšej orientácii v zdrojoch, z ktorých autori vychádzajú. Veľkoryso sú riešené farebné prílohy, podstatné dokumenty sú často umiestnené na celú stranu (formát A4) a okrem toho, že umocňujú pôžitok z čítania, odôvodňujú existenciu štvorčlennej obrazovej redakcie.

Paměť a dějiny nasadili kvalitou obsahu aj formy latku vysoko, veríme, že ďalšími vydania len potvrdia veľmi dobrý dojem z prvého čísla.

Almanach Slováci v Poľsku XI (Majerikova, Milica: Vojna o Spiš; Garek, Martin: Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945–1947). Krakov: Spolok Slovákov v Poľsku, 2007, 243 s.

Problematika hraničných oblastí severného Spiša a Oravy v kontexte československo, či slovensko-poľských vzťahov v prvej polovici minulého storočia bola do roku 1989 historikmi takmer obchádzanou témou. Súviselo to najmä s tým, že po roku 1948 Československo a Poľsko patrilo k sústave satelitov Sovietskeho zväzu, v rámci ktorej boli vzájomné spory nežiaduce. Poľskí historici sa otázke začali venovať intenzívnejšie už na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia, pozornosť slovenskej historiografie začala pútať len v posledných rokoch. Vydanie monografických prác slovenských historikov Milice Majerikovej (Vojna o Spiš) a Martina Gareka (Horná Orava a severný Spiš v rokoch 1945 – 1947) v rámci Almanachu XI Slovákov v Poľsku, venujúcich sa tejto citlivej téme, sa teda javí ako nanajvýš potrebné.

Prvá časť publikácie z pera Milice Majerikovej sa zameriava na problematiku Spiša ako regiónu, ktorý intenzívne priťahoval pozornosť medzivojnového Poľska. Práca zároveň sleduje, aké podoby mal tento záujem a do akej miery ovplyvňoval vývoj československo-poľských vzťahov v rokoch 1918 – 1938.

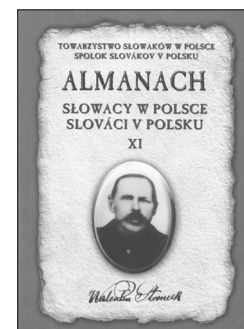
Autorka rozdelila výsledky svojho výskumu, ktorý je zhrnutý na 144 stranách, do ôsmich častí, vrátane úvodu a záveru, na

základe chronologicko-tematického princípu. Prvá kapitola je krátkym prehľadom histórie slovensko-poľských vzťahov od najstarších čias do roku 1918 s ohľadom na región Spiš.

Druhá kapitola pokrýva obdobie rokov 1918 až 1920, keď po skončení prvej svetovej vojny vznikli dva nové štáty Československo a Poľsko, ktoré napriek porovnateľnej minulosti (národnostný útlak v minulých storočiach), etnickej blízkosti ich obyvateľstva (západní Slovania) a rovnakému spoločenstvu (Francúzsko) nedokázali nájsť spoločnú reč. Svoju úlohu tu zohrávali i prekážajúce si zahraničnopolitické ambície Varšavy a Prahy. Jedným z hlavných dôvodov však boli hraničné spory, ktoré sa dotýkali i Spiša. Keď išlo o slovensko-poľské pomedzie, Poliaci argumentovali najmä údajným etnickým pôvodom miestnej populácie, teda Goralov, zatiaľ čo slovenská strana poukazovala na to, že tieto kraje nikdy k Poľsku nepatrili a navyše tamojšie obyvateľstvo sa hlási k Slovákom. Autorka sa na základe archívnych materiálov (najmä dvoch obširných správ vypracovaných pre Spišského župana Vojtechom Benušom z roku 1919) pokúsila zrekonštruovať skutočné zmýšľanie a vôľu goralského obyvateľstva. Problém sa mal nakoniec riešiť plebiscitom vyhláseným Najvyššou radou na 24. júla 1920. V ňom sa malo rozhodnúť o tom, ku komu budú prináležať sporné územia Tešínska a severných oblastí Spiša a Oravy. Aj keď sa obe strany intenzívne zapojili do agitácie (pri ktorej došlo aj k mnohým násilnostiam, ba dokonca i vraždám),

Mgr. Pavol Matula, PhD.

(1970) absolvent FIF UPJŠ
Prešov, pracuje v ÚPN.

nakoniec k plebiscitu nedošlo a o spore rozhodla medzinárodná arbitráž 28. júla 1920, na základe ktorej prišlo Slovensko o 25 obcí s približne 25 000 obyvateľmi.

Tretia kapitola zahŕňa obdobie rokov 1920–1925, keď Poľsko nespokojné s rozhodnutím Najvyššej rady mierovej konferencie, otvorene stupňovalo svoj záujem o Spiš, čo sa nakoniec vyhrtilo v spore o Javorinu. Situácia sa upokojila až podpísaním tzv. Krakovských protokolov v roku 1924 a niekoľkých československo-poľských zmlúv v roku 1925. V tejto časti sa dozvedáme i o postavení obyvateľstva na územiach pripojených k Poľsku, pričom tu dominuje tvrdá, až represívna polonizácia vrátane zatvárania škôl, väznenia či útekov za hranice.

V nasledujúcej kapitole autorka odkrýva pozadie a priebeh tzv. buditeľskej a zblížovacej akcie v rokoch 1925–1932, keď oficiálny záujem o slovenský Spiš zo strany Poľska, vzhľadom na podpísane dohody z ČSR a celkovú normalizáciu vzťahov neprichádzal do úvahy. Poľská strana vychádzala z predpokladu, že na území severného Slovenska žijú etnickí Poliaci s pomýlenou národnou identitou, a preto ich treba „prebudiť“ a prinavrátiť k poľskému národu. Tieto aktivity smerovali najmä k mládeži, ktorej ponúkali okrem iného rôzne výhodné štipendiá na poľských stredných a vysokých školách. Celá akcia dopadla neúspešne.

Piata kapitola zachytáva obdobie od nástupu nového ministra zahraničných vecí Józefa Becka do úradu až do Mnichovskej konferencie v roku 1938. Severný sused ČSR sa v tom čase cítil byť zahraničnopoliticky stabilizovaný zmluvami so ZSSR (1932) a s Nemeckom (1934), čo ho viedlo k presvedčeniu, že nastal čas na naplnenie vlastných mocenských aspirácií v strednej Európe, vrátane revízie hraníc. Zároveň dochádzalo k zblížovaniu so slovenskými autonomistami, najmä okolo polonofila Karola Sidora. V podpore hlinkovcov videla Varšava vhodný prostriedok na oslabenie Prahy.

Posledná kapitola popisuje krátkodobé víťazstvo beckovskej politiky vo forme získania ďalších území na úkor ČSR, vrátane nevelkých oblastí Spiša a Oravy v roku 1938. Autorka tu na základe archívnych prameňov približuje situáciu na zabratých územiach, kde poľské orgány začali z bezbrehou polonizáciou (vrátane takých excesov, akými bola konfiškácia rádioprijímačov, aby obyvateľstvo nemohlo počúvať slovenské stanice), pričom miestna populácia sa jej zúfalo bránila. Dôsledky krátkozrakej politiky Varšavy nenechali na seba dlho čakať a v septem-

bri 1939 bolo Poľsko napadnuté Nemeckom a ZSSR. Za tejto situácie boli územia zabraté v rokoch 1920 a 1938 opäť pripojené k Slovensku.

Na záver sú pripojené prílohy, medzi ktorými môžeme okrem iného nájsť štatistické prehľady národnostného zloženia obyvateľstva sporných území, sľuby vernosti jednotlivých obcí ČSR z roku 1919 či žiadosť obyvateľov Javoriny delimitačnej komisii z roku 1938.

Práca Milice Majerikovej je písaná prehľadne, pričom dodržiava logickú nadväznosť jednotlivých tém a udalostí. Pri svojom výskume sa autorka v snahe o dosiahnutie čo najväčšej objektívnosti a autenticity opierala o rozsiahly pramenný materiál, a to predovšetkým zo štátnych archívov v Levoči, Poprade a Starej Lubovni. Treba konštatovať, že Milica Majerikova sa napriek citlivosti témy nenechala zlákať k jednostrannosti a práca pôsobí vyváženým dojmom.

Druhá časť publikácie sa venuje osudu sporných území severného Spiša a Oravy v povojnovom období v rokoch 1945–1947. Autor Martin Garek svoju rozsahom o čosi menšiu prácu, čo zodpovedá i časovému záberu, rozvrhol do troch tematických okruhov.

Úvodná kapitola sa zaoberá predovšetkým politickou situáciou na sledovaných územiach. Je rozdelená na podkapitoly, pričom prvá v krátkosti sumarizuje udalosti na severnom Spiši a Orave do roku 1945, nasledujúca zachytáva obdobie rokov 1945–1947.

Druhá kapitola, veľkosťou najobsiahlejšia, mapuje celkovú situáciu na spornom území. Skladá sa zo štyroch podkapitol. Prvá je zameraná na perzekúcie a teror voči slovenskému obyvateľstvu po opätovnom pričlenení oblastí k Poľsku. Zaujímavosťou je, že najviac škody tu napáchali ilegálne bandy a polovojenské zoskupenia, ktoré oficiálne orgány tolerovali či dokonca skryto podporovali. Najznámejšou je skupina Blyskawica, ktorú viedol Józef Kuraś, prezývaný Ogień. Táto postava dodnes vyvoláva nezhody medzi poľskými a slovenskými historikmi, vzhľadom na to, že poľská strana definuje jeho povojnovú činnosť ako antikomunistickú, zatiaľ čo slovenská (ale nie len ona) ako teroristickú a voči nepoľským národom likvidačnú. Nasledujúca podkapitola sa venuje problematike školstva na zmienenom území v období od r. 1918–1947 so zameraním na situáciu školstva slovenského. Tretia podkapitola popisuje pomery na území v oblasti konfesijnej. Pre tamojšie obyvateľstvo

zohrávala katolícka cirkev významnú úlohu, keďže už v medzivojnovom období to bolo posledné útočisko, kde sa uchovával v rôznej podobe slovenský jazyk. Štvrtá podkapitola sa venuje aktivitám zahraničných Slovákov, ktorí vyvinuli enormné úsilie na zmedzinárodnenie problému okolo sledovaných území.

Záverečná kapitola mapuje činnosť spolok pôsobiacich na spornom území. Išlo o Národnú radu odtrhnutých obcí, Sväz slovenskej mládeže Trstená, Oslobodzovací výbor Spiša a Oravy a Komitét utečencov. Obsah ich činnosti sa menil podľa aktuálnej politickej situácie a možností. Zatiaľ čo v prvých rokoch to bola snaha o navrátenie území k Slovensku (ČSR), neskoršie sa v prvom rade starali o utečencov zo sporných území.

V časti Prílohy je možné nájsť Memorandum Sväz slovenskej mládeže Trstená, propagačný plagát protestujúci proti zabratiu sporných území, zoznamy a zápisnice o prenasledovaní Slovákov či zaujímavé Osved-

čenie od J. Vojtasa, osvetľujúce osudy poľských kňazov z inkorporovaného územia v rokoch 1939–1945.

Autor sa opiera o pramenný materiál z Archívu Ústavu dejín Trnavskej univerzity v Trnave a Štátneho archívu v Bytči, pričom ide predovšetkým o dokumenty z fondu Komitétu utečencov. Práca M. Gareka je z hľadiska témy, ale i obsahu určite prínosom. Čo sa však týka formy, treba poznamenať, že spôsob členenia kapitol nebol zvolený najvhodnejšie. Pôsobí nesúrodo a chaoticky. Dôsledkom je i to, že niektoré informácie sa prekrývajú a zbytočne opakujú. Určité medzery sú i v štylistike textu, čo na niektorých miestach hraničí až s nezrozumiteľnosťou.

Celkovo však možno konštatovať, že obe práce prinášajú do slovenskej, ako i slovensko-poľskej historiografie cenné pohľady a informácie na tému severného Spiša a Oravy v prvej polovici 20. storočia a prispievajú tak k postupnému zaplňaniu bielych miest v našej histórii.

Spisový materiál SD ako jeden z dôležitých prameňov poznania dejín Slovenskej republiky 1939–1945

Problematika pôsobenia, organizácie a štruktúr Bezpečnostnej služby ríšskeho vodcu SS (SD) na Slovensku v rokoch 1938, resp. 1939–1945, patrí doteraz k takmer neprebádaným miestam našich súčasných dejín. Tento fakt je prekvapujúci najmä z toho dôvodu, že k uvedenej problematike sa zachoval pomerne ucelený archívny materiál, ktorý z veľkej časti umožňuje rekonštrukciu činnosti a organizácie SD na území vtedajšieho slovenského štátu. Spisový materiál Bezpečnostnej služby okrem toho poskytuje sondu do diania vtedajšej slovenskej spoločnosti, pretože táto zložka nacistického aparátu svoju ambíciu spravodajského „pokrytia dôležitých oblastí spoločenského života“¹ v prevažnej miere naplnila. Na tomto mieste sa však vynára otázka, do akej miery zodpovedalo jej spravodajstvo skutočnej realite.

Pri výskume tejto zložitej problematiky sa uplatňuje zásada, ktorú vyslovil Ernst Bern-

heim, že „to čo v určitom prípade má byť používané ako prameň, záleží od relatívneho predmetu výskumu, a teda od chápania témy a jej problematiky“.² Pisomnosti pochádzajúce z proveniencie SD narážajú medzi historikmi skúmajúcimi obdobie slovenského štátu na určité stereotypy ich interpretácie. Pri analýze a následnom výklade týchto prameňov musí mať historik na zreteli, že spravodajská služba SS predstavovala „najortodoxnejší kurz v politike voči Slovensku ... a bola ostro zaujatá voči Tisovej skupine.“³ Na nebezpečenstvo jednostrannej orientácie na tento typ prameňa upozorňuje aj Ján Korček, a to predovšetkým v súvislosti s ich využívaním, v niektorých prípadoch až manipuláciou predstaviteľmi tzv. exilovej historiografie.⁴ Práve preto je pri tomto materiáli potrebné dbať na dôsledné uplatnenie princípov vnútornej kritiky.

Avšak ani zaznávanie týchto prameňov nevedie k objektivizovaniu rekonštrukcie postoja pohľadu a nacistických zložiek k „ochraňovanému štátu“. Prikláňam sa k názoru Ladislava Suška o preceňovaní pramen-

PhDr. Michal Schvarc

(1975), absolvent FHV UMB Banská Bystrica, pracuje v ÚPN.

1 Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (ďalej A MSNP), fond IX, mikrofilm A 71/75, inv. č. A 1 133. Stanovisko vedúceho Úradu III RSHA O. Ohlendorfa k záznamu Úradu VI RSHA z 19. 1. 1944.

2 BERNHEIM, E.: *Lehrbuch der historischen Methode und der Geschichtsphilosophie*. Lipsko, 1908, s. 228.

3 SUŠKO, L.: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939–1941. In *Historické štúdie*, roč. XXIII/1979, s. 13.

4 KORČEK, J.: *Slovenská republika 1943–1945*. Bratislava 1999, s. 13.

ných materiálov diplomatickej povahy na úkor dokumentov policajno-bezpečnostnej proveniencie⁵ a rovnako k tvrdeniu nemeckého historika Johanna Kaisera, podľa ktorého má spisový materiál SD „*neoceniteľnú hodnotu pri skúmaní politiky SS k Slovensku*“.⁶ Túto tézu potvrdzuje napokon aj L. Suško, keď tvrdí, že tento materiál „*nám umožňuje čiastočne zrekonštruovať osobitnú líniu Himmlerových SS, ktorá akceptovala všeobecný postup zahraničnej politiky Nemeckej ríše... len v hrubých črtách*“.⁷

Pri uplatňovaní princípov vnútornej politiky prameňov pri spisovom materiáli pochádzajúcom z činnosti Bezpečnostnej služby je potrebná základná orientácia nielen v jej organizačnej štruktúre, ale aj činnosti. V tomto zmysle pôsobí trochu dezorientujúco najmä obdobie v rokoch 1938–1940, keď bolo pôsobenie SD na Slovensku veľmi neprehľadné a v tomto priestore si navzájom konkurovali obe jej zložky – SD-Inland a SD-Ausland, odvolávajú sa na ústne rozkazy šéfa SD Reinharda Heydricha.⁸ Hoci v nasledujúcom období došlo k vymedzeniu kompetencií a od 1. septembra 1941 spadalo spravodajské pokrytie Slovenska výlučne do kompetencie SD-Inland, animozity medzi oboma zložkami neprestávali a z času na čas prerastali do otvorených konfliktov.

Rovnako dôležitým prvkom je už viackrát spomenutá štruktúra spravodajského aparátu, ktorá mala nasledovnú podobu: vedúci referent SD na Slovensku, tajná úradovňa SD na Slovensku (tzv. Urbantkeho informačná kancelária), dôvernici, donášači a agenti. A práve od tejto štruktúry závisí objektivita, resp. tendenčnosť jej spravodajstva. Referenti SD, predovšetkým z oblasti ústredne SD vo Viedni (SD-Inland) sa v prevažnej miere sústreďovali na skupiny nespokojencov v Hlinkovej garde (HG) a na príslušníkov nemeckej menšiny organizovanej v Deutsche Partei. Orientácia na radikálov v HG a ve-

denie nemeckej menšiny zoskupené okolo Franza Karmasina, ktorí dávali najavo nespokojnosť s vývojom v „ochraňovanom štáte“, tak v rozhodujúcej miere prispela k viac-menej k tendenčnému a miestami až skreslenému spravodajstvu.

Exemplárnym príkladom tohto javu je spravodajská činnosť príslušníka viedenskej SD Laurenza Karbusa, ktorý od októbra 1938 až do decembra 1939 pôsobil neoficiálne ako poradca náčelníka štábu HG Karola Murgaša. L. Karbus si osvojil Murgašove názory do takej miery, že vo svojej analýze polročnej existencie slovenského štátu dospel k názoru, že slovenský štát sa etabloval „*ako čisto katolícky cirkevný štát s farárom ako prezidentom*“ a výrazná prevaha konzervatívov v širšom predsedníctve HSLS a na postoch vedúcich okresných organizácií strany ho viedla k otázke „*či je tento katolícky štát skutočne pod ochranou Ríše*“⁹ a k záveru, že slovenský štát musí byť vybudovaný na nových princípoch, a to odstránením „korupčnej vládnej kličky“, vplyvu katolíckej cirkvi na politiku a rozpustením HSLS.¹⁰ Kritický postoj SD k Tisovmu umiernenému krídlu HSLS sa počas celého skúmaného obdobia nezmenil, naopak po vypuknutí SNP nabral ešte vyhranenejšie kontúry.

K týmto názorom sa prikláňali aj ďalší predstavitelia viedenskej SD, na rozdiel od SD-Ausland, ktorej spravodajstvo bolo skôr zdržanlivejšie.¹¹ Tieto bizarné, ba až extrémne hodnotenia museli preto zákonite viesť k roztržke s nemeckým diplomatickým zastupiteľstvom v Bratislave, keďže Zahraničný úrad, s výnimkou pôsobenia vyslanca Manfreda von Killingera, sledoval až do vypuknutia SNP líniu skrytých a sofistických zásahov do vnútropolitického diaľania na Slovensku. Vzájomné vzťahy SD a vyslanectva zostávali narušené až do konca vojny a nemeckí vyslanci, najmä Hanns Elard Ludin, opakovane upozorňovali Zahraničný

5 SUŠKO, L.: Miesto autonómneho Slovenska v politike Nemeckej ríše (september 1938–marec 1939). In *Historický časopis*, roč. 47, č. 3, 1999, s. 420.

6 KAISER, J.: *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939–1945. Ein Beitrag zur Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik in Südosteuropa*. Dizertačná práca. Bochum 1969, s. XXI.

7 SUŠKO, L.: Miesto autonómneho..., s. 421–422.

8 Bundesarchiv Berlín (ďalej BAArch), f. R 70 Slowakei/186/Bl. 6. Záznam F. W. Stahleckera zo 14. 10. 1938; R 70 Slowakei/186/Bl. 7. F. W. Stahlecker H. Jostovi, nedatovaný záznam pravdepodobne z konca novembra 1938; Institut für die Zeitgeschichte Mnichov (ďalej IfZ), Nürnberger Prozesse, NG-2316.

9 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C. 982, fólia 9 402 978–983. Karbusov záznam o zjazde HSLS v Trenčíne z 2. 10. 1939.

10 IfZ, mikrofilm MA 650/2, fólia 9 385 715 – 732. Karbusova správa z 31. 10. 1939.

11 KAISER, J.: *Die Politik...*, s. 160.

úrad na tendenčnosť spravodajstva SD a nerešpektovanie politickej línie ministra zahraničných vecí J. von Ribbentropa.

K nevyhnutnosti podrobovať pramene z proveniencie SD dôkladnej vnútornej kritike podmieňuje historika aj skutočnosť, že zo 63 dôverníkov v rokoch 1938–1944, ktorých dotazníky a posudky sa zachovali, bolo 58 Nemcov a piati Slováci. Z nemeckých dôverníkov pochádzali dve tretiny zo Sudet, z územia Protektorátu alebo z ďalších susedných krajín a len 16 z nich sa narodilo na Slovensku, čiže patrili k tzv. „bodenständige“. Podobné konštatovanie platí aj pre ďalšiu kategóriu spravodajského aparátu SD – donášačov. Všetkých 25 osôb malo nemeckú národnosť, ale len piati boli narodení na Slovensku. Prevažná väčšina nemeckých dôverníkov pôsobila vo funkcionárskom zbore DP a v jej pričlenených organizáciách, niektorí z nich zastávali posty miestnych vedúcich, v jednom prípade to bolo aj miesto krajského tajomníka.

Pokiaľ ide o ich sociálny status, väčšinu z nich možno zaradiť do strednej vrstvy. Pôsobili ako štátni či súkromní úradníci, vedúci podnikov alebo ako majitelia menších prevádzok. Pre SD boli veľmi dôležité predovšetkým ich kontakty, a preto sa snažila získavať ľudí v prvom rade z hospodárskych kruhov. Za pozornosť stojí určite skutočnosť, že dvaja významní dôverníci v rôznych časových obdobiach – Alexander Wunsch a Walter Blöchl – boli veľkoobchodníci s drevom.

Samotní referenti SD boli pri zostavovaní posudkov dôverníkov a donášačov opatrní a snažili sa monitorovať charakterové vlastnosti jednotlivých osôb a ich vzťahy v okolí, v ktorom sa pohybovali, a tak istým spôsobom eliminovať nežiaduce vplyvy na zostavovanie spravodajstva. Na tomto mieste je potrebné poznamenať, že nie vždy sa im to v plnej miere darilo.

Ďalším problémom, ktorý sa pri kritike týchto pramenných materiálov vyskytuje je dešifrovanie referentov, dôverníkov, donášačov a agentov. Jednotlivé osoby je možné rozšifrovať podľa spisových značiek alebo číselných šifri. Doteraz sa však nepodarilo identifikovať ani všetkých referentov (tí používali v spisoch značky, napr. spomenutý L. Karbus – Ka), dôverníkov SD-Inland (ozna-

čení arabskými číslicami) a ani dôverníkov SD-Ausland, ktorí sa ukrývali za značkami S1–S10.¹² Mnohé správy a analýzy sú nedatované a zostávajú bez označenia osôb alebo aj bez podpisu. Ich autorstvo však možno určiť pracovnou analýzou štylistiky textu a analýzou gramatickej stavby dokumentu. Datovanie dokumentov je dosažiteľné na základe využitia deduktívnej metódy a kauzality historických udalostí.

Napriek uvedeným nedostatkom patria pramene pochádzajúce z činnosti Bezpečnostnej služby medzi jedny z dôležitých prameňov pre obdobie Slovenskej republiky 1939–1945. Do tejto kategórie ich zaraďuje najmä široký záber zasahujúci do všetkých dôležitých oblastí spoločenského života, počnúc politikou, pokračujúc hospodárstvom, armádou a končiac kultúrou a školstvom. Je prirodzené, že orgány SD sústreďovali svoju pozornosť predovšetkým na politické dianie v rámci vládneho ľudáckeho tábora, pričom dávali permanentne najavo svoju nespokojnosť s jeho smerovaním. Pre ostatné zložky nacistického aparátu, najmä pre Zahraničný úrad, bolo spravodajstvo SD-Inland „príliš negatívne a pesimistické“.¹³ Napriek týmto výhradám sa na tom až do zániku slovenského štátu nezmenilo prakticky nič.

Ďalšou významnou zložkou sú registratúrne značky monitorujúce život menšín na území vtedajšieho Slovenska, vrátane dodnes veľmi aktuálnej otázky židovského holokaustu. Z menšín je najlepšie zmapovaná nemecká, čo okrem iného súvisí tiež s pohľtením spravodajského aparátu DP v prvej polovici roku 1943. Predchádzala mu však tzv. mimoriadna akcia SD-Inland proti vedeniu nemeckej menšiny, ktorej cieľom bolo oslabenie, resp. vyradenie Karmasinovho vplyvu a jeho absolútne podriadenie politickej línii SD. Viedenská ústredňa Bezpečnostnej služby totiž „volksgruppenführerovi“ od začiatku nedôverovala, sledovala ho a zbierala proti nemu kompromitujúci materiál, aby ho v daný moment mohla proti nemu využiť. Jej zámer bol napokon korunovaný úspechom.

Mimoriadne cenným a doteraz pomerne málo využitým materiálom zostávajú registratúrne zväzky, v ktorých sú zahrnuté sle-

12 Identifikovaní sú S1 – F. Karmasin, S2 – Fritz Fiala, S3- Hans Pehm, S4 – Karl Hauskrecht.

13 The United States National Archives and Records Administrations, Washington DC (ďalej NARA), T-175 Records of the Reich Leader of the SS and Chief the German Police (ďalej len T-175), Record Group 242, roll 582, fólia 000 126–128. Poľteho list O. Ohlendorfovi zo 4. 12. 1939.

dovania, hlásenia, správy a analýzy organizácií politického a kultúrneho života a sledovanie osôb aktívnych v politike a vo verejnom živote. Najväčší záujem mala SD prirodzene na sledovaní a zhromažďovaní informácií o najvyšších predstaviteľoch štátu. Ďalším významným prameňom sú týždenné správy, ktoré zas historikovi umožňujú vytvoriť si určitý obraz o náladách medzi obyvateľstvom, medzi jeho jednotlivými sociálnymi vrstvami. Využívanie tohto pomerne boha-

tého pramenného materiálu si vyžaduje konfrontáciu s nemeckými materiálmi diplomatickej povahy, a tiež s prameňmi slovenskej proveniencie. Pozíciu historika pri využití spisového materiálu SD sťažuje popri bezpodmienečnom ovládaní nemeckého jazyka aj skutočnosť, že prevažná časť týchto prameňov je deponovaná v zahraničných archívoch, predovšetkým v Nemeckej spolkovej republike, Spojených štátoch amerických, ale aj v Českej republike.

PhDr. Martina Fiamová
(1977), absolventka Filozofickej
Fakulty Univerzity Konštantína
Filozofa v Nitre, pracuje v ÚPN.

Briefe an Hitler – Listy Hitlerovi
EBERLE, Henrik (ed.): Briefe an Hitler. Ein Volk schreibt seinem Führer. Unbekannte Dokumente aus Moskauer Archiven – zum ersten Mal veröffentlicht. Regensburg: Gustav Lübbe Verlag, 2007, 476 s. (ISBN 978-3-7857-2310-4)

Nemecký historik Henrik Eberle sa vo svojom výskume dlhodobo venuje obdobiu oboch nemeckých diktatúr. Z jeho publikačnej činnosti je slovenskému čitateľovi známa predovšetkým kniha *Hitler* (spoluautor Matthias Uhl), ktorá bola preložená do viac ako 30 jazykov a stala sa medzinárodným bestsellerom. Vo svojom ďalšom diele *Briefe an Hitler. Ein Volk schreibt seinem Führer (Listy Hitlerovi. Národ píše svojmu Vodcovi)*, ponúka systematicky spracovaný a komentovaný výber z takmer 100 000 listov adresovaných rišskému kancelárovi, z ktorých väčšina bola dodnes neznáma. Ku korešpondencii Hitlerovej osobnej kancelárie sa autor dostal pri hľadaní podkladov k svojej predchádzajúcej monografii v moskovských štátnych archívoch, kam ju z Berlína v roku 1945 previezli členovia špeciálnej komisie Červenej armády.

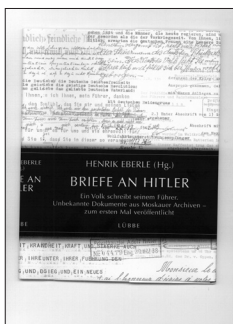
Štúdium týchto „autentických svedkov nemeckej mentality“ je určené nielen historikom a pedagógom, ale všetkým, ktorí chcú hlbšie preniknúť do vzťahu nemeckého národa k svojmu Vodcovi, ktorý ho priviedol na pokraj záhuby. Prisahy vernosti, prejavy zbožnej úcty či oslavné básne, prosby a žiadosti o pomoc, dobre mienené rady, vyznania lásky aj ojedinelé protesty od učiteľov a žiakov, príslušníkov SA, nezamestnaných, kňazov a jehovistov odzrkadľujú atmosféru, ktorá vládla v nemeckej spoločnosti v období od obnovenia činnosti NSDAP v r. 1925 až do posledných týždňov druhej svetovej vojny, keď sa bezhraničný obdiv mnohých Nemcov voči Adolfovi Hitlerovi rozpadol tak, ako jeho

sen o Tretej ríši. Kým v 30. rokoch mu k narodeninám blahoželali tisíce, v apríli 1945 ich počet nedosiahol ani stovku.

Adolf Hitler čítal osobne len niektoré z listov, ktoré prišli do jeho kancelárie. Ich spracovanie mal na starosti Rudolf Hess a po roku 1933 brat Martina Bormanna, Albert. Vzhľadom na to, že Hitler pošte od občanov pripisoval dôležitú úlohu akéhosi „barometra“ nálady, vyžadoval od úradujúcich vedúcich svojej kancelárie pravidelné správy, informujúce o jej obsahu. Niektoré z listov, ktoré boli považované za nebezpečné, boli postúpené Gestapu na prešetrenie.

Ako ukazuje prvá časť knihy, zahrňajúca roky 1924 až 1932, v počiatočnom období svojej činnosti nebol Hitler žiadnym idolom, ale skôr malej skupiny politických extrémistov a dobrodruhov. V jeho pošte nie sú ešte tucty listov od zbožňovateľiek a stovky detských obrázkov, ktoré sa tam objavujú po r. 1933. Hoci zďaleka nie všetky listy vyjadrovali len súhlas s nacistickým programom, demokracia podľa mnohých „doslúžila“, a práve Hitler sa mal stať tým človekom, ktorý Nemecko vyvedie z úpadku a vráti mu dôstojnosť. Kým pre niektorých sa stal vykupiteľom a osloboditeľom, iní sa pokúsili priživiť na jeho popularite a žiadali o povolenie vyrábať Hitlerove cigarety alebo vreckovky, čo však zo zásady odmietal.

Vrcholné obdobie jeho popularity spracúva autor na stránkach kapitoly *Na ceste k vrcholu: kult, protest a súhlas 1933 až 1938*, ktorá patrí medzi najzaujímavejšie. Počet zaslaných listov v tomto období prudko stúpa a kulminuje po pripojení Rakúska v r. 1938, keď Hitlerovu kanceláriu zaplavujú tisíce gratulácií z celého sveta. Neveľkému počtu protestných hlasov zo zahraničia nevenoval Führer žiadnu pozornosť. Väčšina ľudí pochopila už po roku 1934, keď protesty voči Hitlerovej politike dosiahli maximum, že to jednoducho nemá zmysel. Kri-

tické listy Židov proti vytlačovaniu zo spoločnosti, kňazov proti zásahom do cirkevnej samosprávy, sťažnosti na obmedzovanie slobody (dokonca od samotného Ericha Ludendorffa) utichli, len čo sa Hitlerova diktatúra upevnila. Na druhej strane z množstva listov zaznieva až zarážajúca otvorenosť, ľudia sa mu zdôverovali ako členovi rodiny aj s tými najosobnejšími problémami, čo nezriedka vyprovokovalo formálnu odpoveď kancelárie, že Vodca sa „zásadne nemieša do súkromných záležitostí“. Niektorí ho žiadali, aby sa stal kmotrom ich potomka (túto česť však Führer prejavoval len pri narodení siedmeho syna alebo deviateho žijúceho dieťaťa), ak Hitler pri prejave v rozhlase zachrípol, kancelárii okamžite zaplnili balíčky s domácimi liekmi. Zaujímavý je nízky počet reakcií na tzv. Noc dlhých nožov v júni 1934, o to zarážajúcejší je však list istej mníšky, ktorá Hitlerovi blahopriala k vyvraždeniu vedenia SA a úspešnému „vyčisteniu chrámu“.

Nasledujúca časť publikácie sa zameriava na korešpondenciu, ktorú Hitler dostal pri príležitosti svojich narodenín. Vodca neobdržal len záplavu gratulácií a básní vyjadrujúcich obdiv, ale aj nespočetné dary, medzi ktorými sa našli drahocenné obrazy, koža z krokodíla, prameň Bismarckových vlasov, šeky, divadelné hry, veľkolepé básne, ale i domáce koláče a ponožky. Zo Slovenska napr. pochádza viac ako 20 000 podpisov zviazaných do knihy, ktorú mu k narodeninám v r. 1940 doručili stúpenci HSLS a DP. Záve-

rečná kapitola *Krízy a vojna 1938 až 1945: pád popularity*, sa venuje dobe, v ktorej bol nemecký národ konfrontovaný s výsledkami Hitlerovej politiky. Kým medzi r. 1935 až 1938 predstavujú zasielané listy rovnomerný prílev ovácií, počas vojny sa ich charakter mení: istý gymnaziálny učiteľ žiadal vyhladenie Židov, mnohí, ako napr. princ Friedrich Christian zu Schaumburg-Lippe u Hitlera otvorene zisťovali možnosť získať niečo zo židovského či poľského majetku. Z listov adresovaných Vodcovi ku koncu vojny však prerážajú už len obavy a zúfalstvo, žiadosti o autogram a prejavy súhlasu klesli na nulu. Miesto toho naliehavo zaznievajú modlitby za nemecký národ, no už nie za Hitlera samotného. Zároveň vzrástol počet ľudí zasielajúcich návrhy „zázračných zbraní“ a viac či menej absurdných vynálezov, ktoré by ešte mohli odvrátiť vojnovú katastrofu.

Kniha *Briefe an Hitler* obsahuje cenné nové informácie a dopĺňa dejiny národného socializmu o podnetné dokumenty, pomocou ktorých môžeme posúdiť osobu nemeckého diktátora a jeho hnutia z iného zorného uhla, aký nám doteraz k tejto téme ponúkala záplava kníh a štúdií. Odhalením doposiaľ neznámych prameňov dáva autor čitateľovi príležitosť preniknúť do pôsobenia Adolfa Hitlera v dušiach a srdciach Nemcov. V Moskve archivované listy poskytujú priamy pohľad do ich myslenia a cítenia, a zároveň ukazujú celý rozsah nepochopenia pravého charakteru cieľov nacistickej diktatúry.

Pohnutý osud dvoch listov z kláštora v Podolínci

Komunistický režim mal veľa podôb. Z pohľadu kultúry je však najsmutnejšia tá podoba režimu, ktorá sa vyznačovala barbarskosťou k historickým pamiatkam a dejinám všeobecne. Počas niekoľkých rokov dokázali jeho protagonisti zdevastovať mnohé architektonické pamiatky, vzácne umelecké zbierky a historické artefakty. Tváre slovenských miest – vrátane hlavného mesta, ktoré prišlo o značnú časť historického centra – sú azda najmarkantnejším príkladom toho, ako sa namiesto citlivého prístupu radšej búralo. Ale existujú aj mnohé menej okaté kultúrne zločiny tejto éry. Preto sme radi, že sa našli ľudia, ktorí sa nebáli postaviť sa proti a aj vďaka nim sa mnohé podarilo zachrániť. Prinášame krátky príbeh o záchrane dvoch zaujímavých dokumentov k dejinám Podolíncu, mesta s dlhou a bohatou históriou.

Redakcia

Anna A. Hlaváčová, PhD.
(1966), absoventka VŠMU, absolvovala ašpirantské štúdium na Umenovednom ústave SAV a na univerzite v Bayreuthe. Pracuje v ÚPN.

Po „Barbarskej noci“ v lete 1950 zriadili represívne zložky komunistického Československa v kláštore piaristov v Podolínci sústredovací tábor pre všetky mužské rehole. Práve v tom čase dal istý rehoľník môjmu otcovi Teodorovi Hlaváčovi dva staré dokumenty. Oba dokumenty sa viažu k dejinám tamojšieho chrámu. Obetavý rehoľník, na meno ktorého si otec už nevie spomenúť, našiel dokumenty vyhodené pri smetnom koši.

Prvý list, datovaný rokom 1669, je ospravedlnením neprítomnosti zakladateľa pri posviacke kostola v Podolínci. List je napísaný dobre čitateľným rukopisom, poľsky a pod pečatňou má sprievodnú latinskú poznámku – *Litterae absentiam Fundatoris excusantes in Solemnitate Consecrationis Ecclesiae*. Podpísal ho podstoli poľskej koruny – magnát Stanislav Herakliusz Lubomirski. List má krásnu vodotlač: jej motívom je Panna Mária s dieťaťom v mandorle vrúbenej ohnivými jazykmi. Postavu dieťaťa Krista na tejto vodotlači skôr tušíme – prekrýva ju dobre zachovaná kráľovská pečatň.

Azda bude dobre spomenúť, že krakovský biskup Mikuláš Obovski kostol so štyrmi oltármi vysvätil už r. 1651, ale hlavný oltár zhorel pri požiari, ktorý vypukol 28. februára 1669. List o posviacke je datovaný tým istým rokom, len o pár mesiacov neskôršie. V tejto súvislosti treba pripomenúť aj rok 1664, keď mesto postihol mor – vtedy mešťan Christof Gallus venoval majetok kláštora, ktorý dva roky predtým zasiahla povodeň. Aj táto veľká

Druhý dokument je z r. 1754. Je písaný v latinčine, opatrený v ľavom hornom rohu kráľovskou pečatňou – doklad o korešpondencii panovníka Augusta III. (1733–1763) s Podolínskym kolégiom. Tento panovník potvrdil výsady mesta, ako i právo poriadat v ňom dva výročné trhy. List sa začína vymenovaním dlhého zoznamu panovníkových titulov: *Augustus 3-us Dei gratia Rex Poloniae, Magnus Dux Lithuanie, Russiae, Masoviae, Samogitae, Kiioviae, Volhyniae, Podlachiae, Podoliae, Livoniae, Smolensciae, dux Saxoniae Princeps... etc.* August III. kráľ poľský, veľkoknieža litovské, ruské, mazoviecké, samogitské, kyjevské, volyňské... kurfirst saský... Ostatné nech skúmajú povolanejší.

Otec opatroval oba dokumenty na dne vojenského kufrika počas internácie v Podolínci, a potom aj do konca služby v PTP. Po návrate do civilu ich mal odložené doma. Teraz nastal čas odovzdať aj oba listy archívom.

Neúcta ku kultúrnemu dedičstvu a dejinám, ktorú odrážal opísaný postoj k historicky cenným listom, nebola v tom čase výnimočná. Z otcovho rozprávania poznám ešte jeden podobný príklad. V nedeľu 1952 navštívili počas vychádzky niektorí príslušníci PTP, slúžiaci v moravskom Rajhrade pri Brne, májovú pobožnosť. Od ľudí pred kostolom sa dozvedeli, že vzácna knižnica tamojšieho kláštora je zložená v predsieni toaliet, kde čaká na odvoz do zberných surovín. Dvaja z nich preto vošli do budovy cez okno a vybrali odtiaľ aspoň niekoľko vzácnejších kníh zo 17. storočia – tie potom zverili kamarátovi z PTP, českému historikovi Pavlovi Preisovi – ktorý pred službou v PTP a po nej pracoval v pražskom Národnom múzeu.

Vpravo dokument č. 1,
vľavo dokument č. 2.
Zdroj: Archív autorky

